

# NEOFILOLOGIA DLA PRZYSZŁOŚCI



**T. 1**

Redaktor naukowy: Jan Franciszek Nosowicz

LINGWISTYCZNA SZKOŁA WYŻSZA W WARSZAWIE

Warszawa 2016

**Recenzenci:**

Denis Jamet  
Juozas Jurkenas  
Jan Kida  
Czesław Lachur  
Michał Łesiów  
Małgorzata Pietrzak  
Elwira Sorokina

ISBN 978-83-926356-6-6

Wydawnictwo Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie

© Copyright by Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie, Warszawa 2016

**Skład i przygotowanie do druku:**

Adrian Szatkowski

**Druk i oprawa:**

Sowa Sp. z o.o.  
Piaseczno Business Park  
ul. Raszynska 13  
05-500 Piaseczno  
Tel. (22) 431 81 40  
[www.sowadruk.pl](http://www.sowadruk.pl)



## Spis treści

Przedmowa .....	7
Wstęp .....	9
Język Szekspira w wybranych polskich przekładach sztuki <i>Romeo i Julia</i> . Próba porównawcza Anna Bielska.....	11
Le caractère dialogique d'un écrit scientifique de vulgarisation Anastasiya Boldak-Brial.....	21
Tropizacja i detropizacja w przekładzie, na podstawie wierszy Jana Twardowskiego Beata Edyta Dworakowska.....	31
Українська школа термінознавства: з історії становлення Вікторія Іващенко .....	47
Utopia słownika we współczesnej semantyce Robert Kowalczyk .....	61
Języki klasyczne w kształtowaniu się współczesnej terminologii technicznej Sylwia Krukowska .....	75
Structural and Functional Features of English Abbreviated Terms Maria Lojko .....	93

---

Nazwy pochodne od prymarnych wyrazów ergonimów instytucji szkolnictwa wyższego	
Jan Franciszek Nosowicz . . . . .	109
Reklama w kształceniu neofilologicznym	
Jacek Nowakowski . . . . .	123
Интернациональный морфемный фонд в русскоязычной интернет-коммуникации	
Ольга Осетрова . . . . .	135
История развития и наполнение концепта <i>the West // Запад</i>	
Елена Петришина, Юлия Антонова . . . . .	145
Lustro sceny czyli problemy nie tylko lingwistyczne w tłumaczeniu dramatów	
Małgorzata Pietrzak . . . . .	159
Межчастеречные оппозиции: условия существования и степень противопоставленности	
Наталия Соловьева . . . . .	169
Неофилологический аспект обучения профессиональной терминологии студентов специализации «Переводчик»	
Elwira Stefańska . . . . .	177
Schemata in bilingual phraseographic description	
Joanna Szerszunowicz . . . . .	191
К вопросу о разграничении терминов в новом направлении, синтезирующем экологию и лингвистику (в русском и английском языках)	
Ольга Тарасова . . . . .	205
О натуре człowieka na podstawie polskiej i niemieckiej frazeologii kulinarnej	
Marta Turska . . . . .	219



## Przedmowa

Kluczowymi obszarami działalności Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie są: badania naukowe, kształcenie, działalność ekspercka i popularno-naukowa. Celem kierunkowym jest uzyskanie czołowej pozycji z zakresu szeroko rozumianych studiów neofilologicznych w Polsce (przede wszystkim w zakresie języka angielskiego, niemieckiego i rosyjskiego), czemu służyć powinny znaczące publikacje krajowe i międzynarodowe, wystąpienia na najważniejszych konferencjach dla poszczególnych specjalizacji, udział pracowników w liczących się gremiach naukowych i uzyskiwanie nagród w konkursach naukowych.

Od powstania uczelni w roku 1999 jej wydawnictwo rokrocznie publikuj słowniki, książki, monografie, materiały pokonferencyjne, podręczniki, skrypty i inne pomoce naukowo-dydaktyczne. W tę przyzwoitą liczbę wydanych pozycji naukowych wpisuje się właśnie niniejsza monografia zbiorowa *Neofilologia dla przyszłości, t. 1* – pod red. Jana Franciszka Nosowicza. Mamy nadzieję, że tą książką rozpoczynamy cykl publikacji w dyskusji o szeroko rozumianym kształceniu filologiczno-lingwistycznym. Zbieramy już następne artykuły do wydania drugiego tomu tego przedsięwzięcia.

Monografia jest wyrazem interdyscyplinarnych zainteresowań autorów (pracowników Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie oraz naukowców współpracujących w tej lub innej formie z naszą uczelnią. Książkę adresujemy przede wszystkim dla studentów kierunków neofilologicznych, dlatego też zamieszczone tu materiały zawierają bogatą literaturę przedmiotu z rejestru prac autorów polskich i zagranicznych.

*Jacek Nowakowski*

*Warszawa, kwiecień 2016 rok*





## WSTĘP

Monografia zawiera artykuły o różnorodnej tematyce filologiczno-lingwistycznej (anglistycznej, germanistycznej, rusycystycznej i ogólnojęzykoznawczej).

Teksty ułożone zostały w kolejności alfabetycznej według nazwisk Autorów/Auterek. Grupa badaczy z Polski, Rosji, Białorusi, Ukrainy, Francji i Niemiec prezentuje ze swego aktualnego warsztatu twórczego nowości, które, wydaje się, są interesujące, godne uwagi nie tylko dla filologów.

Zagadnienia związane z organizacją procesu nauczania języka obcego, podniesieniem jego efektywności niejednokrotnie były przedmiotem wielu publikacji i konferencji, niemniej jednak pytania o to, jak uczyć i czego uczyć, nadal pozostają aktualne.

W zbiorze znalazły się zarówno opracowania z zakresu konfrontacji różnych poziomów języka (słowotwórczego, leksykalnego, składniowego), jak i artykuły mające charakter czysto praktyczny, zawierające charakterystykę błędów najczęściej popełnianych przez studentów, omówienie przyczyn ich występowania oraz wskazówki i propozycje sposobów prezentacji i realizacji określonych tematów przewidzianych programami nauczania na kierunkach neofilologicznych.

Monografia zawiera opracowania dotyczące przydatności opisu lingwistycznego w procesie glottodydaktycznym, a także artykuły z zakresu leksykologii, morfologii, słowotwórstwa i składni oraz komunikacji językowej. Poruszane w nich problemy rozpatrywane są zarówno w planie jednego języka, jak i w aspekcie porównawczym, omawiane są sposoby realizacji konkretnych tematów wchodzących w skład obowiązujących programów nauczania, wiadomo bowiem, że warunkiem opanowania języka obcego jest nie tylko znajomość form gramatycznych i leksyki, lecz także wiedza o kulturze danego narodu. Problemy te stanowią właśnie krąg tematyczny niniejszej monografii. Zmieniająca się rzeczywistość pozajęzykowa wymusza powstawanie w języku nowych wyrazów oraz powoduje zmiany semantyczne w już istniejących; neologizmy bywają nacechowane etnicznie i kulturowo, co uwypukla konfrontacja międzyjęzykowa. Dotyczy to również szeroko pojętej frazeologii. Semantyka gramatyczna operuje kategoriami ogólniejszymi, ale współtworzy z leksyką i frazeologią językowy obraz świata. Zjawiska te ujawniają się w tekstach, których charakter jest zdeterminowany funkcją w komunikacji i czynnikami pragmatycznymi.

Zebrane w książce materiały mają w większości przypadków charakter ściśle językoznawczy, ale uwzględniający też inne obszary wiedzy humanistycznej. Zmiany, które zachodzą w języku, a szczególnie w jego słownictwie, stwarzają możliwość prześledzenia nie tylko rozwoju poszczególnych dziedzin wiedzy i kultury, lecz

również rozwoju ludzkiej świadomości. Język, a w szczególności jego pochodzenie i ewolucja, jest ciągle zagadką rzucającą wyzwanie współczesnym lingwistom zajmującym się badaniami nad językiem. Prowadzenie badań nad językiem, wbrew opinii wielu naukowców niezwiązanych bezpośrednio z językoznawstwem, jest nadal kwestią otwartą. Główne trudności wynikają zazwyczaj z niejednorodności materiału badawczego. Ujęcie wieloaspektowe przedmiotu badań stanowi poniekąd warunek obligatoryjny, ponieważ tylko na tle obrazu całościowego przedmiotu badań możliwa jest skuteczna analiza poszczególnych jego fragmentów. Dlatego też tak ważna jest społeczna użyteczność badań nad kształceniem neofilologicznym, coraz powszechniej zauważana i doceniana.

I w tym nurcie znajduje swoje miejsce również niniejsza książka, która prezentuje nieprzebadaną jeszcze analizę różnych aspektów współczesnych badań filologiczno-lingwistycznych. Każda z wymienionych kwestii stanowi poważne zagadnienie naukowe i może być przedmiotem dodatkowych badań specjalistycznych.

*Jan Franciszek Nosowicz*

# **Język Szekspira w wybranych polskich przekładach sztuki *Romeo i Julia*. Próba porównawcza**

**Anna Bielska**

**Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie**

William Szekspir napisał *Romeo i Julię* w 1595 r. Pomimo, że w jego dorobku twórczości literackiej pojawia się wiele wspaniałych dzieł, to jednak ten właśnie dramat był i jest najpopularniejszym, najchętniej wystawianym i tłumaczonym tekstem. Opowiada on tragiczną historię miłości dwojga młodych ludzi, którzy stali się wzorcami romantycznych kochanków.

Tłumaczenie tekstów pisanych z języka angielskiego na język polski jest skomplikowanym zadaniem. Tłumacz natrafia na różne trudności podczas przekształcania tekstu źródłowego na tekst docelowy, zwłaszcza, gdy język docelowy musi pokazać wyjątkowość języka Szekspira i odzwierciedlić liczne archaizmy w nim zawarte. W artykule zwracam uwagę na słowa, które wyszły już z użycia. Moim zamiarem jest wykazanie, że archaizmy są często zastępowane przez ich nowoczesne odpowiedniki, co znacząco zmienia obraz oryginalnego tekstu. Moje badania opierają się na tragedii *Romeo i Julia* oraz jej trzech polskich przekładach autorstwa Józefa Paszkowskiego z XIX wieku, Macieja Słomczyńskiego z 1983 r. oraz Stanisława Barańczaka z 1990 r. Powstaje pytanie, czy brak archaizmów deprecjonuje oryginalny tekst? Artykuł odpowiada na to pytanie.

## **Definicja translacji i jej założenia**

Jeremy Munday<sup>1</sup> twierdzi, że tłumaczenie „może odnosić się do ogólnego zakresu tematu, produktu (tekstu, który został przetłumaczony) lub procesu (aktu tłumaczenia).

---

<sup>1</sup> Munday, J., *Introducing Translation Studies: Theories and Application*, Routledge, London & New York 2001, s. 4–5.

Proces tłumaczenia dwóch różnych języków pisanych polega na zmianie oryginalnego tekstu pisanego (tekst źródłowy lub  $j_1$ ) w oryginalnym języku werbalnym ( $j_1$ ) na źródłowy tekst pisany (tekst docelowy lub  $j_2$ ) w innym języku werbalnym (język docelowy lub  $j_2$ )”.

Peter Newmark<sup>2</sup> zwraca uwagę, że „tłumaczenie związane jest z moralną i faktyczną prawdą. Prawda ta może być skutecznie odzwierciedlona tylko wtedy, gdy jest uchwycona przez czytelnika, a to jest celem i uwieńczeniem translacji”. Oczywiście, ta definicja ma pewne wady, gdyż pojęcie „prawdy” jest pojęciem bardzo subiektywnym. Ponadto, autor pisze, że tłumaczenie powinno bazować na dokładności i przystępnym języku, co, moim zdaniem, rzadko współwystępuje.

Jako, że ekwiwalencja stanowi istotną część w analizie tekstu, poniżej prezentuję krótką definicję zagadnienia.

## Ekwiwalencja

W ogólnym ujęciu ekwiwalencję definiuje się, jako równoważność znaczenia. W kontekście teorii przekładu ekwiwalencja jest to „zachowanie względnego podobieństwa kognitywnego, semantycznego, stylistycznego i komunikacyjnego zawartej w oryginalnym tekście informacji”<sup>3</sup>.

Eugene Nida zwraca uwagę, że w tłumaczeniu nie wystarczy odtworzenie wiadomości. Ważniejsze jest, aby wziąć pod uwagę efekt, jaki ta wiadomość wywiera na czytelnika docelowego. Zatem to właśnie czytelnik docelowy determinuje efektywne tłumaczenie. Jednak głównym celem przekładu powinno być zachowanie identycznego „ducha oryginału” tak, aby tekst źródłowy miał taki sam efekt na czytelnika źródłowego jak i docelowego. Oczywiście dochodzi tu do sprzeczności, ponieważ nie jest możliwe identyczne zrozumienie tekstu nawet wśród czytelników źródłowych.

## Teksty dramatyczne

Tekst dramatyczny nie jest przykładem dzieła wyraźnie literackiego. Roman Ingarden<sup>4</sup> mówi, że jest to odrębny przykład w literaturze, gdzie rzeczywiste zdarzenia są określone przez główny tekst i działanie

Barańczak<sup>5</sup> całkowicie się zgadza z Bohdanem Drozdowskim, który pisze we wstępie do własnego tłumaczenia *Króla Henryka VI*, że właściwe tłumaczenie nie

<sup>2</sup> Newmark, P., *About Translation*, Multilingual Matters LTD, Clevedon – Philadelphia – Adelaide 1991, s. 1.

<sup>3</sup> Hatim, B. and Munday, J. *Translation: An Advanced Resource Book*, Routledge, New York 2004. s. 117.

<sup>4</sup> Ingarden, R., *O funkcjach dzieła literackiego (About the Functions of Literary Work)*, WFP, Wrocław 1979, s. 14.

<sup>5</sup> Barańczak, S., *Ocalone w tłumaczeniu (Saved in Translation)*, a5, Poznań 1992.

powinno tylko odzwierciedlać oryginalnych słów, ale również ich ducha, melodię i napięcie. Jednakże te godne pochwały założenia sprawdzają się lepiej w teorii niż w praktyce. Według Barańczaka<sup>6</sup>, przekład Drozdowskiego jest prawie niezrozumiały dla współczesnego odbiorcy i byłby jeszcze bardziej skomplikowany dla odbiorców sztuki teatralnej.

Kluczowe pytanie to „Jak tłumaczyć Szekspira?” Barańczak<sup>7</sup> odpowiada przedstawiając Teorię TTT, czyli Trzech Truizmów Translatorskich:

I. Tłumacząc Szekspira, należy pamiętać, że był on człowiekiem niegłupim.

II. Tłumacząc Szekspira, należy pamiętać, że był on niezłym poetą.

III. Tłumacząc Szekspira, należy pamiętać, że był on nienajgorszym artystą teatru.

Barańczak celowo upraszcza te zasady, aby pokazać, jak niewiele potrzeba, aby powstało tłumaczenie przynajmniej poprawne.

Susan Bassnett<sup>8</sup> zgadza się z Barańczakiem<sup>9</sup> i wyraźnie mówi, że „nawet najbardziej powierzchowna analiza pytania musi pokazać, że tekst dramatyczny nie może być tłumaczony w taki sam sposób jak tekst pisany prozą”. Tłumaczenie tekstów dramatycznych pociąga za sobą pewną trudność, ponieważ teksty te charakteryzuje „rytm, intonacja, wzorce, ton, głośność, zaś wszystkie te cechy mogą nie być od razu oczywiste przy prostym czytaniu tekstu w izolacji”<sup>10</sup>.

Dwa teksty w dwóch różnych systemach językowych nie będą nigdy absolutnie identyczne znaczeniowo. Jednakże dobór elementów leksykalnych powinien być na tyle zbliżony do oryginału na ile pozwalają na to konwencje teatralne i językowe.

## Przykłady archaizmów

XVI-wieczny język Szekspira powinien zawierać liczne archaizmy definiowane, jako wyrażenia i słowa, które nie są obecnie używane w mowie potocznej. Jednakże przykłady tłumaczeń wyraźnie odsłaniają pewne niedociągnięcia w sztuce przekładu, co oznacza, że język źródłowy nie w każdym fragmencie został wiernie odtworzony.

### Akt I, scena I

Capulet mówi „My sword, I say! Old Mountague is come, / And flourishes his blade in spite of me”<sup>11</sup>. Słowo „flourish” po raz pierwszy zostało użyte w XIV w. w znaczeniu „to brandish” {wymachiwać bronią}<sup>12</sup>.

<sup>6</sup> Ibidem.

<sup>7</sup> Ibidem, s. 194.

<sup>8</sup> Bassnett, S., *Translation Studies*, Routledge, London & New York 2000, s. 120.

<sup>9</sup> Barańczak, S., op.cit.

<sup>10</sup> Bassnett, S., op.cit., s. 122.

<sup>11</sup> Shakespeare, W., *Romeo and Juliet*, Wordsworth Classics, Great Britain 2000, s. 37.

<sup>12</sup> Harper, D., *Online Etymology Dictionary*, 2001–2010.

Tłumaczenie Paszkowskiego ukazuje piękno staropolskiego języka. Pisze on „Miecz, mówię! Stary Montekio nadchodzi. / I szydnie swoją klingą mi urąga”<sup>13</sup>. Dla współczesnego czytelnika język ten wydaje się archaiczny i niezrozumiały. Używa on nie tylko ekwiwalentnych słów, ale również identycznych znaków interpunkcyjnych. Przykładem może być tutaj tłumaczenie „Miecz, mówię!”. Podobieństwo treści i formy są dowodem ekwiwalencji. Jedyna różnica pojawia się przy zaimku dzierżawczym „my”, którego tłumacz nie uwzględnił w przekładzie. Ta rozbieżność nie wpływa na prawidłowe zrozumienie całego fragmentu. Następną frazę jest również bezpośrednią kalką z oryginału „Stary Montekio nadchodzi”. Paszkowski niczego nie zmienia, co świadczy o utrzymaniu ekwiwalencji. Ostatni fragment wypowiedzi również ukazuje podobieństwo leksykalne do oryginału. Słowo „szydnie” pochodzi od słowa „szydlerczo”, które odnosi się do zwrotu „in spite of”. Ponadto, „klinga” oznacza „ostrze broni białej typu siecznego; głownia; brzeszczot”<sup>14</sup> co jest ekwiwalentne do „blade”. „Urągać” definiuje się, jako „złorzeczyć, wymyślać komuś, szydzić, drwić” co jest podobne znaczeniowo do „flourish”. Przekład Paszkowskiego zawiera liczne archaizmy, zatem to jego wersja pozwala polskiemu czytelnikowi przenieść się do czasów Szekspira i ‘poczuć’ kulturę czasów elżbietańskich. Słomczyński i Barańczak pokazują zupełnie inny przekład.

Język Słomczyńskiego i Barańczaka jest bardziej stosowny dla odbiorcy współczesnego. Słomczyński tłumaczy, „Mój miecz, powiadam! Już stary Monteki / Nadchodzi, godząc we mnie nagim ostrzem”<sup>15</sup>. Pierwsza część wypowiedzi jest podobna do przekładu Paszkowskiego. Różnica pojawia się we fragmencie „godząc we mnie nagim ostrzem”. Słowo „godząc” sugeruje ‘rozlew krwi’ a takiej implikacji brak w oryginale. Capulet nie zostaje ranny lub zabity. „Godząc” ma na celu zastąpienie czasownika „flourish” jednakże rozbieżność znaczeniowa świadczy o braku ekwiwalencji. Tylko słowo „ostrze” jest ekwiwalentne względem oryginału, aczkolwiek „spite” nie zostało przetłumaczone, co czyni przekład niekompletnym i splotnym.

Barańczak tłumaczy „Rapier, powiadam! Ten ramol Montecchi / Przywłókł się i wywija mi przed nosem / Swoim szpikulcem” (Barańczak)<sup>16</sup>. Tłumacz stosuje współczesne słowa z pewną dozą humoru, kiedy dodaje „ramol” i „przywłókł się”. Słowo „ramol” oznacza „stary, niedołączny człowiek; pierdziel, tetryk, pryk, piernik”. W oryginale czytelnik znajduje tylko przymiotnik „old” będący określeniem pana Monteki. Pomimo to, „ramol” doskonale pasuje do kontekstu, co pozwala wyczuć niechęć pomiędzy głowami dwóch zwaśnionych rodzin. Ta sama sytuacja dotyczy „przywłókł się” i ekwiwalentnemu mu „is come”. W porównaniu do przekładu Paszkowskiego i Słomczyńskiego „nadchodzi”, czasownik Barańczaka jest przykładem rejestru

<sup>13</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie J. Paszkowski, *Romeo i Julia*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1964, s. 41.

<sup>14</sup> Szymczak, M. (ed.) *SJP (Słownik Języka Polskiego)*, PWN, Warszawa 1988, 1989, s. 932 (tłumaczenie własne).

<sup>15</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie M. Słomczyński, *Romeo i Julia*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2008, s. 13.

<sup>16</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie s. Barańczak, *Romeo i Julia*, W drodze, Poznań 1994, s. 16.

kolokwialnego. Ekwiwalencja u Barańczaka pojawia się również w następnym fragmencie „wywija mi przed nosem swoim szpikulcem”. „Wywija mi przed nosem” łączy ze sobą dwa oryginalne słowa tj., „flourish” i „spite”. Szekspirowski „blade” znajduje tu humorystyczny odpowiednik „szpikuliec”, który nie jest bezpośrednią kopią oryginału, ale odzwierciedla intencje autora.

Wersja Barańczaka jest najbardziej współczesnym przekładem, który umożliwia niedoświadczonemu czytelnikowi sztuki Szekspira pełne zrozumienie *Romea i Julii*. Pomimo ogólnego przekonania, iż Barańczak pomija wiele elementów istotnych dla reżyserskiej i aktorskiej interpretacji, to właśnie jego przekład jest ceniony przez współczesnego odbiorcę. Wersja Paszkowskiego pozwala nam przenieść się do czasów Szekspira, podczas, gdy tłumaczenie Słomczyńskiego pozostawia pewien niedosyt.

## Akt I, scena II

W jednej z pierwszych wypowiedzi Capulet odradza Parysowi poślubienie Julii z uwagi na to, że dziewczyna jest za młoda. Wyjaśnia, „She hath not seen the change of fourteen years: / Let two more summers wither in their pride”<sup>17</sup>. Według słownika etymologicznego „hath” definiuje się, jako „archaiczną formę trzeciej osoby l.poj. [has]”<sup>18</sup>. Archaizmy sprawiają, że współczesny czytelnik oryginalnej sztuki Szekspira „poczuje” czasy elżbietańskie. W tej scenie czytelnik dowiadyuje się ile lat ma Julia, tj. „She hath not seen the change of fourteen years”. Fragment mówi czytelnikowi, że Julia nie ukończyła jeszcze 14 lat. Kolejnym archaizmem jest „wither”, które ma swoje korzenie w XV wieku, kiedy to znaczyło „apparently a variant of *weather*”<sup>19</sup> i „a differentiated and special use of *wederen* ‘to expose to weather’; ‘to become weather-beaten’”<sup>20</sup>. Tym samym Capulet doradza Parysowi, aby poczekał jeszcze dwa lata zanim zdecyduje się na małżeństwo z jego córką.

Paszkowski tłumaczy, „Ledwie czternastu lat wysnuła przędzę; / Parę jej wiosen jeszcze przeżyć trzeba”<sup>21</sup>. Fragment jest ekwiwalentny do oryginału pomimo użycia różnych przysłówków, tj. „ledwie” i „już”, co jest w tym przekładzie informacją, że Julia skończyła właśnie 14 lat. „Wysnuć przędzę”, którego podstawowa forma, „snuć przędzę”, jest zwrotem idiomatycznym „to try to make sb believe a long story that is not true [dosłownie „opowiadać, snuć opowieść”]<sup>22</sup>. W tym kontekście wers Paszkowskiego również nie powinien być rozumiany dosłownie. Jego fragment wskazuje, iż bogowie, którzy zdecydowali o życiu Julii, dopiero „snują” jej „przędzę”, a zatem chodzi o metaforę życia. Dzięki takim zabiegom stylistycznym czytelnik

<sup>17</sup> Shakespeare, W., op.cit., s. 42.

<sup>18</sup> Harper, D., op.cit.

<sup>19</sup> Room, A., *Cassell's Dictionary of Word Histories*, Cassell & Co., London 2002, s. 680.

<sup>20</sup> Ibidem.

<sup>21</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie J. Paszkowski, op.cit., s. 50.

<sup>22</sup> Wehmeier, S. (chief ed.), *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, seventh edition*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 1474.

wie, że język Szekspira nie jest jemu współczesny. Paszkowski zmienia „summer” na „wiosen”, co leksykalnie nie jest ekwiwalentne, ale za to adekwatne w języku docelowym. Tłumacz nie wspomina ile konkretnie lat Parys powinien czekać z poślubieniem Julii. Czytelnik znajduje tylko wzmiankę „parę wiosen”, co nie odzwierciedla intencji autora oryginału.

Słomczyński jest bardziej precyzyjny w określeniu lat Julii „Nie ukończyło nawet lat czternastu; / Niech jeszcze dwakroć lato się rozśmieje”<sup>23</sup>. Tłumacz wyraźnie pisze, że Julia nie ukończyła jeszcze 14 lat, co jest ekwiwalentne do oryginału. Słomczyński tłumaczy drugi wers dosłownie. Nie zmienia oryginalnego „summers” na „springs”, co zrobił Paszkowski. Zamiast tego tłumaczy „lato” i „dwakroć”, co dowodzi, że Parys powinien wstrzymać się jeszcze dwa lata nim poślubi Julię. W tym fragmencie jeszcze jeden termin powinien być omówiony, tj. „antropomorfizacja”, czyli zabieg językowy, polegający na nadawaniu niebędącymi ludźmi przedmiotom, pojęciom, zjawiskom, zwierzętom itp. cech ludzkich i ludzkich motywów postępowania<sup>24</sup>. Jest to zobrazowane, gdy Słomczyński pisze „rozśmieje się” w odniesieniu do „lata”. Tłumacz kojarzy lato z czymś przyjemnym, ze śmiechem. Fragment przekazuje oryginalną wiadomość, co czyni go ekwiwalentnym.

Barańczak prezentuje trzecią wersję pisząc, „Czternastu lat nie skończyła. Niech minie / Lato i drugie niech przyjdzie po wiosnie”<sup>25</sup>. Oprócz kilku zmian w szyku wyrazów, przekład Barańczaka jest niemal identyczny do tłumaczenia Słomczyńskiego. Drugi wers zawiera więcej różnic. Barańczak stosuje zarówno „lato” jak i „wiosna”, a więc wersja ta zawiera elementy zarówno z przekładu Paszkowskiego jak i Słomczyńskiego. Tłumacząc „summer” i wskazując na konkretną ilość lat przekład Barańczaka jest ekwiwalentny do oryginału.

Zważywszy, że tłumaczenie Barańczaka jest najbardziej współczesną wersją, nie dziwi fakt, że zawiera przykłady najbardziej współczesnego języka. Czytelnik docelowy nie ma żadnych leksykalnych trudności w zrozumieniu tragedii Szekspira. Ta prostota języka ma także wadę. Polski czytelnik nigdy nie pozna wyjątkowości XVI-wiecznego języka Szekspira a przekład nie posłuży, jako „machina czasu” pozwalająca poczuć czasy elżbietańskie. Barańczak nie przybliży polskiego czytelnika do kultury źródłowej. Tymczasem tłumaczenie Paszkowskiego odzwierciedla archaiczny język i jest przekładem najlepiej odzwierciedlającym kulturę źródłową.

## Akt II, scena II

Kiedy Romeo musi rozstać się z Julią na jedną noc czuje wielki smutek. Jego żal odzwierciedlają słowa, „Love goes toward love as schoolboys from their books”<sup>26</sup>. Pomimo upływu czasu niechęć do nauki się nie zmieniła. Uczniowie nadal wolą

<sup>23</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie M. Słomczyński, op.cit., s. 19.

<sup>24</sup> “Wikipedia, wolna encyclopedia”, [http://en.wikipedia.org/wiki/Main\\_Page](http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page)

<sup>25</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie s. Barańczak, op.cit., s. 25.

<sup>26</sup> Shakespeare, W., op.cit., s. 62.



zabawę z rówieśnikami niż odrabianie lekcji. Jednakże fragment ten nie powinien być tutaj rozumiany dosłownie. Głównym zamierzeniem autora było pokazanie awersji do prac przyziemnych młodego, pierwszy raz zakochanego człowieka.

Paszkowski tłumaczy „Jak żak, gdy rzuca książkę, tak kochanek / Do celu swego pospiesza wesoły”<sup>27</sup>. Jego przekład dokładnie odzwierciedla wiadomość zawartą w oryginale. Słowo „żak” ładnie harmonizuje z resztą wersu i jest ekwiwalentne do „schoolboy”. Paszkowski przybliży czytelnikowi czasy Szekspira, zwłaszcza, że w średniowieczu „żak” było popularnym i często stosowanym określeniem na ucznia (schoolboy). Słowo wywodzi się od *diakon*, ponieważ ci, którzy chcieli wstąpić do klasztoru uczęszczali do szkoły. Dokładna forma słowa „żak” przyszła do Polski z Czech<sup>28</sup>. Paszkowski odzwierciedla niechęć ucznia do książek i obowiązków przez użycie czasownika „rzucać”. Pomimo tego, że Szekspir nie umieścił tego czasownika w swojej sztuce, oryginalny sens jest zachowany i wzmocniony, co pomaga czytelnikowi zobrazować sobie scenę sztuki. „Love goes toward love” ma swój odpowiednik, „kochanek / Do celu swego pospiesza wesoły”. Polska wersja jest dłuższa od oryginalnego fragmentu, gdyż Paszkowski dodaje elementy leksykalne dla lepszego zrozumienia fragmentu. Tłumaczowi udaje się przekazać oryginalną wiadomość bez zniekształceń, co świadczy o ekwiwalencji, zaś archaizmy przybliżają czytelnikowi docelowemu kulturę źródłową.

Słomczyński tłumaczy, „Miły, chcąc miłą swą ujrzyć, nie zwleka / I niby uczeń ze szkoły ucieka”<sup>29</sup>. Tu „love” jest przetłumaczone, jako „miły”, a więc określenie również odnosi się do kogoś bliskiego naszemu sercu. W tym kontekście przekład pokazuje oryginalny sens. Fragment wskazuje na opisaną przez Szekspira niechęć do rutynowych czynności. „Schoolboys from their books” jest odzwierciedlone, jako „niby uczeń ze szkoły ucieka”. W przeciwieństwie do Paszkowskiego, Słomczyński stosuje „uciekać ze szkoły” zamiast „rzucać książki”. Te dwa polskie przekłady komunikują oryginalny cel autora sztuki, czyli wspomnianą wcześniej niechęć do przyziemnych obowiązków. Fragmenty te są ekwiwalentne, choć zawierają różne słownictwo. „Schoolboy” jest tłumaczony z zastosowaniem współczesnego języka „uczeń” w przeciwieństwie do Paszkowskiego „żaka”. Jednakże brak archaizmów nie wpływa na brak ekwiwalencji.

Barańczak tłumaczy inaczej: „Jak uczeń z lekcji zwolniony, wesoły – / Tak tęskne serce rwie się do spotkania”<sup>30</sup>. „Schoolboy” jest tłumaczony dosłownie, jako „uczeń”. Porównując „zwolnionego z lekcji” do „rzucania książek” lub „uciekania ze szkoły” zauważyć można różnice znaczeniowe. W przeciwieństwie do tłumaczenia Paszkowskiego i Słomczyńskiego, „zwolniony z lekcji” nie oznacza niechęci do przyziemnych obowiązków. Ponadto uczucie pomiędzy dwojgiem zakochanych ludzi jest pokazane poprzez wers „tęskne serce rwie się do spotkania”. Czasownik

<sup>27</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie J. Paszkowski, op.cit., s. 87.

<sup>28</sup> Brückner, A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1993, s. 661 (tłumaczenie własne).

<sup>29</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie M. Słomczyński, op.cit., s. 47.

<sup>30</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie s. Barańczak, op.cit., s. 63.

„rwie się” podkreśla oczekiwanie i chęć spotkania ukochanej osoby. Pomimo różnic w leksyce, wersja Barańczaka jest ekwiwalentna do oryginału. Oczywiście czytelnik nie znajdzie przykładów archaizmów, ale przystępny język ułatwi czytanie sztuki.

Przedostatnia wypowiedź Julii dotyczy pory dnia, „’Tis almost morning”<sup>31</sup>. Jej słowa mają na celu pośpieszenie Romea, aby zdążył uciec nim zostanie zauważony. Wszystkie trzy tłumaczenia prawidłowo odzwierciedlają słowa Julii, ale na trzy różne sposoby.

Paszkowski tłumaczy „Dnieć będzie”<sup>32</sup>. Jego wersja zawiera najbardziej przestarzały język w porównaniu ze Słomczyńskim i Barańczakiem. Dzięki użyciu archaizmów czytelnik docelowy może poczuć kulturę źródłową. Paszkowski stosuje czasownik, rzadko używany we współczesnych czasach, tj. „dnieć”, którego angielski odpowiednik brzmiałby „to dawn”. Fragment odzwierciedla intencje autora, zaś archaizmy tylko potęgują przekonanie, że Szekspir nie był współczesnym dramaturgiem. Tłumaczenie jest ekwiwalentne do oryginału.

Język Słomczyńskiego jest bardziej współczesny, „Dzień się już budzi”<sup>33</sup>. Jego wersja jest poetycka i komunikuje sens oryginału. Pomimo tego, że Paszkowski i Słomczyński stosują różne słownictwo, ich wersje są ekwiwalentne do oryginalnego fragmentu. Jedynie tłumaczenie Słomczyńskiego pozbawione jest archaizmów, a więc mniej charakterystyczne dla czasów Szekspira.

Barańczak tłumaczy „Już prawie ranek”<sup>34</sup>. Jego współczesny język dokładnie oddaje myśl autora. Ku zaskoczeniu, jego przekład jest najbliższy oryginałowi, ponieważ „almost morning” jest kopią „prawie ranek”. To zazwyczaj Słomczyński tłumaczył literalnie. Zazwyczaj wersy Barańczaka nie były nastawione na słownictwo i kulturę źródłową, lecz na oryginalny cel komunikacyjny. Tym razem, Barańczak stosuje prawie identyczne słownictwo jak Szekspir. Jedyna różnica dotyczy „’tis” i jego odpowiednika „już”, który brzmi naturalnie w języku docelowym, ale nie niesie z sobą takiego samego znaczenia jak oryginał. Podsumowując, język Barańczaka jest naturalny i przystępny dla odbiorcy docelowego.

Wszyscy trzej tłumacze dokonują poprawnego przekładu oryginału. Paszkowski, Słomczyński i Barańczak odwołują się do tej samej pory dnia bez zniekształceń i dwuznaczności. Jednakże, tylko jeden tłumacz oddaje ducha oryginału, zaś dzięki archaizmom czytelnik może przenieść się w czas Szekspira. Tym zasłużonym tłumaczem jest Paszkowski, którego przekład zawsze pozostaje na długo w pamięci odbiorcy.

## Wnioski

Najstarsze analizowane przeze mnie tłumaczenie Paszkowskiego cechuje archaiczny język, który oddaje ducha epoki elżbietańskiej. Odzwierciedla on intencje Szekspira,

<sup>31</sup> Shakespeare, W., op.cit., s. 63.

<sup>32</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie J. Paszkowski, op.cit., s. 89.

<sup>33</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie M. Słomczyński, op.cit., s. 48.

<sup>34</sup> Shakespeare, W., tłumaczenie s. Barańczak, op.cit., s. 64.

jego język i styl, zaś odbiorca docelowy może poczuć wyjątkowość oryginału bez sięgania po sztukę Szekspira. Liczne archaizmy mogą być trudne w odbiorze dla współczesnego czytelnika, ale zmuszają one do myślenia nie tylko nad XVI-wiecznym dramatem, ale i nad etymologią i znaczeniem polskich słów, które wyszły już z użycia. Dokonując tego przekładu, Paszkowski udowodnił, że jest bardzo dobrze przygotowany do tłumaczenia Szekspira, gdyż wykazał się głębokim zrozumieniem języka i stylu angielskiego dramaturga.

## Bibliografia

- Barańczak, S., *Ocalone w tłumaczeniu* (Saved in Translation), Wydawnictwo a5, Poznań 1992.
- Bassnett, S., *Translation Studies*, Routledge, London & New York 2000.
- Brückner, A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1993.
- Harper, D., *Online Etymology Dictionary*, 2001–2010.
- Ingarden, R., *O funkcjach dzieła literackiego* (About the Functions of Literary Work), WFP, Wrocław 1979.
- Munday, J., *Introducing Translation Studies: Theories and Application*, Routledge, London & New York 2001
- Hatim, B. and Munday, J. *Translation: An Advanced Resource Book*, Routledge, New York 2004.
- Newmark, P., *About Translation*, Multilingual Matters LTD, Clevedon – Philadelphia – Adelaide 1991
- Nida, E.A. *Toward a Science of Translating*, Brill, Leiden 1964.
- Room, A., *Cassell's Dictionary of Word Histories*, Cassell & Co., London 2002.
- Szymczak, M. (ed.) *SJP (Słownik Języka Polskiego)*, PWN, Warszawa 1988, 1989.
- Wohmeier, s. (chief ed.) *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, seventh edition*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- Shakespeare W., 2000, *Romeo and Juliet*, Great Britain: Wordsworth Classics.
- Shakespeare W., tłumaczenie Barańczak S., 1994, *Romeo i Julia*, Poznań: W drodze.
- Shakespeare W., tłumaczenie Paszkowski J., 1964, *Romeo i Julia*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Shakespeare W., tłumaczenie Słomczyński M., 2008, *Romeo i Julia*, Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.

## Słowniki

- Room A., 2002, *Cassell's Dictionary of Word Histories*, London: Cassell & Co.
- Szymczak M., (ed.), 1988 – 1989, *SJP (Słownik Języka Polskiego)*, Warszawa: PWN.

## Internet

Harper, Douglas (2001–2010) *Online Etymology Dictionary*.  
[http://en.wikipedia.org/wiki/Main\\_Page](http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page) “Wikipedia, wolna encyklopedia”  
[www.sjp.pl](http://www.sjp.pl) (Słownik Języka Polskiego, 2011)

## Streszczenie

### **Język Szekspira w polskich przekładach sztuki *Romeo i Julia***

W artykule tym poruszona została kwestia archaizmów, które często są zastępowane przez współczesne nam słowa. Brak archaizmów deprecjonuje sztukę w oczach współczesnego odbiorcy.

Teksty przeze mnie zaprezentowane dotyczą trzech polskich tłumaczeń tragedii *Romeo i Julia* Wiliama Szekspira. Najstarszy analizowany tu przekład datuje się na połowę XIX wieku i jest autorstwa Józefa Paszkowskiego. Kolejny należy do Macieja Słomczyńskiego z 1983 r., zaś najnowszy, Stanisława Barańczaka, pochodzi z roku 1990.

Oceniając trzy polskie tłumaczenia, najlepiej oceniam przekład Paszkowskiego, który obfituje w archaizmy. Choć zmuszają one współczesnego czytelnika do myślenia nad znaczeniem słowa, które wyszło już z użycia, to tłumacz przypomina nam, że Szekspir nie jest współczesnym dramaturgiem.

## Summary

### **Shakespeare’s language in Polish translations of *Romeo and Juliet***

In this article I focus my attention on archaisms. I demonstrate that they are frequently replaced by their modern counterparts, which significantly changes the uniqueness of the original text.

I base my research on three Polish translations of *Romeo and Juliet* by Shakespeare. Paszkowski’s translation is the oldest version I analyze as it dates back to the 19<sup>th</sup> century. Two other translations are more modern. Słomczyński translated the play in 1983 and Barańczak in 1990.

Generally speaking, Paszkowski reflects Shakespeare’s intentions, language and style accurately and the most successfully. His target reader may sense the exceptionality of the original without taking the English version.

# **Le caractère dialogique d'un écrit scientifique de vulgarisation**

**Anastasiya Boldak-Brial**  
**Université Jean Moulin Lyon 3**

## **Introduction**

La vie humaine, dans sa nature profonde, est communicationnelle et relationnelle. Dans notre société actuelle marquée par les médias de masse et la révolution numérique, la communication est devenue la matrice sociale de la vie moderne. Plus précisément, la communication conversationnelle constitue l'aspect le plus important des interactions interhumaines, d'où la nécessité d'étudier l'énonciation dialogique. Aujourd'hui la communication écrite prend une place de plus en plus importante dans la communauté scientifique. En effet, la communication et la vulgarisation des savoirs scientifiques sont fondées sur l'écrit : la production et diffusion des connaissances auprès des non-scientifiques passent essentiellement par l'écrit. Les documents de vulgarisation, qu'ils soient des articles ou des ouvrages, ont pour objectif d'instaurer un dialogue de vulgarisation avec le lectorat et par conséquent de réduire le fossé entre les chercheurs et les profanes.

Le but de cet article est d'analyser, dans une perspective comparative, la typologie des dialogues dans les textes scientifiques de vulgarisation sur la cosmologie (la discipline dans l'axe de recherche présenté). La première partie vise à détailler la notion de « dialogue » et plus particulièrement ses aspects cognitifs. La deuxième partie se focalise sur la dimension dialogique d'un texte scientifique de vulgarisation. Dans le cadre de cette deuxième partie de la recherche, il semble aussi nécessaire de recourir à la notion de « dialogisme ». La troisième partie développe une étude comparative détaillée des trois types de dialogue présents dans les textes sur la cosmologie. La conclusion présente les résultats de l'analyse effectuée et dégage, entre autres, quelques voies de recherches suggérées. Cette étude a été réalisée à partir d'un corpus de cinq ouvrages des cosmologues anglophones : Martin Rees *Our Cosmic*

*Habitat*, Brian Greene *The Elegant Universe*, Stephen Hawking *The Universe in a Nutshell*, Stephen Hawking & Leonard Mlodinov *A Briefer History of Time*, Brian Cox & Andrew Cohen *Wonders of the Universe*.

## 1. La notion de « dialogue » et ses aspects cognitifs

La nature humaine est de nature dialogale : la personne est incapable de se réaliser sans communiquer. Cette idée de ‘l’homme dialogal’ est trouvée dans la philosophie du dialogue et de la réciprocité de Martin Buber (1878- 1965), philosophe israélien d’origine allemande. Pour lui, chaque individu est un être de dialogue qui ne peut se réaliser que par le biais de la communication interhumaine. Dans *Le Problème de l’homme* (1936), le philosophe souligne que « l’individu est un fait de l’existence dans la mesure où il entre dans une relation vivante avec d’autres individus... le fait fondamental de l’existence humaine est l’homme -avec- l’homme »<sup>1</sup>. Dans son principal ouvrage *‘Ich und Du’* (*‘Le Je et le Tu’*) (1923) Buber établit une distinction très nette entre les couples ‘Je-Tu’ et ‘Je-Cela’ : la vie en dialogue correspond au couple ‘Je-Tu’, tandis que le couple ‘Je-Cela’ – au monologue. La réalité Je-Tu s’enracine dans le dialogue et dans le processus de communication sociale : ni le Je ni le Tu ne vivent séparément, ils n’existent que dans le contexte Je-Tu<sup>2</sup>.

Si on se tourne vers l’étymologie du mot ‘dialogue’, il vient du grec ‘dialogos’ et il est formé à partir de deux éléments : ‘dia’ – qui signifie ‘à travers, entre’, et ‘logos’ – ‘la parole, le discours’<sup>3</sup>. On peut dire que d’après son étymologie ce mot désigne une communication verbale entre plusieurs personnes. Selon Tzvetan Todorov, « toute communication verbale, toute interaction verbale se déroule sous la forme d’un échange d’énoncés, c’est-à-dire sous la forme d’un dialogue »<sup>4</sup>. La notion de dialogue a été profondément étudiée par le théoricien russe Mikhaïl Bakhtine (1895–1975) à la fin des années 1920. Pour signifier la problématique dialogique, le théoricien russe utilise plusieurs termes : ‘диалог’ – dialogue, ‘диалогичность’ – dialogisme, ‘диалогический’ – dialogique. Pour Bakhtine, la réalité première du langage, c’est l’interaction verbale qui se manifeste sous forme d’échange verbal, dont la forme prototypique est le dialogue : « l’interaction verbal constitue (...) la réalité fondamentale de la langue »<sup>5</sup>. Dans la littérature bakhtinienne, on peut distinguer le dialogue, *in praesentia*, (échanges en face à face avec un partenaire) et le dialogue à distance, *in*

<sup>1</sup> M. Buber, *Le Problème de l’homme*, J. Loewenson-Lavi (trad), red. Aubier-Montaigne, Paris 1962, p. 113.

<sup>2</sup> M. Buber, *Je et Tu*, trad. de l’allemand par G. Bianquis, Aubier, Paris 1969, p. 30.

<sup>3</sup> *Larousse super major*, Larousse, Paris 2004, p. 343.

<sup>4</sup> T. Todorov, *Mikhaïl Bakhtine, le principe dialogique. Suivi de Ecrits du Cercle de Bakhtine*, Seuil, Paris 1981, p. 71.

<sup>5</sup> M. Bakhtine (V.N. Volochinov), *Le marxisme et la philosophie du langage : essai d’application de la méthode sociologique en linguistique*, trad. de russe par M. Yaguello, red. Minuit, Paris 1977, p. 136.

*absentia*, (dialogue avec d'autres discours)<sup>6</sup>. Le dialogue *in absentia* a donné naissance au concept de dialogisme chez Bakhtine, qui est en gros un phénomène d'intertextualité (développé plus tard par Julia Kristeva), interaction entre plusieurs textes. Le concept de « dialogisme » sera étudié dans la deuxième partie de cet article.

La dimension sociale du dialogue se réalise par sa fonction communicative. En même temps, le dialogue est non seulement le processus de l'échange communicationnel, mais aussi un outil pour la formation et l'élaboration des pensées. Comme le précise Trognon dans *Eléments d'analyse interlocutoire*, une communication ou une séquence conversationnelle « est à la fois un événement social et un événement cognitif »<sup>7</sup>. Selon Mikhaïl Bakhtine, « La vérité naît entre les hommes qui la cherchent ensemble, dans le processus de leur communication dialogique »<sup>8</sup>. Et il continue dans '*La Poétique de Dostoïevski*' : « L'idée vit, non pas dans une conscience individuelle isolée, mais naît, se développe, trouve et renouvelle son expression verbale, engendre d'autres idées, seulement dans des rapports dialogiques, avec les idées d'autrui, c'est-à-dire dans sa conscience exprimée par le discours. C'est au point de contact de ces voix-consciences que naît et vit l'idée »<sup>9</sup>. Autrement dit, le dialogue vise à enrichir le bagage cognitif de chaque individu.

Bakhtine montre par l'exemple du 'dialogue socratique' l'importance de développer les capacités cognitives chez un individu. 'Le dialogue socratique' s'appuie sur les notions de la syncrèse (c'est-à-dire « la confrontation de divers points de vue sur un sujet donné »<sup>10</sup>, et de l'anacrèse (« les moyens de faire naître, de provoquer le discours de l'interlocuteur, de l'obliger à exprimer son opinion, et de pousser celle-ci jusqu'à ses limites »<sup>11</sup>). Selon Bakhtine, « la syncrèse et l'anacrèse dialogisent la pensée, la placent à l'extérieur, la transforment en réplique, la rattachent à la communication dialogique entre les hommes »<sup>12</sup>. Dans le cadre de cette recherche, cet aspect cognitif du dialogue, qui se centre sur le rapport entre une conscience et un signe, est de haute importance, car il est omniprésent dans les écrits de la vulgarisation scientifique.

Dans le même ordre d'idées, on peut définir un dialogue comme une séquence communicationnelle à caractère sociocognitif : il n'est pas seulement le processus de l'échange communicationnel mais aussi un outil pour la formation et l'élaboration des pensées.

<sup>6</sup> J. Bres, *Savoir de quoi on parle: dialogue, dialogal, dialogique; dialogisme, polyphonie*, (w:) Dialogisme et polyphonie: approches linguistiques, red. Duculot, Bruxelles 2005, pp. 47–61.

<sup>7</sup> A. Trognon, *Eléments d'analyse interlocutoire*, (w:) red. Gilly M., Roux J. p. et Trognon A. Apprendre dans l'interaction : Analyse des médiations sémiotiques, PUP et PUN, Aix en Provence et Nancy 1999, p. 73.

<sup>8</sup> M. Bakhtine, *La Poétique de Dostoïevski*, trad. du russe par I. Kolitcheff, Seuil, Paris 1988, p. 137.

<sup>9</sup> Ibidem, p. 137.

<sup>10</sup> Ibidem, p. 166.

<sup>11</sup> Ibidem.

<sup>12</sup> Ibidem.

## 2. La dimension dialogique d'un texte scientifique de vulgarisation

Le dialogue peut être réalisé non seulement par le biais de la communication verbale directe entre deux individus, mais également à travers la communication écrite. Le discours écrit est souvent caractérisé par la présence d'énoncés qui sont formellement dialogiques. D'après Bakhtine, le dialogue peut facilement être observé dans l'espace textuel. Selon Bakhtine dans *Le Marxisme et la philosophie du langage* (1977), tout texte est fondamentalement dialogique car « à la base de la division du discours en parties, dénommées paragraphes dans leur forme écrite, on trouve l'ajustement aux réactions prévues de l'auditeur et du lecteur »<sup>13</sup>. Pour résumer cette pensée de Bakhtine sur le dialogue et le texte, on peut dire que le discours écrit peut être vu comme un texte de nature dialogique.

Dans le contexte de la dimension dialogique du discours, Bakhtine propose de distinguer entre deux types de dialogisme : le dialogisme inter-discursif et le dialogisme interlocutif. Le dialogisme inter-discursif présuppose qu'« un énoncé est rempli des échos et des rappels d'autres énoncés, auxquels il est relié à l'intérieur d'une sphère commune de l'échange verbal. (...) Un énoncé est tourné non seulement vers son objet mais aussi vers le discours d'autrui portant sur cet objet »<sup>14</sup>. Certains linguistes, comme Jacqueline Authier-Revuz dans *Le fait autonymique : langage, langue, discours – quelques repères* (2003), proposent de nommer ce type de dialogisme 'autodialogisme' ou 'dialogisme constitutif'<sup>15</sup>. Selon cette forme de dialogisme, le texte est traversé par une multiplicité des voix et de types de discours. Dans cette optique, Philippe Sollers déclare que « tout texte se situe à la jonction de plusieurs textes dont il est à la fois la relecture, l'accentuation, le déplacement et la profondeur »<sup>16</sup>. Julia Kristeva, pour sa part, propose la notion d'intertextualité pour parler d'une « interaction textuelle qui se produit à l'intérieur d'un seul texte »<sup>17</sup>.

A côté de ce dialogisme constitutif ou inter-discursif, il faut noter l'existence d'un dialogisme interlocutif. Dans ce type de dialogisme, selon Bakhtine, « un énoncé, cependant, est relié non seulement aux maillons qui le précèdent mais aussi à ceux qui lui succèdent dans la chaîne de l'échange verbal (...) l'énoncé, dès son tout début, s'élabore en fonction de la réaction-réponse éventuelle, en vue de laquelle il s'élabore »<sup>18</sup>. Bakhtine précise que ce type de discours « anticipe la réponse active

<sup>13</sup> M. Bakhtine (V.N. Volochinov), *Le marxisme...*, op.cit., p. 158.

<sup>14</sup> M. Bakhtine, *Esthétique de la création verbale*, Gallimard, Paris 1952, p. 302.

<sup>15</sup> J. Authier-Revuz, *Le fait autonymique: langage, langue, discours – quelques repères*, (w:) red. Authier-Revuz A., Doury M., et Reboul-Touré S., Parler des mots. Le fait autonymique en discours, Presses universitaires de la Sorbonne Nouvelle, Paris 2003, pp. 67–95.

<sup>16</sup> P. Sollers, *Théorie d'ensemble*, coll. Tel Quel, Seuil, Paris 1968, p. 75.

<sup>17</sup> J. Kristeva, *Sémiotiké. Recherche pour une sémanalyse*, coll. Points, Seuil, Paris 1969, p. 841.

<sup>18</sup> M. Bakhtine, *Esthétique de...*, op.cit., p. 303–304.



de l'autre et se modèle en conséquences »<sup>19</sup>. En d'autres termes, le dialogisme interdiscursif est fondé sur le discours qui intègre d'autres discours sur le même sujet, et le dialogisme interlocutif nécessite la compréhension et la réponse. Sans doute, les éléments dialogiques donnent au discours écrit une nouvelle dimension : « Le dialogue peut émerger au sein d'un texte non-dialogué, sous une forme esquissée et naître comme spontanément. C'est le cas lorsque l'auteur met en scène des formes d'adversité polémique controversiale, en répartissant les voix en une alternance d'objections et réponses... C'est le cas également lorsqu'il se fait des objections à lui-même. Ces émergences dialogiques sont localisées et surtout subordonnées étroitement au plan d'énonciation assumé par le repère énonciatif-source »<sup>20</sup>.

Les écrits de vulgarisation scientifique se différencient par leur caractère dialogique, car ils sont destinés à faciliter la communication entre divulgateur et lecteur. Dans le cadre d'un texte de vulgarisation, le dialogisme constitutif se déploie sous la forme d'une interaction inter-discursive mais aussi interlocutive. Daniel Jacobi dans *Diffusion et vulgarisation : itinéraires du texte scientifique* (1986) constate que « toutes les multiples formes du dialogisme (réflexion sur son propre discours, discours sur une partie du discours, utilisation du discours d'autrui, discours dans le discours et énonciation sur l'énonciation) se retrouvent aisément dans le discours scientifique et le discours de vulgarisation scientifique »<sup>21</sup>. A propos de cette citation, on peut déduire que les écrits de vulgarisation scientifique (en apparence formellement monologiques) privilégient les unités de l'interaction et les séquences communicationnelles. C'est pourquoi il semble intéressant d'effectuer une analyse approfondie sur la dimension dialogique des écrits de vulgarisation sur la cosmologie.

### 3. La typologie des dialogues dans les écrits sur la cosmologie

Le texte scientifique de vulgarisation fait un usage très important de la modalité interrogative. Cette étude s'est fondée sur cette modalité et sa représentation pour distinguer trois types de dialogue dans les textes de vulgarisation scientifique sur la cosmologie : le pseudo-dialogue, le dialogue fermé et le dialogue ouvert.

Le premier type de dialogue, le **pseudo-dialogue**, est constitué des interrogations rhétoriques qui peuvent jouer des fonctions variées : elles peuvent permettre une argumentation ou indiquer un désaccord souligné : “*Isn't it simply wonderful that just by looking at the light from those twinkling stars we can tell what those fiery worlds, so far away, are made of?*”<sup>22</sup>. “*The world has changed far more in the last hundred*

<sup>19</sup> Ibidem, p. 303.

<sup>20</sup> F. Cossutta, *Le dialogue : introduction à un genre philosophique*, PU du Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2005, p. 40.

<sup>21</sup> D. Jacobi, *Diffusion et vulgarisation: itinéraires du texte scientifique*, Presses Universitaires Franche-Comté, Besançon 1986, p. 78.

<sup>22</sup> B. Cox, A. Cohen, *Wonders of the Universe*. HarperCollins Publishers, London 2011, p. 101.

years than in any previous century. The reason has not been new political or economic doctrines but the vast developments in technology made possible by advances in basic science. Who better symbolizes those advances than Albert Einstein?"<sup>23</sup>.

Dans le cadre de ce dialogue, la catégorie 'question-réponse' est absente car les questions rhétoriques ne nécessitent pas de réponse : "In Murray's eyes, looking at the rings of Saturn is like looking at the Solar System four and a half billion years ago, with the Sun at the centre surrounded by a disc of dust not unlike Saturn's rings. It is this similarity, the history of our solar system contained within the rings that convinces Murray of the importance of studying them. "If we can't understand a disc of material that's in our own backyard, what chance do we have of understanding a disc that's long since disappeared?"<sup>24</sup>.

Le deuxième type de dialogue est le **dialogue fermé**. Il donne l'illusion d'un dialogue interactif : l'auteur introduit une question avec la réponse immédiate. Dans ce contexte, il donne la réponse lui-même ou fait références aux autres scientifiques : "So what, then, is gravity? The explanation in Einstein's theory is beautifully simple: gravity is the curvature of spacetime"<sup>25</sup>. "So why do the planets move in ellipses around the sun? Newton said that a particular force was responsible, and claimed that it was the same force that made objects fall to the earth rather than remain at rest when you let go of them. He named that force gravity"<sup>26</sup>. "How can you detect a black hole if no light can get out of it? The answer is that a black hole still exerts the same gravitational pull on neighbouring objects as did the body that collapse."<sup>27</sup> "Friendly skeptics sometimes ask me: "Isn't it presumptuous for cosmologists to claim to explain anything about the vast cosmos?" My response is that what makes things hard to understand is how complicated they are, not how big they are. Under extreme conditions – inside the stars or in the hot early universe – everything breaks down to its simplest ingredients"<sup>28</sup>.

Quant au **dialogue ouvert**, le troisième type de dialogue, il laisse le lecteur sans réponse de la part de l'auteur. Il est souvent présenté par des multiples échanges qui se succèdent. En voici quelques exemples : "Notwithstanding their common features, an examination of the fundamental forces themselves serves only to compound the questions. Why, for instance, are there four fundamental forces? Why not five or three or perhaps only one? Why do the forces have such different properties? Why are the strong and weak forces confined to operate on microscopic scales while gravity and the electromagnetic force have an unlimited range of influence? And why is there such an enormous spread in the intrinsic strength of these forces? To appreciate this

<sup>23</sup> S. Hawking, *The Universe in a Nutshell*. Bantam Books, New York, Toronto, London, Sydney, Auckland 2001, p. 26.

<sup>24</sup> B. Cox, A. Cohen, *Wonders of...*, op.cit., p. 89.

<sup>25</sup> Ibidem, p. 189.

<sup>26</sup> S. Hawking, L. Mlodinov, *A Briefer History of Time*, Bantam, London 2005, p. 11.

<sup>27</sup> S. Hawking, *The Universe...*, op.cit., pp. 115–116.

<sup>28</sup> M. Rees, *Our Cosmic Habitat*. Princeton University Press, London 2001, p. 63.

*last question, imagine*<sup>29</sup>. “*Is the universe actually infinite or just very large? And is it everlasting or just long-lived? How could our finite minds comprehend an infinite universe? Isn't it presumptuous of us even to make the attempt? Do we risk the fate of Prometheus, who in classical mythology stole fire from Zeus for human beings to use, and was punished for his temerity by being chained to a rock where an eagle picked at his liver?*”<sup>30</sup>. “*Which Friedmann model describes our universe? Will the universe eventually stop expanding and start contracting, or will it expand forever? It turns out the answer to this question is more complicated than scientists first thought*”<sup>31</sup>.

Le tableau 1 présente les résultats de l'analyse comparative des trois types de dialogue en montrant les fréquences absolues de ces types de dialogue dans le corpus examiné. 100 exemples ont été choisis pour effectuer l'analyse comparative. Selon le tableau, le dialogue ouvert constitue 48% d'exemples examinés tandis que le dialogue fermé en constitue 47 %. Ces deux types de dialogue se retrouvent presque à égalité. Le pseudo-dialogue ou les interrogations rhétoriques sont moins utilisés par les vulgarisateurs.

Les quelques exemples qui viennent d'être donnés montrent néanmoins l'intérêt que présente ce discours de vulgarisation sur le plan de la recherche. La notion de dialogisme dans le cadre de la vulgarisation scientifique est d'une grande productivité et apparaît comme une notion-clé de ce type du discours.

**Tableau 1. Corrélation des trois formes de dialogue dans les textes sur la cosmologie**

Texte-source	Pseudo-dialogue	Le dialogue fermé	Le dialogue ouvert
Martin Rees (20)		4	16
Brian Greene (20)	1	9	10
Stephen Hawking. Nutshell (20)	3	13	4
Stephen Hawking. Briefer (20)		10	10
Brian Cox. Universe (20)	1	11	8
<b>En tout (100):</b>	<b>5 (5%)</b>	<b>47 (47%)</b>	<b>48 (48%)</b>

Source: Elaboration propre à partir de l'analyse comparative des trois types de dialogue

## Conclusion

La présente analyse s'inscrit dans le cadre d'une étude comparative dont l'enjeu était d'analyser les écrits de vulgarisation scientifiques sur la cosmologie comme les

<sup>29</sup> B. Greene, *The Elegant Universe: superstrings, hidden dimensions, and the quest for the ultimate theory*. W.W.Norton & Company/New York, London 2003, p. 12.

<sup>30</sup> S. Hawking, *The Universe...*, op.cit., p. 69.

<sup>31</sup> S. Hawking, L. Mlodinov, *A Briefer...*, op.cit., p. 64.

textes de type dialogal. En appui à l'analyse effectuée et aux quelques exemples qui viennent d'être donnés, on peut déduire le caractère fondamentalement dialogique du discours écrit de vulgarisation scientifique. Bien que l'écrit scientifique ne soit pas un écrit de type dialogique, il comporte plusieurs séquences d'ordre communicationnel. En fait les exemples tendent à montrer clairement que l'étude du discours de vulgarisation, comme n'importe quelle analyse de discours, suppose toujours une perspective comparative.

Il est intéressant de noter que la structure de l'échange dialogique au sein d'un texte vulgarisé n'est pas ni binaire ni ternaire, mais polygérée en visant plusieurs locuteurs (un grand lectorat) en même temps. Les trois formes de dialogue sous l'angle de l'analyse requièrent une grande variété des séquences explicatives, descriptives ou bien argumentatives. A cet effet, il semble intéressant par la suite de procéder aux analyses des unités de l'interaction, notamment la présence des séquences phatiques d'ouverture et de clôture, et des séquences constituant le corpus de l'interaction.

## Références bibliographiques

- Authier-Revuz J., *Le fait autonymique: langage, langue, discours – quelques repères*, (w:) red. Authier-Revuz A., Doury M., et Reboul-Touré S., Parler des mots. Le fait autonymique en discours, Presses universitaires de la Sorbonne Nouvelle, Paris 2003, pp 67–95.
- Bakhtine M., *Esthétique de la création verbale*, Gallimard, Paris 1952.
- Bakhtine M., *La Poétique de Dostoïevski*, trad. du russe par I. Kolitcheff, Seuil, Paris 1988.
- Bakhtine M., Volochinov V. N., *Le marxisme et la philosophie du langage: essai d'application de la méthode sociologique en linguistique*, trad. de russe par M. Yaguello, red. Minuit, Paris 1977.
- Bres J., *Savoir de quoi on parle: dialogue, dialogal, dialogique; dialogisme, polyphonie*, (w:) Dialogisme et polyphonie: approches linguistiques, red. Duculot, Bruxelles 2005, pp 47–61.
- Buber M., *Je et Tu*, trad. de l'allemand par G. Bianquis, Aubier, Paris 1969, p. 30.
- Buber M., *Le problème de l'homme*, J. Loewenson-Lavi (trad), red. Aubier-Montaigne, Paris 1962, p. 113.
- Cossutta F., *Le dialogue : introduction à un genre philosophique*, PU du Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2005, p. 40.
- Cox B., Cohen A., *Wonders of the Universe*. HarperCollins Publishers, London 2011.
- Greene B. R., *The Elegant Universe: superstrings, hidden dimensions, and the quest for the ultimate theory*. W.W.Norton & Company/New York, London 2003.
- Hawking S., *The Universe in a Nutshell*. Bantam Books, New York, Toronto, London, Sydney, Auckland 2001.
- Hawking S., Mlodinov L., *A Briefer History of Time*, Bantam, London 2005.
- Jacobi D., *Diffusion et vulgarisation: itinéraires du texte scientifique*, Presses Universitaires Franche-Comté, Besançon 1986, p. 78.

Kristeva J., *Sémiotiké. Recherche pour une sémanalyse*, coll. Points, Seuil, Paris 1969, p. 841.

*Larousse super major*, Larousse, Paris 2004, p. 343.

Rees M., *Our Cosmic Habitat*. Princeton University Press, London 2001.

Sollers P., *Théorie d'ensemble*, coll. Tel Quel, Seuil, Paris 1968, p. 75.

Todorov T., *Mikhaïl Bakhtine, le principe dialogique. Suivi de Ecrits du Cercle de Bakhtine*, Seuil, Paris 1981, p. 71.

Trognon A., *Eléments d'analyse interlocutoire*, (w:) red. Gilly M., Roux J. p. et Trognon A., *Apprendre dans l'interaction : Analyse des médiations sémiotiques*, PUP et PUN, Aix en Provence et Nancy 1999, p. 73.

## Резюме

### **Диалогический характер научно-популярного изложения**

Целью данного исследования было исследование научно-популярных произведений по космологии с точки зрения диалогических отношений, представленных в них. С помощью сравнительного анализа было выделено три типа диалогических отношений: псевдодиалог, закрытый и открытый диалоги. На базе 100 проанализированных примеров было замечено, что открытый и закрытый типы диалога наиболее распространены в текстах данного типа. Псевдодиалог оказался наименее употребляем в текстах по космологии.

## Summary

### **The dialogic nature of popular scientific writing**

The aim of the study was to study the popular scientific writings on cosmology from the point of view of the dialogical relations represented in them. By means of a comparative analysis the three types of dialogical relations were revealed. There were: pseudo, closed and open dialogues. The analysis of 100 examples showed that the closed and open forms of dialogues prevail in the texts of the given type. Pseudo-dialogue turned out to be not so widely used in the texts on cosmology under consideration.

## Streszczenie

### **Dialogowy wymiar tekstów popularno-naukowych**

Celem badania była analiza tekstów popularno-naukowych z zakresu космологии pod kątem ich dialogowości. Komparatywne ujęcie tematu pozwoliło wyłonić następujące trzy rodzaje relacji dialogowych: pseudo-dialogi, zamknięte dialogi oraz otwarte dialogi. Analiza stu przykładów umożliwiła wyciągnięcie wniosku, iż w tekstach kosmologicznych przeważa forma dialogu zamkniętego i otwartego. Natomiast relacje pseudo-dialogowe ogywiają rolę drugoplanową.



# Tropizacja i detropizacja w przekładzie, na podstawie wierszy Jana Twardowskiego

Beata Edyta Dworakowska  
Uniwersytet w Białymstoku

## Wprowadzenie

Jan Jakub Twardowski (1915–2006) – ksiądz, poeta, który ukazuje problemy wiary, przełamując stereotypy w postrzeganiu Kościoła. Jego twórczość stanowi przekaz wiary, nadziei i miłości. „Ta twórczość jest bardzo niekonwencjonalną szkołą uczuć”<sup>1</sup>. Ma ona głęboki podtekst metafizyczny i ludzki zarazem oraz siłę perswazyjną – kształtuje świat wartości odbiorców. Poezja Jana Twardowskiego w powszechnym odczuciu czytelniczym jest odbierana jako poezja religijna. Odczucie *sacrum* polega na wrażeniach i doznaniach, które trudno poddają się werbalizacji<sup>2</sup>. Poezja religijna przekazuje *sacrum* poprzez sensory utajone, za pomocą odpowiednich słów przybliża transcendentną rzeczywistość. Twardowski tworzy nowy język wiary.

Jan Twardowski zajmuje ważne miejsce w polskiej literaturze współczesnej. Wraz z rosnącą sławą w kraju, już w latach 70. XX wieku pojawiły się pierwsze tłumaczenia wierszy Jana Twardowskiego. Ostatecznie doczekały się one przekładów na wiele języków, m.in.: na język niemiecki, francuski, flamandzki, angielski, włoski, hebrajski, fiński, albański, węgierski, czeski, rosyjski, norweski, esperanto, niderlandzki, słowacki, białoruski, ukraiński i wiele innych. Okazało się, że ta poezja przemawia językiem uniwersalnym. Duża popularność jego wierszy prowokuje do wyzwań badawczych, do odkrycia mechanizmów rządzących uznaniem poezji księdza-poety w kraju i poza jego granicami.

---

<sup>1</sup> H. Zaworska, *Lekcja z księdzem Twardowskim*, prowadzi Helena Zaworska, Wydawnictwa Literackie, Kraków 2001, s. 14–17.

<sup>2</sup> Zob. M. Karwala, *Metafizyka oczywistości (O poezji ks. Jana Twardowskiego)*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 1996, s. 106.

## Tropy stylistyczne w wierszach Jana Twardowskiego

W niniejszym opracowaniu przeanalizowano materiał zaczerpnięty z 260 wierszy księdza Jana Twardowskiego oraz 380 ich rosyjskich przekładów (zob. Materiał źródłowy). Celem nadrzędnym badań jest pokazanie drogi, jaką przebywa dzieło, aby dotrzeć do czytelnika. Istotne są wyznaczniki stylu autora oraz opis sposobów oddania w tłumaczeniach efektu estetycznego, który może wywołać u odbiorcy poezja.

Poezja jest balansowaniem między wyrażalnym a niewyrażalnym. „Zawsze się pisze tak jak nie jest. (...) Słowo jest za małe by wypowiedzieć jego treść”<sup>3</sup>. Specyfiką poezji jest to, że zawarty w niej model świata odbija się w określonym ukształtowaniu języka, za którym kryje się jakaś koncepcja rzeczywistości<sup>4</sup>. Kluczowy dla poezji jest problem tropów<sup>5</sup>. Są one jednym ze sposobów werbalizacji językowego obrazu świata.

W badanych utworach Jana Twardowskiego najczęściej pojawiają się takie tropy, jak: **metafory** (np.: *wierzę w Boga z miłości do ciotek którym włosy wybielały od długiej dobroci; jeszcze tęsknił za kimś przez furtkę ogrodu; nocą można odłożyć swe ciało; jeszcze się czepiasz chudych moli pamiątek; przed czym się bronisz obiema szczękami; ty góry przeniosłaś wiaro malutka*), **metonimie** (np.: *cień się chłodny po rękach łamie -/ i przejechał miasto, okno, ląd/ kołatanie klamki w pustej bramie; deszczu co padałeś w ewangelii; popatrz na psa uwiązanego przed sklepem/ (...) na dwóch łapach czeka*), synekdochy (np.: *ręce co mi komżę w zakrystii składały/ cień ptaka sponad wieży rzucając na spód; śnieg co mi na oczy spadł; żyrafa co szyją wypatrzy najdalej*), **epitety** (np.: *maciejka czuła; boże zielska; drzewa niewierzące; wrzos optymista; biały dziwaczek; leśny zawilec śnieżny; jaskółczy ogon; czarne owieczki; niespokojne rzeki; gwiazda polarna; piękne kobiety*), **oksymorony** (np.: *dalekie bliskie serce; krótkie długie życie; najdalsi bliscy; milcząca rozmowa; niepewność staje się pewnością; karmić głodem; jesteś tak bliski i daleki; jesteś już odnaleziony i nieodnaleziony jeszcze; ocytani analfabeci*), **porównania** (np.: *Żebym (...) nie spacerował po Biblii jak paw z zieloną szyją; miłość pierwsza – zupełnie jak cielę bo patrzy w niebo by zobaczyć ziemię; czas mknie jak zając; proszę o wiarę (...) taką co biegnie jak owca za matką; przed czym drżysz jak w jesionce bez podpinki zimą; czy może się sumienie zaciąć jak parasol; krzyże ustawiasz jak żołnierzy za wysokich; w maju mignie wilga jak w niebieskim fartuszkuz dziewczynka; księżyc jak rencista co wyszedł się martwić; smutny grzyb jak krasnoludek bez żony; Jest miłość trudna (...) niedokładna jak uczeń co czyta po łóbkach*), **peryfrazy** (np.: *stale narzekamy/ na dziurę w moście/ na piąte koło u wozu/ na dwa grzyby w barszczu/ na kropkę bez i; uciekają w te pędy po kolei; biec do chorego z wywieszonym językiem; piszę trzy po trzy; żeby mi nie uderzyła do głowy święcona woda sodowa*), **animizacje i personifikacje** (np.: *jeszcze wiatr szarpnie oknem bo ciepło spotka zimno; śnieg tak bardzo wrzuszony że niewiele wiedział; czystość śniegu co płacze z zimna/ wody co chodzi*

<sup>3</sup> M. Kindziuk M., *Zgoda na świat*. Z ks. Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk, Wydawnictwo M, Kraków 2001, s. 111.

<sup>4</sup> Zob. s. Barańczak S., *Ocalone w tłumaczeniu*, Wydawnictwo a5, Kraków 2004, s. 91–108.

<sup>5</sup> Zob. J. Ziomek J., *Retoryka opisowa*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2000, s. 189.



*nago; gwiazdy nie ruszyły z miejsca/ nie zmieniły adresu/ księżyc staroświecki został po dawnemu; miłość co pojawia się bez naszej wiedzy; miłość za nami biegnie choć nie ma doświadczeń; milczenie bo miłość przyszła. szczęście co zamyka usta; przyszła rozpacz przeprosić/ że jest rozpaczą; miłość i samotność/ wzięły się pod rękę jak siostry/ idą noga w nogę) oraz **ironie** (np.: *gdybyśmy sami sobie Ciebie wymyślili/ (...) urodziłbyś się nie w Betlejem ale w Mądralinie; dogmatycy hałasują po łacinie; spojrzal/ (...) na pyszno pokutne klęczniki/ na anioła co stale o jeden numer za mały*), będące wyznacznikiem poetyki autora.*

## Techniki przekładu

Oryginał daje nieograniczone możliwości interpretacji. Każdy nowy przekład jest kolejnym zbliżeniem się do oryginału lub oddaleniem się od niego. Tłumaczenia utworów poetyckich wymagają doskonałego wyczucia językowego, profesjonalnego przygotowania translatorskiego. Tradycja używania słów, ich łączliwości, innego ich wykorzystywania w poezji, zakorzeniona w jednym narodzie może stwarzać problemy w procesie przekładu dla innych. Jak twierdzi Krzysztof Mróz, przekład poezji, jako kolejny akt poetycki, może się tylko przybliżyć do oryginału<sup>6</sup>. Przekład artystyczny daje wiele możliwości realizacji retranslacji oryginału na inny język, ponieważ jest uzależniony od indywidualności twórczej tłumacza.

Zadaniem tłumacza, dążącego do osiągnięcia ekwiwalencji formalno-estetycznej, jest takie przekazanie tekstu oryginału w języku przekładu, by tekst docelowy wywoływał taką samą lub najbardziej zbliżoną reakcję czytelnika przekładu jak tekst wyjściowy na czytelnika oryginału. Cel ten można osiągnąć różnymi sposobami. Gideon Toury analizując metafory zauważa, że pary zastępujących i zastępowanych segmentów można zaliczyć do jednej z trzech kategorii: 1) metafora na „taką samą” metaforę; 2) metafora na „inną” metaforę i 3) metafora na niemetaforę. Zdaniem badacza, z perspektywy tekstu źródłowego pomija się jeszcze jedną możliwość: 4) metafora na 0 (czyli całkowite opuszczenie), zaś z perspektywy tekstu docelowego – dwie opcje: 5) niemetafora na metaforę i 6) 0 na metaforę (czyli czyste uzupełnienie)<sup>7</sup>.

Rozszerzając tę klasyfikację na inne tropy, można zauważyć, że w analizowanym materiale przeważa pierwszy typ, czyli przekład **dosłowny** – 200 par utworów (np.: *ostatnim pociągim* – *последним поездом*; *Święty deszczu nieświęty* – *Святой дождь не святой*; *śpieszył jak nagietki co kwitną przed dziesiątą rano* – *спешил как наготки которые цветут до десяти утра*; *spacerował po Biblii jak paw z zieloną szyją* – *прохаживался по Библии как павлин с зеленой шейей*). Najślabiej

<sup>6</sup> Zob. K. Mróz, „Ciężenie ku rzeczom trwałym”, czyli dwa pytania podstawowe: *Czym jest poezja i w co mierzy przekład poetycki? Przypadek Verlaine’a*, [w:] *Recepcja. Transfer. Przekład*, pod red. J. Koźbiała, rok IV nr 2(5), Wydawnictwa UW, Warszawa 2002, s. 45–66.

<sup>7</sup> Zob. G. Toury, *Metoda opisowych badań przekładu*, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, pod red. p. Bukowskiego i M. Heydel, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009, s. 205–222.

reprezentowana jest typ drugi, czyli **reprodukcja** – 25 par translandów i translatów (np.: *Świat zmaglowany/ polityka pudło* – *Мир как побитый/ политика трепло*; *W nocy letniej, pełnej krużganków/ niemych Jerych, powalonych baszt* – *с летней ночью галереи слиты/ башни тени ослепших нетопырей*). Natomiast techniki będące przedmiotem badań w niniejszym opracowaniu zostały zastosowane w przekładzie, odpowiednio: typ trzeci, czyli **detropizacja** w 120, a typ piąty, czyli **tropizacja** w 46 tekstach. Za ich pośrednictwem tłumacze próbowali przekazać w języku docelowym oryginalne wykładniki stylu wierszy Jana Twardowskiego.

## Detropizacja

Tłumaczenie techniką **detropizacji** polega na zastąpieniu w procesie translacji wyrażenia nacechowanego emocjonalnie, występującego w tekście oryginału, zwrotem neutralnym stylistycznie w tekście przekładu. Wśród badanych dwutekstów wierszy Jana Twardowskiego taki sposób tłumaczenia dotyczy jednostek, wyekscerpowanych spośród 120 utworów autora i ich rosyjskich przekładów. Największą grupę pod względem częstotliwości użycia w wierszach stanowią **epitety** zastosowane przez poetę, które nie zostały przetłumaczone w tej samej formie na język rosyjski. Detropizacja epitetów nastąpiła w 53 analizowanych utworach, np.:

(...) kiedy obłożyłeś się książkami/ jak **człowiek chory**/ nie wierząc w to że z niewiary/ powstaje nowa wiara (...) (*Bezdzietny anioł*, Zaufałem...)

(...) когда ты обложился книгами/ наподобие больного/ не веря в то что из неверия/ возникает новая вера (...) (*Бездетный ангел*, О. Басий, Спешите...)

(...) To Ty, Jezu, co się z Tobą stało?.../ krzyż rzuciłeś w **pobliskich kasztanach** (...) (*Spotkanie piątkowe*, Zaufałem...)

(...) Господи, это Ты... что же с Тобой стало?.../ Крест Свой Ты бросил где-то радом, в каштанах (...) (*Встреча в пятницу*, А. Базилевский, Стихи)

(...) jeż na brzegu lasu **dowcipne szparagi** (...) (*Stwarzał*, Zaufałem...)

(...) еж на опушке леса спаржа растение с юмором (...) (*Создал*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

(...) **policzki piegowate** (...) (*Podziękowanie*, Zaufałem...)

(...) у людей на щеках веснушки (...) (*Благодарение*, А. Нехай, Просьба)

Ile napisano pobożnych książek -/ droga do siódmej twierdzy **życia duchowego** (...) (\*\*\*, Zaufałem...)

(...) Сколько написали благочестивых книжек -/ путь к седьмой твердыне духа (...) (\*\*\*, А. Базилевский, Сделано в Польше)

Zatrzymał się/ cień pod oknem/ nade mną **chmury wędrowne** (...) (*On, Zaufałem...*)

Остановилась/ тень под окошком/ надо мною странствуют тучи (...) (*Он, И. Баранов, Спешите...*)

No widzisz – mówiła matka/ wyrzekłeś się **domu rodzinnego**/ kobiety (...) (*Trudno, Zaufałem...*)

Ну вот – говорила мама/ ты отказался от семьи/ от жены (...) (*Трудно, О. Басий, Спешите...*)

(...) **smutny pan młody** co się ożenił bo nie miał innego wyjścia (...) (*Wszystko smutne, Zaufałem...*)

(...) печален тот кто вынужден жениться ибо нет другого выхода (...) (*Все печально, Н. Астафьева, Стихи*)

(...) Matko Boża powiedz dlaczego/ **przeszłość nieruchoma** (...) (*Przeszłość, Zaufałem...*)

(...) Матерь Божья скажи отчего/ прошлого не исправишь (...) (*Прошлое, А. Нехай, Просьба*)

(...) bliscy i oddaleni jakby stali w lustrze/ piszą do siebie **listy gorące i zimne** (...) (*Bliscy i oddaleni, Zaufałem...*)

(...) далекие и близкие как быдто в зеркалах/ и пишут письма в них и зной и холод (...) (*Близкие и отдаленные, А. Нехай, Просьба*)

(...) z Tobą **twarz zapłakana**, z Tobą bitwy do rana/ i uśmiechy, i sen na kamieniu (*Matka Boska Powstańcza, Zaufałem...*)

(...) для Тебя мои слезы, и бой до рассвета,/ и улыбка, и сон на камнях (*Матерь Божья Повстанцев, А. Нехай, Просьба*)

(...) śnieg czysty uśmiechnięty/ na **polskie Tatry** spadł (...) (*Na dwudzieste Urodziny Ojca Świętego Jana Pawła II, Zaufałem...*)

(...) снег чистый улыбаясь/ изгибы Татр укрыл (...) (*На двадцатилетие Рождения Святого Отца Иоанна Павла II, И. Баранов, Стихи*)

Drugą pod względem liczebności jednostek grupę stanowią metafory użyte przez Jana Twardowskiego, które nie znalazły dosłownego odzwierciedlenia na poziomie stylistycznym w tekstach przekładu. W badanym materiale sytuacja taka dotyczy 21 **metafor**, np.:

Co to jest czystość – pytasz/ **ważysz trudne słowa** (...) (*Dar czystości, Zaufałem...*)

Целомудрие – что это – спросишь/ ищешь к трудным словам поход (...) (*Дар целомудрия, И. Баранов, Стихи*)

**Nie płacz w liście (...)** (*Kiedy mówisz*)

Не плачься (...) (*Раз говоришь*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

(...) Jurkowi na Powązkach wojskowa dźwięczy sława,/ **a mnie tasiemka alby zakwitła u rękawa (...)** (*Prymicja*, Zaufałem...)

(...) Для Юрка марш военный в повонзковской аллее,/ а тут полоска альбы на рукаве белеет (...) (*Первое Богослужение*, А. Нехай, Просьба)

Ty co nie chronisz od rozczarowań/ (...) **nie układasz ran na jedwabnej poduszce (...)** (*Przed podróżą*, Zaufałem...)

О Ты что не спасаешь от разочарований/ (...) не пеленаешь ран шелком (...) (*Перед дорогой*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

Wreszcie na szarym końcu/ zbaw teologów/ żeby (...) **nie bili róży po łapach (...)** (*Na szarym końcu*, Zaufałem...)

Хоть под самый конец напоследок/ посети богословов/ чтобы (...) из розы не делали розгу (...) (*Напоследок*, с. Аверинцев, Польская поэзия...)

(...) znowu wyszedł stał jak rura/ **czerwienił się przez mikrofon (...)** (*Kaznodzieja*, Zaufałem...)

(...) скажут опять вышел стоял как пень у микрофона/ весь красный (...) (*Проповедник*, А. Базилевский, Стихи)

(...) Bardziej gorzka niewdzięczność -/ pożegnania, powroty -/ **okno takie, by księżyc/ dowiżywał się złoty (...)** (*Do Jezusa z warszawskiej katedry*, Zaufałem...)

(...) Дай мне памяти горечь -/ чтоб уйти, возвратиться -/ и окошко, где месяц/ в уголке золотится (...) (*К Иисусу из Варшавского собора*, А. Нехай, Просьба)

Kolejnym tropem zastosowanym przez autora, który podczas procesu przekładu tłumacze zastępowali wyrażeniem neutralnym stylistycznie, jest **porównanie**. W analizowanych dwutekstach znaleźć można 16 przykładów tego typu translacji, np.:

(...) **blawatek jak wianek nieustanny i krótki (...)** (*Do świętej Tereski*, Zaufałem...)

(...) венчик василька неизменный и недолговечный (...) (*Святой Терезе*, Х. Сурта, Стихи)

(...) **łza Ci stanęła w gardle jak pestka (...)** (*Pewność niepewności*, Zaufałem...)

(...) слезы Тебе подступали к горлу (...) (*Уверенность в неуверенности*, А. Базилевский, Сделано в Польше)

(...) **szukasz serca żeby je doić jak kozę** (...) (*Jeszcze nie*, Zaufałem...)  
 (...) **подыскиваешь себе сердце для доенья** (...) (*Еще не*, с. Аверинцев, Спешите...)

(...) kto miłości nie znalazł już jej nie odnajdzie/ a kto na nią wciąż czeka nikogo nie kocha/ **martwi się jak wdzięczność że pamięć za krótka** (...) (*Czekanie*, Zaufałem...)  
 (...) кто любви не нашел не отыщет/ кто все ждет ее тот не любит/ и грустит благодарный за короткую память (...) (*Ожиданье*, М. Осмоловская, Стихи)

(...) czy nie uciekałem w ciemny płacz **ze swoim sercem jak piątą klepką/**  
 (...) czy nie włożyłem do ciepłego kąta **broniąc swej wrażliwości jak gęsiej skórki** (...) (*Rachunek sumienia*, Zaufałem...)  
 (...) сердцем не убежал в темный плач призывая то не знаю что/ (...) не забивался в темный угол защищая свое право на страх (...) (*Испытание совести*, А. Базилевский, Стихи)

(...) **Nie przychodzę po pociechę jak po talerz zupy** (...) (*Nie*, Zaufałem...)  
 (...) Я пришел за утешением – не за тарелкой супа (...) (*Не надо*, А. Базилевский, Сделано в Польше)

Nie straszyl mnie nietoperz/ **dziadek na orzechy jak zbój** (...) (*Wyznanie*, Zaufałem...)  
 Я не пугался нетопыря/ разбойника-щелкунчика (...) (*Признание*, Х. Сурта, Стихи)

Którędy do Ciebie/ (...) z biletem w inną stronę/ **bez wiary tylko z dobrocią jak na gapę** (...) (*Którędy*, Zaufałem...)  
 Как выйти к Тебе/ (...) с билетом в какую сторону не пойму/ без веры но с добротой когда контролер опасен (...) (*Каким путем*, М. Осмоловская, Спешите...)

Jan Twardowski stosował także stosunkowo często **animizację**. W 10 spośród wszystkich analizowanych tekstów wierszy i ich rosyjskich przekładów pojawiło się zastąpienie tego tropu wyrażeniem niewyraźnym ożywienia, np.:

(...) czemu łąza opiekunka do gardła mi wpadła/ bo **szczęście się urwało nie wiadomo po co** (...) (*O cokolwiek zapytasz*, Zaufałem...)  
 (...) почему слеза заступница жжет мне горло/ вырвано счастье из рук непонятно за что (...) (*О чем ни спросишь*, М. Осмоловская, Польская поэзия...)

(...) czas by bliskich utracić/ **lzy by chodziły parami**/ śmierć aby wszystko się stało/ pomiędzy światem a nami (*Gwiazdy*, Zaufałem...)

(...) время чтобы близких терять/ слезы чтобы попарно стекали/ смерть чтобы исполнилось все/ между миром и нами (*Звезды*, И. Баранов, Стихи)

(...) Do widzenia, miasto snów, odjeżdżam stąd -/ **cień się chłodny po rękach łamie** (...) (*Sen po czytaniu Biblii*, Zaufałem...)

(...) до свиданья город снов – уезжаю не кори/ до свиданья уезжаю я не вру (...) (*О жителях двух городов*, М. Осмоловская, Польская поэзия...)

(...) błędzimy grzeszymy/ i trzaskamy drzwiami/ **gdy wady nam uciekną**/ to się nie poznamy (*Poznaję*, Zaufałem...)

(...) так мы оба грешим/ хлопаем дверью плутаем/ если пороков лишимся -/ вряд ли друг друга узнаем (*Узнаю*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

(...) i nawet serce ludziom niepotrzebne/ bo **krew wariatka gdzie indziej pobiegła** (...) (*Jakby go nie było*, Zaufałem...)

(...) и даже сердце людям не нужно/ и вся безумная кровь – не наша (...) (*Как будто Его и нет*, Г. Ефремов, Польская поэзия...)

Identyczną liczbą (10 jednostek) reprezentowana jest detropizacja dotycząca **pe-ryfrazy**, np.:

Zaufałem drodze/ wąskiej/ **takiej na łeb na szyję** (...) (*Zaufałem drodze*, Zaufałem...)

Я поверил дороге/ узкой/ крутой/ изрытой ухабами (...) (*Я поверил дороге*, А. Базилевский, Стихи)

(...) **nie będę panu wiercić dziury w brzuchu** (...) (*Wyjaśnienie*, Zaufałem...)

(...) не буду к вам приставать с вопросом (...) (*Признание*, А. Базилевский, Стихи)

Daj odejść od rzeczy okrągłych zamieszanych uprzejmiem kilka razy -/ (...) od oficjalnej mądrości która preparuje zestawia wiesz na tabelce i **robi każdego na szaro** (...) (*Odejść*, Zaufałem...)

Дай уйти от умеренного не в меру от всего что без углов округло -/ (...) от правоверия что судит и рядит вывешивает табель/ разделяется с каждым (...) (*Уйти*, с. Аверинцев, Стихи)

Święty Franciszku z Asyżu/ nie umiem Cię naśladować -/ **nie mam za grosik świętości** (...) (\*\*\*, Zaufałem...)

Святой Франциск Ассизский/ вслед за Тобой и рад бы я -/ да только нет во мне святости (...) (\*\*\*, А. Базилевский, Сделано в Польше)

(...) **być zbitym na kwaśne jabłko** (*Wiem, Zaufałem...*)

(...) быть избитым до полусмерти (*Знаю, А. Базилевский, Сделано в Польше*)

Mówią, że szukają Boga/ rozgrzebiują filozofię/ dyskutują z niewierzącymi/ na wierzących **patrzą z przymrużeniem oka** (...) (*O szukających, Zaufałem...*)

Говорят что они ищут Бога/ в философиях закопались/ и с неверующими спорят/ и на верующих смотрят косо (...) (*Об ищущих, М. Осмоловская, Польская поэзия...*)

Ile się o Stalinie mówiło/ **na kocią łapę żyło** (...) (*Tylko dla dorosłych, Zaufałem...*)

Все о Сталине твердили/ как придется так и жили (...) (*Только для взрослых, А. Базилевский, Польская поэзия...*)

Oprócz wymienionych wcześniej epitetów, stanowiących największą grupę tropów przetłumaczonych techniką detropizacji, w badanych dwutekstach pojawia się także 7 epitetów sprzecznych, czyli **oksymoronów** tłumaczonych w tenże sposób, np.:

Jak **piękna** jest **brzydka pogoda** (...) (*Siedmiowiersz, Zaufałem...*)

Как прекрасна дурная погода (...) (*Семистишие, А. Нехай, Просьба*)

Dziękuję Ci po prostu za to, że jesteś/ (...) za to, że **jesteś tak bliski i daleki**, że we wszystkim inny/ (...) za to, że milczysz. Tylko my – **oczytani analfabeci**/ chlapiemy językiem (\*\*\*, Zaufałem...)

Спасибо Тебе за то что Ты есть/ (...) за то что во всем иной Ты с нами но не здесь/ (...) за то что Ты вечно молчишь. Только мы треплем языком (\*\*\*, А. Базилевский, Стихи)

(...) Nie bądź pewny że czas masz bo **pewność niepewna** (...) (*Śpieszmy się, Zaufałem...*)

(...) Не будь убежден что есть время уверенность ненадежна (...) (*Спешите, И. Баранов, Стихи*)

W analizowanych utworach pojawiły się także nieliczne przypadki detropizacji **personifikacji** (2 jednostki):

(...) **gdy miłość zdenerwujesz** każdy grzech jest ciężki (*Czemu, Zaufałem...*)

(...) когда любовь задета каждый грех твой тяжек (*За что, А. Базилевский, Сделано в Польше*)

(...) **gdy opłatek od matki drży na poczcie w liście** (...) (*Pożegnanie wiejskiej parafii, Zaufałem...*)

(...) когда облатка от мамы в письме приходит по почте (...) (*Прощание с сельским приходом, А. Нехай, Просьба*)

## Tropizacja

Kolejna grupa wyrażen z zaczerpniętych z analizowanych tekstów to jednostki, w których neutralne stylistycznie wyrażenie w tekście oryginalnym zostało przetłumaczone na język rosyjski za pomocą tropu. **Tropizację** zastosowali tłumacze w 46 utworach. Trudno powiedzieć, jaka była przyczyna użycia tej techniki. Nie było to powodowane brakiem odpowiedniej konstrukcji neutralnej stylistycznie. Zabieg tropizacji zastosowali tłumacze najczęściej w celu osiągnięcia ornamentacji stylu. Prawdopodobnie chcieli oni wydobyć ze słów nowe wartości obrazowo-emocjonalne, wykorzystać zdolność cieniowania znaczeń w nowych połączeniach wyrazowych i przez to podkreślić wagę tematu, opisywanych wydarzeń i przeżyć z nimi związanych. W przeważającej części spośród analizowanych tu utworów, tj. w 36 wierszach, tłumacze zastosowali nacechowanie stylistyczne tekstu przekładu poprzez wprowadzenie do niego różnego rodzaju **epitetów**. W niektórych przypadkach to, co w oryginale było wyrażone za pomocą konstrukcji gramatycznych, w tekście docelowym werbalizuje się na poziomie leksykalnym. Pojawiają się także sytuacje, gdzie epitety wyrażone przymiotnikowo lub rzeczownikowo w tekście przekładu pojawiają się tam, gdzie tekst oryginalny wyraża ten sam sens za pomocą innych części mowy, nienacechowanych emocjonalnie. Poszczególnym przekształceniom stylistycznym często towarzyszą transformacje leksykalne, m.in. przekształcenia kompleksowe na poziomie jednostek leksykalnych, dodania, tłumaczenia wyjaśniające lub dodania w formie epitetów. Oto wybrane przykłady tego typu translacji:

(...) filozof z bzikiem bo odnalazł żonę (...) (*Zdziwienie, Zaufałem...*)

(...) **философ рехнувшийся** ибо обрел жену (...) (*Удивление, X. Сурта, Стихи*)

(...) **философ полоумный** жену отыскавший (...) (*Удивление, А. Базилевский, Спешите...*)

To że wszystko dzieje się inaczej/ to cierpienie tędy owędy (...) (*Ważne, Zaufałem...*)

Что все происходит не так/ кругом **сплошные мученья** (...) (*Важно, А. Базилевский, Польская поэзия...*)

Dlaczego dom rodzinny widać choć go nie ma/ i lampę co zgaszono trzydzieści lat temu/ (...) miłość to samotność co łączy najbliższych/ stąd czyste nawet co jest zbyt gorące (...) (*Wszystko co dawne, Zaufałem...*)

Отчего родной дом виден хотя его нет/ и **лампа погашенная** тридцать лет назад/ (...) любовь это одиночество которое связывает самых близких/ следовательно даже **страсть чиста** (...) (*Все давнее, X. Сурта, Спешите...*)

Trzeba minąć świętego Piotra z ciężkim kluczem/ Agnieszkę z barankiem przy twarzy/ Teresę co jeszcze kaszle (...) (*W niebie, Zaufałem...*)

Нужно пройти мимо Петра с тяжелым ключом/ миновать Агнессу с ягненком/ Терезу с **вечным кашлем** (...) (*На небе, Н. Астафьева, Стихи*)



(...) Wieczorem na mnie spojrzycie i duszę moją poznacie (...) (\*\*\*,  
Zaufałem...)

(...) **Порой вечерней** меня увидите и мою постигнете душу (...) (\*\*\*,  
А. Базилевский, Стихи)

Nawet by nie wiadziało/ (...) że rybitwa fruwa z jaskółczym ogonem (...)  
(*Gdyby*, Zaufałem...)

Никто не знал бы/ (...) что у **летающей крачки** хвост как у ласточки (...)  
(*Если бы*, А. Базилевский, Стихи)

Jest taki uśmiech co mieszka w rozpaczy/ bo gdy widzisz zbyt czarno to często  
inaczej/ (...) siada przy stole czyta lampę świeci/ czasem w bamboszach by  
nas nie obudzić (...) (*Nieszczęście nie-nieszczęście*, Zaufałem...)

Бывает такая улыбка что себя в отчаянье прячет/ ведь когда в **черном  
цвете** видишь представляется все иначе/ (...) садится к столу читает  
включает лампу/ чтоб нас не будить ходит в **мягких домашних тапках**  
(...) (*Несчастье не-несчастье*, О. Басий, Стихи)

Wzdychał ksiądz na parafii (...) (\*\*\*, Zaufałem...)

**Приходский священник** вздыхал (...) (\*\*\*, А. Базилевский, Стихи)

Poza epitetami pojawiają się w tekstach przekładów inne tropy stylistyczne, wprowadzone decyzją tłumaczy zamiast wyrazów i zwrotów nienacechowanych emocjonalnie. Należą do nich:

– **metafory:**

(...) przestańcie się nareszcie tak wygłupiać (...) (*Podobieństwa*, Zaufałem...)  
(...) перестаньте вы наконец **валять дурака** (...) (*Сходство*,  
А. Базилевский, Сделано в Польше)

(...) kochać też nie umiałem/ (...) dogmatów nie rozumiałem (...) (*Prośba*,  
Zaufałem...)

(...) **не был знаком с любовью**/ (...) **не был силен в догматах** (...)  
(*Просьба*, И. Баранов, Спешите...)

(...) i jeszcze ból by nie myśleć/ ale z innymi przetrwać (...) (*Gwiazdy*,  
Zaufałem...)

(...) и боль чтобы не думать/ а **вместе в беде устоять** (...) (*Звезды*,  
И. Баранов, Стихи)

(...) czy nie przekształcałem ewangelii w łagodną opowieść (...) (*Rachunek  
sumienia*, Zaufałem...)

(...) и **не я перекроил Евангелие в сусальную легенду** (...) (*Испытание  
совести*, А. Базилевский, Стихи)

Co ty głuptasie wyrabiasz najlepszego/ (...) stajesz na głowie żeby udowodnić (...) (*Przez mikroskop*, Zaufałem...)

Что ж ты дурак вытворяешь/ (...) **лезешь из кожи тщась доказать** (...) (*Под микроскопом*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

– **oksymorony:**

Przeżyć samotność chociaż jest się razem/ nie dziw się że bliski staje się daleki/ milczą za gęsto rosnące topole (...) (*We dwoje*, Zaufałem...)

Быть одиноким и в **совместной жизни**/ не удивляться **близких отдаленью**/ молчат все тополя в рядочке тесном (...) (*Вдвоем*, А. Нехай, Просьба)

(...) choć czas mknie jak zając/ i noc od dnia jaśniejsza/ pocałuj. Dobranoc (*Dobranoc*, Zaufałem...)

(...) а время как заяц мчится/ **ночью черной от света**/ любите. И пусть вам спокойно спится (*Спокойной ночи*, А. Базилевский, Сделано в Польше)

– **peryfrazy:**

(...) wiatr kręci się w kółko tak stale potrzebny że bezradny (...) (*Co zginęło*, Zaufałem...)

(...) **ветер крутится волчком сбитый с толку вечно нарасхват** (...) (*Что пропало*, А. Базилевский, Стихи)

(...) musiałybyś się liczyć z nami i uważać na siebie (...) (*Gdybyśmy sami wymyślili*, Zaufałem...)

(...) Тебе пришлось бы считаться с нами и **быть начеку с самим собой** (...) (*Если б мы придумали сами*, А. Базилевский, Польская поэзия...)

– **personifikacja:**

Czemu papuga nimfa kołysze się jak pelikan?/ Czemu złota rybka ma wypukłe oczy?/ Czemu bocian dwóch nóg razem nie zamoczy?/ Czemu kura chodząc rysuje krzyżyki na ziemi?/ Pośród wielu tajemnic na świecie dokoła/ mniej wiemy o zwierzętach niżli o aniołach (*O aniołach i zwierzakach*, Zaufałem...)

Кто животных поймет, их обиды и беды,/ **укоризненный взгляд** шимпанзе-непоседы,/ обезьянью косматость, китовью усталость/ и **пернатых непуганых**, ловчим на радость?/ Кто постигнет **слоновьи предсмертные плачи**,/ **смех ягнят, одинокость извозничьей клячи**?/ Среди множества тайн, не сумев разгадать их,/ больше знаем об ангелах, чем о собратях (*Над церковным учением об ангелах*, А. Гелескул, Польская поэзия...)

– **animizacja**

(...) Kiedy umiera/ najbliżsi chlipią (... (\*\*\*, Zaufałem...)

(...) А как **смерть приходит/ родня понурая ходит (...)** (\*\*\*, с. Аверинцев, Стихи)

– **metonimia:**

(...) filozofowie mruczą na świętego Tomasza ustawionego już ze starymi rocznikami świętych – w archiwum raju (... (\*\*\*, Zaufałem...)

(...) философы недобрым словом поминают **святого Фому сданного в райский архив (...)** (\*\*\*, А. Базилевский, Стихи)

## Wnioski

Analiza sposobów osiągnięcia ekwiwalencji formalno-estetycznej przyniosła interesujące wnioski. Aby taki efekt osiągnąć, należy wziąć pod uwagę cały kontekst oraz styl utworu. Tłumacz jest zobowiązany do przekazania dominanty stylistycznej i funkcji, jakie poszczególnym elementom językowym wyznacza organizacja tekstu. Zarówno pisarz, jak i tłumacz mają wielkie możliwości wydobywania ze słowa jego znaczeń utajonych. Za pomocą wprowadzonych przekształceń tłumacze osiągają zamierzony efekt. Zarówno technika tropizacji, jak też detronizacji bilansują się. Są one sposobem na zrekompensowanie strat w przekładzie. W efekcie tekst przekładu jest pod względem estetycznym ekwiwalentny tekstowi oryginału.

Analizowana poezja jest jednym z wielu możliwych sposobów oglądu świata poprzez język w dyskursie artystycznym. Świat ukryty za słowami autora jest szczególnie i niepowtarzalny. Konfrontacja z rosyjskojęzyczną wersją utworów unaocznia nieznaczące różnice w postrzeganiu świata. Porównawcze zestawienie dwutekstów pozwoliło także na dostrzeżenie pewnych prawidłowości zastosowanych w procesie przekładu. Zaprezentowane problemy mogą stać się przyczynkiem do dalszych badań nad tłumaczeniem poezji religijnej na język rosyjski.

## Material źródłowy

- Twardowski J., 2007, *Zaufałem drodze*. Wiersze zebrane 1932 – 2006, Warszawa.
- Твардовский Я., 1993, [w:] *Польская поэзия XX век*, под ред. А. Базилевского, переводы: М. Осмоловской, Г. Ефремова, А. Гелескула, А. Базилевского, с. Аверинцева, том 1, Москва.
- Астафьева Н., Британишский В., 2000, *Польские поэты XX века. Антология*, Ян Твардовский – перевод Н. Астафьевой, том 1, Санкт-Петербург.
- Твардовский Я., 2006, *Стихи*, переводы: с. Аверинцева, Н. Астафьевой, А. Базилевского, И. Баранова, О. Басий, Х. Сурты, Москва.

- Твардовский Я., 2009, *Спешите любить людей*, переводы: с. Аверинцева, Н. Астафьевой, А. Базилевского, И. Баранова, О. Басий, А. Гелескула, М. Осмоловской, Х. Сурты, Москва.
- Базилевский А., 2009, *Сделано в Польше век XX*, переводы Андрея Базилевского, Москва.
- Твардовский Я., 2010, *Просьба*, перевод с польского А. Нехая, Санкт-Петербург.
- Камень веры: Кароль Войтыла, Ян Твардовский, Роман Брандштеттер*, составил и перевел с польского А. Базилевский, 2012, Москва.
- Gazeta Petersburska*, № 9 (91) 2008, переводы с. Свяцкого.

## Bibliografia

- Barańczak S., *Ocalone w tłumaczeniu*, Wydawnictwo a5, Kraków 2004.
- Karwala M., *Metafizyka oczywistości (O poezji ks. Jana Twardowskiego)*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 1996.
- Kindziuk M., *Zgoda na świat*. Z ks. Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk, Wydawnictwo M, Kraków 2001.
- Mról K., „Ciężenie ku rzeczom trwałym”, czyli dwa pytania podstawowe: Czym jest poezja i w co mierzy przekład poetycki? Przypadek Verlaine’a, (w:) *Recepcja. Transfer. Przekład*, pod red. J. Koźbiała, rok IV nr 2(5), Wydawnictwa UW, Warszawa 2002, s. 45–66.
- Toury G., *Metoda opisowych badań przekładu*, (w:) *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, pod red. p. Bukowskiego i M. Heydel, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009, s. 205–222.
- Zaworska H., *Lekcja z księdzem Twardowskim*, prowadzi Helena Zaworska, Wydawnictwa Literackie, Kraków 2001.
- Ziomek J., *Retoryka opisowa*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2000.

## Streszczenie

### **Tropizacja i detropizacja w przekładzie (na materiale wierszy Jana Twardowskiego)**

Celem badań w niniejszym opracowaniu jest pokazanie drogi, jaką przebywają wiersze Jana Twardowskiego, aby dotrzeć do czytelnika rosyjskojęzycznego. Kluczowy dla poezji jest problem tropów, więc zaprezentowano przykłady tych najczęściej stosowanych przez autora. Następnie skonfrontowano teksty oryginału (260) i przekładu (380), analizując techniki, jakie tłumacze zastosowali w celu osiągnięcia ekwiwalencji formalno-estetycznej. Przedmiotem badań szczegółowych była tropizacja i detropizacja, za których pośrednictwem tłumacze próbowali przekazać w języku docelowym oryginalne wykładniki stylu wierszy Jana Twardowskiego.

## Summary

### **Tropization and Detropization In translation (based on poems by Jan Twardowski)**

The aim of this article is to show the stages in which the poems by Jan Twardowski get to the Russian-speaking readers. The tropes play the key role in poetry and the ones presented here are the most common for the poet. Then the original (260) and translated (380) texts were compared with the analysis of the translation techniques used to achieve formal-aesthetic equivalence. The specific studies focused on tropization and detropization used by the translators in the target language to achieve the original style indicators of Twardowski's poems.



# Українська школа термінознавства: з історії становлення

Вікторія Іващенко  
Інститут української мови НАН України

## Вступ

Українське термінознавство пройшло складний шлях свого становлення, що відповідно знайшло відбиття в дискусіях науковиців щодо кількості й хронологічних меж основних періодів цього процесу. Термінознавча думка й термінологічна діяльність в Україні тісно переплітаються з історією вироблення, формування й розвитку власне української наукової термінології. Мета розвідки – показати витоки й основні етапи формування української школи термінознавства до середини 30-х рр. ХХ ст., зокрема розкрити кореляцію зародження, формування й розвитку української наукової термінології, термінологічної діяльності / справи (окремих особистостей та інституцій) і термінознавчої думки в Україні.

## 1. З історії формування української наукової термінології

Роздуми про формування української наукової термінології вперше віднаходимо в І. І. Огієнка, який зазначив свого часу, що *протягом початку середніх віків*, коли наука не була ще загальним, громадянським “добром”, а належала лише купці людей, для яких вона була ремеслом (такі люди мали особливу мову “на вислів своєї науки”, незрозумілу народним масам, від якої, власне, й пішла наукова термінологія), джерелами “нашої” термінології (йдеться про українську термінологію) була грецька й латинська. Власне українська наукова термінологія, на переконання І. І. Огієнка, почала вироблятися “на підставі народної мови”. Це переважно лікарська, ботанічна, філософська, математична тощо термінологія,

чого не можна сказати про українську граматичну термінологію через абстрактність самої науки, оскільки таку термінологію не можна було відшукати в народній мові. Саме тому автори граматики часто самі її творили<sup>1</sup>.

Інші науковці історію виформовування української наукової термінології починають із IX~XI–XIII ст., тобто з давньоруського періоду / часів Київської Русі / княжої епохи як періоду спочатку стихійного виникнення, потім нагромадження на основі слов'янської лексики й фіксації в давньоруських пам'ятках писемності, в загальномовних словниках, у грамотах, юридичних актах, монастирських книгах, лікарських порадниках тощо тих чи інших обмежених певною сферою функціонування першоназв, спеціальних слів, зокрема української соціально-економічної, економічно-правової, бібліотечно-бібліографічної, церковної (назв чинів та посад), військово-морської, військової, риторичної прототермінологій, української прототермінології дизайну, податкової сфери, ботанічної та географічної номенклатур тощо (П. П. Чучка, І. В. Сабадош, С. В. Бібла, О. Я. Андріянова, З. Й. Куньч, Я. П. Яремко, О. В. Чорна, Я. Г. Мар'яно, М. В. Сташко, Г. Пастернак, Т. М. Дячук). Цей період (до першої пол. XIX ст.) одні дослідники називають *донауковим*, інші – *накопичувальним*<sup>2</sup>, за якого стихійному нагромадженню термінологічної лексики сприяла також діяльність культурно-освітніх центрів, братських шкіл, академій, проте на тлі недержавного статусу української мови, її заборони як засобу спілкування й державного роз'єднання української мовної території<sup>3</sup>.

Деякі науковці<sup>4</sup> початком формування основ сучасної української термінології та розвитку наукового стилю вважають XVIII ст. У цей час з'являється й логіко-філософське обґрунтування загальної теорії терміна, зокрема в латиномовному курсі “Загальна філософія”, який прочитав у Києво-Могилянській академії в 1749–51 рр. Г. (Ю.) Кониський<sup>5</sup>. Із цієї праці бере свій початок історіографія власне термінознавчої думки в Україні.

## 2. З історії розвитку термінологічної справи в Україні

Перші спроби проаналізувати історію розвитку термінологічної справи в Україні, починаючи ще з 60-х рр. XIX ст., здійснив Гр. Холодний<sup>6</sup>. Саме з цього періоду,

<sup>1</sup> І. Огієнко, *Історія української граматичної термінології*, „Записки Українського Наукового Товариства в Києві”, кн 1/1908, с. 98–102.

<sup>2</sup> Л.О. Симоненко, *Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини XX – початку XXI століття*, „Термінологія і сучасність”, вип VI/2005, с. 21–26.

<sup>3</sup> С.З. Булик-Верхола, Г.В. Наконечна, Ю.В. Теглівець, *Основи термінознавства*, Видавництво Львівської політехніки, Львів 2013, с. 14–21.

<sup>4</sup> А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько, *Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспект*, Видавничий дім “КМ Academia”, Київ 2000, с. 151–176.

<sup>5</sup> Г. Кониський, *Філософські твори*, Наукова думка, Київ, т. 1/1990, с. 64–77.

<sup>6</sup> Гр. Холодний, *До історії організації термінологічної справи на Україні*, „Вісник ІУНМ”, вип 1/1928, с. 9–20.



на нашу думку, й доцільно розпочати *історіографію термінологічної діяльності в Україні*, хронологічні межі основних періодів якої з вироблення власне сучасної української наукової термінології визначають по-різному. За Гр. Холодним<sup>7</sup>, *період з 60-х рр. XIX ст.* – це перші спроби поставити широко проблему української наукової термінології (праці М. Левченка, П. Ефименка, І. Верхратського, В. Левицького, В. Яблоновського, В. Василенка). Розпочалася систематична термінологічна робота (переважно в Галичині), яку пов’язують з інтенсивним збиранням народної термінології, діяльністю Львівського Наукового Товариства. Побачили світ “Записки Математично-Природописно-Лікарської Секції”.

Справу вироблення наукової термінології, а разом із нею і української наукової мови, на тлі власне термінологічної діяльності, починаючи з 60-х рр. XIX ст. коментує також І. І. Огієнко, зазначаючи, що в цей час за опрацювання наукової термінології беруться “окремі українські одиниці <...>. Зроблено з того часу дуже багато, але тому, що праця та не мала реального примінення й перевірення в житті, а також і тому, що за неї часто бралися особи (як часом і тепер) з великим патріотизмом, але з малим фаховим знанням, справа творення української термінології довго не виходила з дилетантських рамок”<sup>8</sup>.

Деякі дослідники<sup>9</sup> *період із другої пол. й до кін. XIX ст.* пов’язують із діяльністю ж. “Основа”, “Громада”, а також “Записок” і “Збірників” Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Галичині, на сторінках яких друкували наукові праці І. Франко, М. Грушевський, І. Горбачевський, Є. Озаркевич, М. Кравчук, В. Левицький, М. Драгоманов, С. Подолинський та ін., закладаючи основи наукової термінології та українського наукового стилю, орієнтуючи термінотворчість на національні джерела та науково-популярну літературу. На їхню думку, у цей час гостро стає питання впорядкування термінології та розбудови термінологічних систем, над яким працювали А. Кримський, Б. Грінченко, І. Стешенко, І. Верхратський, М. Пачовський.

Орієнтація окремих представників української інтелігенції на вироблення наукової термінології на народній основі, намагання допомагати в просвіті простого народу, особливо в 90-х рр. XIX ст. в умовах переслідування українського друкованого слова, вилилися у видання перших шкільних підручників, науково-популярних і навчальних книг українською мовою, серед яких, зокрема, підручники І. Г. Верхратського (1896), О. Я. Кониського (1863), О. Калитовського (1900), В. Закшевського – О. Барвінського (1901), О. Маковея (1903).

З середини XIX ст. з’являються перші перекладні термінологічні словники, проекти (переважно російсько-українські, українсько-російські, німецько-українські та українсько-німецькі) й лексикографічні матеріали, невеличкі словнички термінів фізики, хімії, біології, а також технічних, сільськогосподарських,

<sup>7</sup> Гр. Холодний, *До історії організації...*, *op.cit.*, с. 9–20.

<sup>8</sup> І. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, Либідь, Київ 1949, с. 250–255.

<sup>9</sup> Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, *Українське термінознавство*, Світ, Львів 1994, с. 21–34.

політично-економічних, юридично-політичних термінів, ботанічної, природописної термінології та номенклатури, зокрема Я. Головацького, Г. Шашкевича, Ю. Вислобоцького (1851), І. Гавришкевича (1852), М. Петрушевича (1852), Я. Кухаренка (1862), І. Верхратського (1863, 1864, 1869, 1872, 1877, 1879, 1892), А. С. Роговича (1873, 1874), К. Левицького (1893, 1896, 1898, 1902, 1903), Я. Невестюка (1898), Г. Зацерковного (1902).

Українські науковці кін. XIX ст. насамперед торкалися проблеми невиробленості й неусталеності української термінології на тлі відсутності єдиного українського правопису та нагальної потреби в освіті рідною мовою, особливо у складанні граматик українською мовою з використанням відповідної української термінології, напр.: стаття-рецензія невідомого автора “Наські граматки” (1862) на працю М. О. Гат(ц)цука “Українська Абетка” (1861). У другій пол. XIX ст. в українському термінознавстві з’являються перші зіставні розвідки, в статтях М. Левченка (1861) та П. Ефименка (1862) вперше на сторінках ж. “Основа” було порушено проблему перекладу російських термінів на українську мову.

Переорієнтовуючи теоретичний логіко-філософський підхід до вивчення терміна, задекларований у XVIII ст. Г. Кониським, який наслідував традиції Аристотеля, на практику мовного регулювання термінів, спрямовану на вироблення конкретних термінів і галузевих термінологій на питоми українській основі, С. Смаль-Стоцький разом із Ф. Гартнером як творці української граматичної термінології вперше в термінотворчо-перекладознавчому аспекті у статті “Про план науки руської мови в гімназіях” (1893) сформулювали загальні вимоги до терміна на засадах фонетичного правопису української мови та впровадження термінології у навчальний процес. Як пролегомени до загальної теорії терміна, орієнтованої на усталеність і єдність термінології, вироблення термінологічної норми, ці вимоги стали засадничими для формулювання основних правил вироблення української граматичної термінології, які у статті “Історія української граматичної термінології” (1908) запропонував І. І. Огієнко<sup>10</sup>.

Особливістю термінознавчої думки у справі вироблення української наукової термінології кін. XIX – поч. XX ст., вважає В. В. Захарчин<sup>11</sup>, є її вибудовування на тлі процесів формування української науки, зміни певних історичних умов (Наддніпряньська Україна й Галичина стають центром культурно-просвітницького, політичного, економічного та мовного відродження), співіснування двох варіантів української літературної мови – західноукраїнського й східноукраїнського. Деякі дослідники<sup>12</sup> на тлі суттєвих відмінностей в українській мові Галичини й Наддніпряньської України, що засвідчують перші галузеві словники й термінологічні праці, у другій пол. XIX – поч. XX ст. вбачають зародження

<sup>10</sup> І. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Історія української...*, *op.cit.*, с. 100–101.

<sup>11</sup> В.В. Захарчин, *Українська мовознавча термінологія кінця XIX – початку XX століття. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук*, Київ 1995, с. 10–12.

<sup>12</sup> А.С. Д’яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько, *Основи термінотворення...*, *op.cit.*, с. 151–176.

українського LSP у підручниках для початкової та середньої шкіл і термінологічного планування в Україні.

У цей період створюються передумови для *нормоцентричного підходу в українському термінознавстві*, зароджуються різні погляди на вироблення й формування української наукової термінології в кореляції “термінотворення на народній основі” – “термінотворення з використанням інтернаціональної термінології”, започаткованої цілеспрямованою діяльністю окремих особистостей.

### **3. Актина організація термінологічної справи, вироблення практичних і теоретичних засад українського термінознавства**

Подальший розвиток термінологічної справи в Україні Гр. Холодний<sup>13</sup> аналізує в такій хронологічній послідовності подій: *після політичної відлиги 1905 р.* з’являються перші ознаки організованої термінологічної роботи (термінологічна діяльність Медичної Секції, Природничо-Технічної Секції Київського Наукового Товариства, Термінологічної Комісії Шкільно-Лекційної Секції Київської “Просвіти”, Термінологічних Комісій “Гуртка Натуралістів” при Київському Політехнікумі, “Агрономічного гуртка” при Московському Сільсько-Господарському Інституті, Термінологічної Комісії при Товаристві імені Квітки-Основ’яненка в Харкові; діяльність О. Янати); *події 1914–15 рр.* – припиняється робота над термінологією; *1917 р.* – порушується питання про національну українську школу, йде термінологічне інструктування українського вчителства, виходить чимало термінологічних словників (діяльність Товариства Шкільної Освіти в Києві у згоді з Термінологічною Комісією Київського Наукового Товариства, Термінологічної Комісії під керівництвом В. Николаєва при Природничому Відділі Музею ім. Скаржинської та ін., Термінологічної Комісії Всеукраїнської Спілки Лікарів; діяльність О. Янати, М. Грушевського, О. Курило; “*термінологічний дощ*” – видруковано словники В. Николаєва, М. Самбікіна, Л. Падалки, К. Дубняка, П. Адаменка, М. Вікула, Ю. Щириці, М. Хведорова, В. Леонтовича, О. Єфімова); *1918 р.* – організовуються нові термінологічні комісії (Технічно-Термінологічна Комісія при Департаменті Проф. Освіти Міністерства Народної Освіти, заснування офіційної Термінологічної Комісії при Природничій Секції Київського Наукового Товариства; діяльність Т. Секунди, В. Євтимовича, О. Янати, С. Корнієнка, Ір. Щоголева), видаються нові термінологічні збірники; *1919–20 р.* – починають працювати Зоологічна, Ботанічна, Геологічна, Метеорологічна, Антропологічна підкомісії та підкомісія Сільського Господарства Наукового Товариства; пожваблюється термінологічна

<sup>13</sup> Гр. Холодний, *До історії організації...*, op.cit., с. 9–20; Гр. Холодний, *Стан та перспективи наукової роботи Інституту української наукової мови (Доповідь Раді Академії 5-го листопада 1928 р.)*, Київ, 1928.

робота у Львівському товаристві; створюється “Орфографічно-Термінологічна” (або “Правописно-Термінологічна”) Комісія при I Відділі Української Академії Наук, в якій розпочали роботу Природнича, Технічна, Правнича й Орфографічна секції; виникає думка про перетворення Комісії з тимчасової на постійний “Термінологічний Інститут” (діяльність Т. Секунди, О. Янати, О. Курило, Ір. Щоголева, П. Тутковського, М. Галина); 1920–21 рр. – праця у багатьох підкомісіях припиняється; об’єднуються Термінологічна Комісія Товариства й Академічна Правописно-Термінологічна Комісія, усі термінологічні установи обох інституцій зливаються в єдиний Інститут Української Наукової Мови Української Академії Наук. Короткі огляди локальної термінологічної роботи 20-х рр. в Україні дають також М. М. Семенів (1928)<sup>14</sup>, Ф. Калинович (1930)<sup>15</sup>, Г. Коваленко-Коломацький (1928)<sup>16</sup>.

Якщо Гр. Холодний перші ознаки активної організованої термінологічної справи в Україні бачить після політичної відлиги 1905 р., то І. І. Огієнко спостерігає цей процес із 1917 р. до поч. 30-х рр. ХХ ст.: з 1917 р. – “по всій Україні постають усякі гуртки та комісії, що пильно займаються складанням найрізніших термінологічних словників. Почала працювати українська школа...”; серпень 1918 р. – “при Київським науковим товаристві зложено стало Термінологічну комісію, що справу української термінології поставила вже на науковий ґрунт”; 1919 р. – “при Академії наук також почала працювати Правописно-термінологічна комісія”; 30 травня 1921 р. – “остаточно злилося Київське наукове товариство з Академією наук і від того часу злилися також і обидві Термінологічні комісії в одну спільну інституцію при Академії наук із назвою “Інститут Української Наукової Мови” (скорочено ІУНМ). <...> Усі відділи Інституту Наукової Мови виробили для складання термінів і термінологічних словників найкращу наукову методологію й трималися її. Між іншим, було прийнято засаду, яка панує в інших слов’янських народів, – щоб термінологія була своя, національна, а не чужомовна” (було зібрано більше 2.000.000 термінологічних карток, укладено близько 34-х термінологічних словників); 1928–29 рр. – виходить 1-ий і 2-ий випуски “Вісника Інституту Української Наукової Мови”, присвячені справам наукової термінології; 1930–34 рр. – “багато членів Інституту мусили покинути свою працю. <...> Інститут був зовсім перебудований, <...> одержав нову назву: “Інститут Мовознавства АН УРСР імені О. О. Потебні”, цебто перший Інститут Наукової Мови, як окрема установа, був скасований, а всі його термінологічні словники понищені і в життя не ввійшли. <...> Отже, тепер запроваджується

<sup>14</sup> М.М. Семенів, *Термінологічна праця в Одесі в рр. 1925–1928*, „Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі”, № 1/1928, с. 50–51.

<sup>15</sup> Ф. Калинович, *Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи (над створенням української природничо-наукової термінології) за час його існування. 1918–1929 рр.*, „Вісник Інституту української наукової мови”, вип 2/1930, с. 1–28.

<sup>16</sup> Г. Коваленко-Коломацький, *Бюро народних термінологічних матеріалів Інституту української наукової мови*, „Вісник Інституту української наукової мови”, вип 1/1928, с. 103–104.

нова “радянська марксистсько-ленінська лінгвістика. <...> Російська наука міцно стала на її оборону”<sup>17</sup>.

Деякі дослідники<sup>18</sup> період активної термінологічної роботи в Україні розбивають на два, щоправда, в різних часових межах: *період*, пов’язаний із проголошенням Української Народної Республіки, зняттям заборони на функціонування української мови, утворенням наукових товариств у Східній Україні (1913 – Київ, 1918 – Луганськ), діяльністю київської “Просвіти” і петербурзького “Товариства для видання дешевих книжок”, інститутів, термінологічних комісій, Української академії наук задля створення української термінології; *період 1918–33 рр. / друга пол. 20-х (20-ті) – середина 30-х рр.* пов’язаний із діяльністю Інституту української наукової мови, виданням інструкцій, наукових праць, у яких сформульовано основні принципи творення української термінології, публікаціями словників і словникових проектів (переважно російсько-українських), що сприяло активній розбудові українських терміносистем у пуристичному напрямі, упровадженню світового досвіду з термінологічного планування на тлі відновлення української державності й української мови, яка стає мовою всіх сфер суспільного й політичного життя України – законодавства, адміністрації, науки, освіти, частково армії. У цей час зв’язок із термінологічною практикою Галичини й західною діаспорою не поривається.

Уперше про період 1918–33 рр. як українське термінознавство 1920-х рр. говорить І. М. Кочан (2011)<sup>19</sup>, зазначаючи, що в цей час виходять статті, присвячені питанням термінології, зокрема З. Висоцького, В. Дністренка, Н. Максимейка, П. Мамота, Ю. Яворського, К. Дубняка, Я. Миколаєнка, Т. Секунди, А. Семенцова, О. Супруненко, М. Семенів, Г. Холодного; створюються українські термінологічні словники, переважно перекладні, подекуди тлумачні, у різних форматах, матеріали до словників, практичні словники для щоденного ужитку, словники-проекти, академічні видання; словникарською справою займаються Інститут української наукової мови (ІУНМ), Наукове товариство імені Шевченка, Термінологічні комісії при Агрономічно-лісовому факультеті Української господарської академії та Спілки українських техніків сільського господарства в Подєбрадах – ЧСР; на термінографічні праці з’являються рецензії та критичні публікації, зокрема М. Гладкого, Г. Холодного та за відсутності автор-

<sup>17</sup> І. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Історія української...*, *op.cit.*, с. 250–255.

<sup>18</sup> Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, *Українське термінознавство...*, *op.cit.*, с. 21–34; Л.О. Симоненко, *Нові підходи...*, *op.cit.*, с. 21–26; Л.О. Симоненко, *Термінологічні студії в Україні*, (w:) Opera Slavica. Slavistické irozhledy jazykovědnýšeit”, Брно 2011, с. 41–49; С.З. Булик-Верхола, Г.В. Наконечна, Ю.В. Теглівець, *Основи термінознавства...*, *op.cit.*, с. 14–21; Л.Г. Боярова, *Мовне планування й термінологія*, „Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології”, Нац. ун-т “Львівська політехніка”, Львів, № 503/2004, с. 27; Л.Г. Боярова, *Українська термінологія як об’єкт мовного планування*, „Wiener Slavistischer Almanach”, Вп 58/2006, с. 223–233; А.С. Д’яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько, *Основи термінотворення...*, *op.cit.*, с. 151–176.

<sup>19</sup> І. Кочан, *Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття*, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип 52/2011, с. 122–129.

ства; окреслюються постаті окремих термінологів, серед яких В. Дубровський, О. Курило, Т. Секунда, І. Шелудько тощо.

За нашими спостереженнями, з 1905 по 1933 рр. виходить понад 140 різножанрових за назвою галузевих словників, зокрема: 1) термінів – В. Г. Дубровський (1925), П. Горецький (1928); народної термінології (за іншими назвами – причинки, знадоби, начерк, виразня, спис) – І. Верхратський (1908), О. А. Яната (1912), І. Звінський (1920); народних однозначних назв-синонімів – В. Нейбург (1911); [міжнародної] номенклатури / номенклатурних словників – М. Мельник (1922), О. В. Корчак-Чепурківський (1924), С. Маковецький (1928); термінології і фразеології ділової мови – М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич (1930); 2) проектів як матеріалів до тієї чи іншої термінології та номенклатури – В. Вовчанецький, Я. Левченко (1932), О. Курило (1918, 1923); термінологічних матеріалів – Є. Озаркевич (1912, 1913, 1914), О. А. Яната (1912); матеріалів (назв) до наукової термінології і / або номенклатури – В. Ф. Ніколаєв (1918), Т. Секунда (1926), І. Кухаренко (1930); [коротких / кишенькових] словників / словничків термінів – П. Адаменко (1917), Є. Ванько (1918), Ф. Ловецький (1918); термінології до програм курсів, матеріалів термінологічних комісій, матеріалів, затверджених і переглянутих термінологічними комісіями (переважно без авторства); галузевих словників із додатками термінів – Е. Дубровський (1925); 3) з популярним поясненням термінів – Я. Білик (1925); систематичних – М. Чайковський (1924); термінології і правопису / правописних термінологічних словників (переважно без авторства); практичних словників галузевої термінології – О. Діденко (1921), М. Слободін, М. Кохановський (1924), П. О. Сабалдир (1931); перекладних [із покажчиками] – К. Дубняк (1917), Ю. Грот-Грохольський (1917), Т. Секунда (1925); 4) для школи / шкільних – Б. П. Александроський (1924), словників для юристів, для військових, судівництва та діловодства тощо.

Більшою мірою фахівців, а не мовознавців, хвилюють проблеми вироблення власне української термінології з географії, фізики, хімії, фінансів, бухгалтерії, математики; соціологічних і політологічних, фармацевтичних, ботанічних, граматичних, технічних термінів; термінів цукрово-бурякової технології, ветеринарної науки та зоотехнії, педагогіки, психології та шкільного адміністрування; сільськогосподарської, музичної, транспортної, гірничої, мінералогічної, правничої / юридичної, медичної, філософської, геологічної, бібліотечної, анатомічної, метеорологічної, рибальської, військової, механічної, будівельної, економічної, біологічної, виробничої термінологій; української номенклатури рослин, ентомологічної, зоологічної, ботанічної, технічної, “хемічної” номенклатури тощо.

Українська термінологія з метою її викладання в школах продовжує активно випрацьовуватися на сторінках підручників і практичних порадників для вчителів, яких у цей період з’являється чимало, зокрема з природознавства – Ю. Вагнер (1922), І. І. Трояновський (1919); зоології – І. Верхратський (1906), І. Раковський (1919); ботаніки – Б. М. Комаров (1923); фізики – А. Заліський (1919), В. Левицький (1912), П. Огоновський (1910); хімії – Ю. Гірняк (1912), Б. Дорошкевич (1918); арифметики – О. Бернашевський (1920), М. Грицак (1919),

П. Огоновський (1906); алгебри – В. Борошкевич (1918), В. Левицький (1906); геометрії і тригонометрії – М. Чайковський (1921); географії – В. В. Кістяковський (1922), В. Налковський (1908), С. Рудницький (1910), О. О. Сухов (1923); історії – Б. Барвінський (1911), М. О. Ковалевський (1920), І. Крип'якевич (1919); граматики – П. Залозний (1906, 1917, 1918), О. Курило (1918, 1923), І. Огієнко (1918), І. Свенціцький (1920), О. Синявський (1918, 1922), В. Сімович (1918, 1919), С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер (1914), Є. Тимченко (1907, 1917), О. Шахматов, А. Кримський (1922) та ін.

За відсутності єдиного українського правопису постає проблема необхідності усталити, упорядкувати, гармонізувати та узгодити українську термінологію, виробляючи її норми, що в 20–30-х рр. знайшло відбиття: в окремих положеннях Є. Тимченка (1918) й Т. Г. Сікиринського (1928) та в загальних принципах упорядкування граматичної термінології, розроблених Філологічною Секцією ІУНМ (1928); в загальних принципах складання української технічної термінології та встановлення деяких вимог до термінології взагалі, сформульованих Т. Секундою (1930), який уперше теоретично обґрунтував розмежування інтернаціональних, чужомовних, засвоєних і чужих термінів із відповідним їх визначенням; у розробленні основних принципів укладання української природничої термінології (Я. Лев(п)ченко); у написанні інструкцій до словників, що, власне, й заклало підвалини теоретико-методологічних засад українського галузевого словникарства в аспекті започаткування *теорії термінографії* й *термінографічної методології* в Україні (статті К. Дубняка, Ів. Шевченка, Гр. Холодного, В. Василенка). Відтоді одним із засадничих напрямів розвитку української школи термінознавства є саме *прескриптивний*, сформований у перших емпірико-критичних розвідках 20–30-х рр. ХХ ст. Він фактично закріпив основи мовної політики в аспекті термінологічного планування в Україні. Потік рекомендаційних розвідок, присвячених написанню й уточненню або конкретних термінів, таксономів, інколи в перекладознавчому, порівняльному чи історіографічному аспектах, або окремих галузевих термінологій (статті С. Веретки, Г. Іваниці, С. С. Паночіні, В. В. Шарка, Б. Юрківського, І. Кандяка, М. Вікула, І. Левицького, В. Дністренка, О. Семененка, Т. Секунди, Ф. Калиновича, Ол. М. Фінкеля, О. К. Бабенка, І. Огієнка) спричиняє розгортання гострих дискусій щодо національних чи інтернаціональних засад перекладу галузевих термінологій. Посилений інтерес до вироблення на основі простої живої мови наукової та науково-популярної української номенклатури й термінології, національного терміновживання й термінотворення, співвідношення національного (народної основи) й інтернаціонального (міжнародного), іншомовного (чужомовних слів) у галузевих термінологіях (статті О. Янати, І. Горбачевського, Р. Цегельського, Т. Секунди, Ю. Яворського, В. Ярошенка й І. Кириченка та ін.) почасти виливався на сторінках наукових праць не лише в дискусії, а й у нищівну критику так званого “націоналізму” та “націоналістичного шкідництва” в термінології (у статтях Д. Дрінова, П. Сабалдира, М. Калиновича, О. К. Бабенка, О. М. Фінкеля). Метою деяких із таких праць стає викорінення так званого

“буржуазно-націоналістичного духу” української мови (напр., критична стаття О. Байкаря на виданій у 1926 р. “Російсько-український словник правничої мови” за гол. ред. А. Кримського).

Мовознавці того часу, за спостереженням Ю. Шевельова, намагалися використовувати власні (діалектні) ресурси, а не вдаватися по допомогу до запозичень. Саме таких засад дотримувалися науковці, згуртовані навколо Академії Наук та її Інституту української наукової мови, серед яких виокремлювалися, з одного боку, представники синтетизму, поміркованого пуризму (О. Синявський, М. Сулима, М. Наконечний, О. Курило в пізніших працях та інші, частково В. Ганцов, А. Ніковський), з другого – представники етнографізму, крайнього пуризму (А. Кримський, Є. Тимченко, О. Курило у своїх ранніх працях, М. Гладкий, С. Смеречинський, а поза УРСР В. Сімович у ранніх працях та І. Огієнко)<sup>20</sup>.

Критико-теоретичне й критико-термінографічне спрямування наукової думки 20–30-х рр. ХХ ст. активізувало жанр наукової рецензії або статті-рецензії на наукові книги та науково-популярну літературу, в яких частково розглядалися питання стилю наукової мови (рецензії Ф. Калиновича, К. Туркала, А. П. Семенцова, М. Гладкого, В. Вовчанецького, П. Лисенка), мови й стилю наукових праць відомих діячів науки й культури (статті Я. Ленченка й М. Ладухіна), віднаходження переважно російсько-українських еквівалентів у двомовних словниках. Відтак в українському термінознавстві зародилася *лексикографічна*, точніше *термінографічна критика*.

У цей період науковці почасти впроваджують у науковий обіг і саму термінологію наукової мови, зокрема *бінарна номенклатура* (О. Яната), *наукова термінологія* і *народня термінологія* (Я. Миколаєнко), *таксономія*, *таксономен* (С. С. Паночіні) та ін.

Під впливом етнографічної школи та народницько-патріотичних настанов у цей період з’являються праці, які виформовують засади: *діалектного термінознавства*, що більшою мірою апелює до народної термінології (статті О. Янати, С. О. Іллічевського, Я. Миколаєнка, Б. Юрківського, З. М. Веселовської, Г. Коваленка-Коломацького); *історичного термінознавства* в історико-етнографічних та етимологічних розвідках (напр., А. Кримського, Д. І. Багалія, В. І. Василенка), присвячених окремим термінам, питанням відбиття народної термінології у словниках та персоналіях відомих учених із певною долею критики в деяких статтях та етюдах (напр., О. Байкаря, З. М. Веселовської).

Цей період українські мовознавці ще називають “*золотим десятиліттям*” (С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець), *періодом коренізації / українізації* (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк і З. Б. Куделько), *термінологічним вибухом / “золотою добою”* української наукової мови (І. М. Кочан).

<sup>20</sup> Ю. Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус, Сучасність*, Київ 1987, с. 131, 167.



## Висновок

Отже, до середини 30-х рр. ХХ ст. основними віхами становлення української наукової термінології в її кореляції з основними періодами розгортання термінологічної діяльності в Україні й власне формування теоретичних засад українського термінознавства є такі: 1) *IX~XI – перша пол. ХІХ ст.* (спочатку стихійне виникнення термінології на слов'янській основі, фіксація в писемних пам'ятках, потім спорадичне вироблення української наукової термінології в різних галузях знань); 2) *друга пол. ХІХ (з 60-х рр.) – поч. ХХ ст. / 900-ті рр.* (вироблення й формування української наукової термінології, започатковане цілеспрямованою діяльністю окремих особистостей); 3) *середина 900-х рр. ХХ ст. (~ 1905 р.) – поч. 30-х рр. ХХ ст.* (вироблення, формування й розвиток української наукової термінології на засадах спеціально організованої термінологічної діяльності спочатку гуртків, товариств, пізніше державних інституцій – шкіл, комісій, ІУНМ, спеціальних видань тощо).

Якщо початком формування основ сучасної української термінології та розвитку наукового стилю української мови можна вважати ХVІІІ ст., коли паралельно обґрунтовується й логіко-філософська теорія терміна (Г. (Ю.) Кониський), з якої починається історіографія власне термінознавчої думки в Україні, то історію організації термінологічної справи як історіографію термінологічної діяльності в Україні доцільно розпочати ще з 60-х рр. ХІХ ст. (перші шкільні підручники й навчальні книги українською мовою, перекладні термінологічні словники й науково-популярні розвідки, діяльність окремих особистостей, шкіл, товариств). Орієнтація на практику мовного регулювання терміна, спрямована на вироблення конкретних термінів і галузевих термінологій на питоμο українському ґрунті, заклала основи української школи термінознавства в працях С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера як творців української граматичної термінології (вперше в 90-х рр. ХІХ ст. сформулювали загальні вимоги до терміна на засадах фонетичного правопису української мови та впровадження термінології у навчальний процес), І. І. Огієнка (сформулював основні правила вироблення української граматичної термінології), Є. Тимченка, Т. Г. Сікиринського, Філологічної Секції ІУНМ (в 20–30-х рр. сформулювали проблему необхідності усталити, упорядкувати та узгодити українську термінологію, випрацьовуючи її норми, на засадах вироблення єдиного українського правопису, що знайшло відбиття спочатку в окремих положеннях, потім у розробленні загальних принципів упорядкування граматичної термінології), Т. Секунди (у 30-х рр. ХХ ст. сформулював загальні принципи складання української технічної термінології й встановлення деяких вимог щодо термінології взагалі, уперше теоретично обґрунтував розмежування інтернаціональних, чужомовних, засвоєних і чужих термінів із відповідним їх визначенням), Я. Лев(п)ченка (розробив основні принципи укладання української природничої термінології), К. Дубняка, Ів. Шевченка, Гр. Холодного, В. Василенка (у формі інструкцій до словників заклали підвалини теоретико-методологічних засад українського галузевого словникарства в аспекті започаткування теорії термінографії й термінографічної

методології в Україні) та ін. Відтоді одним із засадничих напрямів розвитку української школи термінознавства є саме прескриптивний, орієнтований на вироблення галузевих термінологій на єдиній національній основі й на засадах єдиного українського правопису, запорукою чого має стати об'єднання зусиль усіх фахівців-термінологів і мовознавців, термінологічних товариств, центрів, осередків із державними інститутами в єдиній справі розбудови української термінології. Цей напрям закладає основи мовної політики в Україні в аспекті термінологічного планування, починаючи з 1991 року.

## Література

- Боярова Л. Г., *Мовне планування й термінологія*, „Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології”, Нац. ун-т “Львівська політехніка”, Львів, № 503/2004, с. 27.
- Боярова Л. Г., *Українська термінологія як об'єкт мовного планування*, „Wiener Slawistischer Almanach”, Вп 58/2006, с. 223–233.
- Булик-Верхола С. З., Наконечна Г. В., Теглівець Ю. В., *Основи термінознавства*, Вид-во Львівської політехніки, Львів 2013.
- Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б., *Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспект*, Видавн. дім “KM Academia”, Київ 2000.
- Захарчин В. В., *Українська мовознавча термінологія кінця XIX – початку XX століття. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук*, Київ 1995.
- Калинович Ф., *Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи (над створенням української природничо-наукової термінології) за час його існування. 1918–1929 рр.*, „Вісник Інституту української наукової мови”, вип 2/1930, с. 1–28.
- Коваленко-Коломацький Г., *Бюро народних термінологічних матеріалів Інституту української наукової мови*, „Вісник Інституту української наукової мови”, вип 1/1928, с. 103–104.
- Кониський Г., *Філософські твори*, Наукова думка, Київ, т. 1/1990.
- Кочан І., *Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття*, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип 52/2011, с. 122–129.
- Кочан І., *Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття*, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип 52/2011, с. 122–129.
- Огієнко І. (Митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, Либідь, Київ 1949.
- Огієнко І., *Історія української граматичної термінології*, „Записки Українського Наукового Товариства в Києві”, кн 1/1908, с. 94–129.
- Панько Т. І., Кочан І. М., Мацок Г. П., *Українське термінознавство*, Світ, Львів 1994.

- Семенів М. М., *Термінологічна праця в Одесі в рр. 1925–1928*, „Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі”, № 1/1928, с. 50–51.
- Симоненко Л. О., *Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст.*, „Термінологія і сучасність”, вип VI/2005, с. 21–26.
- Симоненко Л. О., *Термінологічні студії в Україні*, (w:) Opera Slavica. Slavistické irozhledy jazykovědnýšešit”, Брно 2011, с. 41–49.
- Холодний Гр., *До історії організації термінологічної справи на Україні*, „Вісник ІУНМ”, вип 1/1928, с. 9–20.
- Холодний Гр., *Стан та перспективи наукової роботи Інституту української наукової мови (Доповідь Раді Академії 5-го листопада 1928 р.)*, Київ, 1928.
- Шевельов Ю., *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус, Сучасність*, Київ 1987.

## Резюме

### **Украинская школа терминоведения: из истории становления**

Сделан анализ основных этапов зарождения, формирования и становления школы украинского терминоведения до середины 30-х гг. XX в. с учетом истории становления украинской научной терминологии, развития терминологической деятельности в Украине с середины XIX в., формирования практических и теоретических основ украинского терминоведения начала XX в.

## Summary

### **Ukrainian Terminology School: from the History of Development**

Main stages of establishment and origins of Ukrainian terminology school are analyzed by the middle 30s of XX century beginning from the history of Ukrainian scientific terminology in correlation with the history of development of terminological activity in Ukraine in the middle of XIX century, formation of practical and theoretical foundations of Ukrainian terminology of the beginning of XX century.

## Streszczenie

### **Ukraińska szkoła terminologii: z historii powstawania**

Artykuł omawia główne etapy zakładania przedsiębiorstw i początki ukraińskiej szkoły terminologii. Są one analizowane od połowy lat 30-tych XX wieku, począwszy od historii ukraińskiej terminologii naukowej w korelacji z historią rozwoju działalności terminologicznej na Ukrainie w połowie XIX wieku. Autorka przedstawia także tworzenie się praktycznych i teoretycznych podstawy ukraińskiej terminografii początku XX wieku.



# Utopia słownika we współczesnej semantyce<sup>1</sup>

Robert Kowalczuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa  
im. Prof. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach

## 1. Wprowadzenie

Głównym celem poniższego rozdziału, jest zwrócenie uwagi na uniwersalny problem złożoności semantycznej języka na przykładzie angielskich przymiotników określających podstawowe emocje. Kwestia poruszona w poniższych paragrafach wydaje się być szczególnie aktualna w przypadku studiów neofilologicznych, a w szczególności w kontekście prowadzenia zajęć z praktycznej nauki języka angielskiego ze studentami filologii angielsko-rosyjskiej I-ego stopnia studiujących w Polsce, a pochodzących z kilku środkowoeuropejskich krajów, z których blisko 50% posługuje się innym językiem obcym jako pierwszym. Słownik, zarówno jedno- jak i dwujęzyczny, jest w oczywisty sposób znaczącym wsparciem w nauce oraz pracy dydaktycznej, niemniej jednak w wielu przypadkach okazuje się być wyrafinowaną pułapką, w którą wpadają, zbyt ufni w przedstawione w nim objaśnienia, studenci.

## 2. Współczesne kierunki badań semantycznych

W świecie, który z każdą kolejną dekadą staje się coraz większą „globalną wioską”, w którym komunikacja międzyludzka jest – w szczególności poprzez rozwiniętą technologię – najłatwiejsza i najszybsza w całej, znanej dotąd historii cywilizacji, problem definicji znaczenia jest nadal dużym wyzwaniem zarówno napotykanym przez semantyków, jak i pragmatyków. Pytanie, „Czym jest znaczenie?” ponownie pojawiło

---

<sup>1</sup> Jako o tytuł artykułu wykorzystano tytuł podrozdziału książki U. Eco *Od drzewa do labiryntu. Studia historyczne w znaku i interpretacji*. (tłumaczenie: Jurkowlaniec, G.), Aletheia, 2007.

się, jako zaczyn do głębszych badań semantycznych w drugiej połowie XX wieku. Aczkolwiek, nieoczekiwanie pierwszych koncepcji znaczenia należy dopatrywać się już u Arystotelesa, który co może zresztą dziwić, zdefiniował **referencyjną teorię semantyki**<sup>2/3</sup> umiejscawiając znaczenie w procesie myślenia<sup>4</sup> – to do dnia dzisiejszego w kręgach lingwistów i badaczy języka toczy się naukowy spór o ujęcie problemu relacji znaczenia z obiektem znaczoną.

Według R. Grzegorzczukowej, szeroko rozwijający się nurt antropologiczny jawi się na horyzoncie, jako główny kierunek rozwoju językoznawstwa w przyszłości badający język, jako środek kontaktu między ludźmi<sup>5</sup>, a także postrzegania świata w ujęciu lokalnym i globalnym. W tym miejscu pojawia się nieodparta pokusa połączenia antropologii z badaniami nad ewolucją języka (lub języków) i ludzkiego subiektywizmu w odbiorze i interpretacji leksykalnych desygnatów<sup>6</sup> Szczypty magii do omawianego problemu dodają słowa uznanego w świecie, polskiego antropologa i podróżnika, Bronisława Malinowskiego, który na podstawie swych badań etnograficznych podkreślał, że *znaczenie* jest mistyczną treścią w samym słowie, która jest przekazywana za pośrednictwem wypowiedzi z umysłu do umysłu<sup>7</sup>.

„Znaczenie słowa jest aktywnym skutkiem odnośnego dźwięku, wydawanego w ramach kontekstu sytuacji. Wydawanie dźwięku jest niezbędne do wszelkich form zgodnego ludzkiego działania. Używanie słów jest korelatem namacalnego, czy fizycznego zachowania się”<sup>8</sup>.

<sup>2</sup> Thrane, t. *Referential-Semantic Analysis: Apects of a Theory of Linguistic Reference* CUP, Cambridge, 2009.

<sup>3</sup> Synonimem terminu “referencyjna teoria znaczenia” jest “semantyczny eksternalizm”, tzn. traktowanie znaczenia jako równoznacznego tylko z tymi rzeczami, które są ściśle związane ze znakami. Eksternalizm dzieli się na: (1) e. społeczny (np. t. Burge *Individualism and the Mental* (w:) *Midwest Studies in Philosophy* 4, 1979, s. 73–112) oraz (2) e. środowiskowy (np. H. Putnam *The Meaning of Meaning* (w:) *In language, Mind and Knowledge* ed. K. Gunderson, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1975; s. Kripke *Naming and Necessity* Basil Blackwell, Oxford, 1980).

<sup>4</sup> H. Arens, *Aristotle’s Theory of Language and Its Tradition: Text from 500 to 1750* Seria: *Studies in the History of the language Sciences* vol. 29, John Publishing Company, Amsterdam, 1984, str. 21.

<sup>5</sup> R. Grzegorzczukowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej* Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2001, s. 171.

<sup>6</sup> Fakt, iż semantyka nacechowana jest dużą dozą subiektywizmu w odbiorze i interpretacji desygnatów / konceptów, w szczególności przymiotników, jest faktem szeroko opisanym w literaturze.

<sup>7</sup> B. Malinowski. *Jednostka, społeczność, kultura* PWN, Warszawa, 2000, s. 84.

<sup>8</sup> Ibidem.

### 3. Język jako narzędzie do opisu rzeczywistości

Głębsze rozważania nad relacjami „język – umysł” stały się podwaliną do stwierdzeń, iż proces abstrakcyjnego rozumowania i umiejętność przedstawiania za pomocą słów otaczającego nas świata jest kolejnym, ważnym etapem ewolucji *homo sapiens sapiens*. Pojawienie się w drugiej połowie XX wieku szeregu dyscyplin naukowych zajmujących się badaniem wpływu *Języka* na postrzeganie świata<sup>9</sup>, niezaprzeczalnie skłania do dalszej refleksji, że odpowiedź na pytanie o *Znaczenie* nie leży w gestii samych językoznawców<sup>10</sup>. Pojawiła się świadomość, iż odpowiedzi należy szukać przy wsparciu kilku – niekiedy odległych dziedzin. Pytanie: „Czym jest znaczenie?” należy skorelować z pytaniami: „Czym jest myślenie?”, „Czym jest umysł?” i „Czym jest język?”. Przedstawienie w literaturze lingwistycznej kilku koncepcji języka lub umysłu uwidacznia brak dowodów na ich jednoznaczną definicję. Konflikt wyłania się z uwagi na odmienne punkty widzenia różnych kategorii naukowych, co w rezultacie prowadzi do dowolnej interpretacji roli języka i umysłu w tworzeniu znaczenia<sup>11</sup>.

### 4. Kategoryzacja podstawowych emocji człowieka<sup>12</sup>

Przyjmując założenie, aczkolwiek uproszczone, że nauka zdefiniowała 5 podstawowych kategorii emocji, tj. „szczęśliwy”, „smutny”, „zły”, „zazdrosny”, „bojaźliwy” (w wersji angielskiej odpowiednio: „happy”, „sad”, „angry”, „jealous”, „fearful”), w ujęciu semantycznym, każdy z wymienionych przymiotników powinien charakteryzować się posiadaniem własnego antonimu, np.

---

<sup>9</sup> Spośród wielu współczesnych sub-dyscyplin językoznawstwa zajmujących się podanym zakresem tematycznym, należy wymienić ich główne kategorie, tj.: (1) Język w ewolucji biologicznej i kulturowej: Psychologia ewolucyjna; (2) aspekt społeczno-kulturowy w badaniach nad językiem: Lingwistyka socjokulturowa; Pragmatyka historyczna, Socjolingwistyka historyczna, Ekolingwistyka; (3) Aspekt antropologiczny w badaniach nad pochodzeniem człowieka i języka: Antropologia kultury / antropologia społeczna, Antropologia interpretatywna, Antropologia refleksyjna, Antropologia kognitywna, Etnolingwistyka (lingwistyka antropologiczna).

<sup>10</sup> S. Griniew-Griniewicz, *Evolution of Terminology and Culture: Establishing Foundations for Anthropological Linguistics* (w:) *Language and Culture: Establishing Foundations for Anthropological Linguistics*, WSFiZ w Białymstoku, Białystok, 2004.

<sup>11</sup> Z. Koveces, *Language, Mind, and Culture* OUP, 2006, s. 5–11.

<sup>12</sup> J.H. Turner, J.E. Stets *Socjologia emocji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2019, s. 25–39.

**Tabela 1. Podstawowe kategorie emocji**

PRZYMIOTNIK	ANTONIM
happy (szczęśliwy)	sad (smutny)
sad (smutny)	happy (szczęśliwy)
angry (zły)	calm (spokojny)
jealous (zazdrosny)	unconcerned (niezainteresowany, niezaniepokojony)
fearful (strachliwy)	brave (odważny)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J.H. Turner, J.E. Stets *Socjologia emocji*, s. 25–39; *Roget's Thesaurus*, [www.thesaurus.com](http://www.thesaurus.com)

Powyższy zapis może sugerować, że tylko przymiotniki „happy” i „sad” są tymi jedynymi desygnatami z listy pięciu, które występują jako wzajemne antonimy. W przypadku trzech pozostałych konieczne jest dopasowanie dodatkowych terminów o przeciwnym znaczeniu, aby dokładnie odzwierciedlić antonimię. W szczególnych okolicznościach, do pozostałych trzech desygnatów emocji tj. „jealous”, „fearful”, „angry” istnieje możliwość przyporządkowania antonimu „happy”, lecz wynika to bardziej z faktu, że desygnat „happy” jest jedynym przymiotnikiem określającym emocję pozytywną.

Powyższą listę przymiotników, skompilowano z uwagi na potrzebę precyzyjnego zestawienia antonimów. Z tej krótkiej analizy wynika potrzeba dopisania do ogólnie przedstawionej listy pięciu przymiotników określających podstawowe emocje kolejnych trzech kategorii. Wydaje się to mieć tym bardziej praktyczne zastosowanie z uwagi na fakt, iż takie przymiotniki jak: „calm” (spokojny), „unconcerned” (niezainteresowany, niezaniepokojony), „brave” (odważny) oznaczają inne, wyraźnie sprecyzowane i jednocześnie różniące się od tych podstawowych pięciu, emocje definiujące charakter człowieka.

Nurtującym pytaniem, które może powodować terminologiczne zamieszanie to: „Czy nowe trzy przymiotniki: „calm”, „unconcerned”, „brave” są emocjami czy uczuciami?” Można postawić pytanie, np. „Czy jestem zły?” lub „Czy czuję się zły?” Wychodząc z tymczasowości stanu ludzkiego umysłu, obydwie przypadki należałoby zaliczyć do uczucia. Według terminologii słownikowej, koncept „emocja” przyjmował różne wyobrażenia w ludzkim umyśle na przestrzeni kolejnych faz ewolucji jako środek społecznej komunikacji<sup>13</sup>, tzn. jest niejako owocem naturalnego emocjonalnego rozwoju człowieka. Z drugiej strony, „uczucie” jest częścią, komponentem emocji jako świadoma emocjonalna reakcja wobec konkretnego zdarzenia<sup>14</sup>.

<sup>13</sup> H.J. Diller *From “mōd” to “emotion”: the medieval gestation of a modern concept* (w: *Studies in Middle English Forms and Meanings*, ed. Mazzon, G.; Peter Lang, Frankfurt n/Menem, 2007, s. 13–14.

<sup>14</sup> Ibidem.



## 5. Wieloznaczność angielskich przymiotników określających emocje

Z pośród pięciu kategorii emocji podawanych przez liczne psychologiczne i lingwistyczne źródła, jako podstawowe desygnaty określające naturę człowieka, dalszej analizie poddano cztery negatywne emocje. Spośród listy synonimów podanych przez Roget's Thesaurus<sup>15</sup>, każdy desygnat został opatrzony listą synonimów, które pojawiają się w przynajmniej dwóch polach semantycznych.

**Tabela 2. Desygnaty określające główne negatywne emocje oraz ich synonimy**

ANGRY	JEALOUS	SAD	FEARFUL
obnoxious	obnoxious	obnoxious	obnoxious
	anxious	anxious	anxious
bad		bad	bad
black		black	black
annoyed	annoyed		annoyed
bitchy	bitchy	bitchy	
dark		dark	dark
dismal		dismal	dismal
gloomy		gloomy	gloomy
distressed		distressed	distressed
disturbed		disturbed	disturbed
bitter	bitter	bitter	
sulky	sulky	sulky	
uptight	uptight		uptight
ugly		ugly	ugly
sullen	sullen	sullen	
yearning	yearning	yearning	
ominous		ominous	ominous
low	low	low	
	odious	odious	odious
	apprehensive		apprehensive

<sup>15</sup> www.thesaurus.com

ANGRY	JEALOUS	SAD	FEARFUL
		awful	awful
atrocious			atrocious
		morbid	morbid
crestfallen		crestfallen	
		disheartened	disheartened
glum		glum	
morose		morose	
melancholy		melancholy	
moody		moody	
wretched		wretched	
		depressed	depressed
doleful		doleful	
		daunted	daunted
		dismayed	dismayed
		sober	sober
saturnine		saturnine	
		appalled	appalled
		deplorable	deplorable
irascible		irascible	
		dire	dire
	yellow		yellow
		timorous	timorous
upset		upset	
zealous	zealous		
	leery		leery
surly		surly	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* [www.thesaurus.com](http://www.thesaurus.com)

## Wnioski

Na podstawie listy synonimów opisujących cztery podstawowe negatywne emocje człowieka zawartych w tabeli 2, można wyciągnąć następujące spostrzeżenia: (1) przymiotnik „obnoxious” okazuje się być właściwym (uniwersalnym) terminem definiującym odmienne od siebie negatywne emocje; (2) 19 innych przymiotników klasyfikują się jako poprawne w trzech różnych kontekstach; (3) koncepty znaczeń przymiotników określających emocje przeplatają się między sobą, (4) definicje słownikowe angielskich przymiotników określających emocje nie są kompletne, (5) przymiotniki definiujące negatywne emocje charakteryzuje duża polisemiczność (pochodzenie znaczenia wyrazów nie wynika ze źródłosłowa, lecz z konceptu emocji istniejącego w wyobrażeniu człowieka).

### 5.1 Przymiotnik „anxious”

Według słownika synonimów „Roget’s Thesaurus”<sup>16</sup> przymiotnik „anxious” nie istnieje jako synonim „angry”. Pomimo przeanalizowania 25 gniazd desygnatu „angry” i 43 desygnatu „anxious” nie potwierdzono, aby te dwa szczególne przymiotniki zostały sklasyfikowane jako wzajemne synonimy. Z drugiej jednak strony, należy poddać analizie definicję jaką podaje słownik etymologiczny<sup>17</sup>.

*1623, z łacińskiego: „anxius”: solicitous, uneasy, troubled in mind; pochodzący od: “ang(u)ere”: choke, cause distress<sup>18</sup>*

Szukając odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego „anxious” nie jest podawany jako synonim „angry”?” należy przejść do dalszej analizy i porównać terminy zamieszczone w słowniku staroangielskim, np<sup>19</sup>:

Tabela 3.

Forma staroangielska	Dzisiejsze znaczenie
<i>anxum / angsum</i>	narrow, strait, troublesome, hard, difficult
<i>Angsumlic</i>	troublesome, painful, anxious
<i>Angnes</i>	anxiety, distress, sorrow, trouble, anguish

Źródło: opracowanie własne na podstawie: etymonline.com

<sup>16</sup> www.thesaurus.com

<sup>17</sup> www.etymonline.com

<sup>18</sup> Identyczna forma (tj. „anguere”) jest podawana, np. przez „Oxford English Dictionary”.

<sup>19</sup> Oxford English Dictionary CD-ROM.

Cztery powyższe formy, z których wytworzyła się forma „anxious”, w sposób oczywisty wskazują na przynależność do pola semantycznego „angry”. Kolejny pomocny przykład zawarty został w tabeli 4.

**Tabela 4**

Forma staroangielska	Dzisiejsze znaczenie
<i>Angmód</i>	vexed in mind; anxious, sad

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [www.etymonline.com](http://www.etymonline.com)

Według powyższych danych, „*ange*” oznacza np. „vexed” ((1) skomplikowany; złożony, np. problem; (2) dawniej w znaczeniu „zdenerwowany” lub „zmartwiony”), natomiast „*mód*” odnosi się do określonego stanu umysłu.

Prawdopodobnie, to kolejne porównanie może tylko potwierdzić możliwość bliskich związków „anxious” z polem semantycznym „angry” lub „sad”. Nieodgadniętym pozostaje przyczyna, z powodu której przymiotnik „anxious” nie został przypisany w żadnym z przeanalizowanych słowników do pola semantycznego „angry”. Przynależność „anxious” do pola semantycznego „angry” zostaje potwierdzona przez dwa czynniki:

- a. cztery staroangielskie przymiotniki: „*anxum*”, „*angsum*”, „*angsumlic*”, „*angnes*” i ich pierwotny związek z tym szczególnym polem semantycznym,
- b. podobieństwo na płaszczyźnie semantycznej przymiotnika „anxious” z polem semantycznym „angry” podawane przez liczne, współczesne słowniki<sup>20</sup>.

Kolejnym krokiem do analizy porównawczej przymiotnika „anxious” jako części pola semantycznego „angry” jest zestawienie znaczeń „angry”, które już wyszły z użycia, ze znaczeniami „anxious” w dzisiejszym języku. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na zbieżność znaczeń podawanych przez „Oxford English Dictionary” z dzisiejszymi definicjami, np. w słowniku *Macmillan*<sup>21</sup>. Ponadto, nurtującymi wydają się być (1) przedział czasu, kiedy zamieszczone terminy zostały odnotowane w słowniku „Oxford English Dictionary” oraz (2) czy zaistniały fakt jest dowodem powszechnej ówczesnej polisemii przymiotników określających emocje lub jest przypadkiem wynikającym z fleksybilności języka i koincydencji w rozwoju synonimii. Tabela nr 5 jest pierwszym etapem analizy.

<sup>20</sup> *Dictionary of Contemporary English* Longman, 2004.

<sup>21</sup> *Macmillan English Dictionary for Advanced Learner* Bloomsbury Publishing Plc., 2002.

Tabela 5

<b>Znaczenia przymiotnika „angry”, które według „Oxford English Dictionary” wyszły z użycia.</b>	<b>Obecnie używane znaczenia „anxious” według „Macmillan English Dictionary”.</b>
1. <i>troublesome, vexatious, annoying, trying, sharp</i> (używane od XIV do XVII wieku n.e.)	1. <i>an anxious time or situation is one in which you worry about something</i> (okres zmartwień lub zdenerwowania)
2. <i>passively affected by trouble; vexed, troubled, grieved</i> (używane od XIV do XV wieku n.e.)	2. <i>worried because you think something bad might happen</i> (zmartwiony z powodu ewentualnych problemów, nieszczęścia, itp.)
	3. <i>wanting something very much, esp. when this makes you nervous, excited or impatient</i> (rządny; gorliwy, itp.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Oxford English Dictionary*

Relacja semantyczna uwidoczniła w powyższej tabeli sugeruje, że definicje 1 i 2 zarówno w kontekście „angry” i „anxious” wzajemnie się wypełniają, tym samym przyjmując za fakt dokonany, że przymiotniki „anxious” i „angry” są wspólnymi synonimami, powinny być włączone do tego samego jednego pola semantycznego. Nasuwa się tu przypuszczenie, że w jakiś sposób, przymiotnik „anxious” przejął podane dwa znaczenia od desygnatu „angry”. Z drugiej strony, te same znaczenia „angry” nadal brzmią poprawnie w swoich dawnych kontekstach, które są bardzo podobne do innych znaczeń „angry”, wciąż aktualnych we współczesnym słowniku.

Prawdopodobnie, przymiotnik „anxious” wraz z „obnoxious” może być sklasyfikowany jako kolejny desygnat wpasowujący się w cztery różne konteksty definiujące cztery z pięciu emocji tj. „angry”, „jealous”, „sad”, „fearful”. Należy stwierdzić, że polisemia nadal charakteryzuje, np. przymiotniki określające emocje, natomiast desygnaty: „angry”, „jealous”, „sad”, „fearful” wydają się być, w ujęciu semantycznym, wyjątkowo blisko spokrewnione sobie z uwagi na: (1) opis negatywnej emocji, (2) wspólne pole semantyczne.

## 5.2 Przymiotnik „obnoxious”

W przypadku przymiotnika „obnoxious”, który jako jedyny termin pojawia się w polach semantycznych czterech desygnatów, tj. „angry”, „jealous”, „sad”, „fearful”, według „Oxford English Dictionary” charakteryzuje się definicją: *obnoxious: very unpleasant, rude, offensive* (bardzo nieuprzejmy, obraźliwy). Zamieszczone w dalszej kolejności tabeli ukazują cztery przymiotniki / desygnaty wraz z ich definicjami, które według „Roget’s Thesaurus”<sup>22</sup> pokrywają się ze znaczeniem przymiotnika „obnoxious”.

<sup>22</sup> www.thesaurus.com

**Tabela 6**

<b>SAD</b>	kontekst: <i>horrible</i> ([pol.] okropny)
	definicja: <i>revolting</i> ( <i>causing disgust or horror; extremely unpleasant</i> ) ([pol.] wywołujący odrazę ub wstręt; bardzo nieprzyjemny)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* www.thesaurus.com

**Tabela 7**

<b>JEALOUS</b>	kontekst: <i>invidious</i> ([pol.] obraźliwy, obelżywy)
	definicja: <i>hateful</i> ( <i>causing somebody feel hatred; very unpleasant</i> ) ([pol.] wywołujący uczucie nienawiści; bardzo niemiły)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* www.thesaurus.com

**Tabela 8**

<b>ANGRY</b>	kontekst: <i>ugly</i> ([pol.] brzydki; zły)
	definicja: <i>dangerous</i> ( <i>likely to cause danger or be a danger</i> ) ([pol.] niebezpieczny; przejawiający tendencję do stwarzania niebezpieczeństwa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* www.thesaurus.com

**Tabela 9**

<b>FEARFUL</b>	kontekst: <i>horrible</i> ([pol.] okropny)
	definicja: <i>unpleasant</i> ([pol.] niemiły; nieuprzejmy)
	kontekst: <i>terrible</i> ([pol.] okropny)
	definicja: <i>horrible</i> ([pol.] okropny; straszny)
	kontekst: <i>unspeakable</i> ([pol.] odrażający; ohydny)
	definicja: <i>very bad</i> ([pol.] paskudny; bardzo zły, itp.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* www.thesaurus.com

Powyższa, krótka analiza porównawcza czterech emocji wraz z przymiotnikami je określającymi potwierdza fakt, że przymiotnik „obnoxious” jest faktycznie właściwy i jakże uniwersalny w każdym z tych kontekstów. Ponadto, może pełnić rolę swojego desygnatu określającego cztery, odmienne emocje człowieka.

## 6. Interferencyjność pól semantycznych przymiotników określających emocje

Kolejnym krokiem jest bardziej obrazowe przedstawienie przymiotników – synonimów występujących w określonych polach semantycznych definiujących negatywne emocje. Poniższa tabela przedstawia dysproporcje w liczbie wspólnych synonimów poszczególnych kompilacji przymiotników należących do jednego pola znaczeniowego.

Tabela 10

KOMBINACJA PRZYMIOTNIKÓW	PRZYMIOTNIKI WSPÓLNE DLA DANEGO POŁA SEMANTYCZNEGO
<b>angry – jealous – sad – fearful</b>	obnoxious
<b>angry – jealous – sad</b>	bitter, sulky, sullen, bitchy, yearning, low
<b>angry – jealous – fearful</b>	annoyed, uptight
<b>angry – sad – fearful</b>	bad, black, dark, dismal, gloomy, distressed, disturbed, ominous
<b>jealous – sad – fearful</b>	odious, anxious
<b>angry – jealous</b>	zealous
<b>angry – sad</b>	crestfallen, glum, morose, moody, melancholy, wretched, saturnine, doleful, irascible, upset, surly
<b>jealous – fearful</b>	apprehensive, leery, yellow
<b>sad – fearful</b>	awful, morbid, disheartened, daunted, depressed, dismayed, sober, appalled, dire, deplorable, timorous
<b>angry – fearful</b>	atrocious
<b>jealous – sad</b>	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Roget's Thesaurus* [www.thesaurus.com](http://www.thesaurus.com)

Na podstawie powyższej tabeli uwidacznia się interferencyjność semantyczna, tzn. nakładanie się obszarów znaczeniowych (pól semantycznych), które pełnią rolę desygnatów precyzyjnie definiujących kontekst określony przez poszczególne przymiotnikowe tandemy. Zauważalny jest brak tylko wspólnych synonimów charakteryzujących pole semantyczne zawarte w relacji emocji „jealous” (zazdrosny) i „sad” (smutny). Należy wyjść z założenia, że człowiek może poczuć się jednocześnie „zazdrosny i smutny” lub „smutny i zazdrosny”, jednak na podstawie krótkiej analizy semantycznej przymiotników, ukazuje się brak jednego desygnatu – przymiotnika definiującego ten szczególny stan emocjonalny.

## 7. Podsumowanie

Spostrzeżenia zawarte w powyższych paragrafach znajdują potwierdzenie w powszechnej opinii dotyczącej złożoności badań semantycznych nad przymiotnikami, w szczególności będącymi desygnatami określającymi podstawowe emocje człowieka. W przypadku pracy dydaktycznej ze studentami reprezentującymi różne narodowości, a także związany z tym relatywizm językowy w odbiorze niektórych, np. desygnatów określających emocje w interpretowaniu określonych cech współczesnego świata,

należy uwzględnić wieloaspektowość semantyki i związany z tym subiektywizm w definiowaniu i tworzeniu wypowiedzi ustnej lub pisemnej. Przypuszczalnie, wyzwania stojące przed wykładowcami prowadzącymi wykłady lub, np. zajęcia z praktycznej nauki języka angielskiego, stawiają szerokie spektrum do opracowywania i realizowania programów nauczania ściśle ukierunkowanych na wielonarodowościowe grupy studentów.

## Bibliografia

- Arens H., *Aristotle's Theory of Language and Its Tradition: Text from 500 to 1750* *Seria: Studies in the History of the language Sciences* vol. 29, John Publishing Company, Amsterdam, 1984, str. 21.
- Burge T. *Individualism and the Mental* (w: ) *Midwest Studies in Philosophy* 4, 1979, str. 73–112.
- Dictionary of Contemporary English* Longman, 2004.
- Diller H.J., *From "mōd" to "emotion": the medieval gestation of a modern concept* (w:) *Studies in Middle English Forms and Meanings*, ed. Mazzon, G.; Peter Lang, Frankfurt n/Menem, 2007, str. 13–14.
- Eco U., *Od drzewa do labiryntu. Studia historyczne w znaku i interpretacji* (tłumaczenie: Jurkowlaniec, G.), Aletheia, 2007.
- Griniew-Griniewicz S., *Evolution of Terminology and Culture: Establishing Foundations for Anthropological Linguistics* (w:) *Language and Culture: Establishing Foundations for Anthropological Linguistics*, WSiFIZ w Białymstoku, Białystok, 2004.
- Grzegorzczkowska R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2001, str. 171.
- Kripke S., *Naming and Necessity*, Basil Blackwell, Oxford, 1980.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learner*, Bloomsbury Publishing Plc., 2002.
- Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, PWN, Warszawa, 2000, str. 84.
- Oxford English Dictionary*, CD-ROM.
- Putnam H., *The Meaning of Meaning* (w:) *In language, Mind and Knowledge*, ed. K. Gunderson, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1975.
- Thrane T., *Referential-Semantic Analysis: Apects of a Theory of Linguistic Reference*, CUP, Cambridge, 2009.
- Turner J.H., J.E. Stets, *Socjologia emocji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2019, s. 25–39.
- Roget's Thesaurus [www.thesaurus.com](http://www.thesaurus.com).
- Koveces Z., *Language, Mind, and Culture*, OUP, 2006, str. 5–11.  
<http://www.thesaurus.com> (stan na dzień 6 marca 2016).  
<http://www.etymonline.com> (stan na dzień 6 marca 2016).



## Streszczenie

### **Utopia słownika we współczesnej semantyce**

Rozdział „Utopia słownika we współczesnej semantyce” nawiązuje do uniwersalnego problemu złożoności semantycznej języka na przykładzie angielskich przymiotników określających podstawowe emocje (happy; sad; angry; jealous; fearful). Na podstawie analizy porównawczej wybranych przymiotników określających emocje człowieka, wysunięte zostają wnioski dotyczące aktualnego stanu wybranych definicji desygnatów oraz interferencyjności pól semantycznych. Kwestie poruszane w opracowaniu wydają się być szczególnie aktualne w przypadku studiów neofilologicznych, a w szczególności w kontekście prowadzenia zajęć z praktycznej nauki języka angielskiego ze studentami studiującymi w Polsce, a pochodzącymi z różnych środkowoeuropejskich krajów i reprezentujących mniej lub bardziej zróżnicowany relatywizm językowy.

## Summary

### **The Utopia of Dictionary in the Contemporary Semantics**

The chapter *The Utopia of Dictionary in the Contemporary Semantics* refers to the universal issue of semantic complexity on the grounds of selected English adjectives describing basic emotions (happy; sad; angry; jealous; fearful). Due to the comparative analysis of these adjectives certain conclusions are extrapolated and juxtaposed with definitions of these designates, as well as the features of semantic fields interference are exposed. The aspects presented in this chapter deal with linguistic relativism represented by multinational groups of students studying practical English course at the 1<sup>st</sup> degree B.A. studies at the Department of Neophilology.



# Języki klasyczne w kształtowaniu się współczesnej terminologii technicznej

Sylwia Krukowska

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Łacina jako język nauki była w powszechnym użyciu na terenie Europy do końca XIX wieku, lecz również na początku ubiegłego stulecia publikowanie mniejszych i większych rozpraw naukowych pisanych w tym języku nie było niczym niezwykłym. Łaciny uczono się powszechnie w szkołach. Edukacja w zakresie tego języka wówczas polegała w dużej mierze na „szlifowaniu” rozbudowanej jego gramatyki oraz na uczeniu się na pamięć obszernych fragmentów dzieł autorów klasycznych takich jak Owidiusz, Wergiliusz, Horacy czy Cezar. Skutkowało to faktem, że absolwenci szkół średnich potrafili nawet porozumiewać się po łacinie budując przynajmniej krótkie, proste zdania. Wykształceni mieszkańcy naszego kontynentu mogli poszczycić się także znajomością greki, której uczono w wielu szkołach na równie wysokim poziomie.

Praktyka publikowania rozpraw pisanych w języku łacińskim przestała być powszechna po pierwszej wojnie światowej. Jedną z kluczowych przyczyn takiego stanu rzeczy było spustoszenie, jakiego dokonała wojna zarówno na gruncie społecznym, gospodarczym, jak i kulturalnym. Ludność zniszczonych krajów zmuszona była myśleć głównie o zaspokajaniu swoich podstawowych potrzeb, a z kolei postęp cywilizacji i coraz bardziej popularne wynalazki techniczne kierowały ciekawość społeczeństwa ku temu, co nowe. Na skutek tych wszystkich czynników zaczęto zapominać o wspólnych korzeniach kultury europejskiej i jej podwalinach, jakie dał język łaciński i całe dziedzictwo antyku.

W tym okresie liczbę godzin przeznaczonych na naukę łaciny w szkołach stopniowo zredukowano, co skutkowało coraz mniejszą jej znajomością w europejskich społeczeństwach. W trudnej nowej rzeczywistości środowiska kultywujące tradycyjną naukę łaciny nie tylko nie zaprzestały swej działalności, lecz wzmogły wysiłki na rzecz utrzymania tego języka jako czynnego zarówno w piśmie jak i mowie. W wielu periodykach wydawanych na terenie całej Europy publikowano głównie artykuły pisane po łacinie. Zaczęto również organizować rozmaite konwenty i obozy językowe

– wszystko po to, by krzewić zainteresowanie łaciną jako językiem wciąż żywym. Wiele z tych przedsięwzięć kontynuowanych jest do dziś. Z czasem jednak stały się one popularne jedynie w kręgach pasjonatów. Jak wiadomo, poziom znajomości języków klasycznych wśród współczesnych obywateli Europy znacznie się obniżył. Ich miłośnicy jednak nie ustają w wysiłkach, by przywrócić im dawny status w edukacji.

Wiele osób prawdopodobnie zastanawia się, czy warto nadal uczyć się języków klasycznych, które uznaje się dziś za „martwe”. Często zadawane jest również pytanie, jaki jest sens ich poznawania w dobie wszechobecnego angielskiego, który przenika do innych języków europejskich w postaci pojedynczych wyrazów, a nawet całych zwrotów (stosowanych w wypowiedziach w oryginalnym brzmieniu lub też jako kalka tłumaczona na dany język narodowy). To właśnie angielski stał się obecnie językiem prymarnym dla rozwijającej się stale terminologii z dziedziny szeroko rozumianej nauki i techniki.

Nie znaczy to jednak, że łacina i starogrecki zostały całkowicie zepchnięte na margines, do roli języków, które nie pozostawiły po sobie żadnego śladu. Co więcej można by rzec, że „martwymi” są one tylko w pewnym stopniu. Ich leksyka wciąż żyje w językach współczesnych! Nie sposób także zaprzeczyć, że zarówno angielski jak i inne języki europejskie od wieków budują terminologię naukową (m.in. z dziedziny prawa, medycyny, biologii, czy geografii) oraz techniczną w dużej mierze w oparciu o łacińskie i greckie części słowotwórcze. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżyć Czytelnikom to zagadnienie. Zasadniczym tematem pracy będzie przekrojowe ujęcie sposobu, w jaki tworzone są w językach europejskich (na przykładzie polskiego, angielskiego, niemieckiego, hiszpańskiego i włoskiego) neologizmy z zakresu współczesnej terminologii naukowo-technicznej, którym podstawy dały łacina i greka. Artykuł podzielony będzie na dwie zasadnicze części ukazujące zmiany w zakresie: 1. pola semantycznego wyrazów; 2. ich budowy słowotwórczej.

## 1. Zmiany semantyczne

Najczęstszym sposobem tworzenia neologizmów zrodzonym z konieczności nadawania nazwy nowym desygnatom, a także z potrzeby łatwej, szybkiej i precyzyjnej komunikacji, jest wprowadzenie zmian znaczeniowych w użyciu wyrazów już istniejących. Proces ten, nieunikniony w sytuacji mającego miejsce współcześnie postępu technicznego i zmian warunków życia, może odbywać się również na drodze derywacji słowotwórczej, lecz dokonuje się przede wszystkim poprzez wprowadzenie modyfikacji wyłącznie semantycznych, czyli nadawanie wtórnej treści istniejącym już wyrazom. Za D. Buttlerową<sup>1</sup> przyjąłam pewne ramowe kryteria klasyfikacji.

---

<sup>1</sup> Danuta Buttlerowa, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1978.

Podzieliłam leksemy na grupy reprezentujące: zawężenie znaczenia, metaforyzację oraz przesunięcie dominanty znaczeniowej<sup>2</sup>.

### a. Zawężenie znaczenia

Prezentację zmian znaczeniowych rozpocznę od omówienia przykładów zawężenia semantycznego (tj. specjalizacji<sup>3</sup>). Występujące w języku angielskim i hiszpańskim czasowniki (kolejno) *connect* i *conectar*, którym dał podstawę łaciński wyraz *conectĕre* o znaczeniu „łączyć”<sup>4</sup>, wyrażają ten sam sens, wtórnie zawężający się jednak w interesującym nas kontekście tematycznym. Specjalizacja zachodziła tu na naturalnej drodze rozwoju semantycznego tych leksemów, którym w obecnym węższym znaczeniu oddaje się również sytuację łączenia systemów komputerowych, internetowych jak również nawiązywania połączeń telefonicznych. W identyczny sposób rozpatrywać można pochodzące od łacińskiego rzeczownika *conexio* (który jest derywatem czasownika *conectĕre*) wyrazy występujące w językach angielskim i hiszpańskim w następujących postaciach: (kolejno) *connection* oraz *conexión*<sup>5</sup>.

<sup>2</sup> Pragnę zaznaczyć, że niniejsza praca w założeniu ma ukazać jedynie przekrojowo zmiany zachodzące w leksyce wybranych języków europejskich w zakresie wskazanego kręgu tematycznego. Z tego względu ograniczam się do podania kilku przykładowych procesów zachodzących w tych językach. Szczegółowy opis tychże zmian nie jest możliwy do zaprezentowania w tak krótkim artykule.

<sup>3</sup> Buttlerowa jako przykłady zawężenia znaczeń podaje przypadki, kiedy z wyrazu pospolitego wyodrębnia się nazwa własna, oraz o wiele częstsze, dla potrzeb tej pracy przydatniejsze sytuacje, gdy wyraz w toku procesu specjalizacji zachowuje również status nazwy pospolitej. Jednakże mamy tu do czynienia z wyraźnym ograniczeniem liczby desygnatów, do których się on odnosi jako nazwa. „Realia te”, jak pisze Buttlerowa, „charakteryzują się określonymi, ściślejszymi podobieństwami; do znaczenia wyrazu wchodzi zatem dodatkowa cecha semantyczna, np.: *poszwa* (*poszewka*) i *pochwa* miały pierwotnie to samo znaczenie – „to, co pokrywa, pokrycie”. (...) „W XIX w. oba wyrazy zróżnicowały się ostatecznie, stabilizując się w znaczeniach ‘futurał na broń’ i ‘pokrowiec płócienny na pościel.’” D. Buttlerowa, op.cit., s. 49 i 53.

<sup>4</sup> Por. *Słownik łacińsko-polski* oraz *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* pod redakcją Mariana Plezi. Ponieważ wypisując znaczenia przytaczanego przeze mnie łacińskiego słownictwa będę posilkowała się wymienionymi powyżej leksykonami, nie będę dopisywała referencji do omawianych wyrazów. Rozpoczynająca się właśnie część pracy w zamierzeniu nie będzie bowiem ujęciem słownikowym, a jedynie zwięzłym opisem rozwoju leksykalnego przytaczanych słów.

<sup>5</sup> Zmiany w formach czasownikowych omawianych słów, jakie można tu zaobserwować, są niewielkie. Polegają one jedynie na utracie łacińskiej końcówki *-ĕre* w języku angielskim oraz jej redukcji, a także zmianie koniugacji w hiszpańskim (Łacińska III koniugacja, której czasowniki kończą się w bezokoliczniku na *-ĕre* została zastąpiona tu przez koniugację I o końcówce *-ar*). Pewne rozbieżności formalne obserwowane są również w obrębie tejże treści rzeczowników. Zgodnie z regułą bowiem łacińska końcówka *-io* uległszy transformacji prawdopodobnie z formy *Accusativu -ionem* dała w języku angielskim formant *-ion*,

Innym przykładem specjalizacji znaczenia jest internacjonalny rzeczownik *system* (por.: pl. i ang. *system*, niem. **System**, hiszp. i wł. *sistema*)<sup>6</sup>, który ma grecki rodowód, natomiast przez języki europejskie został zaczerpnięty z późnej łaciny. W obecnych czasach w terminologii informatycznej oznacza on pewną strukturę czy też „zespół (na ogół liczny) elementów powiązanych ze sobą różnorodnymi zależnościami, zbudowany w celu pełnienia określonych funkcji, np. system bazy danych, system operacyjny, system bezpieczeństwa, lecz również system dwójkowy”<sup>7</sup>. Specjalizacja znaczenia polega zatem na możliwości określenia tym rzeczownikiem desygnatów odnoszących się do węższej dziedziny, w tym przypadku – informatyki<sup>8</sup>. Z dość nieskonkretyzowanego bardziej abstrakcyjnego sensu bowiem, jaki uwidaczniał się w grece w znaczeniach tak rozbieżnych jak: „kompozycja literacka”, „utwór, melodia”, „gama muzyczna”, „liga, związek”, „ustrój polityczny”, „gromada”, „gmina”, „kolegium urzędnicze” – przyjął ten leksem znaczenie odnoszące się ściśle do „współdziałających ze sobą

---

w hiszpańskim natomiast *-ión*. Wspomniane redukcje zakończeń łacińskich wyrazów widoczne w języku hiszpańskim (*-ēre* → *-ar*, *-ion[em]* → *-ión*) wpłynęły na dające się tu zauważyć rozbieżności w akcentowaniu. W języku tym bowiem czasowniki pochodzące z łaciny wymawia się zaznaczając pierwszą sylabę od końca, gdyż pomimo utraty końcowej samogłoski, zachował się tu pierwotny łaciński akcent. Z podobną sytuacją mamy do czynienia również w przypadku rzeczowników, gdzie regularny nacisk formy *Accusativu -ionem* padający na drugą sylabę od końca zostaje utrzymany. Co zaś tyczy się innych zmian formalnych, w języku angielskim występuje geminata powstała najprawdopodobniej poprzez dokładny (nie zredukowany) zapis obu części składowych wspomnianych wyrazów, tzn. wywodzących się z łaciny przedrostka *con-* oraz podstawy *-nect-*.

<sup>6</sup> W niniejszej pracy wielokrotnie będę się odwoływała do zestawień wyrazów, które jako internacjonalizmy występują w kilku językach europejskich. Chcę zaznaczyć, że za główny wyznacznik porównań przyjmuję ich formę graficzną, mając jednocześnie świadomość tego, że forma fonetyczna pomiędzy poszczególnymi językami może być różna. Osobna analiza tej kwestii jest w mojej opinii tematem pobocznym i zbyt długo wydużyłaby artykuł, który w założeniu ma charakter przekrojowy.

<sup>7</sup> Zdzisław Płoski, *Słownik Encyklopedyczny – Informatyka*, Wydawnictwo EUROPA, Wrocław 1999, s. 395.

<sup>8</sup> Można tu ponadto zwrócić uwagę na pojawiające się rozbieżności w wymowie wywiedzionego z greki, a utrzymanego w tym słowie jedynie we współczesnym języku niemieckim długiego *e*. Również akcentowanie omawianego leksemu nie jest w wymienionych językach identyczne. Polacy bowiem i Anglicy akcentują rzeczownik *system* kładąc nacisk na drugą sylabę od końca. Hiszpanie robią to w podobny sposób, jednak w występującym w ich języku leksemie *sistema* przedostatnia sylaba nie odpowiada tejże wymawianej w języku polskim i angielskim. Podobnie jak Niemcy akcentują oni literę *e*. Jednakże w niemieckim wyrazie *System* nacisk pada na pierwszą sylabę od końca. Jeśli więc chodzi o akcentowanie, najwierniej pierwowzór odtwarzany jest w językach polskim i angielskim. Widać tu jednak, podobnie jak w języku niemieckim, zanik końcówki *-a*. Wszystkie trzy sylaby greckiego rzeczownika *σύστημα* zachowane zostały w języku hiszpańskim. Występuje tu jednak oboczność w obrębie samogłosek, mianowicie pierwotne „*y*” (czyli *υ*) wyparte zostało przez *i*. Również rodzaj greckiego rzeczownika uległ wraz z rozwojem w językach współczesnych zmianie. Oryginalne *neutrum* występuje już tylko w niemieckim, w pozostałych zaś językach jest to *masculinum* (pomijam rzecz jasna angielski, który w dużej mierze zatracił rodzaje gramatyczne).

elementów czy też układów elektronicznych warunkujących poprawne funkcjonowanie pewnej całości”. W dziedzinie informatyki będzie to zatem „sprzęt komputerowy i jego oprogramowanie rozumiane jako całość”<sup>9</sup>.

Podobnie można interpretować rozwój semantyczny rzeczownika *dysk* (łac. *discus*), którym od czasów antycznych po współczesne określa się przedmioty płaskie i zaokrąglone. Dziś w sensie „płyty (np. fonograficznej)” występuje on w wielu językach z grupy romańskiej (hiszp., wł. *disco*), germańskiej (ang. *disc*) oraz słowiańskiej (pl. *dysk*). Zawężenie semantyczne, jakie zaobserwować można w drodze rozwoju znaczeniowego tego wyrazu, jest łatwe do zinterpretowania.

Za kolejny przykład można posłużyć również derywat wspomnianego międzynarodowego rzeczownika, który także jako internacjonalizm występuje w deminutywnej formie w omawianych w niniejszej pracy językach: por.: pl. *dyskietka*, niem. *Diskette*, ang. *diskette*, hiszp. *disquete*, wł. *dischetto*.

## b. Metaforyzacja

Innemu procesowi, mianowicie metaforyzacji<sup>10</sup>, podlega rzeczownik występujący w języku angielskim w postaci *antenna*, który oznaczał jeszcze w XVII wieku „czułek bądź mackę owada”. Pojawienie się go we współczesnym znaczeniu datuje się na początek XX wieku<sup>11</sup>. Podobnie tłumaczy się ów wyraz znany w języku hiszpańskim w formie *antena*, gdzie oznacza w pierwotnym sensie „wyrostek czuciowy występujący w parze, wyrastający z głów stawonogów”, w kolejnym zaś „urządzenie montowane przy aparatach nadawczych oraz odbiorczych o zróżnicowanych kształtach, służące do nadawania i odbioru fal elektromagnetycznych”<sup>12</sup>. W językach polskim i niemieckim natomiast (kolejno: *antena*, *Antenne*) odnosi się on jedynie do urządzeń stanowiących element aparatów nadawczo-odbiorczych. Leksem ten wywodzi się z łacińskiego rzeczownika *antenna* vel *antenna*, który znaczył tyle co „drąg żaglowy, reja”.

Transformacja znaczeniowa omawianego leksemu zachodząca w obrębie języków angielskiego i hiszpańskiego dokonywała się zatem już cztery wieki temu, tj. w momencie, gdy uczeni podjęli się opisu budowy anatomicznej owadów. Terminologia zaś, na jakiej się opierali, bazowała na leksyce łacińskiej. Adaptowano wówczas do tych języków i poszerzono zakres znaczeniowy łacińskiego rzeczownika *antenna* (vel

<sup>9</sup> *Słownik Języka Polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/system> (stan na dzień 9.02.2014 r.).

<sup>10</sup> Metaforyzacją określa się proces przeniesienia nazwy na nowy rodzaj desygnatów. Odbywa się on na różnych płaszczyznach. Pierwszą z nich jest upodobnienie dawnej treści nazwy, następujące wskutek pojawienia się nowego desygnatu, do znaczenia wyrazu stosowanego współcześnie dla ujęcia owego przedmiotu. Kolejną przyczyną metaforyzacji znaczeń leksemów są m.in. przeniesienia nazw na skutek podobieństwa funkcji desygnatów służących jako narzędzia określonych czynności. Jeszcze inną może być podobieństwo fizyczne.

<sup>11</sup> Por.: Robert K. Barnhart, Sol Steinmetz, *Dictionary of Etymology*, Chambers, Nowy Jork 2006, s. 38.

<sup>12</sup> Por. *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, <http://lema.rae.es/drae/?val=antena> (stan na dzień 9.02.2014 r.).

*antenna*), który zaczął reprezentować desygnaty charakteryzujące się możliwością odbioru bodźców. Funkcji tej, przydanej specjalnie do tego przystosowanym narządom zmysłowym, próżno było szukać wśród desygnatów oddawanych rzeczownikami *reja* bądź *maszt*. Zmiana semantyczna odbyła się tu zatem prawdopodobnie ze względu na podobieństwo fizyczne masztu okrętu oraz prostych, cienkich i długich narządów czuciowych insektów. W dalszym przebiegu transformacji znaczeniowej mamy również do czynienia z metaforą, gdyż *maszt antenowy* (czy też szeroko rozumiana *antena*) służący jako odbiornik sztucznie stworzony przez człowieka został w tym przypadku niejako przyrównany do receptorów występujących u żywych organizmów. Leksem ten jest internacjonalnym wyrazem używanym w słownictwie technicznym.

Zmiany metaforyczne dokonane ze względu na podobieństwo funkcji (a ponieważ również i podobieństwo fizyczne desygnatu) reprezentuje także angielski rzeczownik *channel*, który pochodzi z łacińskiej formy *canalis*, gdzie początkowo oznaczał tyle, co „kanał, kanał kłoczny, koryto, rynna na wodę deszczową”. Leksem ten występował również w terminologii anatomicznej dla nazwania „rozmaitych przewodów” występujących w ciele człowieka. W technice zaś wyrażał: „żłobkowanie kolumny, rowek, rynienkę w maszynach”. Do rozwijającego się języka angielskiego trafił w XIV wieku za pośrednictwem języka francuskiego w znaczeniu „koryta rzeczego”. Później, przybrał metaforyczny sens, stosowany był w kontekście na przykład „kanału informacyjnego”, inaczej mówiąc – „drogi komunikacji międzyludzkiej”<sup>13</sup>. W połowie XIX w. zaś po raz pierwszy użyto go w terminologii technicznej w odniesieniu do łącza telegraficznego, co najpewniej dało podstawę współczesnemu jego rozumieniu odnoszącemu się do określenia „pasma częstotliwości sygnałów radiowo-telewizyjnych”. W językach hiszpańskim, polskim i niemieckim słowa (kolejno) *canal*, *kanal* oraz *Kanal* występują w podobnych znaczeniach odnoszących się po pierwsze do „ścieku wodnego”, „kanału” i „cieśniny”, mają zastosowanie w nazewnictwie anatomicznym, wreszcie – używane są także dla oznaczenia pasma częstotliwości fal telewizyjnych lub radiowych. Wszystkie powyższe przykłady ukazujące obszar tematyczny oddawany leksemem *kanal* obrazują transfer semantyczny spowodowany, jak wspomniałam na początku, podobieństwem funkcji oraz kształtu omawianych desygnatów, z których każdy stanowi swego rodzaju tunel służący przepływowi – początkowo jedynie wody, potem także substancji, następnie przekazywanych informacji, wreszcie także sygnałów elektromagnetycznych.

Przykładem zaistnienia metafory semantycznej powstałej ze względu na sposób funkcjonowania danego desygnatu jest angielski rzeczownik *satellite*. Korzeniami sięga on łacińskiego leksemu *satelles* występującego pierwotnie w znaczeniach: „pachołek, strażnik, (w liczbie mnogiej) straż przyboczna, (przenośnie) towarzysz, pomocnik, stronnik”. Podobny sens przybrał rzeczownik ten w języku angielskim, gdzie jego pojawienie się datowane jest na XVI wiek. Zbliżone jego znaczenia odnajdujemy również w języku hiszpańskim (*satélite*). Owo towarzyszenie właśnie i zarazem podległość wobec kogoś ważniejszego, potężniejszego zaważyło na przeniesieniu znaczenia wyrazu najpierw na krążące wokół planet ciała niebieskie, odbijające

<sup>13</sup> Por. *Dictionary of Etymology*, s. 159.



światło słoneczne, potem zaś również na sztuczne satelity. Wyraz ów funkcjonuje w tym znaczeniu w wielu językach europejskich (gdzie widoczny jest jego wzdłużony temat *satellit-*).

### c. Przesunięcie dominanty znaczeniowej

Innym przykładem zmian semantycznych, jaki wypada omówić, jest przesunięcie dominanty (tj. centrum) znaczenia wyrazu<sup>14</sup>. Zjawisko to zaprezentować można na przykładzie angielskiego przymiotnika *digital*. Wyraz ten został zapożyczony z języka łacińskiego, gdzie występuje w formie przymiotnika *digitalis* (o znaczeniu: „mający szerokość palca”) pochodzącego od rzeczownika *digitus*, który tłumaczy się na język polski jako „palec”, a w dalszym znaczeniu „mierzenie na palcach”, stąd zaś wywodzi się sens „palca jako nazwy najmniejszej jednostki długości”, czyli „cala”. W języku angielskim odnajdujemy jako pochodną wymienionego latynizmu rzeczownik *digit* (który pojawił się tu w XIV w. w znaczeniu „palec” [w terminologii anatomicznej] i „cyfra”); jego z kolei derywatem jest wymieniony na początku akapitu przymiotnik *digital* (który na język polski tłumaczy się następująco: „odnoszący się do palców”, lecz także „cyfrowy, związany z techniką cyfrową”). Do języka angielskiego wyrazy te trafiły zatem jako homonimy przeszedłszy już transformację semantyczną polegającą na przesunięciu centrum znaczenia wyrazu.

Za kolejny przykład ilustrujący to zagadnienie niech posłuży angielski rzeczownik *scanner* powiązany etymologicznie z łacińskim czasownikiem *scandere* o podstawowych znaczeniach: „wchodzić na górę, wstępować, wdrapywać się na coś” oraz „wznosić się w górę, wkraczać”. Jednakże już w starożytności rozwinął się dość wąski wydźwięk tego słowa wyrażający się w treści „skandowanie wiersza”. Współczesne internacjonalizmy wzorowane na angielskim leksemie *scanner*, są zatem etymologicznie spokrewnione ze wspomnianym łacińskim czasownikiem. Mamy tu do czynienia, jak sądzę, z przykładem przeniesienia dominanty znaczeniowej wyrazu, które rozwinęło się z pewnego metaforycznego jego wydźwięku (rozwinętego już w starożytności). „Skandowanie wiersza” bowiem, czyli rytmiczne (oraz melodyjne) jego recytowanie wraz z akcentowaniem poszczególnych sylab, może być kojarzone ze swego rodzaju „wznoszeniem się”, czyli odpowiednio silniejszym intonowaniem. Z tego właśnie (pobocznego) wydźwięku rozwinęło się znaczenie oglądania obrazu,

<sup>14</sup> O procesie tym mówi się, kiedy mamy do czynienia ze zmianami zachodzącymi w sposób długotrwały i stopniowy, co odróżnia go od metafory. Obserwowane są w jego przebiegu subtelne modyfikacje w pojmowaniu i użyciu danego słowa, które skutkują wyodrębnieniem się leksemu o znaczeniu wyraźnie już oddalonym od dającego mu podstawę wyrazu. Za przykład może posłużyć ewolucja rzeczownika *brak*, który niegdyś oznaczał ‘wybór; to, co zostało wybrane’. W XVI w. rozwinęło się szczegółowe jego znaczenie, mianowicie „rzeczy wyselekcjonowane jako najlepsza część czegoś. (...) Współczesna treść ‘rzecz wyeliminowana, odrzucona z powodu złej jakości’ (...) wywodzi się z tego samego źródła – ogólnego znaczenia ‘wybór’, z inną tylko cechą dominującą”. Por. D. Buttlerowa, op.cit., s. 87.

tj. „prześwietlenie” skanowanego zdjęcia czy też postaci od góry do dołu. Czytelny w swej treści sufix *-er* podkreśla instrumentalny charakter urządzenia.

## 2. Zmiany w zakresie formy wyrazu

### a. Prefiksy i konstrukcje prefiksoidalne

W leksyce współczesnych języków europejskich oprócz mnogości samych rdzeni tworzących określone słowa rzuca się w oczy także obecność wielu formantów łacińskiego i greckiego pochodzenia poprzedzających cząstki rdzenne leksemów, które nadają złożeniom określony charakter lub nieco odmienne znaczenie. Nazywa się je standardowo, przedrostkami (prefiksami). Terminem „przedrostek” określa Henryk Wróbel „morfem gramatyczny usytuowany przed rdzeniem, np. *prze-* w *prze-nieść*”<sup>15</sup>. Należałoby jednak, jak sądzę, nieco rozwinąć tę ogólną i dość ostrożną definicję, która pozwala na odejście od tradycyjnego ujęcia prefiksów i zaliczenie do nich takich form, jak *mega-* (ang. *megaphone*), *mikro-* (pl. *mikroorganizm*), *audi-* (niem. *Audiobook*), *magnet-* (wł. *magnetofono*) czy *cyber-* (hiszp. *ciberespacio*). Być może H. Wróbel wymienionych przeze mnie form nie zalicza do morfemów gramatycznych, lecz do leksykalnych. To jednak nie jest jasno napisane. Nie ulega wątpliwości, że owe morfemy pochodzenia klasycznego nie mające charakteru gramatycznego pełnią rolę słowotwórczą w wielu współczesnych wyrazach. Klasyfikacja tego typu segmentów nastrocza jednak sporo trudności. Również formanty takie jak *de-* (niem. *Demenz*), *kontr-* (*kontrargument*), *post-* (ang. *post-war*), czy *re-* (hiszp. *reencarnación*) nie są jasne w klasyfikacji.

Wielu językoznawców podejmuje ten problem, który wydaje się jednak wciąż nie w pełni rozstrzygnięty. Konsekwencją tej spornej w środowisku lingwistów (zajmujących się zarówno językami słowiańskimi, germańskimi, jak i romańskimi) kwestii jest choćby dość zróżnicowana proponowana przez nich terminologia. Złożenia wskazanego typu traktowane są przez niektórych badaczy nie jako formy derywowane, ale jako *composita*.

O tym, że językoznawcy nie są zgodni co do klasyfikacji owych cząstek, świadczą rozbieżności, jakie znajdujemy w ich publikacjach. J. Bartmiński na przykład do grupy prefiksów zalicza takie segmenty wywodzące się z języków klasycznych, jak m.in.: *anty-* (pl. *antydepresant*), *pro-* (ang. *proclamation*), *pre-* (niem. *Präfix*), *post-*, *e(ks)-* (wł. *estratto*), *ekstra-* (hiszp. *extraordinario*), *ultra-* (pl. *ultrasonografia*), *trans-* (ang. *transatlantic*), *inter-* (wł. *intervallo*), *sub-* (hiszp. *subconsciencia*), *non-* (niem. *nonstop*), *auto-* (pl. *autoportret*), *mono-* (ang. *monogamy*), *poli-* (hiszp. *poligamia*), *multi-* (niem. *Multivitamin-*), *omni-* (hiszp. *omnipotente*), *makro-* (pl. *makrokosmos*),

<sup>15</sup> Henryk Wróbel, *Gramatyka języka polskiego*, Spółka Wydawnicza „OD NOWA”, Kraków 2001, s. 59.

*hiper-* (ang. *hyperbole*), *pan-* (niem. *Panazee*), *neo-* (hiszp. *neonatologia*), *biblio-* (wł. *bibliografia*), *psycho-* (ang. *psychiatrist*), *kosmo-* (pl. *kosmonauta*), *bio-* (wł. *biologia*)<sup>16</sup>, J. Bralczyk i G. Majkowska rozszerzają ten zbiór także m.in. o formy: *cyber-*, *kosmo-*, *mega-*, *techno-* (ang. *techno party*)<sup>17</sup>. Również John Algeo w odniesieniu do neologizmów występujących w języku angielskim do grupy przedrostków zalicza m.in. takie cząstki o rodowodzie łacińskim i greckim, jak: *anti-*, *de-* (ang. *dementia*), *extra-*, *hyper-* (ang. *hypertext*), *inter-*, *post-*, *super-* (ang. *superpower*) oraz: *aero-* (ang. *aeropolitics*), *agri-* (ang. *agribusiness*), *bio-* (ang. *biorobot*), *eco-* (*ecopolicy*), *micro-* (ang. *microorganism*), *para-* (ang. *paranormal*), *psycho-*, a także prefiks *tele-* w znaczeniu „związany z telewizją” (*teleprompter*)<sup>18</sup>. Klasyczne ujęcie przedrostka jako dołączanego do podstawy przyimka ulega zatem obecnie, jak widać, daleko idącemu rozszerzeniu.

Krystyna Waszakowa jako prefiksalne traktuje konstrukcje, „których znaczenie (komunikowane przez powtarzalny element obcy, nie mający statusu samodzielnego wyrazu) w niektórych wypadkach może być w pełni oddane albo choćby tylko przybliżone przez:

- a. odpowiedni przedrostek rodzimy, jak np. *post-* // *po-* (...)
- b. przyimek, jak na przykład w parafrazach formacji *protojazz* ‘forma jazzu, która była przed właściwym jazzem’, *kontrekspertyza* ‘ekspertyza przeciwna, skonstruowana przeciw innej ekspertyzie’, *superurząd* ‘urząd nadrzędny, sprawujący władzę nad innymi urzędami’<sup>19</sup>

Odwołując się do kryterium semantycznego za struktury przedrostkowe uznaje ta autorka również takie segmenty, „w których znaczenie komunikowane przez człon obcy w innych wypadkach bywa wyrażane przez morfemy słowotwórcze; chodzi o ‘intensywność’ właściwą cząstkom: *arcy-* (np. *arcypopulista*), *ekstra-* (np. *ekstraciuch*), *hiper* (*hiperterroryzm*), *super-* (np. *superwyczyn*)”<sup>20</sup>.

W mojej opinii granice prefiksacji najtrafniej określa Krystyna Waszakowa. Wzbogaca ona klasyczne definicje przedrostków uwzględniając pewne prawidłowości procesów słowotwórczych (w zakresie derywacji) obserwowane współcześnie. Jednocześnie ramy, jakie wyznacza ta autorka, nie są zbyt liberalne i jasno eliminują segmenty, które mimo powtarzalności oraz funkcjonowania w podobnym znaczeniu w innych językach europejskich, budzą słuszne zastrzeżenia językoznawców. Za tego

<sup>16</sup> Jerzy Bartmiński, *Pasywne i aktywne paneuropeizmy we współczesnym języku polskim*, „Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian”, red. Jan Mazur, UMCS, Lublin 2000, s. 111; [w:] Krystyna Waszakowa, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 51.

<sup>17</sup> Jerzy Bralczyk, Grażyna Majkowska, *Język mediów – perspektywa aksjologiczna*, „Język w mediach masowych”, red. J. Bralczyk i K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2000, s. 48; [w:] K. Waszakowa, op.cit., s. 51.

<sup>18</sup> John Algeo, *Fifty Years ‘Among the New Words’: A Dictionary of Neologisms 1941–1991*, Nowy Jork 1991, s. 5; [w:] K. Waszakowa, op. cit, s. 51.

<sup>19</sup> K. Waszakowa, op.cit., s. 54–55.

<sup>20</sup> K. Waszakowa, op.cit., s. 55.

typu konstrukcje uznają zatem powtarzalne elementy poprzedzające cząstki rdzenne mające swoje odpowiedniki często w wielu językach europejskich oraz cząstki nadające wyrazom pewną „intensywność”, o której pisze owa autorka (np.: ang. *mega-phone*), bądź też jej odwrotność (np.: hiszp. *micro-computadora*). Natomiast jako konstrukcje prefiksoidalne przyjmują formanty będące skrótowymi formami istniejących w łacinie bądź grece rzeczowników (np.: *cyber-* [pl. *cyber-przestrzeń*], która to cząstka wywodzi się od greckiego wyrazu *κυβερνήτης* – „sternik, zarządca”).

Co się zaś tyczy rozwiązań terminologicznych w literaturze dla określenia przedrostków standardowo stosowane są następujące nazwy: *przedrostek*, *prefiks*, *konstrukcja (struktura) prefiksalna* oraz *konstrukcja (struktura) przedrostkowa*. Za te formanty uznają m.in. cząstki: *inter-* (pl. *interwencja*), *intra-* (ang. *intra-genic*), *trans-* (niem. *transatlantisch*), *con-* (hiszp. *conectar*), *syn-* (wł. *sincrono*), *sub-* (ang. *subway*), *re-* (pl. *reinkarnacja*), *de-* (hiszp. *decadencia*), *e(x)-* (niem. *evakuieren*), *tele-* (wł. *teleportare*), *micro-* (pl. *mikroorganizm*), *mega-* (ang. *megalomaniac*) oraz *hyper-* (niem. *Hyperinflation*). Z wyżej wymienionych przyczyn w mojej opinii za przedrostkowe nie można uznać struktur rozpoczynających się od form: *cine-/cinema-* (pl. *kinematografia*), *stereo-* (niem. *stereofonisch*), *electr(o)-* (ang. *electrocardiogram*), *cyber-* (hiszp. *ciberespacio*), *magnet(o)-* (wł. *magnetofono*), *radi(o)-* (pl. *radiacja*), dla których najczęściej stosowanymi pojęciami są: *prefiksoid*, *forma prefiksoidalna*, czy *forma premorfemowa*. Wbrew opinii niektórych badaczy uznają, że *strukturami złożeniowymi*, *złożeniami*, *zrostami*, *compositami*, bądź też *zestawieniami* są konstrukcje składające się z co najmniej dwóch baz derywacyjnych.

## b. Złożenia

Wyrazy międzynarodowe przejmowane z łaciny i greki nie zawsze trafiały do języków europejskich w niezmienionej (bądź niemal niezmienionej) formie. Współczesna terminologia naukowo-techniczna jest równie bogata w neologiczne złożenia oparte na dwóch (lub więcej) formantach pochodzenia klasycznego, co w zapożyczenia wyrazowe z tych języków.

Spośród wymienionych w powyższej części formantów słowotwórczych niektóre zasługują na większą uwagę ze względu na fakt, że mogą być zakwalifikowane zarówno do prefiksów/prefiksoidów jak i do cząstek typowo rdzennych, tzn. mogą budować złożenia. Mowa mianowicie o formantach *tele-* oraz *radio-*. Co wydaje się oczywiste, pierwotne znaczenie tych morfemów różni się niekiedy od sensu, jaki wyrażają one współcześnie, choć właśnie na bazie dawnych treści wykształciła się ich nowa treść semantyczna. Najprostszym przykładem jest cząstka *tele-*, która, jak już wspomniałam, zgodnie ze swym pierwotnym znaczeniem odnosiła się początkowo jedynie do zjawisk i procesów zachodzących „na odległość”, potem zaś coraz częściej wykorzystywana była w nazewnictwie aparatów wspomagających działanie tych procesów (jak *telefon*). Obecnie jednak, na drodze rozwoju techniki zaznacza się jej formalny już związek z telewizją. I choć dawne znaczenie związane z odległością również w tym sensie utrzymało się (por.: pl. *telekineza*, ang. *telescope*, wł. *telegramma*), to jednak sama

częstka *tele-* przeciętnemu użytkownikowi języków współczesnych od razu przywodzi na myśl głównie związek z nową jej treścią. W tym przypadku jest to zatem skrót określonego leksemu, nie zaś samoistny znaczeniowo wyraz znany antycznym Grekom. Chociaż współcześnie częstka ta nie występuje samodzielnie (wyjątek stanowi jej użycie w hiszpańskim języku potocznym w zwrocie: *ver la tele* – oglądać telewizję), pozwoliłam sobie zakwalifikować ją do częstek rdzennych. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku morfemu *radio-*, który odnosi się zarówno do promieniowania (zgodnie ze swoim łacińskim znaczeniem) jak i do fal radiowych oraz ich nadajników i odbiorników. W tych przypadkach jest to skrót od leksemu *radio-fonia* (z gr. *φωνή* – „dźwięk, głos”), który jednak we współczesnych językach istnieje również samodzielnie (por.: pl., wł., hiszp., ang. *radio*). Odwołując się zatem do przyjętych w tej pracy ram prefiksacji za słuszne uznaję wydzielenie pod względem znaczenia wspomnianych częstek słowotwórczych i osobną ich klasyfikację.

Kolejny przykład neologicznej struktury złożeniowej stanowi choćby polskie określenie dla sprzętu *audio-video*. Znany międzynarodowym jest występujący również w naszym języku derywat tego słowa, mianowicie przymiotnik: *audiowizualny* (por.: hiszp. oraz ang. *audiovisual*, wł. *audiovisivo*, niem. *audiovisuell*). Formanty składające się na wyżej wymienione słowa są pochodzenia łacińskiego, a wywodzą się od czasowników *audire* („słuchać, słyszeć”) i *videre* („widzieć, patrzeć”).

Nieco innym, ale równie dobrym przykładem tego typu złożzeń jest międzynarodowy rzeczownik obecny również w języku polskim, mianowicie *telewizor* (por.: ang. *television*, hiszp. *televisor*, wł. *televisore*). Niektóre języki współczesne wytworzyły również formy czasownikowe oparte na tych rdzeniach, wyrażające sens „transmitowania za pośrednictwem telewizji”, por.: hiszp. *televisar* oraz ang. *televise*. Wszystkie te słowa składają się z greckiego przedrostka *tele-* (gr. *τηλε* – „daleko”; „w złożeniach: odległy, oddalony; na odległość, z dala”<sup>21</sup>) oraz łacińskiego czasownika *videre*. Wyżej wspomniane czasowniki (będące łacińsko-greckimi hybrydami), jak sadzę, można traktować jako egzemplifikację tzw. „fałszywych przyjaciół tłumacza”. Ich komponenty bowiem przywiodą na myśl raczej „oglądanie telewizji” niż „transmitowanie określonych programów za jej pośrednictwem”. Mylny wydźwięk tych określeń opiera się na fakcie, że analogiczne elementy tworzą również międzynarodowe rzeczowniki o ekwiwalentnym względem siebie znaczeniu (tj. ang. *television*, hiszp. *televisor* etc.). Oparte na tymże modelu słowotwórczym kalki występujące w języku niemieckim, mianowicie rzeczownik *Fernseher* i czasownik *fernsehen*, mogą być traktowane jako potwierdzenie tego faktu, iż wspomniane wyżej czasowniki (*televisar* oraz *televise*) powinny być uznane za mylące podobieństwa międzyjęzykowe. Częstka *fern-* jest bowiem odpowiednikiem znaczeniowym greckiej *tele-*, czasownik *sehen* natomiast jest ekwiwalentem semantycznym słowa *videre*. Warto dodać, że spośród języków, do których się w niniejszej pracy odwołuję, jedynie niemiecki wytworzył osobny leksem dla zastąpienia wyrażenia *oglądać telewizję* – wyrażane jest ono właśnie

<sup>21</sup> Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971, s. 750.

czasownikiem *fernsehen* (por.: ang. *to watch television*, hiszp. *ver la televisión*, wł. *guardare la televisione*).

### c. Derywacja sufiksalna

Zagadnienie derywacji sufiksalnej zapożyczanych wyrazów łączy się bezpośrednio z problemem ich hybrydalności. Kwestia ta jest dość często podejmowana w pracach językoznawczych. Owa hybrydalność adaptowanych przez współczesne języki europejskie międzynarodowych leksemów pochodzenia – co dla tej pracy najistotniejsze – łacińskiego i greckiego polega na przyłączaniu do owych internacjonalizmów rodzimych zakończeń wyrazowych (czego przykłady reprezentują choćby takie czasowniki jak: pl. *telephon-ować*, niem. *fotograf-ieren*, czy też rzeczowniki: wł. *dittafon-o*, hiszp. *hidrostátic-o*, a także przymiotniki: hiszp. *higroscópíc-o*, pl. *magnetofon-owy*). Badaczowi już we wstępnych analizach ukazuje się wieloaspektowość problemu, którą to kwestię porusza wielu językoznawców<sup>22</sup>.

Po przeanalizowaniu zgromadzonego materiału leksykalnego wnioskuję, że derywaty przedstawione powyżej jako łacińsko-greckie *composita* należy z założenia traktować jako hybrydy, składają się bowiem z obcych wzajemnie formantów. Jeśli zaś chodzi o kwestię zakończeń wyrazów o jednolitej pod względem etymologii

<sup>22</sup> Jan Kortas stawia pytanie, „czy za struktury hybrydalne należy uznawać wyłącznie konstrukcje o formancie obcojęzycznym (*kopernikolog*), czy też pojęcie to można rozszerzyć o derywaty z formantem rodzimym i podstawą obcojęzyczną (*miksować*)?”, J. Kortas, *Hybrydy leksykalne we współczesnej polszczyźnie: próba kategoryzacji*, [z:] [http://human.uwm.edu.pl/polonistyka/P\\_J\\_2003/Kortas.doc](http://human.uwm.edu.pl/polonistyka/P_J_2003/Kortas.doc), s. 10, 10.11.2012.

Jerzy Obara natomiast w odniesieniu do języka polskiego rozgranicza tu dwie kategorie, mianowicie: „hybrydy i pożyczki zaadaptowane słowotwórczo”. Badacz ten wyróżnia „z jednej strony hybrydy (które w pewnym sensie również stanowią specyficzny typ zapożyczeń), z drugiej zaś pożyczki w klasycznym tego słowa znaczeniu, czyli leksemy obcojęzycznego pochodzenia mniej lub bardziej zasymilowane na różnorodnych poziomach języka: ortograficznym (*bulldog*, z ang. *bulldog*), ortograficzno-fonologicznym (*klub*, z ang. *club*), prozodycznym (*garaż*: paroksyton w polszczyźnie w odróżnieniu od oksytonicznego etymonu francuskiego), fleksyjnym (l. mn. *pub-y*, z ang. *pub-s*) czy wreszcie derywacyjnym (*miksować*)”. Autor ten zaznacza jednak, iż zasymilowane słowotwórczo zapożyczenia takie jak *miksować*, *filmować*, *sportowy*, *dopingowy* itp. charakteryzuje także pewien stopień hybrydalności ze względu na ich strukturę etymologicznie różnojęzyczną. J. Obara, *Hybrydy i półkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia*, „Formacje hybrydalne w językach słowiańskich”, red. s. Warchoł, Lublin 1986, s. 59–73; [w:] J. Kortas, *Hybrydy leksykalne...*, s. 10.

W opinii J. Krtasa „hybrydalność jest nierozdzielnie związana z mechanizmem derywacyjnym generowania nowych jednostek leksykalnych za pomocą różnych typów formantów obcojęzycznych dodawanych bądź do podstawy rodzimej, bądź do podstawy wywodzącej się z innego języka obcego”. Autor ten przestrzega też przed identyfikowaniem lub myleniem hybrydalności charakterystycznej dla pożyczek leksykalnych z hybrydalnością typową dla derywatów utworzonych za pomocą obcych formantów. *Hybrydy leksykalne...*, s. 11.

budowie wzorując się na opinii J. Maćkiewicz<sup>23</sup> uważam, że owe grupy słów można odróżnić od hybryd leksykalnych tym, że cechują je powtarzalne w wielu językach, ekwiwalentne co do swego charakteru afiksy, ułatwiające adaptację owych internacjonalizmów do leksyki poszczególnych języków, umożliwiające zarazem odmianę tych słów, nie przeszkadzające jednak z drugiej strony w rozpoznaniu ich międzynarodowego charakteru (por.: pl. *fotograf-ować*, niem. *fotograf-ieren*, hiszp. *fotografi-ar*, wł. *fotograf-are*; pl. *cybernetycz-ny*, niem. *kybernetisch-Ø*, ang. *cybernetic-Ø*, hiszp. *cibernético-o*; pl. *wirtual-ny*, wł. *virtual-e*). Słowa te można zatem zaliczyć do tzw. „zapożyczeń zasymilowanych derywacyjnie”, którą to nazwę proponuje J. Kortas<sup>24</sup>. Należy jednak pamiętać, że leksemy należące do tej kategorii nie są jednolite etymologicznie. Mimo to, jak przypuszczam, nie należy ich klasyfikować na równi z hybrydami, czyli wyrazami składającymi się z obcych sobie formantów. Kwestia ta nadal pozostawia pole do dyskusji dla językoznawców.

Grupę tę można zobrazować prezentując także rzeczowniki z sufiksem łacińskiego pochodzenia *-or/-er*, które standardowo określane są jako *nomina instrumenti*<sup>25</sup>. Wyróżniam tu rzeczowniki takie jak: ang. *generator*, pl. *komputer*, hiszp. *ordenador*, czy niem. *Kopierer*. Niemal wszystkie te (z wyjątkiem ostatniego) bazują na czasownikach łacińskiego pochodzenia. Zmiany semantyczne natomiast, jakie obserwujemy w procesie adaptowania tychże leksemów, polegają głównie na specjalizacji znaczenia ze względu na zupełnie nowe (w obliczu zmiany realiów) użycie owych rzeczowników występujących jako *nomina instrumenti*. Pole semantyczne nowopowstałego wyrazu zostaje zatem zawężone, a nowe zabarwienie znaczeniowe, jakie nadaje słowu sufiks *-or/-er*, nakazuje użytkownikowi języka kojarzyć dany wyraz z narzędziem, przyrządem lub maszyną.

Do takich wyrazów należy, jak już wspomniałam, m.in. rzeczownik *generator*, który pochodzi od czasownika *generare* o znaczeniu „tworzyć, dawać początek”. Słowo to jako internacjonalizm występuje w innych językach w niemal identycznych formach graficznych, mianowicie: pl., ang., *generator*, niem. *Generator*, hiszp. – *generador*, wł. – *generatore*.

Identycznie, jak się zdaje, można interpretować rzeczownik *komputer*, który wywodzi się od łacińskiego czasownika *computare* („liczyć”). Po raz pierwszy pojawił się ów wyraz w języku angielskim mniej więcej w 1640 roku i oznaczał „kogoś, kto

<sup>23</sup> która podkreśla, że rozbieżności w składzie morfemowym (chodzi o morfemy gramatyczne i słowotwórcze), choć wyraźniejsze i łatwiej dostrzegalne niż rozbieżności fonetyczne, nie zawsze muszą prowadzić do utrudnień przy identyfikacji internacjonalizmów. Jej zdaniem „istnienie właściwych danemu językowi afiksów nie przeszkadza, jeżeli odpowiadają one sobie w miarę regularnie w tej samej klasie wyrazów (np. P *-ować*, R *-уpовамь*, N *-ieren*, A *-ate*, F *-er*, H *-ar*)”. Jolanta Maćkiewicz, *Wyrazy międzynarodowe a kształtowanie się europejskiej ligi słownikowej*, s. 149; [w:] „Język a kultura”, t. VII: „Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych”, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław 1992.

<sup>24</sup> J. Kortas, op.cit., s. 11.

<sup>25</sup> Budują jednak także grupę rzeczowników określaną jako *nomina agentis* wyrażających wykonawcę czynności.

liczy”, o czym świadczy sufiks *-er*<sup>26</sup>. W 1897 roku wymienione *nomen agentis* przyjęło sens „maszyny każdego typu służącej do wykonywania obliczeń”. Współcześnie (konkretnie od lat czterdziestych ubiegłego wieku) sens ten został nieco sprecyzowany, a wyraz zaczął występować w znaczeniu elektronicznie programowalnego komputera<sup>27</sup>. W podobny sposób powstał hiszpański leksem *ordenador*<sup>28</sup> – wywodzący się od łacińskiego czasownika *ordinare* – „porządkować”, „liczyć”). Wiadomo jednak, że zakres znaczeniowy desygnatu *komputer*, mimo nazw sugerujących jedynie zdolność do samodzielnego wykonywania obliczeń, czy nawet porządkowania, poszerzony został z biegiem lat o mnóstwo nowszych funkcji do tego stopnia, że urządzenie to w zależności od modelu współcześnie występuje nawet w formie telefonu. Można zatem stwierdzić, że w tym przypadku wcześniejsza motywacja w znacznym zakresie wygasła. Nie skutkuje to oczywiście mniejszą semantyczną wartością leksemu, gdyż motywacja, jak wiadomo, z czasem przestaje być ważna w codziennej komunikacji (o czym świadczy choćby przykład wciąż zrozumiałego polskiego wyrazu *miednica*, który etymologicznie powiązany jest ze słowem *miedź*, z której początkowo miednica była wyrabiana).

Innym typem „maszyny liczącej”, której zakres znaczeniowy w tym przypadku nie wymaga objaśnień jest *kalkulator*. Słowo to pochodzi od łacińskiego czasownika *calcularre* – „liczyć” – który z kolei jest formą derywowaną rzeczownika *calculus* – „kamyk (służący również do liczenia)”.

Sama nazwa zatem nie determinuje sposobu wykorzystania danego przedmiotu, choćby ze względu na nieustający rozwój techniki (tj. na przykład ze względu na dodawanie nowych funkcji sprzętom używanym współcześnie) oraz proces wygasania motywacji, która z zbiegiem czasu niekiedy powinna wygasnąć dla łatwiejszej nawet komunikacji. Jej ciągła świadomość u użytkowników danego języka doprowadziłaby bowiem prawdopodobnie do namnożenia leksemów różnicujących przedmioty choćby ze względu na inny już materiał, z którego zostały wykonane.

Na koniec warto omówić jeszcze etymologię niemieckiego rzeczownika *Kopierer* występującego w podobnych formach w języku polskim: *kopiarka*, angielskim: *copier* i włoskim: *copiatrice*. Wywodzi się on od łacińskiego rzeczownika *copia* znaczącego tyle co „wielka ilość, obfitość, bogactwo, mnóstwo”.

Prezentując w niniejszym artykule jedynie wycinek moich badań nad leksyką języków współczesnych oraz możliwościami rozwoju łaciny jako języka mówionego

<sup>26</sup> Rzeczownik ten jako pierwotne *nomen agentis* wywodzi się z czasownika *compute* („obliczać”) pochodzącego – przez język francuski, gdzie przyjął formę *computer* (o tym samym znaczeniu) – od łacińskiego *computare* („liczyć”, „oceniać”, „spodziewać się czegoś”, „cenić kogoś lub coś”). Ten z kolei czasownik stanowi zestawienie przedrostka *co(m)-* z czasownikiem *putare* („obliczać”, „myśleć”, „sądzić”, wcześniej zaś – „czyścić”).

<sup>27</sup> Por. Robert K. Barnhart, Sol Steinmetz, *Dictionary of Etymology*, Chambers, Nowy Jork 2006, s. 200.

<sup>28</sup> Rzeczownik ten występuje również w starszym znaczeniu „osoby porządkującej” bądź też „kierującej”, jest derywatem hiszpańskiego czasownika *ordenar* („porządkować”, „zarządzać”).



pragnę zwrócić uwagę Czytelników na ogromny potencjał, jaki kryją w sobie języki klasyczne. Dowodem na to jest choćby fakt, że osoby zajmujące się tworzeniem terminologii naukowo-technicznej świadomie bądź nie, nieustannie odwołują się do cząstek wywodzących się rdzennie właśnie z łaciny i greki.

Naturalnie, myśląc o łacinie i starożytnej grece można niewątpliwie stwierdzić o ich językowej tak zwanej „śmierci” (czy raczej zastygnięciu). Nie należy jednak mówić o ich całkowitym zamarceniu, gdyż, jak widać na podstawie niezliczonych przykładów, mimo pewnego swego skostnienia, były one jednak bez przeszkód i większych zakłóceń używane nieustannie przez wieki. Słowa pochodzące z łaciny czy greki istnieją nadal w świadomości współczesnych Europejczyków, mimo iż większość z nich nie uczyła się tych języków w szkole. Dzieje się tak dlatego, że to właśnie one dały bazę dla rozwoju wielu języków europejskich, którymi się dziś posługujemy. Spora część tych słów rozumiana jest więc czysto intuicyjnie.

Celem tej pracy jest wykazanie, że zarówno łacina jak i greka dzięki swojemu potencjałowi słowotwórczemu wciąż mają szansę poszerzać bazę słownikową języków współczesnych o coraz to nowsze leksemy, a co za tym idzie – nadal uczestniczyć w rozwoju języków mówionych, które muszą sprostać wyzwaniom, jakie stawia przed nimi tak znaczny obecnie postęp nauki oraz techniki i związany z nim wymóg tworzenia wciąż nowej terminologii.

## Bibliografia

- Bajerowa Irena, *Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego*, PAN, Kraków 1980.
- Bajerowa Irena, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Bańkowski Andrzej, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Barnhart Robert K., Steinmetz Sol, *Dictionary of Etymology*, Chambers, Nowy Jork 2006.
- Bartmiński Jerzy, *Pasywne i aktywne paneuropeizmy we współczesnym języku polskim*, „Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian”, red. Jan Mazur, UMCS, Lublin 2000.
- Bień Janusz S., *Koncepcja słownikowej informacji morfologicznej i jej komputerowej weryfikacji*, „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”, t. 383, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1991.
- Bralczyk Jerzy, Majkowska Grażyna, *Język mediów – perspektywa aksjologiczna*, „Język w mediach masowych”, red. J. Bralczyk i K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2000.
- Buttlerowa Danuta, *Odmiany polskiej homonimii. I. Homonimy rdzenne*, „Poradnik językowy” 1971, z. 1., s. 8–13.
- Buttlerowa Danuta, *Zmiany ilościowe w zasobie homonimów*, „Poradnik językowy” 1971, z. 3, s. 167–173.

- Buttlerowa Danuta, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1978.
- Dereń Ewa, Polański Edward, *Wielki Słownik Języka Polskiego*, Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2008.
- Długosz-Kurczabowa Krystyna, *Wielki Słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Doroszewski Witold, *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Gołąb Zbigniew, Heinz Adam, Polański Kazimierz, *Słownik terminologii językoznawczej*, PWN, Warszawa 1970.
- Grabska Elżbieta, *Analiza gniazdowa jako metoda pomocnicza do opisu homonimii*, „Poradnik językowy” 2000, z. 7, s. 33–40.
- Grzegorzczukowa Renata, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, PWN, Warszawa 1982.
- Grzegorzczukowa Renata, Laskowski Roman, Wróbel Henryk, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1984.
- Grzegorzczukowa Renata, Puzyńska Jadwiga, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1998.
- Grzegorzczukowa Renata, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, PWN, Warszawa 2010.
- Jadacka Hanna, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna: opis gniazdowy*, PWN, Warszawa 1995.
- Jadacka Hanna, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Janson Tore, *The History of Languages: An Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Kopaliński Władysław, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971.
- Kortas Jan, *Hybrydy leksykalne we współczesnej polszczyźnie: próba kategoryzacji*, [z:] [http://human.uwm.edu.pl/polonistyka/P\\_J\\_2003/Kortas.doc](http://human.uwm.edu.pl/polonistyka/P_J_2003/Kortas.doc), s. 10 [10.11.2012].
- Lukszyn Jerzy, Zmarzer Wanda, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa 2001.
- Machnicka Violetta, *Złudzenia semantyczne, czyli kilka podstawowych typów aproksymatów leksykalnych (na materiale języka angielskiego zestawionym z odpowiednikami polskimi, wybranym ze ‘Słownika angielsko-polskiego, polsko-angielskiego wyrazów zdradliwych’ K.F. Rudolfa)*, „Acta Universitatis Lodzensis: Folia Linguistica Rossica 3. Semantyka i pragmatyka tekstu”, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 77–93.
- Maćkiewicz Jolanta, *O tzw. internacjonalizmach*, „Język, Teoria-Dydaktyka, Materiały V Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków. Nowa Wieś Szlachecka 16–17 maja 1980”, Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 144–155.
- Maćkiewicz Jolanta, *Co to są tzw. internacjonalizmy?*, „Język polski” 1984, z. 3, s. 176–184.

- Maćkiewicz Jolanta, *Wyrazy międzynarodowe (internacjonalizmy) we współczesnym języku polskim*, „Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Tom II. Współczesny język polski.”, Wrocław 1993, s. 525–531.
- Maćkiewicz Jolanta, *Wyrazy międzynarodowe a kształtowanie się europejskiej ligi słownikowej*, „Język a kultura”, t. VII: „Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych”, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław 1992, s. 145–153.
- Mader Michael, *Lateinische Wortkunde für Alt- und Neusprachler*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 2008.
- Majewska Małgorzata, *Terminologia dotycząca homonimii w ujęciu Danuty Buttlerowej*, „Słowa w różnych kontekstach”, red. St. Dubisz, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1998, s. 135–180.
- Obara Jerzy, *Hybrydy i półkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia*, „Formacje hybrydalne w językach słowiańskich”, red. s. Warchoł, Lublin 1986, s. 59–73.
- Płoski Zdzisław, *Słownik Encyklopedyczny – Informatyka*, Wydawnictwo EUROPA, Wrocław 1999.
- Waszakowa Krystyna, *O homonimiczności sufiksów rodzimych i obcych w derywatach współczesnej polszczyzny ogólnej*. „Poradnik Językowy” 6, s. 427–435.
- Waszakowa Krystyna, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
- Witan Ewa, *Z zagadnień polskiej homonimii monogenetycznej*, „Prace filologiczne”, t. XXIX, 1980, s. 119–135.
- Wojan Katarzyna, *Przypadkowe i nieprzypadkowe wędrowki leksemów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.
- Wróbel Henryk, *Gramatyka języka polskiego*, Spółka Wydawnicza „OD NOWA”, Kraków 2001.
- Słownik Języka Polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/system> [9.02.2014].
- Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, <http://lema.rae.es/drae/?val=antena> [9.02.2014].

## Streszczenie

Niniejszy artykuł traktuje o możliwościach wykorzystania języka łacińskiego i greckiego jako bazy do tworzenia współczesnej terminologii naukowo-technicznej. Jest próbą analizy prowadzącej do odpowiedzi na pytanie o tkwiące w językach klasycznych możliwości przekazu treści, które w tak znacznej mierze stanowią o aktywności intelektualnej współczesnego człowieka. W pracy omówiono używaną obecnie międzynarodową terminologię z zakresu elektroniki, informatyki i Internetu. Poruszono szereg zagadnień dotyczących wydolności leksykalnej łaciny i greki. Celem pracy jest zwrócenie uwagi na ogromny potencjał, jaki kryją w sobie języki klasyczne oraz wykazanie tego, że dzięki niemu mają one szansę sprostać wyzwaniom, jakie stawia przed każdym językiem tak znaczny obecnie postęp techniki i związany z nim wymóg tworzenia nowych specjalistycznych terminów.

## Abstract

### **The role of classical languages in the formation of modern technical terminology**

The article deals with the possibilities of the use of Latin and Greek, as a basis for creating of the modern scientific and technical terminology. It is an analysis leading to answering the question about the inherent possibilities of the classical languages for passing the content, that so largely determinate the intellectual activity of modern man. The article discusses the currently used international vocabulary in the field of electronics, computer science and the Internet, describing a number of issues concerning the lexical efficiency of Latin and Greek. The aim of the study is to draw attention to the enormous potential that the classical languages possess, and furthermore to demonstrate that due to their potential, Latin and Greek have a good chance to meet the challenges that imposes on all languages the vast current technological progress and, related to it, the requirement for creating new specialized terms

# Structural and Functional Features of English Abbreviated Terms

Maria Lojko

Grodno State University named after Yanka Kupala

## Introduction

Today, we constantly come across abbreviations of various types. They are used in all fields of documentation, information and communication, and are often in fact the decisive carriers of information. Anybody who wants to understand a text and to participate in a discussion must know the meanings of these abbreviations.

The appearance of a great number of abbreviations in the language may be largely accounted for the rapid growth of events, the progress of science and technology, and the emergence of new concepts in different fields of human activity. The influx of new abbreviations has never been more rapid than in the last few decades. The rate of growth is so high that it is possible that hundreds of abbreviations in the field of economy and its branches alone have been created daily in the Western world.

However, in the related linguistic literature there is no unanimity of opinion among researchers whether all abbreviated terms can be regarded as regular language units. Abbreviated terms especially initials are not spoken or treated as words but pronounced letter by letter and as a rule do not possess no other linguistic form proper to words. In addition, usually these terms are formed without the requirements of official and logical regulation or even the rules of grammar, for that reason they are qualified by some lexicographers as “obscurity imposed by letter and number combinations”<sup>1</sup>. Meanwhile the linguists admit this language phenomenon as “specific means of replenishing the vocabulary different in principle from affixation, conversion and compounding”<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Preface to the *Abbreviations Dictionary*, by Ralf de Sola, Meredith Press, New York 1967.

<sup>2</sup> R.S. Ginzburg, S.S. Khidekel, G.Y. Knyazeva, A.A. Sankin, *A Course in Modern English Lexicology*, (second ed.), Vyssaja Skola, Moscow 1979.

The purpose of the research, therefore, is to investigate and further develop structural and functional aspects of abbreviated terms in financial context. Functional approach seems quite adequate as it reveals features of the abbreviated terms and has certain assets for elucidation of a number of problems concerning the status of such terms in the system of the English language.

Many recent studies have focused mostly on historical aspect of abbreviation, for example, in Slavic languages in the works by J. Sobczykowa, J. Puzynina, D.I. Alekseev<sup>3</sup>. As far as the English language, a great deal of emphasis has been placed on theory and practice of abbreviation, terminology and bilingual lexicography. In the articles and studies innovative methods are proposed to collect terminological data and encode them in specialized dictionaries. Besides, the concepts of organizing and carrying out terminology projects are offered<sup>4</sup>. It is worth making the reference to *Acronyms, Initialisms & Abbreviations Dictionary* published by the Gale Research Company in 1987 (11<sup>th</sup> edition) which contains over 400,000 entries. In spite of that little systematic research has been undertaken to study the problem of the structural pattern of abbreviated terms and its meaning, the semantic correlation between the original source and the abbreviated term, the degree of motivation and the functional properties of such terms. But abbreviations have been used in the English language since its earliest days.

## Abbreviation throughout the periods of the English language

Abbreviations in English were frequently used in the first written texts. According to D. Crystal, manuscripts of copies of the Old English poem *Beowulf* used many abbreviations, for example, the symbol & for “and,” &c for “and others”. The development of the standardization of English in the 15<sup>th</sup> through 17<sup>th</sup> centuries has led to a growth in the use of abbreviations. For instance, the book *A Table Alphabetical*, published in 1604 by Robert Cawdrey contains etymological abbreviations: the (g) is used along with (gr) to identify words of Greek origin: *diocese*, (g) “jurisdiction”, *etymologie*, (g) “true expounding”. About a fifth of the definitions in the book are single-words, sometimes preceded by the abbreviation (k), for “kind of”. In this sense, these are the

<sup>3</sup> J. Sobczykowa, *Z historii skrótów językowych w polszczyźnie*, „Język Polski”, nr 1–2, 1986, s. 27–39; J. Sobczykowa, *Z zagadnień historii i struktury skrótów językowych w polszczyźnie* „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach No 688. Prace językoznawcze”, t. 12. Studia historycznojęzykowe, Katowice, 1985, s. 71–83; J. Puzynina, *Skróty językowe – charakterystyczna struktura XX w.* (w): *Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich*, PWN, Warszawa 1976, s. 81–89; Д.И.Алексеев, *О функционировании и судьбе аббревиатурной лексики послеоктябрьской эпохи.* (в): „Язык и общество”. Межвузовский сборник, вып. 3. Саратов 1974, с. 95–114.

<sup>4</sup> Marie-Claude L’Homme, *The processing of terms in dictionaries: New Models and techniques. A State of Art.* “Terminology”, 12 (2), 2006, p. 181–188; Ursula Fähdrich, *Terminology project management.* “Terminology”, 11(2), 2005, p. 225–260.

weakest treatments, because of their lack of distinguishing detail: *barbell*, (*k*) “fish,” *chibbal*, (*k*) “fruit”<sup>5</sup>.

Reviewing abbreviation from a historical point of view one more feature should be marked. In the Middle English and early Modern English it was very common to drop initial vowel which immediately preceded the stressed syllable of a word. In this way many words beginning with a vowel came to have an alternative form from which the first syllable was omitted. Almost in every case in which both forms have survived a difference in meaning has been developed. *Assize* and *size* are different in meaning today, yet the one is only a shortened pronunciation of the other. *Assize* means “[Archaic] a law regulating standards of price, measure, weight, ingredients, etc. for goods to be sold”<sup>6</sup> hence the authorized magnitude of something was called its *assize* or *size* and afterwards the latter form came to mean “extent, magnitude, amount, etc.” magnitude in general. The verb *to tend*, in the phrase “to tend the sick” was originally the same as *to attend*, but today the two verbs are no longer synonymous. *Alone* stands for an earlier *all one*, was in the Elizabethan period shortened into *lone*. The phrase *on live* was commonly pronounced *alive and* after shortening yielded the adjective *live*. *Mend* was originally the same word as *amend*. Sometimes other prefixes were dropped in the same way. Several words that originally began with *dis-* or *des-* now begin with *s-*: *distain* – *stain*, *despite* – *spite*. Thus, the process of shortening “has contributed not a little to increase the English stock of words”<sup>7</sup>.

In Modern English period over a hundred and a half century ago the shortened forms of words were not considered a mode of word – formation. They were referred to mispronunciations in hurried, careless, or jocular speech. Furthermore, in *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* D. Crystal gives interesting examples dated to 1839 such as *OK* (“all correct”), *PDQ* (“pretty damn quick”), *GT* (“gone Texas”), *LL* (“liver loafers”) which are “introduced often with humorous or satirical intent, by society people”<sup>8</sup>.

## Linguistic and extra linguistic causes of abbreviated terms

At present, we witness the continuous increase of abbreviation and its various types as acronyms, shortened forms, initial abbreviations and their variants and symbols (the conventional signs of arts and the sciences) we come across every day. They are used in as many fields of human activity as is possible within. The growing tendency to

<sup>5</sup> D. Crystal, *The Stories of English*, The Overlook Press, Woodstock & New York 2005, p. 283–284.

<sup>6</sup> Webster’s New World Dictionary of American English, V. Neufeldt ed.-in-chief.-3<sup>rd</sup> college ed. Simon & Schuster, Inc. 1988.

<sup>7</sup> H. Bradley, *The Making of English*, Dover Publications, Inc., Mineola, New York 2006, p. 104.

<sup>8</sup> D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, p. 120.

create more and more abbreviated terms appears in response to the rapid development of science, technology and concepts in other special fields as the armed forces, drug trafficking and the media. There are obvious reasons for using these forms which may be roughly subdivided into two groups: linguistic causes, i.e. factors acting within the language system and extra-linguistic causes. One of the linguistic causes is the desire for a language economy; abbreviated terms replace longer phrases. For example, in advertising industry they are widely used “to form a forceful, catchy, mind-grabbing utterance”. The other cause is succinctness and precision which are essential features of such forms and in this way abbreviations can contribute to a great extent to a concise style<sup>9</sup>. Moreover, being used as terms of different professional groups like the police, the medical profession, business etc. they help to convey a sense of social identity and “many of some socially influential groups can pass into common usage, becoming a part of Standard English”, while those of” socially unimportant group will remain a group slang”<sup>10</sup>.

Besides the linguistic causes the creation of abbreviations of all types is determined by extra-linguistic circumstances. It is commonly believed that the growing tendency to create and use abbreviated terms coincide with the periods of various changes a society passes through: changes in economic, political and social structure, changes in ideas, scientific concepts and other spheres of human activity. Thus, such periods in Slavic languages are associated with the well-known events of 1917, or “хрущёвская оттепель” in 60s years of the 20<sup>th</sup> century. As a result a lot of new abbreviated terms appeared with prepositional particles – *ком-*, *-напр-*, *сов-* in the Russian language<sup>11</sup>.

The same applies to abbreviations which have entered the Polish language till 1939, for example, abbreviations of social, cultural, political organizations such as PCK (Polski Czerwony Krzyż), PAL (Polska Akademia Literatury), PMS (Polska Macierz Szkolna) etc<sup>12</sup>.

Wartime has brought about into the English language such abbreviations as *A-bomb*, *H-bomb*, *V-Day*, but the rapid development of science and technology has caused 70s and 80s years of the 20<sup>th</sup> century the high rate of growth. This may be illustrated by publication of a number of monolingual abbreviations dictionaries, especially in the US. The dictionaries compiled and published throughout the period till the end of the 20th century include abbreviations of all types and symbols from various special fields such as air force, defense and intelligence, military, shipping, medicine, computer and information science, electronics, science and engineering and those encountered in everyday use. It is suffice to provide as an example some selected dictionaries: *Abbreviations and acronyms in medicine and nursing* (1976) by Garb

<sup>9</sup> D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia*, op.cit., p. 120, 180.

<sup>10</sup> H. Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*, C.H. Beck. Verlagsbuchhandlung, München 1969, p. 123.

<sup>11</sup> Б.П. Михайлишин, *Природа и особенности аббревиального терминообразования*, Vocabulum et Vocabularium, сб. науч. трудов по лексикографии / Отв.ред. В.В. Дубичинский – Вып.5. – Гродно, 1998, с. 137–143.

<sup>12</sup> J.Sobczykowa, *Z zagadnień historii i struktury skrótów*, op.cit., s. 71–83.



Solomon, *The computer and information science and technology abbreviations and acronyms dictionary* (1994) by David W. South, *World Guide to Abbreviations* (1972) by Paul Spillner, *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (1974) by John Paxton.

## Main Ways of Word-Formation in Modern English

Most linguists in books, special chapters and manuals devoted to English word-formation consider as main process compounding, affixation and conversion. Apart from these a number of minor ways of forming words such as back-formation, sound interchange, distinctive stress, sound imitation, blending, clipping and acronymy are traditionally referred to word formation. For instance, D. Crystal describing the processes of word creation in English recognizes “some other types of reduplication, abbreviations, initialisms, acronyms” and shortened words – clippings as a language fact<sup>13</sup>.

Referring to available literature a distinction between two large classes can be described on the criterion of motivation, the relationship between morphemes in the derived word. This approach is followed by many linguists today. It is regarded that if there is a direct connection between the structural pattern of a word and its meaning such lexical form is said to be motivated. Otherwise, if the connection between the structure of the lexical form and its meaning is completely arbitrary and conventional, we speak of non-motivated words. The degree of motivation may be different, between the extremes of complete motivation and lack of motivation there exist various grades of partial motivation. On this ground shortening of words, acronymy, blends and some others cannot be regarded as means of word-formation for the reason that neither the derivative base nor the derivational affix can be singled out from such formations<sup>14</sup> though they are considered as specific means of vocabulary replenishment.

In this sense, it is worth mentioning Huddleston's approach to the classification of the types<sup>15</sup>. The author offers to distinguish lexical and inflectional morphology in terms of the significance of the processes for syntactic classification of words. Among the two properties that are typical, though not definitional, of lexical processes and which tend to further differentiate the lexical and inflectional branches of morphology are as follows. Most English words are formed from the stock of simple stems by various morphological processes. Compounding involves joining two stems together e.g. *black* and *bird* to form *blackbird*. The meaning of the compound is derived from the meanings of the constituents of two stems. Though, there are exceptions when the meaning of the compound is not necessarily always predictable. The predictability may

<sup>13</sup> D. Crystal, *How language works How Babies Babble, Words Change Meaning, and Language Live or Die*, Oxford Press, Woodstock & New York 2006, p. 227–229.

<sup>14</sup> R.S. Ginzburg, S.S. Khidekel, G.Y. Knyazeva, A.A. Sankin, *A Course in Modern English*, op.cit., p. 110–114.

<sup>15</sup> R. Huddleston, *Introduction to the Grammar of English*, Cambridge University Press, London New York New Rochelle Melbourne Sydney 1984, p. 25–31.

fall within the bounds of full to partial and lack of it. In affixation, more specifically, there is usually a distinction between prefixes like *-sub*, *-un*, which are added to the left of the stem, and suffixes like *-able*, *-ness*, which are added to the right, i.e. *substandard*, *unkind* and *payable*, *goodness*. Meanwhile, words may be formed by application of more than one morphological process. For example, *unselfconsciousness* the first step is one compounding joining stems *self* and *conscious* then the prefix *-un* is added and finally *-ness* is suffixed, to give the final complex stem. In the straightforward cases, the derived words are characterized of a constant element of meaning. Thus, in the above pairs *standard – substandard*, *pay-payable* there is a constant semantic correlation between the forms with and without *sub-* and *-able* respectively. In such cases the meaning of the derived is predictable from its component parts.

A third type of morphological process particularly important in English is conversion. In this way words can be formed to change their word class without adding an affix, for example, the verb *bottle* from the noun *bottle*, or the noun *catch* from the verb *catch*. Because conversion changes only the grammatical properties of the stem while leaving its pronunciation and spelling unchanged it raises special problems of analysis. It is necessary to distinguish conversion from the case where we have a single word, used in different grammatical constructions. In the other case where we have conversion it is necessary to decide which is the primary stem and which the derived. The problem of deciding the direction of derivation appears also with pairs of contrasting stems without and with an affix. This partially is explained from a historical point of view, a word structurally more complex with a derivative affix may exist in the language before a primary word. According to Bradley<sup>16</sup> such words as *edit*, *beg*, *scavenge*, *afflict* and some other dialectical formations like *bottle* (to pour out liquor), *cuttle* (to make knives) and *peddle* were introduced into the language later than the words *editor*, *beggar*, *scavenger*, *affliction*, *butler*, *cutler*, *pedlar* respectively. The process whereby a stem is formed by dropping an affix from a larger stem is known as back-formation.

Further, the particulars of lexical processes are described. For instance, the productivity of lexical morphology is restricted and characterized by in certain extent semantic unproductivity. A morphological process is fully productive if it can be applied to all definable set of stems in accordance to regular rules, for example, for the formation of past tense forms: *wanted*, *pushed*, *robbed* and similarly for other inflections. Meanwhile, lexical processes vary considerably in their range of applicability, and it is not clear whether any are fully productive. Similarly, it concerns a constant element of meaning. When there is a constant semantic difference between the original form and a newly created, in such cases the meaning of the derived stem is predictable from its component parts as in the above examples. But often in lexical morphology the meanings are not fully predictable in this way. On this ground such morphological processes as acronym formation and blending are purely lexical, compounding and conversion being also restricted to that branch of morphology.

<sup>16</sup> H. Bradley, *The Making of English*, op.cit., p. 100–103.

## Minor Ways of Word-Formation in Modern English

All the above mentioned characteristics of the lexical morphology are also applied to abbreviation and its types. In our research we refer especially to Кубрякова<sup>17</sup> who treats abbreviation as a secondary nomination of a word which is observed not only when a lexical unit differs semantically and structurally from its motivational word but also a variable degree of explicit and implicit motivational meaning in a newly created word should be taken into consideration (our translation).

According to Webster's New World Dictionary abbreviation means a shorten form of a word or phrase. Abbreviation does not change the meaning of the part-of-speech as in the case of conversion or affixation, it produces words belonging to the same part of speech as the original word. Mostly nouns undergo abbreviation, adjectives can be also abbreviated but they are mostly used in slang and combined with suffixes *-y, -ie, -er*, e.g. fresher "freshman". As a rule, pronouns, numerals, interjections are not abbreviated. There some exceptions, e.g. *teen-ager* (numerals from 13 to 19).

As a whole, the variety of type, the irregularity, the blurring or lack of correlation between the original word and the abbreviated and inconsistency of usage in styles of all categories has become the reason of different classifications to this phenomenon. In our research we proceed from the classification by I.V. Arnold<sup>18</sup>.

Among the types it is suggested to distinguish acronymic and initial abbreviation or initialisms: also called alphabetisms. Initial abbreviations are mere replacements of longer phrases pronounced as individual letters and as a rule do not possess forms proper to words, e.g.<sup>19</sup> *EU* for European Union, *GM* for General Motors, *WFM* for Work Flow Management Acronymic abbreviation or acronyms are referred to regular word-formation pronounced as single words, such as *CEO* for Chief Executive Officer, *SWOT* for a four-way: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats. There are several ways in forming acronyms.

Acronyms may be formed by a combination of the abbreviated forms of the first or second two parts of the phrase with the last one undergoing no change at all, e.g. *g-force* for gravity force, *PC-maker* for Personal Computer maker, *ID card* for identification card. Syllabic abbreviation is a variant of the acronym formed from initial syllables of several words, e.g. *Interpol* for International and police, *Ofcom* for governmental ministries: Office of Communication, *Oftel* for Office of Telecommunications. They are always pronounced as single words rather than letter by letter. It is worth noting that the difference between initial and acronymic abbreviation is not rigid. Some initials may coincide with an ordinary English word semantically connected with the thing, person or phenomenon whose name is abbreviated, as in *CAP* for Common Agricultural Policy, *CAB* for Civil Aeronautics Board, *NOW* for National Organization

<sup>17</sup> Е.С. Кубрякова, *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Издательство «Наука», Москва 1981, с. 72.

<sup>18</sup> I.V. Arnold, *The English Word*, Высшая школа, Москва 1986, p. 134–152.

<sup>19</sup> Here and elsewhere we borrowed the examples from online dictionaries.

for Women. Meanwhile, syllabic abbreviation should be distinguished from blending, which combine two words without necessarily taking whole syllables from each.

The following type is blending, telescope word, or portmanteau word. Originally the word “portmanteau” refers to “a travelling case or bag that opens like a book into two compartments”<sup>20</sup>. Such words are made up consciously of irregular parts of multiple words or their phonemes and their meanings. This type has been increasingly used since 1980s in commercial and advertising contexts, e.g. *infomercial* from information and commercial, *advertainment* from advertising and entertainment, *coopetition* from cooperation and competition, *permalance* from permanent and freelance, *telemarketing* from telephone and marketing. Portmanteau words may be produced by joining together proper nouns with common nouns, e.g. *Walmart* from founder’s name *Sam Walton* and the word *mart* (syncope from *market*). Two proper names can also be used in forming portmanteau words in reference to the partnership between people especially in cases where persons are well-known, e.g. *Billary* from Bill Clinton and Hillary Clinton, *Merkozy* from Angela Merkel and Nicolas Sarkozy. Such words as a rule are formed to produce stylistic effect. Nowadays blending is widely used in names of companies, corporations, e.g. *Microsoft* from Microcomputer and software, *Citigroup* from city and group.

Clipping also known as truncation or shortening is the morphological process of word formation which consists in the reduction of a word to one of its parts. Generally emotive charge and stylistic reference are characteristic of clippings that differs them from the original word, though, some of them penetrate into the Standard English losing informal coloring, e.g. *bus* and *omnibus*, *bike* and *bicycle*, *cab* and *cabriolet*, *Miss*, *Missis* and *Mistress*. Many clipped words have close semantic ties with the original word and this is the reason to doubt whether clippings should be considered separate words. Bradley<sup>21</sup> suggests the following solution: if the semantic contrast is insignificant and the major difference lies “in the implied tone of feeling” and stylistic use in such cases the shorted form is recognized as a distinct word and “a real addition has been made to the vocabulary of the language.” It should be noted that clipping is different from back-formation. Back-formation may change the part of speech or the word’s meaning, whereas clipping creates shortened words from longer ones, but does not change the part of speech or the meaning of the word. Clippings serve as bases for suffixed derivations by adding non-neutral suffixes, e.g. -er, -ie (*seggie*, *hackie*)<sup>22</sup>.

There are no definite rules we might predict what part of a word will be cut off though there are several types into which clippings are traditionally classified.

Final clipping or apocope comes from Greek “a cutting off” is the most common type, in which the last part of the word is dropped. This type might be limited to the loss of an unstressed vowel, such as *ad* for advertisement, *memo* for memorandum, *gas* for gasoline. In this case it should be mentioned a special group of words ending

<sup>20</sup> Webster’s New World., op.cit.

<sup>21</sup> H. Bradley, *The Making of English*, op.cit., p. 104–105.

<sup>22</sup> The Oxford Dictionary of Modern Slang, compiled by John Ayto, John Simpson, Oxford University Press, Oxford, New York 1992.

in -o, e.g. *expo* for exposition, *disco* for discotheque, *intro* for introduction. On the analogy with these words there developed in Modern English a number of words where -o is added as a kind of suffix to the shortened form of the word, e.g. *Afro* for African, *combo* for combination.

Initial clipping, or apheresis, aphaeresis comes from Greek “to take away” is characterized by a loss of a letter, syllable or phoneme usually an unstressed vowel at the beginning of a word retaining the final part, e.g. *net* for internet, *copter* for helicopter, *bot* for robot. There is also a combined initial and final clipping, such as *tec* for detective.

Medial clipping, or syncope comes from Greek *syn-*, “together” + *koptein*, “to cut off” is the dropping of the sounds or letters from the middle part of a word. Syncope may be further subdivided into two groups: (a) words with a final-clipped stem retaining the functional morpheme such as *maths* for mathematics, *specs* for spectacles, *mart* for market; (b) contractions due to a gradual process of elision under the influence of rhythm and context *fancy* for *fantasy*, *ma'ma* for *madam* may be regarded as accelerated. In other words, this type might occur in informal speech and as a rhetorical or poetic device.

Clipped form is also produced from a compound word by reducing its parts while retaining the meaning of the original compound. One part of the original compound often remains, e.g. *org-man* for organization man, or sometimes both parts of a compound are clipped as *nevicert* for navigation certificate. In these cases it is difficult to distinguish whether the result of the formation should be treated as a clipping or as a blend, because the border between the two types is not always clear. However, in most cases a clipped compound may drop one component completely, e.g. *pub* for public house.

There is a specific type of clipping proper to written speech resulting in numerous graphical abbreviations which are only “signs representing words and word groups of high frequency”<sup>23</sup> in various spheres such as measurement: *f/ft.* for foot/feet, *in.* for inch, *cfm.* for cubic feet per minute, *lb.* for pound; academic titles: *BSc* for Bachelor of Science, *MA* Master of Arts, *PhD* for Doctor of Philosophy; military ranks: *Capt.* for Captain, *Col.* for Colonel; names of states in the US: *CA* for California, *Alas* for Alaska, *MN* for Minnesota, etc. They are used only in various written texts, articles, books and advertisements. In reading, many of them are substituted by the words and phrases that they represent.

The oldest group of graphical abbreviations in English includes rather numerous shortened variants of Latin words, e.g. *cf.* for Latin *confer* means “to compare”, *etc.* for Latin *et cetera* means “and others”, *e.g.* for Latin *exempli gratia* means “for example”. They are usually pronounced as their English equivalents. Generally, graphical abbreviations can't be considered as new lexical units.

<sup>23</sup> R.S. Ginzburg, S.S. Khidekel, G.Y. Knyazeva, A.A. Sankin, *A Course of Modern*, op.cit. p. 180.

There are more other various minor types of word-formation in the English language and we did not attempt to analyze them, having covered the types and all that are relevant to our research.

## Structural types of financial abbreviated terms

The appearance of a great number of abbreviated terms may be largely accounted for by the rapid flow of events and it becomes necessary to deliver more and more information in the shortest possible time. Most abbreviated terms imply such features as compactness and precision which are considered the main causes of creating them. Moreover, these qualities serve to facilitate information and communicative function of the language. Such terms are frequently used in economy and particularly in its financial sector which covers a lot of issues concerning banking, insurance, investment, finance, and stock exchange activities. In addition, information technology is increasingly penetrating into the language of finance giving rise to new abbreviated terms, for example, new electronic exchanges, financial services and their products have emerged recently. People employed in finance use a lot of abbreviations for the terms of this branch tend to be long, e.g. *the Markets in Financial Instruments Directive* (MiFID), *Collateralized-Debt Obligations* (CDOS), *Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization* (EBITDA). All sorts of financial information, for example, about fluctuations of share prices or interest rates at the stock exchange have to be passed as quickly as possible and in this case abbreviated terms serve the economy of time. At the same time, in written speech abbreviated terms might increase readability among a number of words.

All types of abbreviation selected from the issues of the journal *The Economist*, its section *Finance and economics* (2007–2008) were analyzed and classified. As a result of the analysis the following types of abbreviation were identified.

Initial abbreviation is used:

- for people whose jobs are in finance and professional associations: *CFO* for Chief Financial Officer, *CPA* for Certified Public Accountant, *RIA* for Registered Investment Advisor; *PA* for Public Accountant, *SPA* for Society of Professional Accountants;
- for banks, funds, financial services companies, insurance, investment and lending agencies, and organizations: *BE* for Bank of England, *RBS* for Royal Bank of Scotland, *NBG* for National Bank of Greece, *IMF* for International Monetary Fund, *SEC* for Single European Currency, *EMS* for European Monetary System; *FSA* for (Japan's) Financial Services Agency, *FSS* for Financial Services Sector, *IRS* for Internal Revenue Service, *FSA* for the Financial Services Authority, *OECD* for the Organization for Economic Co-operation and Development, *REIT* for (the tax-efficient) Real Estate Investment Trust, *TAA* for Trade Adjustment Assistance, *CMBSs* for (the insurance) of Commercial Mortgage-Backed Securities, *GSES* for the Government Sponsored Enterprises, *RSPS* for Risk-Sharing Partners, *OFHEO* for Office of Federal Housing Enterprise Oversight; *GCC* for Gulf Co-operation Council;

- for stock market and exchange operators and financial activities: *AMEX* for American Stock Exchange, *DJIA* for Dow Jones Industrial Average, *LSA* for London Stock Exchange, *NYSE* for New York Stock Exchange, *LIBOR* for the London Interbank-Offered Rate, *ERM* for Exchange Rate Mechanism;
- for financial regulations, mechanisms: *IAS* for International Accounting Standards, *ABCP* for Asset-Backed Commercial Paper, *SIVs* for Structural Investment Vehicles, *MAC* for the Material Adverse Change, *LTCM* for Long-Term Capital Management.

Acronymic abbreviation is used for financial indexes, rates and charges: *ABX*-index, *US-Treasury* futures, *CDO*-related charges, *IPO*-fever.

It is generally recognized that syllabic abbreviation is not widely used in English, but partially according to the material of the research it is preferred in names of companies, e.g. *Agfa* for German Aktein Gesellschaft fuer Anilin, *Intel* from integrated and electronics (world's largest chipmaker) that would otherwise have to fit into the acronyms.

Various types of clipping are used for:

- financial companies, online advertising and financial rules: *Swiss Re* (the re-insurance giant), *AdCenter* (online-advertising network), *Reg NMC* (a set of rules on exchange); clipped compound *-The Fed* (The Federal Reserve).

Blending is used for names of banks, companies: *Citigroup* from citizen and group, *Citibank* from citizen and bank. Some words were selected, e.g. *freeter(s)* from free and Arbeiter, the German word for *worker*. Possibly, on the analogy the word *gloomster(s)* was formed from glooms and Arbeiter. In the financial context it has a stylistic colouring of “proselytising pessimist”.

Graphical abbreviations of commerce and finance are of high frequency of occurrence that would be common for a financial context. They are widely used for the economy of space and effort of writing, e.g. prices were nearly 7% higher; banks alone held around \$216 billion worth of super senior tranches; about €5 billion convertible bond issue.

## Functioning of abbreviated terms in financial context

Initial abbreviations and acronyms are usually introduced into the context after the original form has been used at least once. Less known or rare abbreviations may exist together with the longer original source word and then further in the text they function as independent words with a proper lexical meaning. This quality might be explained by the frequency of occurrence between the newly created terms and their derivative bases. According to our material initial abbreviations appear with the high rate of frequency without their prototypes in the analyzed texts. Functioning in the same text they undergo changes, e.g. phonetic or graphical but more significant here is the loss of motivation with the derivative base. In such cases motivation being essential in the process of creating a new lexical unit in a language becomes abundant and the abbreviated terms can function as non-motivated ordinary words: “The traders who

took on the positions of *long-term capital management* (LTCM), after the hedge fund failed in.... But the example of *LTCM*, which went bust before it could be proved right...; "...including substantial amounts of paper linked to *adjustable-rate mortgages* (ARMS) for low-income borrowers. *ARMS* and securities tied to them accounted for almost..."; "...*initial public offerings* (IPOS) in China, almost... A slowdown in *IPO* activity has been..."

Besides, they often take on grammatical inflection of plural form or possessive case, e.g. "...the *government-sponsored enterprises* (GSES) that tower over America's... the GSES' portfolios.... The GSES' woes may fan out..."; "...Finance bank, *NBG's* Turkish franchise, will account...". Occasionally they serve as the basis for the derived words and add prefixes and suffixes, e.g. ....hedge funds have sold "*pre-IPO*" stakes...", "... consortium made up of Royal Bank of Scotland (*RBS*) Spain's Banko Santander and Fortis. ... the *RBS-led* trio..."

Very often only the definition of the abbreviated term is provided in the text. There are at least two reasons of omitting the original form of the term. Firstly, the prototypes of the abbreviated terms are lengthy enough as a result of, for example, mergers of several banks. Therefore, for the sake of language economy definitions are usually given instead of the full form, e.g. *NASDAQ*<sup>24</sup> (an American exchange operator), *ABN AMRO* (a big Dutch bank).

Secondly, initial abbreviations sometimes entail complication of interpreting due to the ambiguity and semantic uncertainty of the derivative base, for example, *PHH* can stand for over 40 definitions from medical, science, technology, education organizations: *Port Huron Hospital*, *Polish Happy Hour*, *People Helping Horses* etc. As a rule, lay people usually know what each company specializes in and such initial abbreviated terms used in specific context do not produce any ambiguity, e.g. *PHH* for Per Half Hour (an American mortgage lender), and some other examples revealed in the contexts: *UBS* for Union Bank of Switzerland (a Swiss bank), *OMX* for Open Mobile Exchange (a Nordic exchange operator).

The further analysis shows that in most cases the context comprising initial abbreviated terms also contains a number of lexical units which make for the solution of ambiguity and partial or full semantic uncertainty as well. The most frequent sense relationship between abbreviated terms and their prototypes identified in the financial context belongs to hyponymy: "A big part of **Citigroup's decline** in earnings came from its consumer business, where **rising defaults** and **higher loan-loss reserves**, bumped up..."; "On October 1<sup>st</sup> **Citigroup** and **UBS**, two of the world's **biggest banks**, said..." "But their **regulator**, the Office of Federal Housing Enterprise Oversight (**OFHEO**), wants to see more improvement on risk management and internal controls first..."; "...**The law**, which goes by the mind-numbing name of **MiFID** (the Markets in

<sup>24</sup> The full forms of the abbreviated terms have been excerpted from online dictionaries. *NASDAQ* stands for National Association of Securities Dealers Automated Quotation (system); *ABN AMRO* stands for Algemene Bank Netherland and AMRO Bank (itself a result of a merger of the *Amsterdamsche Bank* and *Rotterdamsche Bank* in 1960s) agreed to merge to create the Original *ABN AMRO*.



Financial Instruments Directives), in effect creates...”, “As in America, new **electronic exchanges** have emerged in Europe such as **Chi-X**, which claim...”. A wide range of hyponymic sense-relation in such contexts is accounted for its character which is the core relationship within a dictionary. The most explanatory way of defining a lexeme is to provide a hypernym along with various distinguishing features.

The other point to note is that the synonymic sense-relation in the context is frequently observed for the reason of uncertainty or complexity of the meaning that is typical for the financial abbreviated terms. We could identify the following examples of synonyms: “...a sharp fall in the issuance of *commercial mortgage-backed securities (CMBSS)*, **the products that consist of repackaged loans which...**”; “...Exchange Commission introduced a new **set of rules**, known as **Reg NMS**, which effectively favour the big exchanges over electronic-trading networks.”; “Adding to the gloom, a \$2 trillion source of **mortgage funding** in Europe, known as **the covered-bond market**, was temporarily suspended...” **CPM** for the Cost Per Thousand (using the **Roman numerical for 1.000**), **D-mark** (Deutsche Mark (former **currency** code, replaced by **EUR**)).

It should be added that frequency in a great extent can influence on the abbreviated terms’ functioning in the context. Thus, infrequent abbreviated terms belong as a rule to the periphery of a lexical system that makes sometimes difficulty in apprehending them even for the specialists and as a result they function together either with definitions or prototypes or some other lexical units in the context. Meanwhile abbreviated terms of high frequency partially motivated or non-motivated and those commonly used in specialized texts are easily realized and do not require any identifying lexical devices. In financial contexts it concerns the names of the world known banks and financial organizations: *BE* (Bank of England), *IMF* (International Monetary Fund), *LST* (London Stock Exchange), *UBS* (the Union Bank of Switzerland), Citigroup; names of states: Washington, *DC* (District of Columbia); names of the departments: *HR* (Human Resources), indexes: *GDP* (Gross Domestic Product); systems: *IT* (Information Technology); financial-television channel: *CNBC* (the Consumer News and Business Channel); currency: *US-dollar*, *D-mark*.

What concerns the acronymic abbreviations, clippings and blends they preserve partial semantic ties with the original form of the word therefore their meaning might be recognized in the context. What is more, acronymic abbreviations and clippings as our material shows perform the function of ordinary words taking on grammatical inflection of plural form or possessive case. They can also serve as the base for the derived words and add suffixes, e.g. *Swiss Re* (reinsurance), *Reg NMS* (regulation), Petrochina’s (petroleum) share price, the Fed’s (the Federal Reserve) largesse, the Fed’s rate cuts, the Fed’s ability to cut; *AAA-rated* (Accumulated Adjustment Account), *ABX-index*.

## Conclusion

The analysis of the abbreviated terms in the financial context has led to the following conclusions. A considerable amount of research has been devoted to structural and semantic features of abbreviated terms in many languages by different researchers. Much attention has been paid to the English abbreviation lexicography as well. However, little is known about the functional properties of abbreviated terms. Meanwhile functional approach to abbreviations allows to obtain valuable data and further research could shed light on the problem of motivation/demotivation and their position in the English word-formation system.

Abbreviated terms in financial context are presented by different structural types: acronyms, clippings (mainly apocope), blends, and graphical abbreviated terms and among them initial abbreviations prevail.

The majority of the abbreviated terms despite of the structure have a common feature: they function in the financial context as non-motivated independent words with a proper lexical meaning. Additionally, initial and acronymic abbreviations, clippings and blends often take on grammatical inflection of plural form or possessive case. Clippings and acronyms serve as a base for derivations by adding suffixes as well.

At the same time, in accordance with the analyzed texts, the abbreviated terms function for the most part without their prototypes and in this way appear at the periphery of word-formation system for the lack of semantic correlation within such pairs.

Semantically abbreviated terms are generally non-motivated. The meaning of the abbreviated term cannot be derived from the combined meanings of its components.

Consequently, the demotivated and succinct form of the abbreviated terms often produces semantic ambiguity and uncertainty. In the financial context abbreviated terms enter the semantic relationships with the other lexical units which serve to reducing the uncertainty partially or completely of the terms especially it concerns initial abbreviations. The most frequent contextual sense-relations revealed in the result of the analysis are those of hyponymy and synonymy.

The peculiarity of the abbreviated terms is that they are structurally simple, semantically non-motivated and give rise to a special, in this case, financial style making it less formal, so as to facilitate communication.

## Bibliography

- Abbreviations Dictionary, by Ralf de Sola, Meredith Press, New York 1967.  
 Arnold I.V., *The English Word*, Высшая школа, Москва 1986.  
 Bradley H., *The Making of English*, Dover Publications, Inc., Mineola, New York 2006.  
 Crystal C., *How language works How Babies Babble, Words Change Meaning, and Language Live or Die*, Oxford Press, Woodstock & New York 2006.  
 Crystal D., *The Stories of English*, Overlook Press, Woodstock & New York 2005.  
 Crystal D., *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

- Fähudrich U., *Terminology project management*, "Terminology", No 11 (2), 2005.
- Ginzburg R.S., Khidekel S.S., Knyazeva G.Y., Sankin A.A. *A Course in Modern English Lexicology* (second ed.), Vyssaja Skola, Moscow 1979.
- Huddleston H., *Introduction to the Grammar of English*, Cambridge University Press, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney 1984.
- L'Homme Marie-Claude, *The processing of terms in dictionaries: New Models and techniques. A State of Art.* "Terminology", No 12 (2), 2006.
- Marchand H., *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*, C.H. Beck. Verlagsbuchhandlung, München 1969.
- The Oxford Dictionary of Modern Slang, compiled by John Ayto, John Simpson, Oxford University Press, Oxford, New York 1992.
- Puzynina J., *Skróty językowe – charakterystyczna struktura XX w.* (w): Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich, PWN, Warszawa 1976.
- Sobczykowa J., *Z historii skrótów językowych w polszczyźnie*, „Język Polski”, No 1–2, 1986.
- Sobczykowa J., *Z zagadnień historii i struktury skrótów językowych w polszczyźnie*, "Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach No 688. Prace językoznawcze", T.12. Studia historycznojęzykowe, Katowice 1985.
- Webster's New World Dictionary of American English, V. Neufeldt ed.-in-chief.-3<sup>rd</sup> college ed. Simon & Schuster, Inc. 1988.
- Алексеев Д.И., *О функционировании и судьбе аббревиатурной лексики послеоктябрьской эпохи.* (в): "Язык и общество". Межвузовский сборник, вып.3. Саратов 1974.
- Кубрякова Е.С., *Типы языковых значений. Семантика производного слова.* Издательство «Наука», Москва, 1981.
- Михайлишин Б.П., *Природа и особенности аббревиального терминообразования*, Vocabulum et Vocabularium, сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. В.В. Дубичинский – Вып.5.- Гродно, 1998.

## Резюме

### **Структура и функциональные свойства английских аббревиальных терминов**

В данной работе предпринята попытка выявить типы и установить функциональные свойства аббревиальных терминов на материале экономических текстов, причём особый акцент делается на аббревиации в сфере финансов. Анализируется структурное разнообразие аббревиаций, зафиксированных в текстах исследуемого функционального стиля современного английского языка, проводится сравнение употребления сокращённых терминов и их полных наименований. Максимально сжатая форма аббревиального термина часто влечёт за собой трудности при её расшифровке. Как показал анализ, контекст, содержащий сокращение, включает в свой состав ряд лексических единиц, которые способствуют разрешению неопределённости.

## Summary

### **Structural and functional features of English abbreviated terms**

The aim of the research is to identify types and describe functional aspects of English abbreviated terms in the texts on economics, a special emphasis being made on abbreviations in financial context. Different types of abbreviated terms selected from the texts of the proper functional style of Modern English are analyzed and functional features of abbreviated terms and their prototypes are described. The demotivated and succinct form of the abbreviated terms often produces semantic ambiguity and uncertainty. In the financial context, as the research reveals, abbreviated terms enter the semantic relationships with the other lexical units which serve to reducing the uncertainty partially or completely of the terms.

## Streszczenie

### **Strukturalne i funkcjonalne cechy skrótów terminologicznych w języku angielskim**

Temat badania jest związany z zagadnieniami skrótów terminologicznych w współczesnym języku angielskim z funkcjonalnego punktu widzenia. Różne typy skrótów wybrane z tekstów stylu finansowego zostały przeanalizowane, funkcjonalne cechy terminologicznych skrótów i ich prototypów zostały opisane. Maksymalnie zwięzła forma skrótu często powodują niejednoznaczność. W finansowym kontekście, zgodnie z analizą, skróty terminologiczne wchodzą w związki semantyczne z innymi leksemami, które zmniejszają niejasność albo dwuznaczność.

# Nazwy pochodne od prymarnych wyrazów ergonimów instytucji szkolnictwa wyższego

Jan Franciszek Nosowicz  
Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

## Wstęp

Jednym z elementów tworzących wizerunek instytucji jest jej nazwa. Specjaliści pracujący nad tym, zdając sobie sprawę z rosnącej konkurencji, zwracają uwagę na wszystkie czynniki, które mogą mieć wpływ na stan i rozwój „przedsiębiorstwa”. Wybór jego nazwy, tej swoistej „wizytówki firmy”, może stać się poważnym problemem.

Nazewniczą kategorią odnoszącą się do nazw obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją, skupiających się na konkretnej działalności – można nazwać ergonimią. Szybki rozwój w tej dziedzinie nazewnictwa rozpoczął się wraz ze społecznymi i gospodarczymi zmianami w latach 80-tych i 90-tych. Tak było w tym okresie w większości języków słowiańskich. Pojawiła się ogromna liczba neologizmów nazewniczych. Wśród wielu nazw umieszczanych w książkach telefonicznych, w ogłoszeniach, reklamach, stronach internetowych itp., można znaleźć specjalne modele nazewnicze sprzyjającego kreowaniu pozytywnego wizerunku „firmy”.

Ponieważ w każdym kraju, co roku pojawiają się i znikają tysiące dużych i małych firm oraz wszelkiego rodzaju innych instytucji, ergonimy można uznać za jeden z najbardziej produktywnych sektorów nazewnictwa. Ergonimy – to również nazwy uczelni i szkół wyższych, należące do ogólnego zbioru chrematonimów – są najnowszą dyscypliną onomastyki.

## Ergonomia wyższych uczelni

W roku 2000 pojawił się artykuł E. Rzetelskiej-Feleszko *Nazwy firm – chaos czy system?* (Rzetelska-Feleszko, 2000). Należałoby się zastanowić, czy to nie dotyczy również nazewnictwa instytucji szkolnictwa wyższego w Polsce. Jedną z pierwszej pracą dotyczącą tego rodzaju nazewnictwa jest artykuł L. Dacewicz *Nazwy polskich uczelni wyższych – tradycja i współczesność*<sup>1</sup> (Dacewicz, 2007). Wg. niej aktualny stan badań onomastycznych pozwala umiejscowić nazwy uczelni, szkół wyższych w dziale ergonimów lub instytucjonimów, które tworzą jedną z subdyscyplin chrematonimii (Dacewicz 2007: 521).

Wg Dz. U. z 2012 r. poz. 572 – uczelnia (także szkoła wyższa) – to szkoła prowadząca studia wyższe. Uczelnia to w Polsce jednostka organizacyjna państwowa, samorządowa lub prywatna działająca na podstawie przepisów ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym* lub w przypadku uczelni kościelnych na podstawie umowy Rządu RP z władzami odpowiedniego kościoła. Nazewnictwo uczelni jest określone według uprawnień. A więc zgodnie z ustawą z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym*, uczelnie mają prawo używać w swoich nazwach następujących wyrazów w zależności od posiadanych uprawnień: *uniwersytet*, *uniwersytet techniczny*, *uniwersytet uzupełniony przymiotnikiem w celu określenia profilu* (np. *uniwersytet pedagogiczny*, *uniwersytet medyczny* itp.), *politechnika*, *akademia* (Dz.U., 2012, 573).

Zintegrowany system informacji o nauce i szkolnictwie wyższym POLon (<http://polon.nauka.gov.pl/>), który stanowi podstawowe źródło omawianych w niniejszym tekście ergonimów, zawiera *Rejestr instytucji szkolnictwa wyższego* (bez jednostek filialnych) – tj. 520 nazwy wszystkich uczelni w Polsce oraz oddzielnie *Rejestr uczelni niepublicznych i związków uczelni niepublicznych* – z 379 nazwami wszystkich prywatnych szkół wyższych (<https://polon.nauka.gov.pl/opi/aa/rejestry/szkolnictwo?execution=e2s1>).

Z zamieszczonych w POLonie rejestrze jednostek szkolnictwa wyższego przytłaczającą większość stanowią ergonimy, zawierające w swej nazwie wyraz *szkoła* (392 uczelnie wyższe, tj. 75% całości). Spośród nich najwięcej jest nazw z wyrażeniem *wyższa szkoła* (329 uczelni), np.: *Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu*, *Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku*, *Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Bielsku-Białej*, *Wyższa Szkoła Humanistyczna we Wrocławiu*, *Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie*.

Nazw z wyrażeniem *szkoła wyższa* – jest 47, np.: *Dolnośląska Szkoła Wyższa z siedzibą we Wrocławiu*, *Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie*, *Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku*, *Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim*, *Podkarpacka Szkoła Wyższa im. bł. ks. Władysława Findysza w Jaśle*.

<sup>1</sup> Wcześniej ukazała się praca M. Szelewskiego *Pragmatyczna interpretacja ergonimów komercyjnych na przykładzie nazw szkół językowych* (Szelewski, 2004).

I tylko 6 nazw z wyrażeniem *szkoła główna*, np.: *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*, *Szkoła Główna Politechniczna z siedzibą w Nowym Sączu*, *Szkoła Główna Służby Pożarniczej*.

Z wyrazem *uniwersytet* mamy w Polsce 20 ergonimów, np.: *Uniwersytet Warszawski*, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*, oraz 25 tzw. „uniwersytetów przymiotnikowych”, np.: *Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*, *Uniwersytet Medyczny w Łodzi*, *Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu*.

Z wyrazem *akademia* mamy w Polsce 42 instytucje szkolnictwa wyższego, np.: *Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy*, *Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie*, *Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie*.

Mniej liczne są nazwy z wyrazem *politechnika* (14 uczelni wyższych), np.: *Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki*, *Politechnika Częstochowska*, *Politechnika Białostocka*; także nazwy z wyrazem *uczelnia* (13 ergonimów), np.: *Uczelnia Łazarskiego w Warszawie*, *Europejska Uczelnia Społeczno-Techniczna w Radomiu*, *Uczelnia Zawodowa Zagłębia Miedziowego w Lubinie*.

Poza tym mamy w Polsce takie nazwy uczelni jak:

- *collegium* (10 nazw), np.: *Collegium Civitas w Warszawie*, *Collegium Da Vinci z siedzibą w Poznaniu*, *Collegium Medicum Wyższa Szkoła Służb Medycznych z siedzibą w Warszawie*;
- *wszechnica* (3 nazwy): *Wszechnica Polska Szkoła Wyższa w Warszawie*, *Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach*, *Wszechnica Mazurska z siedzibą w Olecku*.

W POLONIE zarejestrowane są również nieliczne samodzielne jednostki szkolnictwa wyższego zawierające w swej oficjalnej nazwie wyrazy *wydział*, *instytut*, *seminarium*, *centrum*. Są to: *Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie*, *Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*, *Instytut Teologiczny im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu*, *Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej*, *Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie* oraz *Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie*.

Z podstawowych wyrazów wchodzących w skład nazwy instytucji szkolnictwa wyższego w Polsce największą karierę zrobiło chyba słowo *akademia*<sup>2</sup>. Ten wyraz znajdujemy w onimach często bardzo odległych od szkolnictwa wyższego.

Przede wszystkim wiele szkół średnich w Polsce, w większości policealnych ma w swej nazwie *akademia*. Np.: *Akademia Twórczych Poszukiwań* (jest placówką policealną, niepubliczną, zarejestrowaną w wydziale oświaty Urzędu Miasta Zielonej Góry), *Akademia Ochrony Zdrowia i Urody* (policealna szkoła kosmetyczna, wizażu i masażu w Gorzowie Wielkopolskim), *Akademia Technik Fryzjerskich* (szkoła fryzjerstwa praktycznego we Wrocławiu), *Akademia Zdrowia* (szkoły policealne (fryzjerstwa,

<sup>2</sup> *Akademia* (gr. *akademeia*) – to szkoła założona w Atenach ok. 387 r. p.n.e. przez Platona. Mieściła się w gaju poświęconym herosowi ateńskiemu Akademosowi, od którego imienia pochodzi jej nazwa.

kosmetyczne, masażu) w wielu miastach Polski), *Akademia Sztuk Wizualnych* (szkoła policealna w Poznaniu), *Akademia Fotografii* (szkoła fotografii, studia fotograficzne, kursy i warsztaty), *Europejska Akademia Fotografii* (policealna szkoła w Warszawie), *Akademia Twórczych Poszukiwań* (policealna szkoła fotografii), *Akademia Startu* (policealna wielozawodowa szkoła w Białymstoku), *Akademia Sukcesu* (szkoła policealna wielozawodowa w Białymstoku), *Policealna Szkoła Nowoczesnych Technik Grzewczych Akademii Viessmann* we Wrocławiu

Również wszelkiego rodzaju kursy kształcenia zawodowego i innych przydatnych umiejętności noszą nazwę *akademie*. I jaka tu pomysłowa bogata twórczość nazewnictwa, np.: *Akademii Fryzjerstwa* (szkolenia fryzjerskie), *Akademia Estetyki* (kursy wizażu, fryzjerstwa, stylizacji paznokci), *Akademia Sztuki Piękności* (kursy kosmetyczne), *Europejska Akademia Mody* (kursy odzieżowe w wielu miastach Polski), *Akademia Bezpiecznej Jazdy* (kursy doskonalenia jazdy), *Akademia Dobrej Jazdy* (kursy samochodowe), *Akademia Kierowcy* (kursy prawa jazdy), *Akademia Fitness* (szkolenie instruktorów fitness w Polsce), *Akademia Tańca i Fitnessu*, *Akademia Tańców* (kursy tańca), *Akademia Ruchu* (taniec, praca z ciałem, sztuki walki), *Akademia Bonsai* (kursy hodowania bonsai), *Akademia Hatha-Jogi* (szkoła jogi z największymi tradycjami w Polsce), *Akademia Yiquan* (zajmujemy się nauczaniem i popularyzacją chińskiego systemu sztuki walki yiquan oraz form ćwiczeń prozdrowotnych), *Akademia Żeglarstwa* (kursy na patenty żeglarskie i instruktorskie), *Akademia Podwodna* (nauka nurkowania), *Akademia Językowa* (kursy języków obcych), *Akademia Języków Obcych i Kultur Narodów* (Kursy, których celem jest nie tylko nauczanie, doskonalenie znajomości języków obcych wśród studentów i klientów zewnętrznych, ale także propagowanie kultur różnych narodów poprzez organizację Dni Narodów, koncertów i spotkań), *Akademia Nauki* (kursy szybkiego czytania), *Akademia Szybkiego Czytania* i wiele innych

Coraz częściej dzisiejsze dziecko swą pierwszą edukację rozpoczyna w „akademii”. Rodzice są szczęśliwi mając w domu już trzyletniego „akademika”. Jak grzyby po deszczu powstają więc prywatne przedszkola o wdzięcznych nazwach, np.: *Akademia Małych Odkrywców*, *Akademia Przedszkolaka SMYK*, *Akademia Małych Odkrywców*, *Akademia Smyka*, *Akademia Krasnoludków*, *Akademia Malucha*, *Przedszkole Poziomkowa Akademia*.

Różnego rodzaju zajęcia dodatkowe dla dzieci, programy edukacyjne, imprezy to oczywiście także *akademie*. Np.: *Kolorowa Akademia* (program wyrównywanie szans edukacyjnych, kulturalnych i rozwojowych oraz przeciwdziałanie izolacji społecznej dzieci niepełnosprawnych), *Akademia Filmowa Multikino* (wprowadzenie młodego widza w świat filmu, prelekcje o filmach), *Akademia Młodych Odkrywców* (cykle wykładów popularno-naukowych przeznaczonych dla dzieci), *Dziecięca Akademia Artystyczna*, (zajęcia ogólnorozwojowe z elementami plastyki, ceramiki), *Akademia Aktywnych i Kreatywnych* (program wszechstronnie rozwijających zajęć dla dzieci w wieku od 0 do 6 roku życia), *Akademia Jarzenia* (Edukacyjne show, którego celem jest podniesienie świadomości wśród dzieci i młodzieży na temat zagrożeń, jakie pojawiają się przy niewłaściwym obchodzeniu się z urządzeniami elektrycznymi).

Jeżeli nasze dziecko już w przedszkolu jest „akademikiem”, to wypada, aby i wakacje miało również na najwyższym poziomie. Nazwy kolonii letnich i innego



zorganizowanego wypoczynku to ma się rozumieć – *akademie*. Oto jaką nazwę noszą przedsięwzięcia turystyczne dla dzieci, np. w OFERCIE LATO 2015 – zamieszczonej w Internecie: *Akademia Szkrabusiów*, *Akademia Wikingowa z nauka pływania*, *Akademia Marynarska*, *Akademia Nie z Tej Ziemi*, *Akademia Westernowa*, *Akademia Detektywistyczna*, *Akademia Policyjna*, *Akademia Audiowizualna*, *Akademia Rozmaitości*, *Roztańczona Akademia*, *Akademia Antyczna*, *Akademia Podróżnicza*, *Dziecięca Akademia Przygody*, *Akademia Olimpijsko-Sportowa*, *Akademia z Rodzicami*.

Największą jednak *akademiomanią* może poszczycić się Internet. Zauważamy tu wręcz niewiarygodną produktywność wyrazu *akademia*. Najwięcej nazw z tym słowem zawierają internetowe serwisy szkoleniowe – nastawione na zdobywanie i poszerzanie wiedzy. Są to zazwyczaj swego rodzaju „szkoły internetowe”, o bardzo różnorodnym i zróżnicowanym stopniu kształcenia. Jak i inne szkoły, aby zainteresować swą ofertą, te „wirtualne uczelnie” również przeważnie nazywają się akademiami. Równocześnie każda z nich stara się sobie nadać taką nazwę, aby w tym tłumie wyróżnić się z pośród pozostałych. I kwitnie tu następujące bogactwo nazw, np.: *Akademia Consulting* (szkolenia rozwijające kompetencje pracowników), *Akademia Białego Kruka* (profesjonalne przygotowanie kadr na potrzeby implementacji i rozwoju strategii Six Sigma), *Akademia e-Zamówień Publicznych* (szkolenia z zamówień publicznych dla zamawiających i wykonawców, wdrożenia aukcji i licytacji elektronicznych), *Akademia Kadr* (cykl szkoleń biznesowych na Uniwersytecie Wrocławskim z cyklu „Powieśmy Ci jak być asertywnym”, „Jak pracować w grupie”), *Akademia Profesjonalnej Administracji* (podnoszenie kwalifikacji w zakresie ICT – projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego), *Akademia WWW* (kursy i szkolenia komputerowe), *Akademia Technologii Informatycznych* (szkolenia komputerowe), *Akademia Menedżera* (kształcenie i doskonalenie umiejętności menedżerów i pracowników z różnych szczebli organizacyjnych w nowoczesnych przedsiębiorstwach), *Gdańska Akademia Bankowa* (kształcenie kadr bankowych i finansowych polskich i zagranicznych), *Polska Akademia Rachunkowości S.A.* (szkolenia), *Akademia Szkoleń i Kompetencji*, *ABC Akademia* (jest firmą oferującą rozwiązania Business Intelligence do zwiększania zyskowności przedsiębiorstw), *Akademia Motywacji i Sukcesu* (kursy, szkolenia motywacyjne, artykuły, cytaty, e-booki, które nauczą cię motywować i osiągać sukces), *Akademia Psychologii Zorientowanej na Proces* (ośrodek terapeutyczno-szkoleniowy), *Akademia Dashofera* (szkolenia, seminaria, branżowe szkolenia, fachowe konferencje, warsztaty dokształcające, specjalistyczne seminaria), *Akademia Szkół Uczących Się* (kursy, szkolenia i warsztaty podnoszące jakość pracy nauczycieli i szkoły), *Akademii Umiejętności Pedagogicznych w Kwidzynie* (szkolenie nauczycieli), *Akademii Oszczędzania Energii* (cykl szkoleń z zakresu zapoznania się z najnowszymi technologiami w zakresie wykorzystania i wykonywania izolacji), *Łysogórska Akademia Kobiet* (unijny projekt, w ramach którego 200 kobiet zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym z siedmiu gmin województwa świętokrzyskiego: Bielin, Bodzentyna, Górna, Łącznej, Masłowa, Suchedniowa i Wąchocka weźmie udział w szkoleniach, które pozwolą im znaleźć pracę), *Akademia Prasy Lokalnej* (program szkoleniowy skierowany do dziennikarzy, grafików i menedżerów z prasy lokalnej w Polsce), *Akademia Capgemini* (program

szkoleniowy studentów Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie), *Akademia Artes Liberales* (Program szkolenia odbywania interdyscyplinarnych studiów równoległe na kilku uczelniach. Zapewnia wybitnie uzdolnionym, kreatywnym humanistom zdobycie niepowtarzalnego, rozległego wykształcenia oraz poświadczanego przez sześć uczelni dyplomu).

Akademiomania zawładnęła również wszelkiego rodzaju serwisami informacyjnymi i portalami internetowymi. Poświęcone są one informacjom o organizacji, misji, charakterze organizacji, liście sukcesów, danych identyfikacyjnych i kontaktowych oraz aktualnym informacjom o samych organizacjach. Charakteryzują się dużymi zasobami treści. I tu również zauważamy bogatą twórczość nazewniczą z wyrazem *akademia*, np.: *Akademia Zdrowia i Urody*, *Akademia Walki z Rakiem*, *Akademia Domu i Wnętrza* (to program, w którym doradzamy, informujemy, śledzimy bieżące trendy i mody w budownictwie i wnetrzarstwie), *Akademia Familijna* (międzynarodowa sieć kursów wychowawczych dla rodziców), *Akademia Energii* (portal Polskiego Towarzystwa Przesyłu i Rozdziału Energii Elektrycznej), *Akademia Filozoficzna* (propagowanie kultury filozoficznej i artystycznej w Polsce oraz postaw dialogu i kreatywności), *Akademia Dobrych Pomysłów* (portal ludzi dobrej woli), *Akademia Kariery Zawodowej* (aktywizacja w zakresie poszukiwania pracy), *Akademia Menagera*, *Akademia Sukcesu* (porady i motywacja dla menedżerów i ludzi sukcesu), *Akademia Przedsiębiorczości*, *Akademia Wiedzy Praktycznej* (skuteczne metody osiągnięcia sukcesu i samodoskonalenia), *Akademia Internetu* (dokonuje selekcji stron zgłoszonych do Webstarfestival), *Akademia Fotografii Cyfrowej HP*, *Młodzieżowa Akademia Informatyczna*, *Akademia Online*, *Akademia Tarota*, *Akademia Maratonu*, *Akademia Zwierciadła* (witryna miesięcznika „Zwierciadło”), *Akademia Pracy* (witryna „Gazety Prawnej”). I wiele wiele innych tego rodzaju nazw.

Jak i w niewirtualnej rzeczywistości, również w Internecie *akademia* rozprzestrzenia się na inne sfery ludzkiej działalności. Popularne się stają tzw. serwisy społecznościowe – jest to rodzaj stron, na których spotykają się internauci o podobnych zainteresowaniach. Fundamentem serwisów społecznościowych są fora dyskusyjne, lub czaty. W ich nazwach często spotykamy słowo *akademia*. Np.: *Akademia Kreatywnego Odchudzania*, *Akademia Tajemniczych Sztuk Pięknych*, *Akademia Uwodzenia* (jak skutecznie podrywać i uwodzić kobiety), *Akademii Pstryk* (aktywizacja dzieci i młodzieży oraz działania służące przygotowaniu do samodzielnego podejmowania inicjatyw w środowisku społecznym), *Akademia Relaksu i Rehabilitacji*, *Akademia Gorzowska* (forum dyskusyjne).

Również serwisy rozrywkowe – rodzaje stron, na których znajdziemy tylko humor i różne zabijające czas ciekawostki, śmieszne zdjęcia, filmiki, muzykę itp. (tzw. czasoumilacze). Też często są to *akademie*. Np.: *Akademia Tajemniczych Sztuk Pięknych*, *Akademia Musicalowa*, *Akademia Humoru Aleksandra Trzaski*, *Akademia Rzygaczy* (niezależna placówka badawcza historii i współczesności Gdańska), *Akademia Uwodzenia*, *Mistrzowska Akademia Miłości*, *Akademia Seksu*, *Akademia Humoru Żołnierskiego*, *Akademia Rozrywki*, *Akademia Dobrego Humoru*.

Solidne vortale, których głównym zadaniem jest dostarczanie szczegółowej informacji z konkretnej dziedziny, też często nazywają siebie *akademią*. Np.: *Akademia Mocowania* (propagowanie wiedzy z zakresu mocowania ładunków), *Akademia*

*Dialogu* (upowszechnianie wiedzy na tematy: porozumiewanie się, radzenie sobie z problemami, problemy wychowawcze, rozwój dziecka itp.), *Akademia REHAU* (doradztwo optymalnego wykorzystania rozwiązań opartych na polimerach), *Akademia Sieci Cisco* (upowszechnianie wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych związanych z sieciami komputerowymi).

Również blogi – rodzaj stron, które generalnie są używane jako internetowe dzienniki – czasami też lubią nazwać siebie *akademią*. Przede wszystkim dotyczy to tzw. „blogów zamkniętych” – skoncentrowanych na jednym temacie. Możemy tu zaobserwować bardzo radosną twórczość nazewniczą, np.: *Akademia Ninja Konoha*, *Akademia Czarownic*, *Akademia Fotografii*, *Akademia Tańca Dawnego*, *Akademia Udanego Ślubu*, *Akademia Invest24.PL*, *Akademia 5klatek*, *Akademia Homiletyczna*, *Akademia Telemarketingu*, *Powszechna Akademia Nieruchomości*, *Akademia Tolerancji*, *Akademia Umiejętności*, *Akademia Fantastycznych Bohaterów*, *Akademia Ruchu*.

Wracając do realnej rzeczywistości należy wymienić różnego rodzaju stowarzyszenia i organizacje społeczne, a nawet fundacje o nazwie *akademia*. Np.: *Akademia Energii* (portal Polskiego Towarzystwa Przesyłu i Rozdziału Energii Elektrycznej), *Akademia Walki z Rakim* (Stowarzyszenie wspierania chorych na nowotwory; pobudza do walki, obalając schematyczne myślenie na temat choroby i leczenia), *Stowarzyszenie Akademia Łuczniczka* (propagowanie rękodzieła artystycznego), *Akademia Rozwoju Filantropii* (fundacja mająca na celu propagowanie i pobudzanie prospołecznych postaw filantropijnych), *Akademii Młodych Dyplomatów* (organizacja przygotowująca studentów ostatnich lat studiów oraz młodych absolwentów do rekrutacji do polskiej służby dyplomatycznej), *Akademia Inżynierska w Polsce* (ogólnopolskie stowarzyszenie inżynierów), *Stowarzyszenie „Akademia Wilanowska”* (Działanie w obrębie szeroko pojętej kultury, sztuki i nauki we wszystkich jej przejawach i aspektach, w szczególności zaś na rzecz ochrony i promocji Muzeum Pałacu w Wilanowie i dawnej rezydencji wilanowskiej, a także innych miejsc i zbiorów dziedzictwa narodowego).

Zdarzają się też różnego rodzaju kampanie, imprezy, konkursy, wczasy, akcje społeczne itp. nazywane *akademią*. Np.: *Akademia Bezpiecznego Samochodu* (kampania działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa na polskich drogach), *Świąteczna Akademia Rękodzieła* (konkurs), *Akademia Narolska 2008* (IX Międzynarodowe Galicyjskie Warsztaty Artystyczne), *Akademia Kreatywnego Odchudzania* (wczasy), *Akademia Zdrowia* (wczasy odchudzające), *Akademia Psa Pracującego* (wspólny zimowy wypoczynek z psami), *Akademia Rozgrzewki* (społeczna akcja edukacyjno-sportowa uświadczenia miłośnikom białego szaleństwa roli rozgrzewki i odpowiedniego przygotowania własnego ciała do wyczynów na śniegu), *Akademia Słońca* (opiekuje się turystami wypoczywającymi w gminie Rewal, bezpłatnie dostarczając im rozrywki, zachęcając do aktywnego spędzania czasu na plaży), *Akademia Przygody* (profesjonalne imprezy integracyjno-rozrywkowe – team building, szkolenia, imprezy integracyjne, imprezy firmowe, pikniki, imprezy dla firm), *Prawnicza Akademia Filmowa* (impreza studencka), *Letnia Akademia Filmowa* (impreza studencka), *Akademia Przyszłości* (konkurs wiedzy o ekonomii i zarządzaniu, organizowany przez firmę Eureko skierowany do studentów szkół państwowych i prywatnych), *Targi Akademia* (impreza

spotkań środowiska akademickiego i młodych ludzi z Polski północnej), *Akademia Seniora* (program działalności Wrocławskiego Centrum Seniora).

Spacerując po mieście spotykamy zakłady usługowe i sklepy o nazwie *akademia*. Np.: *Akademia Przygody* (organizacja profesjonalnych imprez integracyjno-rozrywkowych), *Akademia Sztuki Kulinarnej* (usługi cateringowe), *Akademia Fitness* (klub fitness), *Akademia Urody Amanda* (salon kosmetyczny), *Akademia Fryzury* (zakład fryzjerski), *Akademia* (księgarnia językowa w Warszawie), *Akademia* (restauracja na Mokotowie).

Wszelkiego rodzaju szkółki piłkarskie oraz innych dyscyplin sportowych są obecnie najczęściej nazywane *akademią*, np.: *Akademia Piłkarska Legii Warszawa*, *Akademia Piłkarska Górnik Wałbrzych*, *Piłkarska Akademia Władysława Żmudy*, *Warszawska Akademia Broni* (szkoła szermierki).

Zdarzają się też bardzo specyficzne akademie, np.: *Akademia Rozrywki* – audycja radiowa (skecz, monologi i piosenki) zaprzyjaźnionych z radiostacją Trójka artystów kabaretowych.

Tym bardzo modnym wyrazem ostatnio zainteresowała się również nasza rodzima reklama. Np. *Akademia codziennych przyjemności „Princessy”* – to reklama telewizyjna batonika-wafelka „Princessa”.

Powracając do nazewnictwa szkół wyższych w Polsce, możemy zauważyć, że w dzisiejszych czasach słowo *akademia* jest mile widzianym, można powiedzieć wręcz pożądanym elementem nazwy uczelni. Wiele z nich stara się zmienić swoją nazwę ze *szkoły wyższej* (oczywiście zgodnie z przepisami) na *akademię*. Należałoby się więc zastanowić, czy nie następuje swego rodzaju dewaluacja tego słowa? Przypomnijmy chociażby znaną prowokację „Gazety Wyborczej” *Akademia Wielka Lipa* i związaną z tym burzliwą dyskusję prasową o stanie polskiego szkolnictwa wyższego<sup>3</sup>.

Największą chyba jednak karierę zrobiło słowo *akademia* w literaturze dziecięcej, przede wszystkim w twórczości Jana Brzechwy. Jak wiadomo jego bajki bawią i wychowują, uczą pięknej polszczyzny. Na utworach Jana Brzechwy wychowały się pokolenia Polaków. Któż z nas nie zna *igły*, która tańczyła z *nitką*, a także *Kaczki Dziwaczki*, no i przede wszystkim *Pana Kleksa*? I tu uwidacznia się kunszt słowny poety i wizja przyszłości. Dzisiaj wielu widzi w postaciach jego utworów odniesienie do dzisiejszych czasów.

Lata okupacji przeżył Brzechwa pod Warszawą. Powstała wtedy *Akademia pana Kleksa*<sup>4</sup>. Była to jedna z pierwszych dla dzieci książek wydanych w roku 1946. Brzechwa nie był moralizatorem, zmuszał swego – nawet najmłodszego czytelnika – do samodzielnego myślenia, posługując się ironią, paradoksem czy karykaturą. A czyż nie jest karykaturalną wizją takiej przyszłości *Akademia Pana Kleksa*? Jego uczelnia spełnia wymogi współczesnej „nowoczesnej szkoły wyższej”.

Przed wszystkim świetne warunki lokalowe, o jakich niektóre dzisiejsze uczelnie mogą tylko pomarzyć. Znajduje się przy ulicy Czekoladowej. Zajmuje kolorowy,

<sup>3</sup> Zob. *Akademia Wielka Lipa*, „Gazeta Wyborcza”, Piątek 23 października 2009, s. 1–4.

<sup>4</sup> W latach 60 sześćdziesiątych kontynuacją tego utworu były *Podróże pana Kleksa* i *Triumf pana Kleksa*.

trzy piętrowy gmach. Na parterze mieszczą się sale szkolne, na pierwszym piętrze są sypialnie oraz jadalnia, na drugim mieszka pan Kleks – rektor uczelni, a na trzecim przechowuje swoje sekrety. Budynek otacza ogromny park oraz mur, w którym znajdują się furtki prowadzące do sąsiednich bajek.

Nauka i życie w akademii są może dziwne<sup>5</sup>, ale przecież w naszych czasach również się dąży po poszukiwania nowych form wychowawczych i edukacyjnych. Z pryszniców codziennie leci woda z sokiem, chłopcy chodzą w mundurkach (jeden z byłych naszych ministrów chciał to przecież wprowadzić), jedzą specjalne sosy w czasie posiłków, z jakich każdy ma inne właściwości<sup>6</sup>.

Przedmioty, jakich się tu naucza, są równie nowatorskie co i niespotykane. To między innymi kleskografia, przedzenie liter, leczenie chorych sprzętów, geografia podobna do gry w piłkę nożną – uczniowie kopią globus i wykrzykują nazwy miast i państw. Globus ten wpada raz do jednej lub drugiej z bajek (bowiem w parku otaczającym akademię znajdują się furtki do różnych bajek).

Zajęcia w Akademii Pana Kleksa są zatem niezwykle, już chociażby ze względu na różnorodność form nauczania. Przedmioty wymyślał Pan Kleks<sup>7</sup>. Na kleskografii dzieci robiły na papierze kleksy z atramentu, a następnie składały papier na pół. Kleksy się rozmazywały na papierze tworząc różne figury i postacie. Do takich obrazków dzieci dopisywały odpowiednie historyjki wymyślone przez Pana Kleksa. Po lekcji kleskografii dzieci przędyły litery. Polegało to na wyprostowywaniu drukowanych liter z książek. Do ciekawych przygód w Akademii należą także odwiedziny w fabryce dziur i dziurek<sup>8</sup> oraz odwiedziny Adasia w psim niebie, gdzie spotkał swojego Reksa.

Rektor uczelni – *Pan Kleks*<sup>9</sup> – jest wręcz niesamowitym nauczycielem. W przeprowadzanych w dzisiejszych czasach wśród studentów ankietach oceny pracowników naukowych przebiły chyba wszystkich wykładowców. Potrafi unosić się w powietrzu, przyrządzać potrawy z kolorowych szkiełek, powiększać i zmniejszać przedmioty, trzymać płomyki świec w swoich kieszeniach bez dna. Ma na twarzy kolorowe piegi i twierdzi, że piegi są piękne i modne. Ubiera się w cytrynowożółtą kamizelkę z mnóstwem kieszeni („Zrobioną chyba z samych kieszeni”). O takich wykładowcach dzisiejsi studenci wręcz marzą.

<sup>5</sup> O niektórych współczesnych uczelniach też się mówi, że są „dziwaczne”.

<sup>6</sup> Być może pozostałością tej wizji Pana Kleksa jest zwyczaj spożywania przez dzisiejszych studentów na wykładach kanapek, a wielu z nich stawia bezceremonialnie przed sobą na ławce wielką butlę z coca-koli.

<sup>7</sup> Gdyby się przyjrzeć programom nauczania wielu dzisiejszych uczelni, to w nich też jest wiele przedmiotów „wymyślonych”.

<sup>8</sup> Studiowanie ma być przecież przygodą, a odwiedziny w fabryce – to praktyki zawodowe.

<sup>9</sup> Na imię ma Ambroży – jest bohaterem także innych książek Jana Brzechwy. Dziś można by powiedzieć, że Ambroży Kleks, mag, czarodziej z piegami i w wielkich czarnych okularach to wypisz wymaluj dorosły Harry Potter. Jednak w utworach Brzechwy nie ma okrutnych scen przemocy, zawiści i nienawiści tak charakterystycznych dla baśni z wcześniejszych epok.

Niestety na końcu bajki, gdy Alojzy niszczy mu sekrety, Pan Kleks zamienia się w guzik<sup>10</sup>. Jan Brzechwa przewidział chyba, że często bywa taki smutny koniec niektórych „wybitnych” uczonych.

W dzisiejszych czasach byłyby to prawdopodobnie jedna z najatrakcyjniejszych uczelni w kraju. Kto nie chciałby poznać niezwykłego profesora, nauczyć się rzeczy, jakich nie można zgłębić w żadnej innej akademii i móc odwiedzać znane bajki przechodząc tylko przez furtki w murze? A może ktoś chciałby posłuchać opowieści szpaka Mateusza, dostać odznaczenie z piega i przeżyć przygody, o jakich można tylko śnić?

Ta radosna twórczość nazywania wszystkiego, co się da akademią ma też i swoje plusy – „wpływa na wzrost liczby uniwersytetów” w Polsce. Ten bujny rozwój akademii nie wszystkim się jednak podoba. „Solidne uczelnie” jeszcze do niedawna dumne z tego, że są akademią, a nie po prostu tylko szkołą wyższą, starają się ze wszech sił być uniwersytetem. Na tej fali przemianowywania nazw zostają powoływane uniwersytety o niespotykanych dotychczas w Polsce nazwach.

Takim rozwojem sytuacji poczuły się zagrożone „prawdziwe” uniwersytety. Dlatego też zgodnie z Ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz.U. 2005 nr 164 poz. 1365) zarządono, że wyższe uczelnie mają prawo używać w swoich nazwach następujące wyrazy w zależności od posiadanych uprawnień:

- *uniwersytet* – uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora w co najmniej 12 dyscyplinach
- *uniwersytet* uzupełniony przymiotnikiem w celu określenia profilu – ma co najmniej 6 uprawnień do nadawania stopnia naukowego, w tym co najmniej 4 uprawnienia w dziedzinach objętych profilem uczelni
- *akademia* – to uczelnia, która ma co najmniej 2 uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora.

W ten sposób mamy w Polsce pełnoprawne *tradycyjne* uniwersytety, np.: *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, *Uniwersytet Gdański*, *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*, *Uniwersytet w Białymstoku* oraz nowe tzw. uniwersytety *przymiotnikowe*, np.: *Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*, *Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Kochanowskiego w Kielcach*, *Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu*, *Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach*, *Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie*, *Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, *Uniwersytet Rolniczy im. Hugo Kołłątaja w Krakowie*, *Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (dawna Akademia Techniczno-Rolnicza) w Bydgoszczy*, *Uniwersytet Zachodniopomorski Technologiczny w Szczecinie*

Gdyby Jan Brzechwa żył w dzisiejszych czasach, prawdopodobnie szkoła Ambrożego Kleksa nosiłaby już nazwę *Uniwersytet Pana Kleksa*.

<sup>10</sup> Wg *Słownika języka polskiego* – w trzecim potocznym znaczeniu wyraz *guzik* to: «zupełnie nic».

## Bibliografia

- Dacewicz L. (2007). *Nazwy polskich uczelni wyższych – tradycja i współczesność*, [w:] *Nowe nazwy własne. Nowe tendencje badawcze* pod red. Aleksandry Cieślikowej, Barbary Czopek-Kopciuch i Katarzyny Skowronek, Kraków: Wydawnictwo Pandit.
- Dacewicz L. (2009). *Nazwy polskich i białoruskich uczelni wyższych w ujęciu porównawczym*, W: *Droga ku wzajemności*. Grodno: Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego w Grodnie.
- Dziennik Ustaw z 2012 r. poz. 572. Pobrano 22 lutego 2016, z: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000572>.
- Furdal A. (1986), *Onomastyka widziana z zewnątrz*, W: *Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście*: materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej w Opolu-Szczedrzyku 12–13 X 1984 r, red. Henryk Borek. Opole: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu.
- Kaleta Z. (1998), *Teoria nazw własnych W: Polskie Nazwy Własne. Encyklopedia*, pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Nosowicz J.F.: *Akademiomania*, W: *W dialogu języków i kultur*, Wydawnictwo Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie, Warszawa 2010, s. 235–250.
- Podracki J. (2006) *Nazwy szkół i przedszkoli* W: „*Życie Szkoły*”. Zeszyt 6, s. 18–22.
- Rzetelska-Feleszko E (2000). *Nazwy firm – chaos czy system?* W: *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*: materiały z XI Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej 15–17 czerwca 1998. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Szelewski M. (2004) *Pragmatyczna interpretacja ergonimów komercyjnych na przykładzie nazw szkół językowych*. „*Onomastica*” № 49. s. 165–179.
- Szelewski M. (2010). *Ergonimy komercyjne w polskiej i rosyjskiej przestrzeni językowej*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Szwajczuk A. (2011). *O błędnych tłumaczeniach nazw uczelni wyższych w Polsce: dlaczego powszechna praktyka tłumaczenia nazw szkół wyższych na uniwersity budzi kontrowersje?* s. 265–283. W: *Interdyscyplinarność w dydaktyce nauczania języków obcych*, red. Katarzyna Jaworska-Biskup, Barbara Kijek, Alina Szwajczuk. Szczecin: Wydawca: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe ZAPOL Dmochowski, Sobczyk.

## Streszczenie

Analiza nazw własnych, a szczególnie ergonimów, wymaga specyficznego podejścia. Ogólnie rzecz biorąc można stwierdzić, że onimy nie tworzą kategorii gramatycznej, nie są też typową kategorią leksykalną. Świadczy o tym ich wyjątkowo wysoka skłonność do tworzenia wyrażen syntaktycznych, odporność na przekształcenia w procesie translacji i stosunkowo niewielka podatność na zmiany, wywołane uwarunkowaniami pozajęzykowymi. Nazwy uczelni, należące do ogólnego zbioru chrematonimów, są najnowszą dziedziną badawczą onomastyki. Rozwój tej dyscypliny wiąże się w Polsce z okresem transformacji ustrojowej i wprowadzeniem gospodarki rynkowej. Nazwy nowych szkół wyższych charakteryzują się wysokim współczynnikiem pragmatyczności. Założyciele przeważnie kierują się potrzebą przekazania informacji o uczelni – profilu kształcenia, ofercie edukacyjnej, a także lokalizacji.

Wśród polskich nazw dawnych tradycyjnych dominują *akademia*, *politechnika*, *uniwersytet*, *szkoła wyższa*, rzadko *szkoła główna*, *uczelnia*, *collegium*, *wszechnica*. Czasami samodzielnie istniejąca szkoła wyższa nosi nazwę *wydział*, *instytut*, *seminarium*.

Niniejszy artykuł jest próbą przeanalizowania części nazewnictwa z zakresu ergonimii szkół wyższych, stosowanego w polskiej przestrzeni językowej. Omówione zostały również nazwy pochodne od słowa *akademia*. Problematyka badawcza, założenia metodologiczne oraz zakres poddanego analizie materiału wymagają szerszego omówienia.

## Summary

### ***The proper names of higher education institutions as a source of verbal creativity featuring derivatives in the field of ergonymy***

Featuring derivatives in the field of ergonymy the analysis of proper names, with a special emphasis placed upon ergonyms, requires a highly specific approach. By and large, the group of onyms constitutes neither a separate grammatical category nor a typical lexical class. The above statement may be corroborated by their prolific capacity for the creation of syntactic expressions, resistance to transformations within the translation cycle, and relatively insignificant responsiveness to modifications driven by extralinguistic factors. The proper names applicable to universities display a high coefficient of pragmaticity. While belonging the class of chrematonyms, they form the newest research area of onomastics. The development of the discipline concerned was triggered by the period of political system transformations and implementation of market economy. Founders very often follow the need for incorporating in the selected name the rudimental message on a given school, i.e. its educational profile, university offer and localization.



The list of lexemes prevailing in the pool of traditional names includes such words as *academia*, *university of technology*, *higher school*, *school*, *university*, *college* or *higher education institution*. Every now and then an independently acting unit happens to be equipped with one of the following labels: *department*, *institute* or *seminar*.

This article ventures to explore the nomenclature functioning within the Polish linguistic reality and applicable to the realm of ergonymy related to higher education institutions. Discussed were also the name derived from the word *academy*. The research area, methodological tenets as well as the scope of material under scrutiny shall be subject to and furthered by an in-depth and elaborate discussion.



# Reklama w kształceniu neofilologicznym

Jacek Nowakowski

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

## Wstęp

Jednym z pytań najczęściej zadawanych w badaniach jest kwestia przyczyny sukcesów jednych miast i niepowodzeń innych. Pytanie to dotyka w istocie rzeczy problemu, przed którym staje każdy człowiek: dlaczego jedni wymyślają i narzucają skutecznie reguły, z którymi inni muszą się liczyć, aby przetrwać? Coraz rzadziej jednak kontekstem tych pytań, w odniesieniu do miast, staje się perspektywa historyczna, długotrwałe procesy ekonomiczne, różnice w położeniu geograficznym, zmiany klimatyczne. Ich miejsce zajmują jednorazowe decyzje, gwiazdorskie przywództwo, spektakularne inwestycje, udane kampanie marketingowe, konsumenckie mody, atrakcje turystyczne zakorzenione w przemysłach kulturowych itp. W celebryckim żargonie współczesnej kultury globalnej pytanie o sukces nabiera szczególnego znaczenia, ponieważ rywalizujące ze sobą miasta opisuje się podobnie jak ludzi biorących udział w globalnej konkurencji o sławę, powodzenie i pieniądze. Nie bez powodu *Who's Your City?* pyta w tytule swojej ostatniej książki Richard Florida<sup>1</sup>. Kilka lat wcześniej, obwieszczając narodziny klasy twórczej, ten sam Florida znał zapewne o dwa lata starszą książkę Charlesa Landry'ego<sup>2</sup> propagującą pojęcie twórczego miasta.

Twórczej klasy od twórczego miasta odłączyć bowiem nie sposób: miejscem życia klasy twórczej są twórcze miasta, o tym, że miasto jest twórcze, decyduje siła

---

<sup>1</sup> R. Florida, *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books, New York 2002.

<sup>2</sup> Ch, Landry, *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan Publications, London, Sterling, V.A. 2000.

przyciągania do niego twórczej klasy<sup>3</sup>. Ludzie poszukujący nowych form kreatywności chcą mieszkać i pracować z podobnymi sobie.

## Pojęcie pola semantycznego

W 1839 roku Reisig stworzył termin *semazjologia* w celu wykrycia praw, które rządzą przeobrażeniami treści wyrazów. Był to etap klasyfikująco-logiczny, ze względu na specyfikę zakresu badań ograniczającą się do próby ujęcia w schematy klasyfikacyjne zmiany treści pojęciowej słów. Semantyka była na początku nauką o rozwoju treści poszczególnych wyrazów. Hermann Paul domagał się analizowania wyrazu w jego typowych związkach z innymi wyrazami oraz chciał opracować słownik nie o układzie alfabetycznym lecz rzeczowym „tj. uwzględniającym naturalne grupowanie się wyrazów w zespoły na podstawie ogólnego, nadrzędnego znaczenia”<sup>4</sup>. Wszystkie jednak pojawiające się spostrzeżenia na temat znaczenia czy funkcji wyrazów nie tworzyły żadnej zwartej koncepcji, a zostały zawarte i uogólnione dopiero z wprowadzeniem pojęcia pola znaczeniowego.

„Samo pojęcie „pola” zostało przez nauki humanistyczne zaczerpnięte z fizyki; około roku 1920 zaczyna nim operować socjologia; nazwa ta staje się też terminem kierunku psychologicznego znanego pod nazwą „psychologii postaci” (Gestaltpsychologie), postulującego kompleksowe ujmowanie zjawisk psychicznych. Językoznawcze koncepcje pola wiąże wyraźna zależność zarówno do ujęć psychologii postaci, jak bezpośrednio do teorii fizycznych...”<sup>5</sup>. **Psychologia postaci (Gestalt)** lub inaczej **gestaltizm** to kierunek w psychologii przeciwstawiający się koncepcji życia psychicznego jako kompleksu elementów składowych – zjawisk elementarnych. W zamian za to proponuje koncepcję opowiadającą się za tym, aby życie psychiczne traktować jako twór złożony z pewnych wyłaniających się całości.

Na pojęcie pola w aspekcie językoznawczym wpłynęły przede wszystkim poglądy Saussure’a i Humboldta – „traktowanie języka jako zamkniętego systemu elementów powiązanych wzajemnymi zależnościami” a „zmiana jednego elementu pociąga za sobą przeobrażenia całego układu”. Wskazał on też na dwa rodzaje związków między wyrazami – związki syntagmatyczne, gdzie wyrazy łączą się w konkretnych użyciach

<sup>3</sup> J.F.Nosowicz: *Специфика отражения мировоззрения в лексических системах русского и польского языков*, W: *Mniejszości etniczne. Dylematy i konteksty tożsamościowe. Polityka wielokulturowości*, Red. Adela Kożyczkowska, Kazimierz Kossak-Główczewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ISBN 978-83-7865-214-4, Gdańsk 2014, s. 189–197.

<sup>4</sup> D. Buttler, *Koncepcje pola znaczeniowego*, Przegląd Humanistyczny, Warszawa 1967, nr 2, s. 42.

<sup>5</sup> Gestalt (niem. *postać*) pierwotnie stanowiła zaproponowaną przed II wojną światową w Niemczech teorię percepcji, alternatywną do innych znanych i akceptowanych na początku XX wieku. Ze względu na swoje odmienne od innych, teorii, podejście do opisu zjawiska percepcji doczekała się kontynuacji i została rozwinięta.

i związku asocjacyjne, które kojarzą jednostki językowe w pamięci mówiących. Każda z koncepcji pola wysuwa na plan pierwszy jeden z tych rodzajów.

„W ujęciu de Saussure’a wyraz – centrum pola kojarzy się z czterema ciągami słownymi: 1) z wyrazami genetycznie pokrewnymi (np. *enseignement* – i *enseigner*), 2) ze słowami o analogicznej strukturze (np. *enseignement* – i *armement, changement*), 3) z synonimami (np. *enseignement* – *éducation*), 4) z wyrazami podobnymi pod względem czysto dźwiękowym (*enseignement* – i *justement*)”. Są to pola asocjacyjne, w których tkwią zalążki wszystkich przeobrażeń znaczeniowych, zależnie od skojarzeń semantycznych. Nie będą to jednak wszelkiego typu luźne skojarzenia z konkretnym wyrazem jak to postulował Bally, jego koncepcja została zaadoptowana przez teoretyków literatury i badaczy stylu, ale odrzucona przez lingwistów jako zbyt obszerna.

Wilhelm von Humboldt twierdził, że kontakt z rzeczywistością odbywa się za pomocą języka i że to język dostarcza człowiekowi potrzebnych mu informacji o otaczającym go świecie oraz zawiera jego utrwalony obraz. To „język narzuca swym użytkownikom gotowe formy, schematy poznania, jest pośrednikiem między człowiekiem i rzeczywistością”<sup>6</sup>. Teoretyków pola często nazywa się neohumboldtystami, niezależnie od dzielących ich ujęć szczegółowych.

Semantyka wg postulatu de Saussure’a badałaby „życie znaków w obrębie życia społeczeństwa” – od greckiego *sēmeîon* ‘znak’<sup>7</sup>. „Wszystkie wyrazy są znakami”<sup>8</sup>. Wg samego t. Milewskiego jest to „teoria informacji – nauka o wszelkich rodzajach znaków i sposobach przekazywania informacji”<sup>9</sup>. Celem semantyki jest wykrycie czynników scalających w powstających grupach leksykalnych. Anna Wierzbicka dzieli semantykę na: komplementaryzm – „wszystko współdziała dla wyrażenia znaczenia: słowa, konstrukcje gramatyczne i mechanizmy pragmatyczne (łącznie z intonacją)”<sup>10</sup> – podejście Morrisa; pragmatyzm – „człowiek (użytkownik języka) jest naprawdę miarą wszystkich rzeczy i w którego wypadku „obiektywne” aspekty znaczenia są nierozdzielnie związane z „subiektywnymi i interakcyjnymi” znaczeniami”<sup>11</sup> – podejście Leecha; semantycyzm – „oferuje badaniom nad znaczeniem w języku naturalnym o wiele więcej, daje bowiem trwałą podstawę, umożliwiając łączenie intuicji ze ścisłością”<sup>12</sup> – podejście Leecha. Źródła internetowe dodają do tego strukturalizm – szkoła myślenia, która kładzie nacisk na wzajemne zależności występujące pomiędzy obiektami, a nie na ich indywidualne i niezależne istnienie. Semantyka strukturalna traktuje język jako strukturę relacyjną, w której pole semantyczne słowa definiuje się jako zbiór relacji, w których to słowo pozostaje z innymi słowami<sup>13</sup>.

<sup>6</sup> D. Buttler, *Koncepcje pola znaczeniowego*, Przegląd Humanistyczny, Warszawa 1967, nr 2, s. 44.

<sup>7</sup> T. Milewski, *Językoznawstwo*, PWN, Warszawa 1969, s. 27, 38.

<sup>8</sup> A. Wierzbicka, *O języku dla wszystkich*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 11.

<sup>9</sup> T. Milewski, *Językoznawstwo*, PWN, Warszawa 1969, s. 47.

<sup>10</sup> A. Wierzbicka, *Język – umysł – kultura, Prototypy w semantyce i pragmatyce. Eksplikowanie znaczeń wyrażających postawy uczuciowe*, PWN, Warszawa 1999, s. 49.

<sup>11</sup> *Ibidem*, s. 50.

<sup>12</sup> *Ibidem*, s. 50.

<sup>13</sup> [nsw.hoga.pl/filologia/wyraz.asp](http://nsw.hoga.pl/filologia/wyraz.asp)

Pierwsze dość niejasne pojęcie pola semantycznego sformułował Ipsen określając je jako „zespół wyrazów skojarzonych nadrzędną treścią znaczeniową, mających określone normalne wykładniki swej semantycznej łączności”<sup>14</sup>. Trier twierdził, że „treść pojęciowa języka tworzy pewną całość, rozczłonkowaną na strefy, które się z kolei dzielą na pola pojęciowe”<sup>15</sup>, w związku z czym przesunięcie któregośkolwiek z elementów pociąga za sobą przegrupowanie całego układu, a wyrazy, które znajdują się poza polem tracą swoje znaczenia. On również wprowadził pojęcie statycznej „siatki językowej”, na temat której podstaw ogólnie filozoficznych rozgorycza dyskusja przy okazji wydania jakiegokolwiek pozycji z zakresu semantyki. Owa siatka jest narzucana na rzeczywistość i neguje bezpośredni i obiektywny charakter poznania świata<sup>16</sup>. Quillian (1968), Anderson & Rower (1973), Norman & Rumelhart (1975) traktowali sieci semantyczne jako modele ludzkiej pamięci. *Znaczenie słowa (terminu) jest określone jako zbiór relacji wiążących to słowo z innymi słowami, przy czym dopuszcza się słowa niezwiązane relacjami*<sup>17</sup>.

Istnieje jednak duże zróżnicowanie między pojemnością pola semantycznego jednego wyrazu u różnych osób zależnie od miejsca zamieszkania, wieku i wykształcenia, nie może to być zatem sztywny zbiór znaczeń. „Badania ostatnich dziesięcioleci wykazały, że znaczenia poszczególnych wyrazów, przynajmniej w ramach pewnych działów słownictwa, ograniczają się jakoś nawzajem, dzieląc między siebie całe „pole” znaczeniowe pokryte przez wyrazy danego działu”<sup>18</sup>. Błąd Triera polegał na zignorowaniu wieloznaczności języka, znaków w nim występujących i dowolności łączenia ich w nowe związki. Jego pole jest kategorią czysto logiczną, nie językową. Z czasem również jego mozaikowa teoria pola legła w gruzach między innymi dzięki wynikom jego własnych badań. „System więc Trierowski był konstrukcją logiczną, teoretycznym wzorcem „struktury” leksykalnej, któremu jednak nie odpowiadały i do którego nie dały się nagiąć zjawiska żywego języka”<sup>19</sup>.

Ciekawe podejście przedstawił Porzig na podstawie obserwacji naturalnego języka i powstających w nim naturalnych grup wyrazów, tzw. ciągów syntagmatycznych. Według niego „centrum takich zespołów stanowi czasownik, który wytwarza wokół siebie swoistą „sferę grawitacji”, „przyciąga” nazwy określonych podmiotów, czasem też nazwy przedmiotów czynności lub elementów jej towarzyszących (np. narzędzi).”<sup>20</sup>

Pojęcie systemu semantycznego jest podwaliną wszelkich koncepcji pola semantycznego. „Pojęcie, które jest symbolizowane przez wyraz, ma zawsze jakieś granice zarysowane z mniejszą lub większą dokładnością, a zakres treściowy wyrazu bywa

<sup>14</sup> D. Buttler, *Koncepcje pola znaczeniowego*, Przegląd Humanistyczny, Warszawa 1967, nr 2, s. 45–46.

<sup>15</sup> Ibidem, s. 46.

<sup>16</sup> Ibidem, s. 47; [grzegorz.w.interia.pl/gram/isolp/gram.2.html](http://grzegorz.w.interia.pl/gram/isolp/gram.2.html) – pojęcie siatki językowej.

<sup>17</sup> [www.ksiegarnia.uni.torun.pl/rec\\_1011.html](http://www.ksiegarnia.uni.torun.pl/rec_1011.html)

<sup>18</sup> A. Wierzbicka, *O języku dla wszystkich*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 29.

<sup>19</sup> D. Buttler, *Koncepcje pola znaczeniowego*, Przegląd Humanistyczny, Warszawa 1967, nr 2, s. 50.

<sup>20</sup> Ibidem, s. 51.

nazywany jego **polem semantycznym**<sup>21</sup>. Pola semantyczne nie funkcjonują jednak niezależnie od siebie, zachodzą między nimi stosunki: **rozłączności**, gdy dwa pola nie zazębiają się ze sobą np. *las – dom*; **tożsamości** (przystawania), gdy oba pola pokrywają się ze sobą – wyrazy tego typu nazywane są synonimami ale nie zawsze mogą być dowolnie stosowane zamiennie np. *strach – lęk*; **włączności**, gdy jedno pole semantyczne mieści się w drugim np. *ryba – pstrąg*. Szczególnym stosunkiem między pojęciami jest współrzędność, gdy pola semantyczne sąsiadują ze sobą na jednym poziomie mając wspólne jedynie pole nadrzędne np. *pstrąg – szczupak*. Na system semantyczny składają się natomiast „wszelkie pojęcia, jakimi dysponuje i potrafi operować nasz umysł”<sup>22</sup>.

Język bez wątpienia jest wtórny do obrazu, stąd biorą się w nim puste pola semantyczne, kiedy w życiu pojawia się przedmiot, którego wcześniej nie było: wynalazek, odkrycie itp. („np. fiolet, dla którego wiele języków nie ma starej rodzimej nazwy”<sup>23</sup>) lub przez opozycję do już istniejącego i nazwanego pola („*monofonia: polifonia i monofonia: stereofonia*”<sup>24</sup>). Wykorzystanie pól semantycznych jakiegoś wyrazu lub określenia (a nawet kontekstu kulturowego) i zbudowania na tej podstawie ciągu skojarzeń, który ma spowodować lepsze zapamiętanie sloganu i w związku z tym podnieść jego skuteczność jest jedną z metod konstruowania haseł reklamowych.

## Reklama

Samo słowo **reklama**<sup>25</sup> to informacja połączona z komunikatem perswazyjnym. Zazwyczaj ma na celu skłonienie do nabycia lub korzystania z określonych towarów czy usług, popierania określonych spraw lub idei (np. promowanie marki). Reklama przybiera różną postać – od rzetelnej informacji o cechach produktu, spotykanej głównie w prasie specjalistycznej, po wychwalanie produktu bez rzetelnej informacji merytorycznej o przedmiocie reklamy, co często przypisuje się reklamie telewizyjnej.

Jedną z form reklamy jest reklama porównawcza, w czasie której porównuje się przedmiot reklamy z przedmiotem analogicznym konkurencji. Można wyróżnić reklamę porównawczą bezpośrednią, gdy przedmiot reklamy porównuje się z konkretnym przedmiotem konkurencji: np. cena rozmów telefonicznych u nas jest niższa niż u operatora X. Oraz reklamę porównawczą pośrednią, w której nie wymienia się

<sup>21</sup> A. Furdal, *Językoznawstwo otwarte*, Ossolineum, Wrocław 1999–2000, s. 125.

<sup>22</sup> Ibidem, s. 130.

<sup>23</sup> Ibidem, s. 132.

<sup>24</sup> Ibidem, s. 132.

<sup>25</sup> Termin *reklama* pochodzi z języka łacińskiego i jest zaczerpnięty ze słów *clamo* i *clamare*, które w dosłownym tłumaczeniu oznaczają ‘krzyczeć’ i ‘głośno wołać’, ‘przywoływać’, a także ‘wyraźnie wskazywać, świadczyć’. Pierwotne znaczenie wiązano ze sposobem przywoływania klienta do „kramu” czy warsztatu. W czasach współczesnych pojęcie *reklama* obejmuje swoim zasięgiem wiele dyscyplin życia, zarówno gospodarczego, jak i społeczno-politycznego – pełniąc funkcję komunikowania. Reklama jest więc formą promowania określonych dóbr materialnych, usług, idei określonemu odbiorcy.

konkretnego przedmiotu konkurencji lecz daje się do zrozumienia w sposób bardziej lub mniej jednoznaczny o jaki przedmiot i jaką konkurencję chodzi, np. cena rozmów telefonicznych u nas jest niższa niż u wiodącego operatora. Prawodawstwo niektórych państw reguluje kwestię reklamy porównawczej w ramach przepisów o uczciwej konkurencji.

Czasami reklama występuje w formie ukrytej – np. firmy organizują prezentacje własnych technologii czy też piszą artykuły do prasy specjalistycznej na ich temat – co jest na pograniczu reklamy i edukacji lub ukazywane są przedmioty, będące towarami określonej marki, umieszczone w kontekście filmu fabularnego. Czasem reklama łączona jest z korzyściami dla osób decydujących o skorzystaniu z przedmiotu reklamy – np. firmy sponsorują wyjazdy szkoleniowe lub pseudo szkoleniowe w atrakcyjne miejsca – co jest na pograniczu reklamy i korupcji. Ponieważ celem reklamy jest skuteczność ich oddziaływania na odbiorcę, dlatego można się spotkać w reklamie z treściami wywołującymi np. skandal obyczajowy lub procesy sądowe. Dzięki temu wzrasta zainteresowanie wokół reklamy a tym samym jej siła oddziaływania. Ważną cechą odróżniającą w komunikacji poprzez media reklamę od public relations jest to, że reklama jest formą płatną, tzn. reklamodawca płaci mediom za nadanie komunikatu reklamowego i ma nad tym komunikatem pełną kontrolę<sup>26</sup>.

Zdecydowana większość reklam charakteryzuje się celami komercyjnymi. Jednak można wyróżnić również reklamę społeczną oraz reklamę polityczną. Ponadto istnieją zjawiska łączące ze sobą wymienione typy reklam – reklamy powstające w ramach kampanii marketingowych łączących cele komercyjne z celami społecznymi (tak prowadzony marketing określa się mianem marketingu społecznie zaangażowanego (ang. *Cause Related Marketing*). Tego typu reklam nie należy mylić z reklamami społecznymi.

Każdy wyraz ma w zasadzie swoje pole znaczeniowe (pole semantyczne) wyznaczane przez możliwe związki skojarzeniowe. Dokonując wyboru wyrazu, który ma pełnić rolę nazwy marki bada się możliwe skojarzenia zarówno na poziomie przenoszonych treści, jak i formy (graficznej i fonetycznej). Trudność w doborze odpowiedniej nazwy polega na znalezieniu wyrazu, którego pole znaczeniowe najpełniej wpasuje się w pożądaną matrycę cech tożsamości marki<sup>27</sup>.

Jednym z pierwszych polskich haseł reklamowych zbudowanych na zasadzie przenoszenia pól semantycznych był sławetny slogan proszku do prania POLLENA 2000. „Ociec, prac?”, „Prac, ale tylko w proszku POLLENA 2000”. Reklama nawet wyjaśniała hasło, tak aby mniej rozumni też mogli pojąć, w czym rzecz. Przy okazji wykorzystano tutaj nie tylko zjawisko zawłaszczenia pola semantycznego wyrazu, ale również coś w rodzaju zawłaszczenia kontekstu kulturowego; bo i cytat znany, i dobrze się kojarzący.

<sup>26</sup> Zob. J.F. Nosowicz: *К вопросу речевых стереотипов*, W: *Speculum Linguisticum*, Vol. II, Red. M.Iwanowski, Wydawnictwo: BEL Studio Sp. z o.o., ISBN 978-83-7798-208-2, Warszawa 2014, s. 93–113.

<sup>27</sup> Zob. K.Skowronek, *Reklama. Studium pragmatolingwistyczne*, Kraków 1993, s. 93.



Zawłaszczanie pól semantycznych jest w reklamie zjawiskiem ciekawym i dość powszechnym. Hasła reklamowe wykorzystujące je charakteryzują się potrójną skutecznością. Po pierwsze łatwo je zapamiętać, bo oparte na „już słyszonym” cytacie, powiedzeniu, porzekadle czy przysłowiu łatwiej przyswajane są przez potencjalnych odbiorców komunikatów reklamowych. Po drugie dają poczucie wspólnoty, przede wszystkim wspólnoty kulturowej. I czynnikiem trzeci to radość z prawidłowej dekonotacji hasła reklamowego, z faktu, że „wiemy, z czego to jest”.

Poniżej kilka przykładów haseł, które czerpią nie tylko z bogactwa języka, ale również z niektórych elementów kultury masowej:

„Nie ma jak u Malmy” – reklama makaronów wykorzystująca przetworzony wers ze znanej piosenki Wojciecha Młynarskiego. A swoją drogą fizycznie twórca tego sloganu się nie napracował – do tekstu już istniejącego dodał tylko jedną literę.

„Tylko mi Ciebie BROK...” – slogan reklamujący piwo, zbudowany także w oparciu o wers piosenki, tym razem zespołu Wały Jagiellońskie. I tu widać tylko nieznaczną ingerencję twórcy – zamiana litery „a” na literę „o” w ostatnim wyrazie.

„Z KASIA ci się upiecz...” – slogan reklamujący margarynę do pieczenia, który wykorzystuje znany związek frazeologiczny i stwarza dodatkowe znaczenie. Jeżeli mówimy, że „coś się komuś upiecz” (ważne jest tutaj użycie formy zwrotnej czasownika, której formalnym wyznacznikiem jest użycie zaimka „się”), to mamy na myśli, że nie poniesie odpowiedzialności za popełnienie błędu, wykroczenia itp. (to zresztą sugeruje reklama telewizyjna); ale w przypadku margaryny do pieczenia określenie „upiecz” (mimo zastosowania formy zwrotnej) powraca do swojego pierwotnego znaczenia.

Zawłaszczanie pól semantycznych odbywa się także na prostszej płaszczyźnie, kiedy to słowa znane z języka występują w sloganach w innym znaczeniu. To sprawia, że dostrzegamy ich podwójne znaczenie, bawimy się (i jako twórcy, i jako odbiorcy komunikatów reklamowych) w dekodowanie i śledzenie swoistego „semantycznego migotania” wyrazów. Ten efekt sprawia, że w rzeczywistości zamiast jednego hasła reklamowego dostrzegamy dwa (prawdziwe „dwa w jednym”). Przykłady? Całe mnóstwo!

„Liczą na nas. Kalkulatory Casio”. „Liczyć na kogoś” to znaczy móc na czymś polegać. Ale w odniesieniu do kalkulatorów „liczyć na nich” to znaczy dosłownie liczyć na nich.

„OPEL. Poruszające dzieło sztuki”. „Poruszające” czyli wywołujące poruszenie, zainteresowanie, nierzadko podziw. Ale w odniesieniu do samochodu można domniemywać, że chodzi o domyślną formę zwrotną „poruszające się” dzieło sztuki, czyli samochód właśnie. A przy okazji użycie określenia „dzieło sztuki” na nazwanie samochodu także jest interesującym zabiegiem metaforycznym.

„Od świtu do świtu w dobrym towarzystwie”. Slogan reklamowy Towarzystwa Ubezpieczeń i Reasekuracji WARTA. Określenie „w dobrym towarzystwie” nie wymaga wyjaśnień, ale jeżeli mowa o towarzystwie ubezpieczeniowym, to słowo „towarzystwo” oprócz znaczenia metaforycznego ma również znaczenie dosłowne.

„TIMEX INDIGLO. Świeci na czas”. Slogan reklamuje zegarek z podświetlanym cyferblatem. Określenie „robić coś na czas” znaczy, że robi się coś w odpowiednim

momencie. A jednocześnie „świecić na czas” w odniesieniu do zegarka, czyli urzędzenia czas odmierzającego, pozwala na pozorne odkrycie znaczenia dosłownego.

„Wyrafinowana jakość”. Slogan reklamowy oleju LOTOS Syntetic z Rafinerii Gdańskiej. „Wyrafinowana” znaczy tyle co wyszukana; ale jeżeli powiązemy ten wyraz z nazwą producenta i nazwą procesu technologicznego, w wyniku którego zazwyczaj otrzymuje się olej silnikowy. Mam tylko uzasadnioną wątpliwość, czy oleje syntetyczne wytwarza się z wykorzystaniem procesu rafinacji, ale o to mniejsza.

I jeszcze jedno – we wszystkich powyższych przykładach dotyczących tej grupy sloganów mamy do czynienia ze zjawiskiem z pozoru paradoksalnym; konstrukcje, które oparte są na związku frazeologicznym niejako oddają wyrazom użytym w związku pierwotne znaczenie.

Niewątpliwie wszystkich narzędzi należy używać świadomie i umiejętnie, bo mogą się zdarzyć „wypadki przy pracy”. Hasło reklamowe firmy kurierskiej „Od drzwi do drzwi” było fajne, ale w języku polskim określenie to nie kojarzy się najlepiej; bo od drzwi do drzwi chodzi się zazwyczaj bezskutecznie, a poza tym namnożenie się liczby mnogiej może sprawiać wrażenie, że dostarczyciel paczki zabłądził. Inne hasło reklamowe papierosów „Mocny w gębie” było może i fajne, ale jak się zastanowić, to ten związek frazeologiczny nie budzi pozytywnych skojarzeń. I jedno hasło zupiek błyskawicznych „Kubki w dłoń!” Fajne na pewno i dobrze się kojarzące z szablą, ale naturalna tendencja języka do ubezdźwięczniania głoski dźwięcznej przy bezdźwięcznej (koartykulacja) sprawia, że hasło napisane wygląda dobrze, ale wypowiedziane brzmi „kupki w dłoń”.

Oczywiście reklamy to tylko jeden z przykładów tworzenia pola semantycznego, ale jest to najbardziej jaskrawy przykład na czasie jak zmienia się nasz język. Nie wyczerpuje on tematu, ale pokazuje na konkretnych przykładach, czym jest pole semantyczne jak ono funkcjonuje jak ono się tworzy i jaki ma zakres.

Reklama jako jedna z technik marketingu wyborczego jest bardzo ważnym elementem przy przeprowadzaniu kampanii. W literaturze przedmiotu można przeczytać, że reklama jest płatną formą (zakup miejsca lub czasu w mediach) nieosobowego przedstawiania i popierania towarów, usług, idei, czy kandydatów, a tym samym rozpowszechnia wiadomości na tematy dotyczące danych usług, osób, tematów. Jej celem jest uświadomienie potencjalnym nabywcom o istnieniu i funkcjonowaniu podmiotów czy jednostek, które są „reklamowane”. Oddziałuje ona na obywatela za pomocą perswazji i manipulacji, ale jej głównym elementem jest to iż sformułowany przekaz ciągle się powtarza. To właśnie powtarzanie jest formą perswazji, która powinna „zmusić do kupowania przez tych, którzy nie mają na to ochoty”, a za pomocą perswazji można sprzedawać mydło, samochody, wiedzę. Reklama to swego rodzaju kod, który łączy w sobie słowo, obraz i dźwięk a następnie w dowolny sposób może nimi manipulować i tworzyć jak najlepsze „produkcje”, które będą doskonałym odzwierciedleniem założonej treści, przekazu. Oddziaływanie reklamy można sprowadzić do czterech podstawowych kategorii: postrzegania, rozpoznania, zapamiętywania oraz wpływania.

Odnosząc wyżej wymienione kwestie do polskich realiów możemy w przejrzysty sposób, na konkretnych przykładach, pokazać jak wygląda reklama połączona z polityką. Otóż podstawową rzeczą jest ustalenie co jest przedmiotem reklamy – czy jest nim

dana osoba biorąca udział w wyborach (np. kandydat na prezydenta RP), czy to partia ubiegająca się o poparcie przez społeczeństwo, czy też idea, propozycja, zapytanie czekające na wypowiedzenie się na jej temat elektoratu. Niezależnie od tego, którą wybierzemy opcję do naszego przykładu to zawsze przy przedstawianiu jej, zachęcaniu, czy przekonywaniu do danej sprawy będzie użyta reklama polityczna. Produktem, który ma być reklamowany jest zarówno kandydat, jak i partia, czy też idea. Wszystkie 3 przykłady przyjmują w okresie wyborczym, podczas przeprowadzania kampanii, miano produktu. To właśnie one stanowią ofertę, którą trzeba jak najlepiej „sprzedać”. Przyjmijmy, że jako przykład do dalszej ilustracji owych kwestii produktem będzie idea, jakaś kwestia (np. zapytanie obywateli o chęć przystąpienia Polski do Unii Europejskiej). Aby „nagłośnić” i rozpowszechnić informacje o planowanym referendum władze Polski musiały zakupić czas antenowy w telewizji, a także miejsca w gazetach. Umożliwiło to wcześniej wspomniane bezosobowe rozpowszechnianie wiadomości na temat akcesji, przy jednoczesnym poinformowaniu społeczeństwa o planowanych działaniach. W celu osiągnięcia lepszych rezultatów został użyty element perswazji, jakim jest niewątpliwie ciągle powtarzanie tych samych kwestii, haseł (np. głównym hasłem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej było „Tak dla Polski” i pojawiało się praktycznie wszędzie, gdzie widniała osoba prezydenta – czy to na ulotkach, plakatach, billboardach, broszurach) i tematów, dzięki czemu odbiorca mógł zapoznać się dokładnie z tym co ma się wydarzyć. W całości przedsięwzięcia posłużono się doborem odpowiedniego dźwięku i obrazu do treści, aby przekaz był jak najlepiej odbierany, jak najbardziej przejrzysty i zrozumiały, a także przekonywujący. W tym miejscu znajduje potwierdzenie sformułowanie, że reklama polityczna służy do postrzegania – obywatel oglądając w telewizji blok reklamowy dotyczący kwestii integracji Polski z Unią Europejską dowiaduje się o tym fakcie, a więc postrzega coś nowego, nad czym powinien się zastanowić. Przy kolejnych emisjach danego materiału osoba, która chociaż raz już oglądała właśnie taką reklamę bez problemu rozpoznaje ją i wie czego ona dotyczy. Następnie zapamiętuje ważne rzeczy, które są ukazywane podczas takich reklam i odnosi je do swojej osoby, do swoich poglądów na dany temat. Jeśli argumenty użyte w reklamie są przekonywujące i w pozytywny sposób oddziałują na odbiorcę mówi się wówczas o wpływie reklamy, czyli krótko mówiąc o tym, że reklama odniosła założony przez jej producentów cel. Pozwala także na wyeksponowanie wielu pozytywnych cech i znaczeń, „zatarcie” tych złych stron, dzięki czemu będzie przekonywała do siebie coraz więcej osób. Podczas tworzenia reklam bardzo ważną rolę odgrywają język, hasła wyborcze i całość treści. Muszą być jasne i zrozumiałe dla przeciętnego wyborcy. Lepiej skupić się na kilku sprawach niż obiecywać sporo w wielu dziedzinach. Dopełnieniem wszystkiego jest kolor, który pełni istotną funkcję w postrzeganiu całości. Stosowanie np. koloru niebieskiego wzbudza w odbiorcy zaufanie, nie jest tak oficjalny jak kolor biały i lepiej prezentuje się na ekranie telewizora<sup>28</sup>.

<sup>28</sup> Ibidem, Z. Trancygier-Koczuk, J.F. Nosowicz: *Interkultura a moja „mała ojczyzna”*, (w:) *Edukacja dla przyszłości*, tom X, Red. J.F.Nosowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, ISBN 978-83-60432-89-1, Białystok 2014, s. 307–319.

Z powyższego wynika więc, że reklama polityczna jest celowym i ciągłym (nie jest stosowana jednorazowo) systemem komunikowania globalnego, w którym rywalizujące ze sobą podmioty mają możliwość wykorzystywania wszystkich dostępnych środków masowego przekazu.

Warunkiem prawidłowego i trafnego odbioru przekazywanego komunikatu jest kwestia percepcji, czyli treść takiej reklamy (jej przekaz) musi być usłyszana, zobaczona i przeczytana. „Zauważyć komunikat, to wyróżnić go z otoczenia, odebrać zmysłami. Każda reklama walczy o oczy i uszy odbiorcy, chce skontrastować się z pozostałymi reklamami, dąży do tego, by być jedynym bodźcem działającym na zmysły odbiorcy”<sup>29</sup>.

Angażowanie wyspecjalizowanych agencji reklamowych przed każdą kampanią wyborczą stała się już nieodzownym czynnikiem jej funkcjonowania. Dzięki niej można nie tylko zaprezentować daną ofertę polityczną, ideę, czy kandydata, ale także uwydatnić walory jako społecznie użyteczne i informować wyborcę o możliwościach realizacyjnych.

Reklama wyborcza powstająca na skutek kampanii reklamowych organizowanych przez wyspecjalizowane agencje jest szeregiem zaplanowanych działań wykorzystujących odpowiednie środki, takie jak np. **slogan**.

Nazwę **slogan** przypisuje się hasłom reklamowym lub propagandowym. Slogan używany w reklamie politycznej powinien charakteryzować się jasnością i konkretnością celu, zwięzłością i stanowczością, ponieważ jest to formuła bezpośrednio kierowana do odbiorcy i powinna wpływać a także odwoływać się do jego emocji. Dobrze sformułowany slogan powinien skutecznie oddziaływać na wyobraźnię, odznaczać się atrakcyjną i oryginalną formą językową, dzięki czemu łatwo można go zapamiętać. Mówi się, że głównym „zadaniem sloganu jest przyciągnięcie uwagi wyborców i zasugerowanie im określonych zachowań politycznych”<sup>30</sup>.

A oto przykładowe slogany, które towarzyszyły kampanii referendalnej dotyczącej wejścia Polski do Unii Europejskiej były następujące:

- „Tak dla Polski” – slogan promowany przez Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego;
- „Polska w Unii Europejskiej – TAK” – hasło głoszone przez partię Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD);
- „Unii NIE, komunistom NIE” – jeden z kilku sloganów prezentowanych przez Ligę Polskich Rodzin (LPR);
- „Silna Polska w Europie” – formuła partii Prawo i Sprawiedliwość (PiS).

Prezentowane powyżej przykłady sloganów jasno wskazują na ich cel – mają wywołać potrzebę oddania głosu zgodnego z ową treścią. Trafny slogan działa podobnie jak znak graficzny (logo) – zapada łatwo w pamięć.

<sup>29</sup> M. Golka, *Świat reklamy*, Agencja Badawczo-Promocyjna ARTIA, 1994.

<sup>30</sup> I. Kamińska-Szmaj, *Rodzaje i cechy sloganów reklamowych*, AIDA Nr 4(35), Wrocław 1996, s. 33.

## Zakończenie

Jak omówiliśmy to wyżej – semantyka to dyscyplina badająca relacje pomiędzy znakami a przedmiotami, do których się one odnoszą. Natomiast reklama – to środki stosowane w celu zwrócenia uwagi na dany towar, produkt, producenta, osobę, najczęściej w celu zachęcenia do zakupu. Hasła reklamowe mogą więc być bardzo wdzięcznym materiałem badawczym do wyjaśnienia czym jest pole semantyczne.

## Bibliografia

- Buttler D., *Koncepcje pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 2
- Florida R., *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books, New York 2002
- Furdal A., *Językoznawstwo otwarte*, Ossolineum, Wrocław 2000
- Golka M., *Świat reklamy*, Agencja Badawczo-Promocyjna ARTIA, 1994
- Kamińska-Szmaj I., *Rodzaje i cechy sloganów reklamowych*, AIDA Nr 4(35), Wrocław 1996
- Landry Ch., *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan Publications, London, Sterling, V.A. 2000.
- Milewski T., *Językoznawstwo*, PWN, Warszawa 1969
- Nosowicz J.F.: *К вопросу речевых стереотипов*, W: *Speculum Linguisticum*, Vol. II, Red. M.Iwanowski, Wydawnictwo: BEL Studio Sp. z o.o., ISBN 978-83-7798-208-2, Warszawa 2014, s. 93–113.
- Nosowicz J.F.: *Специфика отражения мировоззрения в лексических системах русского и польского языков*, W: *Mniejszości etniczne. Dylematy i konteksty tożsamościowe. Polityka wielokulturowości*, Red. Adela Kożyczkowska, Kazimierz Kossak-Główczewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ISBN 978-83-7865-214-4, Gdańska 2014, s. 189–197.
- Nowakowski J.: *Rosyjska i polska leksyka handlowa w słownikach terminologicznych*, W: *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. Tom V. Badania filologiczne*, pod red. naukową Jana Franciszka Nosowicza, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, Białystok 2001, s. 184–193
- [nsw.hoga.pl/filologia/wyraz.asp](http://nsw.hoga.pl/filologia/wyraz.asp)
- Skowronek K., *Reklama. Studium pragmatyngwistyczne*, Kraków 1993, s. 93.
- Trancygier-Koczuk Z., Nosowicz J.F.: *Interkultura a moja „mała ojczyzna”*, (w:) *Edukacja dla przyszłości*, tom X, Red. J.F.Nosowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2014
- Wierzbička A., *Język – umysł – kultura, Prototypy w semantyce i pragmatyce. Eksplikowanie znaczeń wyrażających postawy uczuciowe*, PWN, Warszawa 1999
- Wierzbička A., *O języku dla wszystkich*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967
- [www.księgarnia.uni.torun.pl/rec\\_1011.html](http://www.księgarnia.uni.torun.pl/rec_1011.html)

## Streszczenie

Artykuł dotyczy jednego z najczęściej zadawanych pytań w kwestii badania przyczyny sukcesów jednych osobników i niepowodzeń innych w edukacji filologiczno-lingwistycznej. Pytanie to dotyka w istocie rzeczy problemu, przed którym staje każdy człowiek: dlaczego jedni wymyślają i narzucają skutecznie reguły, z którymi inni muszą się liczyć, aby przetrwać? Jak wiadomo semantyka to dyscyplina badająca relacje pomiędzy znakami a przedmiotami, do których się one odnoszą. Natomiast reklama – to środki stosowane w celu zwrócenia uwagi na dany towar, produkt, producenta, osobę, najczęściej w celu zachęcenia do zakupu. Hasła reklamowe mogą więc być bardzo wdzięcznym materiałem badawczym do wyjaśnienia czym jest współczesne kształcenie neofilologiczne.

## Summary

### **The place of advertisement within the realm of neophilological education**

The article ventures to answer one of the most frequently asked questions aiming to explore the reasons for success and failure in the field of philological and linguistic education. The paper touches upon the issue that tends to challenge the mind of each human being, i.e. why do 'the fittest' viably create and successfully impose upon the other members of a society specific regulations which are to be widely respected and acknowledged by 'the weaker' who wish to survive within the cycle of social and cultural selection?

A moment's reflection shows that the realm of semantics investigates the relationships between signifiers and the objects which they denote, whereas the field of marketing attempts at giving a comprehensive account of strategies and methods applied for the purposes of promoting a selected product and attracting the client's attention to a manufacturer, the aim being to increase the sales volume. Thus, advertising slogans prove to be a prolific research material, the exploration of which may assist in providing an in-depth and thorough explanation of the titular notion, i.e. neophilological education.

# **Интернациональный морфемный фонд в русскоязычной интернет-коммуникации**

**Ольга Осетрова**

**Ульяновский государственный университет**

Теория заимствования при всей своей долгой истории остаётся востребованной в современном языкознании. Последние десятилетия придали новое направление исследованиям в этой области. Глобализационные процессы на всех уровнях общественной жизни и интенсивная интернационализация многократно усилили воздействие английского языка – прежде всего в его американском варианте – на другие национальные языки, в частности, славянские. Затронуты не только лексико-грамматические механизмы, но и дериватологические. Большой интерес представляет собой изучение адаптационных особенностей интернационализмов, источником которых стала английская интернет-коммуникация, на этапе участия в словообразовательных процессах русского языка в качестве источника производящих основ. Несомненна необходимость осмысления и описания этих процессов в контексте изменений, происходящих в национальных языках. Исследования подобного рода важны как для лучшего понимания актуальных лингвистических процессов, так и с точки зрения богатства языкового материала, существенная часть которого уже выходит за пределы компьютерного жаргона.

Данная проблематика широко обсуждается в научных кругах. Так, интернационализация как фактор изменений в славянских языках рассматривался участниками международного научного Интернет-семинара, организованного Академией Подляской (г. Седльце, Польша). Особое внимание докладчиков было уделено следующим актуальным вопросам: «интернационализация как разновидность заимствований, место интернационализмов в лексической и словообразовательной системах славянских языков, общеславянский фонд

интернациональных морфем и активность интернациональных основ и формантов, связанная с влиянием главным образом английского языка»<sup>1</sup>.

По мнению Банщикова М.А. и Орешко В.М., современная лингвистическая интернационализация «предполагает существование отдельного пласта интернациональной лексики английского происхождения ... Латино-романская основа многих английских слов облегчает их заимствование другими языками. Интернационализация английского языка проявляется в адаптации его носителями других языков для потенциального использования практически в любой сфере деятельности и в любой стране»<sup>2</sup>.

Некоторые авторы говорят о лингвистической глобализации как универсальной системе, обусловленной «проникновением одного языка, который превалирует над другими языками мира и влияет на их развитие, в данном случае это американский вариант английского языка, в остальные языки»<sup>3</sup>. Существует также мнение о глобализации как «новой ступени интернационализации всех сторон общественной жизни»<sup>4</sup>.

В свою очередь, авторы Словаря социолингвистических терминов Института языкознания РАН понимают под интернационализацией в лингвистике «появление в языке большого числа интернациональных единиц – слов, морфем, фразеологизмов, синтаксических конструкций»<sup>5</sup>. Основная причина данного явления заключается в языковых контактах. В соответствии с этим определением сопутствующими экстралингвистическими факторами являются тенденция к интернационализации на других уровнях деятельности и наличие общих или совместимых ценностей социума.

М. Готти отмечает мнение некоторых исследователей о целесообразности выделения конкретного национального языка для использования в разных сферах деятельности (французский – для коммуникации в сфере бизнеса, английский – для диспетчерского контроля авиаперелетов, немецкий – в машиностроении), но в то же время указывает на активную интернационализацию специализированной лексики. Автор отмечает, что идентичные или схожие термины имеют тенденцию воспроизводиться в разных языках, поскольку группы людей, связанных

<sup>1</sup> Рацибурская Л.В., *Рецензия на книгу: Проявление интернационализации в славянских языках / Под ред. Елены Коряковцевой / Академия Подляска, Институт польской филологии, словообразовательная комиссия при Международном Комитете славистов. Седльце: Изд-во Академии Подляской, 2009, «Вопросы филологии», №1 (34)/2010, [http://journal.mosinyaz.com/page\\_128\\_34/](http://journal.mosinyaz.com/page_128_34/) (по состоянию на 20.01.2016).*

<sup>2</sup> Банщикова М.А., Орешко В.М., *О процессах лингвистической глобализации и интернационализации в современном обществе*, «Вопросы прикладной лингвистики», № 15–16/2014, с. 10–17, <http://www.nor-dipo.ru/ru/node/500> (по состоянию на 20.01.2016).

<sup>3</sup> Малюга Е.Н., *Функциональная прагматика межкультурной деловой коммуникации*, URSS, Москва 2008, с. 23.

<sup>4</sup> Падалка Н.В. *Глобализация как феномен современной культуры: Философско-антропологический аспект*, дисс. ... канд. филолог. Наук, Санкт-Петербург 2004, с. 14.

<sup>5</sup> *Словарь социолингвистических терминов*, ред. Василевич Е.М., Институт языкознания РАН, Москва 2006.



с определенной научной дисциплиной, опираются на гибридные неологизмы, имеющие в своей основе иноязычную лексику, фонетически и морфологически адаптированную к языку-реципиенту<sup>6</sup>.

На сегодняшний день к числу источников появления англицизмов в национальных языках относят рекламу и СМИ, современное искусство и спортивную лексику, косметическую и фармацевтическую терминологию, однако «наиболее ярко интернационализация языка проявляется в таких областях лексики, как научная, научно-техническая, общественно политическая терминология»<sup>7</sup>. Интернет-коммуникация полностью обязана своим существованием американскому варианту английского языка. На наш взгляд, её изучение позволяет наилучшим образом проследить ход адаптации и увидеть закономерности функционирования англо-американизмов в национальных языках.

Проблемы освоения и функционирования иноязычных слов в русской речи рубежа XX–XXI веков исследовались, в частности, Е.В. Мариновой<sup>8</sup>, А.И. Дьяковым<sup>9</sup>, а также коллективом авторов под руководством Л.П. Крысина «Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков»<sup>10</sup>. Так, Е.В. Маринова говорит о значении **актуальных неологизмов**, то есть новых иноязычных слов, «которые означают заимствованные из чужой действительности и ставшие актуальными в нашей действительности реалии, понятия»<sup>11</sup>, в современном словообразовании.

Эти лексические единицы имеют следующие характеристики:

- безэквивалентность;
- высокая степень адаптивности языком-реципиентом;
- высокая частотность употребления;
- быстрое проникновение в общую лексику с периферии языка;
- высокий словообразовательный потенциал (за счёт высокой востребованности).

Всё сказанное относится и к лексике интернет-коммуникации, которая по большей части представляет собой целый пласт англицизмов, одновременно пришедших в национальные языки, в том числе в русский, и подчинившихся всем его требованиям, начиная со смены графического облика и заканчивая активным участием в словообразовательных процессах в качестве производящей базы.

<sup>6</sup> Gotti M. *Investigating Specialized Discourse*, Peter Lang AG, European Academic publishers, Bern 2005, с. 10.

<sup>7</sup> *Словарь социолингвистических...*, op.cit.

<sup>8</sup> Маринова Е.В. *Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в.: проблемы освоения и функционирования*, ЭЛПИС, Москва 2008.

<sup>9</sup> Дьяков А.И., *Деривационная интеграция англицизмов в русском языке конца XX века в функциональном аспекте*, дис. ... канд. филол. наук, Новосибирск, 2001.

<sup>10</sup> *Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков* / ред. Л.П. Крысин, Языки славянских культур, Москва 2008.

<sup>11</sup> Маринова Е.В., *Иноязычные слова...*, op.cit., с. 426.

Исходя из генетического принципа, можно говорить о нескольких группах иноязычных слов в составе лексики интернет-коммуникации: это собственно компьютерные термины (например, *веб, РТФМ, ави-файл, кликать* и под.), общетехническая терминология (*инструмент, слайд, плата, порт, буфер, трафик* и др.) и слова общей лексики (*архив, адрес, виртуальный, администратор* и т.п.).

В отношении двух последних групп осуществляется, в основном, метафорический перенос (случаи метонимического переноса для интернет-коммуникации не характерны). Они обращают на себя внимание неоднозначностью лексикографического статуса целого ряда заимствований, например: *архив, адрес, буфер, виртуальный, вирус, инсталляция* и т.п.<sup>12</sup>

Первая группа состоит почти исключительно из новообразований и, таким образом, входит в сферу интересов неологии как английского (языка-источника), так и национальных (принимающих) языков. На примере лексики этой группы хорошо видны актуальные языковые процессы: адаптационные закономерности принимающего языка, динамика продуктивности словообразовательных типов и формирования новых словообразовательных гнёзд и т.п.

Сюда относятся, в частности, термины, которые представляют собой искусственные конструкторы псевдо-латинского или греческого происхождения. Они составлены из словообразовательных формантов, принадлежащих к интернациональному морфемному фонду (*авто|код, видео|карта, гипер|текст* и т.п.). Эта категория лексики представляет собой «открытый ряд: говорящие свободно оперируют этими морфемами, создавая как регулярно употребляемые слова и термины, так и единицы *ad hoc*, на случай. <...> В процессе создания новых терминов – например, для нужд какой-либо новой отрасли знания – специалисты нередко прибегают к помощи именно древнегреческих и латинских корневых и аффиксальных морфем, а не к прямому заимствованию из живых языков»<sup>13</sup>.

Проблематика интернационализации морфемного фонда широко освещается в современной лингвистической литературе (например, Ф.Ф. Кадыровым<sup>14</sup>, Е.В. Копыловой<sup>15</sup>, Потаповой Г.А.<sup>16</sup>, Тыртовой Т.П.<sup>17</sup> и т.п.), хотя ещё Г. Пауль говорил, что «при заимствовании большого класса слов, содержащего один

<sup>12</sup> Подробнее об этом см. Осетрова О.И., *Языковые преобразования: функционирование и процессы адаптации англо-американизмов (на материале лексики компьютерно-опосредованной коммуникации)*, УлГУ, Ульяновск 2015 с. 84–91.

<sup>13</sup> Крысин Л.П., *Об интернационализации фонда словообразовательных морфем* <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-07.htm> (по состоянию на 20.01.2016).

<sup>14</sup> Кадыров Ф.Ф., *Эволюция семантики морфем греко-латинского происхождения (на примере морфемы нано-)*, «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена». № 133/2012, с. 120–125.

<sup>15</sup> Копылова Е.В., *Интернациональные лексемы в аспекте семантических связей (на материале неблизкородственных языков)*, Дис. ... канд. филол. наук. М., 2015.

<sup>16</sup> Потапова Г.А., *Функционирование иноязычных морфем в русском языке на рубеже XX-XXI веков*, дис. ... канд. филол. наук. Москва 2014.

<sup>17</sup> Тыртова Г.П. *Интернациональные суффиксы в словообразовательной системе существительных сербохорватского языка*, дис.... канд. филол. наук, Москва 1984.

и тот же суффикс, эти слова, точно так же как и слова родного языка с одинаковым суффиксом, могут образовывать группу, которая со временем может стать продуктивной»<sup>18</sup>.

В соответствии с определением, предлагаемым Словарём социолингвистических терминов, данную категорию лексических единиц можно отнести к интернационализмам, причём «в ряде случаев невозможно говорить о языке-источнике при вхождении таких интернационализмов в какой-л. национальный язык»<sup>19</sup>. По О.С. Ахмановой, интернационализмом является «слово (или выражение), принадлежащее к общетимологическому фонду ряда языков, близких по происхождению или сходных по своему историческому развитию»<sup>20</sup>.

Высокая словообразовательная активность этих аффиксов и сходство словообразовательных процессов с их участием в разных языках со всей очевидностью указывают, с одной стороны, на наличие фонетически сходных аналогов элементов этого фонда в других языках, а с другой – на высокую востребованность формантов такого типа. Можно говорить о тенденции к воспроизведению идентичных или схожих терминов в разных языках с опорой на неологизмы в языке-источнике. Эти конструкты имеют в своей основе лексику или морфологические форманты, относящиеся к интернациональным фондам. Форманты такого типа давно фонетически и морфологически адаптированы к языку-реципиенту.

Кроме того, нельзя не учитывать принцип экономии языковых усилий, который в данном случае, на наш взгляд, проявляется не столько на материальном уровне, сколько на уровне механизма порождения речи. Кажется очевидным, что оперирование интернациональными морфемами (как корневыми, так и аффиксальными), продуктивными в родном языке, требуют меньших усилий, чем употребление заимствований. Поэтому любой «знакомый» элемент в иноязычном слове воспринимается носителем национального языка как «свой», запуская «свои» языковые механизмы. Косвенным подтверждением данного предположения может служить случай обратного словообразования в известной истории о происхождении лексической единицы *зонт* в русском языке (слово *зонтик*, заимствование из голландского *zondek* ‘защита от солнца’, было воспринято носителями русского языка как производное *зонт|ик* от несуществующего на тот момент слова *зонт* с уменьшительно-ласкательным суффиксом *ик* по модели *лист|ик* < *лист*)<sup>21</sup>.

Данное обстоятельство заставляет задуматься о лексикографическом статусе рассматриваемых новообразований: отнести ли их к полноценным

<sup>18</sup> Пауль Г., *Принципы истории языка*, Изд-во иностр. лит., Москва 1960.

<sup>19</sup> *Словарь социолингвистических терминов*, ред. Василевич Е.М., Институт языкознания РАН, Москва 2006.

<sup>20</sup> СЛС: Ахманова О.С., *Словарь лингвистических терминов*, [http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/\\_11.htm](http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_11.htm) (по состоянию на 20.01.2016).

<sup>21</sup> ЭС: Фасмер М.Р., *Этимологический словарь русского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4225.htm> (по состоянию на 20.01.2016).

заимствованиям из английского языка или считать кальками. Мы склоняемся ко второму варианту и предпочитаем рассматривать их как случаи словообразовательного калькирования.

Сходные проблемы вызывают термины, имеющие в своём составе только один формант, принадлежащий к интернациональному морфемному фонду, например, *анти|спам, видео|файл, гига|байт, интер|фейс* и др. Как видно, во всех случаях вторая – корневая – часть имеет англоязычное происхождение.

Создание новых терминов и их производных в английском языке происходит по традиционным словообразовательным моделям: *auto|code, de|bug, inter|fix, kilo|byte, macro|programming, mega|bit, micro|coding, multi|address, post|processing, disk|ette, process|or*. С одной стороны, этимологически перед нами классические англицизмы, с другой, важен тот факт, что компьютерная лексика приходит в принимающие языки сразу группами, целыми словообразовательными цепочками и гнездами. При этом «появляется ряд новых корневых морфем, входящих в состав пополняющих русский язык новых номинаций. Некоторые из заимствованных слов уже обладают полной свободной членимостью»<sup>22</sup>.

Так, наряду с существительным *антиспам* в русской интернет-коммуникации существует англицизм *спам*, представляющий собой его производящую основу и полностью адаптированный русским языком. Префикс *анти-* является весьма продуктивным в русском языке и воспринимается его носителями как «свой». Сам термин *антиспам* включён в словообразовательную систему русского языка в качестве производящей основы (например, *антиспам – антиспам|ный*). Если рассматривать *спам* как адаптированное заимствование, а префикс *анти-* – как русскую приставку греческого происхождения, то слово *антиспам* можно считать производным от *спам*, то есть, исконным русским словом. Не каждая исконная лексическая единица обладает таким богатым «набором» однокоренных слов (см. Схема 1).

### Схема 1. Словообразовательное гнездо с производящей основой «спам»

*спам* → *спам|ить* → *спам|щик*  
→ *спам|илка*  
→ *спам(м)|инг*  
→ *спам|овый*  
→ *спам(м)|ер* → *спамер|ский*  
→ *спамер|ство*  
→ *анти|спам* → *антиспам|ный / антиспам|овый*  
→ *антиспам|ер* → *антиспамер|ский*

Источник: Собственная разработка на основании данных из словарей КСИЯ, СНТС, СНИС, НСИСиВ, ССИС, ТСИС, НСИС, СИСиВ, НСИС/З.

<sup>22</sup> Потапова Г.А., *Функционирование иноязычных...*, op.cit., с. 49.

Все составляющие данного словообразовательного гнезда зафиксированы в русскоязычных словарях, выпущенных после 2000 года. Наилучшим образом представлен термин *спам*: его толкование дают девять (КСИЯ, СНТС, СНИС, НСИСиВ, ССИС, ТСИС, НСИС, СИСиВ, НСИС/З) из тринадцати рассмотренных нами словарей (БИСИС; БСИС; КСИЯ; НСИС/З; НСИС; НСИСиВ; ССИС; СИСиВ; СНИС; СНТС; ТСИС; ТСНСиЗ; ТСС/С).

Словарные статьи, посвящённые лексическим единицам *спам(м)ер* и *спам(м)инг* были обнаружены, соответственно, в трёх (КСИЯ, СНИС, ТСИС) и двух (КСИЯ, СИСиВ) лексикографических источниках, а *спамить* и *спамилка* – только в словаре специализированной лексики В.Ф. Хайдаровой (КСИЯ)<sup>23</sup>. Последнее справедливо и для термина *антиспам* со всеми его производными.

Тем не менее, академический орфографический словарь русского языка 2012 года выпуска (РОС) не только предлагает норму правописания всех перечисленных лексических единиц (в частности, однозначно определяет правописание терминов *спаминг* и *спамер*), но и фиксирует слова *спамовый*, *спамцик*, *спамерство*, не отмеченные в других словарях, в том числе специализированных и словарях новой лексики.

Единственное слово, принадлежащее к рассматриваемому словообразовательному гнезду и при этом отсутствующее в словаре – *спамилка*. Можно предположить, что причина данного обстоятельства заключается в его сленговой окраске.

Масштабная представленность в словарях говорит о полном освоении принимающим языком элементов данного словообразовательного гнезда, а также может свидетельствовать в пользу признания всех производных слова *спам* не полноценными англицизмами, а, скорее, результатом развития лексики русской интернет-коммуникации – разумеется, под влиянием современного английского языка и развития цифровых технологий. Лексика такого типа довольно частотна, хотя далеко не всегда принадлежит к таким обширным словообразовательным гнёздам, как рассмотренный выше термин *антиспам*, а также *антивирус*, *пре-/постмодерация*, *мультипрограммирование* и другие. Все перечисленные случаи представлены хотя бы в одном из тринадцати рассмотренных нами словарей, а также в Русском орфографическом словаре (РОС)<sup>24</sup>.

По результатам исследования можно сделать следующие выводы.

Анализ литературы, посвященной проблеме интернационализации в лингвистике, показывает отсутствие среди российских лингвистов единого взгляда на содержание терминов *интернационализация* и *глобализация*, а также на их соотношение между собой. Тем не менее, роль английского языка как источника интернациональной лексики, а также – что особенно важно для данного исследования – интернациональных морфем не подвергается сомнению.

<sup>23</sup> КСИЯ: Хайдарова В.Ф. *Слова, из которых соткана Сеть: краткий словарь интернет-языка*, ред. С.Г. Шулежкова, Магнитогорск 2011.

<sup>24</sup> РОС: *Русский орфографический словарь: около 200000 слов*, ред. В.В. Лопатин, О.Е. Иванова, АСТ-ПРЕСС КНИГА, Москва 2012.

Поскольку в большинстве национальных языков существуют и успешно функционируют продуктивные интернациональные морфемы – как корневые, так и аффиксальные, – то можно говорить о принадлежности созданных на их базе конструкторов (типа *авто|код*) к категории словообразовательных калек. Свою роль здесь может играть принцип экономии языковых усилий.

Статус английского языка как *lingua franca* даёт основания для отнесения активных в словообразовательном плане производящих основ английского происхождения к интернациональному морфемному фонду. Таким образом, допустимо применять к производным от них конструкторам типа *анти|спам* те же выводы, что и к искусственным конструкторам типа *авто|код*, а именно – считать их словообразовательными кальками с английских оригиналов.

Для современных словообразовательных процессов в русском языке характерны высокая интенсивность и гибкость. Приведённый анализ позволяет говорить о важности словообразовательных процессов для формирования русскоязычной терминосистемы интернет-коммуникации и её квазитерминологической периферии. Можно предположить наличие аналогичных фактов и в других национальных языках.

## Литература

- Gotti M. *Investigating Specialized Discourse*, Peter Lang AG, European Academic publishers, Bern 2005.
- Банщикова М.А., Орешко В.М., *О процессах лингвистической глобализации и интернационализации в современном обществе*, «Вопросы прикладной лингвистики», № 15–16/2014, с. 10–17, <http://www.nop-dipo.ru/ru/node/500> (по состоянию на 20.01.2016).
- Дьяков А.И., *Деривационная интеграция англицизмов в русском языке конца XX века в функциональном аспекте*, дис. ... канд. филол. наук, Новосибирск, 2001.
- Кадыров Ф.Ф., *Эволюция семантики морфем греко-латинского происхождения (на примере морфемы нано-)*, «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена». № 133/2012, с. 120–125.
- Копылова Е.В., *Интернациональные лексемы в аспекте семантических связей (на материале неблизкородственных языков)*, Дис. ... канд. филол. наук. М., 2015.
- Крысин Л.П., *Об интернационализации фонда словообразовательных морфем* <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-07.htm> (по состоянию на 20.01.2016)
- Малюга Е.Н., *Функциональная прагматика межкультурной деловой коммуникации*, URSS, Москва 2008.
- Маринова Е.В. *Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в.: проблемы освоения и функционирования*, ЭЛПИС, Москва 2008.
- Осетрова О.И., *Языковые преобразования: функционирование и процессы адаптации англо-американизмов (на материале лексики компьютерно-опосредованной коммуникации)*, УлГУ, Ульяновск 2015.

- Падалка Н.В. *Глобализация как феномен современной культуры: Философско-антропологический аспект*, дисс.... канд. филолог. Наук, Санкт-Петербург 2004.
- Пауль Г., *Принципы истории языка*, Изд-во иностр. лит., Москва 1960.
- Потапова Г.А., *Функционирование иноязычных морфем в русском языке на рубеже XX-XXI веков*, дис. ... канд. филол. наук. Москва 2014.
- Рацибурская Л.В., *Рецензия на книгу: Проявление интернационализации в славянских языках / Под ред. Елены Коряковцевой / Академия Подляска, Институт польской филологии, словообразовательная комиссия при Международном Комитете славистов. Седльце: Изд-во Академии Подляской, 2009, «Вопросы филологии», №1 (34)/2010, [http://journal.mosinyaz.com/page\\_128\\_34/](http://journal.mosinyaz.com/page_128_34/) (по состоянию на 20.01.2016).*
- Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков / ред. Л.П. Крысин, Языки славянских культур, Москва 2008.*
- Тыртова Г.П. *Интернациональные суффиксы в словообразовательной системе существительных сербохорватского языка*, дис.... канд. филол. наук, Москва 1984.

## Словари

- БИСИС: *Большой иллюстрированный словарь иностранных слов*, Русские словари: АСТ: Астрель, Москва 2007.
- БСИС: Москвин А.Ю., *Большой словарь иностранных слов*, ЗАО Центрполиграф, Москва 2006.)
- КСИЯ: Хайдарова В.Ф. *Слова, из которых соткана Сеть: краткий словарь интернет-языка*, ред. С.Г. Шулежкова, Магнитогорск 2011.
- НСИС/З: Захаренко Е.Л., Комарова Л.Н., Нечаева И.В., *Новый словарь иностранных слов: свыше 25000 слов и словосочетаний* Азбуковник, Москва 2008.
- НСИС: *Новый словарь иностранных слов*, Современный литератор, Минск 2008.
- НСИСиВ: *Новейший словарь иностранных слов и выражений*, Издательство АСТ, Москва, Харвест, Минск 2002.
- РОС: *Русский орфографический словарь: около 200000 слов*, ред. В.В. Лопатин, О.Е. Иванова, АСТ-ПРЕСС КНИГА, Москва 2012.
- СЛС: Ахманова О.С., *Словарь лингвистических терминов*, [http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/\\_11.htm](http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_11.htm) (по состоянию на 20.01.2016)
- СИСиВ: Зенович Е.С., *Словарь иностранных слов и выражений*. КРПА «Олимп»: АСТ, Москва 2003.
- СНИС: Шагалова Е.Н., *Словарь новейших иностранных слов (конец XX – начало XXI вв.): более 3000 слов и словосочетаний*, АСТ: Астрель, Москва 2010.
- СНТС: Шагалова Е.Н., *Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века*. АСТ: Астрель: Полиграфиздат, Москва 2011.

- ССИС: Баш Л.М., Боброва А.В., Вечеслова Г.Л., *Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология*, Цитадель-трейд, Москва 2005.
- ССТ: *Словарь социолингвистических терминов*, ред. Василевич Е.М., Институт языкознания РАН, Москва 2006.
- ТСИС: Крысин Л.П., *Толковый словарь иноязычных слов*. Эксмо, Москва 2008.
- ТСНСИЗ: Катлинская, Л.П., *Толковый словарь новых слов и значений русского языка: ок. 2000 слов*, АСТ: Астрель, Москва 2008.
- ТСС/С: *Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия: более 7000 слов и устойчивых сочетаний*, ред. Г.Н. Скляревская, Астрель: АСТ: Транзиткнига, Москва 2005.
- ЭС: Фасмер М.Р., *Этимологический словарь русского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4225.htm> (по состоянию на 20.01.2016)

## Резюме

Интенсивность словообразовательных процессов современного русского языка проявляется в ходе адаптации заимствованной лексики интернет-коммуникации. Модели, в которых используется материал интернационального морфемного фонда, отличаются высокой продуктивностью. Ставится вопрос о принадлежности некоторых компьютерных терминов к категории словообразовательных калек.

## Summary

### **International Morphemic Fund in Russian CMC**

Derivational intensity of the modern Russian language is revealed in the process of adapting the borrowed lexis of CMC (Computer-Mediated Communication). Patterns using the international morphemic fund are especially productive. The problem of some computer terms belonging to the category of loan translations is considered.

## Streszczenie

### **Morfemy internacjonalne w rosyjskojęzycznej komunikacji internetowej**

Intensywność procesów słowotwórczych współczesnego języka rosyjskiego przejawia się w adaptacji zapożyczeń komunikacji internetowej. Modele, które korzystają z zasobu morfemów obcojęzycznych, charakteryzują się wysoką wydajnością. Pytanie o przynależności niektórych terminów komputerowych do kategorii kalek słowotwórczych jest wciąż otwarte.



# История развития и наполнение концепта *the West // Запад*

Елена Петришина

Московский государственный областной университет

Юлия Антонова

Международный институт менеджмента ЛИНК, г. Жуковский

**Цель статьи** – проследить эволюцию и способы вербализации концепта the West. **Объект изучения** – концепт the West, **предмет изучения** – лексико-стилистические особенности наполнения концептосферы указанного концепта.

**Актуальность** предпринятого исследования объясняется рядом факторов. Во-первых, вопросу концептуализации мира посвящено множество фундаментальных трудов как в отечественной, так и в зарубежной лингвистике (Вежбицка А., Демьянков В.З., Карасик В.И., Кубрякова Е.С., Лакофф, Лихачев Д.С., Лузина Л.Г., Маслова В.А., Панкрац Ю.Г., Попова З.Д., Слышкин Г.Г., Стернин И.А., Степанов Ю.А., Телия В.Н. и др). Причина такого всплеска интереса во многом связана со сложной политической ситуацией, и частым возникновением недопонимания между представителями различных стран. Ученые приходят к мнению, что корень проблем скрыт в разнице мировоззрения, или другими словами, разнице концептуальных картин мира (далее – ККМ). Во-вторых, актуальным нам представляется сам объект изучения: ни одна новостная сводка практически не обходится без упоминания о политическом, экономическом, культурном, спортивном, военном и т.д. противостоянии России и Запада – два полюса, за борьбой которых, затаив дыхание, наблюдает весь мир. Что они собой представляют? Какие идеи, ценности и помыслы ими движут? Можно ли, изучая оппонента, поглубже узнать самих себя?

**Гипотеза** представленного исследования – тесная взаимосвязь дуалистических концептов (Запад // Восток) может в равной мере актуализировать активные и латентные признаки обоих.

Исследование, как нам представляется, логично начать с размышления относительно природы концепта и алгоритма его изучения. Как показал проведенный анализ справочной литературы, существует великое множество различных концепций и подходов к изучению концепта и ККМ. Представленный термин весьма широк, поскольку под ККМ понимают не только «совокупность знаний о мире, которая приобретается в деятельности человека», но и собственно «механизмы интерпретации новых знаний»<sup>1</sup>.

Подобные разночтения сказываются на отсутствии единого метода описания культурных концептов. В свою очередь смеем предложить **алгоритм изучения концепта** в следующем порядке: **1)** этимологический анализ ЛЕ – имени концепта, **2)** семантический анализ дефиниций имени концепта, **3)** дистрибутивный анализ имени концепта – для формирования зоны ядра, **4)** анализ синонимов, антонимов, идиом с целью выявления номенклатуры ЛЕ приядерной зоны, **5)** обращение к различным видам дискурса с целью поиска ближайших контекстов ЛЕ West как способов наполнения зоны ближней периферии, **6)** проведение ассоциативного эксперимента с целью выявления средств вербализации зоны дальней периферии концепта Запад, **7)** конституирование концептосферы с ядром West.

Итак, в этимологическом словаре издательства Блумсбери ЛЕ **West** имеет значение: *the direction in which the sun goes down*<sup>2</sup>. В свою очередь древнегерманское слово *West*, в соответствии с данными того же источника, происходит из древнегреческого *hesperos* – вечер. Таким образом, можно предположить, что данная лексема одновременно обозначает и время суток, и географическое положение, и некоторого стороннего наблюдателя, относительно точки зрения которого происходит некоторое действие (закат солнца). Поскольку выдвигаемая нами гипотеза претендует на параллельное изучение взаимозависимого концепта Восток, считаем обоснованным обратиться к этимологии ЛЕ *Запад* в русском языке. По данным русского этимологического словаря<sup>3</sup>, указанное слово происходит от ЛЕ *западать*, т.е. *место, где солнце западает, заходит за линию горизонта*. Как видно из приведенных трактовок, изучаемая ЛЕ является ярко выраженным антропоцентрическим концептом, на раннем этапе изучения которого явно выделяются сегменты – человек / пространство / время.

Следующим заявленным шагом конституирования концептосферы с ядром **west** является проведение семного анализа словарных дефиниций. Для этого этапа работы были отобраны следующие словари: Collins American dictionary, Marrian Webster learner's dictionary, new oxford American dictionary, Newbury house

<sup>1</sup> В. Маслова, *Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие* – М.: Флинта: Наука, 2006, с. 78.

<sup>2</sup> J. Ayto, *Dictionary of word origins*, Bloomsbury, 2001, p. 571.

<sup>3</sup> М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка: В 4-х тт.* / Под ред. Б.А. Ларина, пер. с нем. О.Н. Трубачёва – М.: Прогресс, 2004, с. 78.

dictionary of American English, advanced American dictionary, Oxford dictionary of New words, толковый словарь Ожегова, Толковый словарь Ушакова, Толковый словарь русского языка под ред. Ефремовой Т.Ф., Политический словарь русского языка, Большой энциклопедический словарь. Устоявшаяся репутация, относительно равный объем слов и годы выхода этих словарей в свет позволяют проводить некоторые параллели и строить достоверные выводы. Полученные данные для большей наглядности приводим в виде таблицы (Таблица 1).

**Таблица 1. Семный анализ словарных дефиниций**

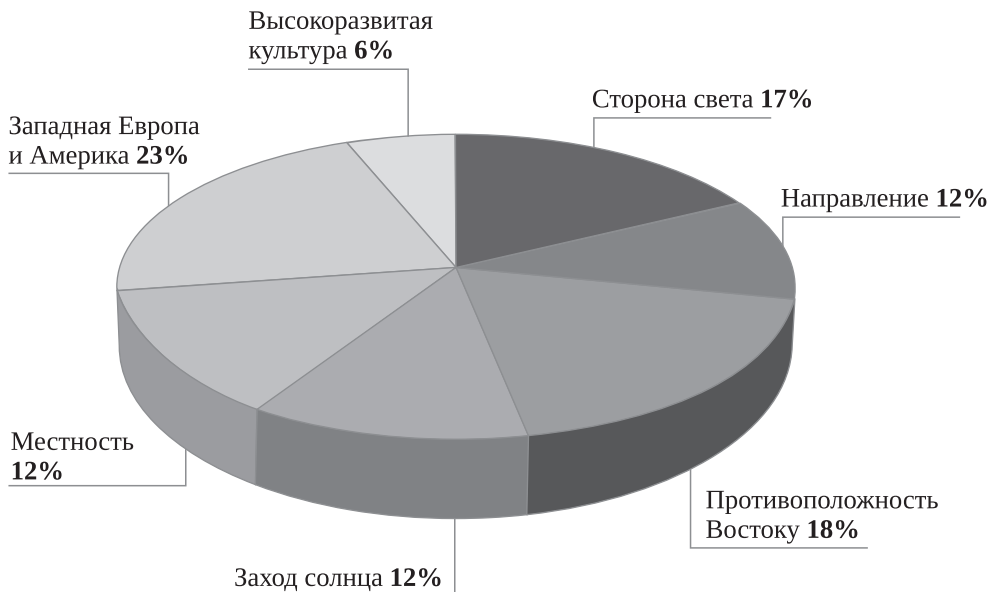
Дефиниционный анализ концепта на основе русских словарей	Дефиниционный анализ концепта на основе американских словарей
<p>1. одна из четырех <u>сторон света</u> и <u>направление</u>, противоположное востоку; <u>часть горизонта</u>, где <u>заходит солнце</u></p> <p>2. <u>местность</u>, лежащая в этом направлении, а также страны Западной Европы и Америки при противопоставлении странам социалистического содружества (при написании слова «запад» с прописной буквы). (Толковый словарь Ожегова)</p>	<p>1. <u>direction</u> in which <u>sunset</u> occurs: it is properly</p> <p>2. the point on a <u>compass</u> at 270, directly <u>opposite east</u></p> <p>3. a <u>region or district</u> in or toward this direction (Collins American dictionary)</p> <p>1. the <u>non-communist</u> states of the world in <u>opposition to the soviet bloc</u> during the cold War. It is more of a <u>political</u> than a geographical <u>concept</u>, so although most of its constituent states are to the west of the soviet union and its satellites – in western Europe and North America – countries decidedly to the east, such as Australia, are admitted too. (Oxford dictionary of New words)</p>
<p>1. Одна из четырех стран света, <u>противоположная востоку</u>.</p> <p>2. <u>Европейские страны</u> романо-германской культуры (при написании слова «запад» с прописной буквы) (Толковый словарь Ушаковой)</p>	<p>1. the direction where the <u>sun sets</u></p> <p>2. the direction that is the <u>opposite of east</u></p> <p>3. (the West) <u>North America and Western Europe</u> (Marrian Webster learner's dictionary)</p>
<p>1. <u>Страны Западной Европы и США</u>.</p> <p>2. Одна из четырех <u>сторон света</u>.</p> <p>3. Сторона той части <u>горизонта</u>, где <u>заходит солнце</u>.</p> <p>4. <u>Направление, сторона, противоположные востоку</u>.</p> <p>5. <u>Часть страны или материка</u>, расположенные в таком направлении. (Ефремова Т.Ф. Толковый словарь русского языка)</p>	<p>1. The direction toward the point of the horizon where <u>the sun sets</u> or the part of the horizon lying in this direction</p> <p>2. (the West) <u>Europe</u> and its culture seen in contrast to other civilizations. (New Oxford American dictionary (3 edition))</p>

Дефиниционный анализ концепта на основе русских словарей	Дефиниционный анализ концепта на основе американских словарей
1. обобщённое наименование <u>стран золотого миллиарда, высокоразвитых государств</u> , преимущественно находящихся к западу от Российской Федерации. (Политический словарь русского языка)	1. the direction in which <u>the sun sets</u> 2. <u>the western part</u> of a country 3. <u>the western part of the world</u> , esp. Western Europe, the USA and Canada (Newbury house dictionary of American English)
1. Точка пересечения <u>математического горизонта</u> с небесным экватором, лежащая слева (посередине между точками юга и севера) от наблюдателя, стоящего лицом к северу. (Большой энциклопедический словарь)	1. the direction <u>opposite from that where the sun rises</u> , that is on the left of someone facing north: 2. <u>the western part of a country, state</u> 3. <u>the western part of the world</u> and the people that live there, especially <u>Western Europe and North America</u> (Advanced American dictionary)

Источник: Собственная разработка на основании проведенного анализа словарных дефиниций.

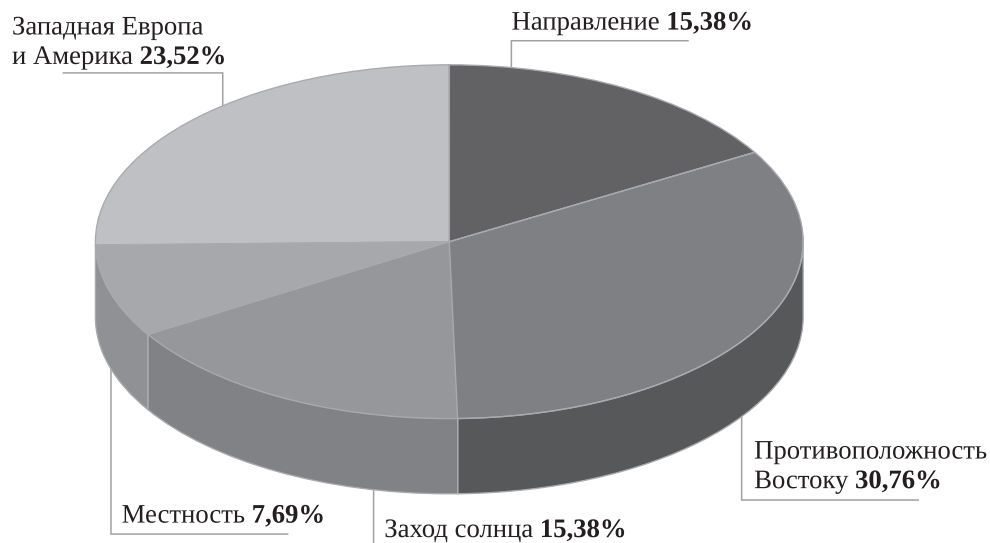
Нетрудно удостовериться, что несмотря на очевидные сходства точки зрения разных лингвокультур имеют различия. Остановимся на сходствах: обе картины мира определяют Запад как направление, противоположное Востоку, – т.е.,

**Диаграмма 1. Семный состав ЛЕ *Запад***



Источник: Собственная разработка на основании проведенного анализа словарных дефиниций.

**Диаграмма 2. Семный состав ЛЕ *West***



Источник: Собственная разработка на основании проведенного анализа словарных дефиниций.

как мы и предполагаем, определение дуалистических концептов не обходится без обращения к своей противоположности, и как страны западной Европы и Америки. Однако только в русском определении звучит объективное – сторона света и, как ни странно, представлена высокая оценка культуры и стран, составляющих Запад, а именно – *древняя романо-германская культура и золотого миллиарда, высокоразвитые государства*. Представленная оценка носит явный положительный характер, обогащенный некоторым пиететом, отличающий отношение к указанной стране. Американское определение носит напротив негативный характер – в словарной статье много отрицательных префиксов и слов со сниженным аксиологическим индексом. Русское определение представлено 17 единицами, в то время как американское – лишь 16-ю. Подробное сегментное деление с процентным соотношением представлено в диаграммах (Диаграмма 1 и Диаграмма 2).

Для завершения процесса формирования концептосферы с ядром *West//Zanaд* представляется релевантным разобраться с сочетаемостью изучаемой ЛЕ. С точки зрения морфологии ЛЕ *West* может выступать как имя существительное, употребляемое с определенным артиклем и пишущееся с заглавной буквы, как прилагательное (*West door, Westgermany, Westwind*) и как наречие, сочетающееся с глагольными формами (*face /fly /go West*). Примечательно, что в этой коллокации (*go West*) изучаемая ЛЕ приобретает ярко выраженную стилистическую окраску. В словаре английского языка и культуры издательства Лонгман стоит помета *юмористическое* и *эвфемистическое*, поскольку *go West* обозначает: 1) умереть, 2) быть разрушенным до основания 3) *go West young man – a phrase*

*advising someone to go somewhere new to start a new and better life originally in the American West*<sup>4</sup>. Таким образом, изучаемая ЛЕ начинает приобретать дополнительные смыслы – запад – это место новых надежд, новых возможностей, новых территорий, т.е. метафоризируется.

Что же в русском языке? Анализируемая ЛЕ имеет более ограниченное использование – с точки зрения морфологии, это только существительное, способное сочетаться с глаголом (*Запад настаивает, Запад не доволен, Запад добивается, Запад противостоит, Запад обвиняет, Запад критикует*), с именем прилагательным (*дикий запад*), с другим именем существительным (*Страны Запада, Отношения Запада, Северо-запад*) и способное становиться основой для деривации – т.е. образует прилагательное *западный*. В первом случае – сочетании с глаголом – существительное *запад* представляет собой яркий пример метонимии, т.е. переноса части на целое, а именно в данном случае объединяет государственных представителей стран западной Европы и Америки как единое персонифицированное существо. Как видим, в этом случае употребление русской ЛЕ весьма ограничено.

Попробуем собрать воедино полученные данные и сформировать ядро и приядерную зону изучаемого концепта с использованием словарей антонимов, синонимов, фразеологизмов.

Direction: aim, approach, compass bearing, course, orientation, path, point of compass, road, route, tack, track, way

Sunset: dusk, evening, gloaming, nightfall, sundown, twilight

Opposite: antithetical, conflicting, contradictory, contrasting, converse, different, hostile, incompatible, inconsistent, opposed, opposing, rival, contrary, reverse, not corresponding, not equivalent, not facing, not matching, not similar

Region: area, country, department, district, division, expanse, land, locality, neighborhood, part, place, province, quarter, sector, territory, tract, vicinity, zone

District: area, community, department, division, locality, neighbourhood, parish, part, partition, precinct, province, quarter, region, sector, territory, vicinity, ward, zone

Суммируя полученные данные, можем заключить, что ядро изучаемого концепта ни морфологически, ни стилистически, ни грамматически не гомогенно. Оно многогранно и требует дополнительного исследования в плане особенностей вербализации. В связи с чем мы обращаемся к контекстуальному анализу узкоспециализированных видов дискурса, где эта ЛЕ наиболее часто употребляема, а именно – в медиа дискурсе и политическом дискурсе.

<sup>4</sup> *Longman Dictionary of English Language and Culture*, Longman, 2000, p. 15126.

Для иллюстрации приведем речи политиков, взятые из американских и английских газет *The New York Times*, *The Telegraph*, *The Washington Post*, *the Guardian*, *the Moscow Times* за прошлый год: *Official Russian foreign policy positions in Ukraine and Syria have not changed since Lavrov was laughed off stage last year. But Moscow has been forced to show flexibility in finding a solution to its standoff with the West*<sup>5</sup>.

Выдержка представляет собой комментарий поведения политических сил современной оппозиции США – РФ. Коннотативный анализ отрывка явно указывает на неодобрительное отношение к официальной позиции МИД РФ в лице господина Лаврова за счет употребления ЛЕ *was laughed off*, и положительное, можно даже сказать пиететное, отношение к позиции официального Запада за счет употребления пассивных грамматических структур – *Moscow has been forced to show flexibility, in finding a solution, standoff*. Преуменьшающий значение важности такого игрока мировой авансцены, как РФ, метонимический перенос *Moscow* на фоне антитезы с ЛЕ *the West*, также носящий характер синекдохи, звучит несколько неуважительно, выставляет Москву неким нашкодившим подростком, которого мудрый и всезнающий учитель наставляет на путь истинный, призывает проявить гибкость, журит за неуместное поведение. ЛЕ *laughed off* и *standoff* создают иронический контекст за счет иностилевого регистра звучания на фоне официального сообщения. Примечательным фактом изречения является употребление политической метафоры *stage*, уподобляющей мир политических игр – сцене, где каждый играет свою, четко обозначенную роль. Таким образом, можно заключить, что концепт Запад приобретает ассоциации с Указующим перстом современной политики, всезнающего пророка Истины, Судью мирового порядка, явно не принимая в расчет право прочих стран иметь иные позиции, актуализировать иные роли.

Возьмем еще пример: *Sir Max Hastings, the very distinguished military historian and former Telegraph editor, said that «Russia and the West face a common enemy... Seventy years ago, Russia and the West came together, when their similarities in the face of something vile outweighed their differences»*<sup>6</sup>.

В представленной выдержке место РФ, несмотря на неурегулированные разногласия между странами, все-таки оказывается в одном синонимическом ряду с ЛЕ *the West*, причем, употреблено дважды в небольшом отрывке речи. Указанный факт может служить сигналом того, что в вопросах мирового политического равновесия Россия, тем не менее, является значимым стратегическим партнером – на это указывают такие ЛЕ, как *common, together, outweighed their differences*. Персонификация обоих государств выражается за счет употребления ЛЕ *face, came, enemy*. Фраза обогащена множеством антитез, формирующих весьма помпезный тон повествования *Russia and the West // common enemy*,

<sup>5</sup> *The Moscow Times*: <http://www.themoscowtimes.com/business/article/russia-sends-medvedev-to-munich-seeking-sanctions-relief/559230.html>

<sup>6</sup> *The Telegraph*: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/12022853/Russia-and-the-West-face-a-common-enemy.html>

*something vile; similarities // differences*, противопоставляются также нынешнее положение дел, нынешняя расстановка сил и ситуация, имевшая место 70 лет назад. Примечательным является тот факт, что сплочение государств происходит не на основе обоюдного стремления к миру, но на фоне обретения общего врага – некой третьей силы, угрожающей планам США и РФ. В этом контексте изучаемый концепт также подвергается обогащению за счет отсылки к извечному противостоянию, борьбе, конфликту с прежним СССР и современной Россией.

Какие особенности вербализации концепта *the West* в российском медиа дискурсе? Приведем отрывок речи президента РФ В.В. Путина, который принял участие в пленарном заседании 18-го Петербургского международного экономического форума: *Запад поддержал государственный антиконституционный переворот. Ну поддержали ведь, правильно? И не только пирожками пресловутыми, но и информационным сопровождением, политическим, да каким угодно. Зачем?*<sup>7</sup>.

В представленной выдержке ЛЕ *Запад* также метафорично замещает ЛЕ США. Персонификация происходит за счет дважды употребленного слова *поддержал*, причем за счет отрицательного контекста указанная ЛЕ приобретает явно иронический оттенок. В первом случае предложение её содержащее относится к повествовательному типу, утверждающему факт, а во втором – вопросительному, объединяющему аудиторию со спикером. В третьей части приведенного СФЕ указанная лексема явно подразумевается, но не употреблена – поскольку легко восстанавливается контекстом, что указывает на употребление такого стилистического приема, как эллипсис. Разностилевые дополнения *пирожками, информационным сопровождением, политическим* создают юмористический эффект за счет употребления зюгмы -соположения разнопорядковых категорий. Привлекают внимание исследователей и употребленные эпитеты, явно носящий просторечный характер. Примечательно, что ряд эпитетов идут в препозиции к главному элементу словосочетания, а ряд – в постпозиции, что также может быть нацелено на некоторое воздействие на реципиента. Ретардация информации может формировать эффект обманутого ожидания. Но риторические вопросы создают базу для полноценного диалога – диалога без подвохов и обмана. Это честный разговор со слушателем – глаза в глаза. В предложенном контексте концепт *Запад* также имеет свои особенности вербализации. Здесь явно формируется образ корыстного подлеца, исподтишка воздействующего на окружающих, добивающегося своих целей не своими руками, но провоцируя близких. Коннотативный аспект этого высказывания также носит отрицательный характер. ЛЕ *антиконституционный, переворот, пресловутыми* это положение подтверждают.

Еще пример. В недавнем интервью немецкому журналу встречается: *Мы активно возражали против того, что происходило, скажем, в Ираке, в Ливии, в некоторых других странах. Мы говорили: не надо этого делать, не надо туда забираться и не надо совершать ошибок. Нас же никто не слушал! Наоборот,*

<sup>7</sup> Официальный сайт Президента РФ: <http://www.kremlin.ru>



считали, что мы занимаем какую-то **антизападную, враждебную Западу позицию**. А сейчас, когда вы имеете сотни тысяч, уже миллион беженцев, как вы думаете, у нас позиция была **антизападная или прозападная**?<sup>8</sup>.

Представленная выдержка полна эмоционального накала: восклицательные, вопросительные предложения, нарастание (*сотни тысяч, уже миллион; делать / забираться / совершать ошибки*), аллитерация звуков [ж/з] *занимаем антизападную, враждебную Западу позицию*, временные скачки (*возражали// происходило// говорили// занимаем// имеете// думаете*), повторы как близкие, так и дистантные, как лексические (*тремякратное не надо, позиция, антизападную, враждебную Западу*), так и синтаксические (*мы возражали, мы говорили, мы занимаем*), эмфатические усилители (*активно, наоборот, уже*), экспрессивная лексика с явно сниженным стилевым регистром – *какую-то, забираться, скажем*. В приведенной выдержке образ неудачливого подростка, ранее обозначенный в речах американских партнеров, теперь уже формируется, но с точностью наоборот, в речи русского представителя. Увещевания о несостоятельности каких-то намерений запада, причем намерений активного характера, агрессивно воздействующих на окружающих, явно не нашли поддержки у страны побратима. Но ранее формируемый образ Указующего перста, имеющего права карать и миловать, в этом случае неуместен. Россия напротив стремится уберечь от ошибки, но в то же время признает право Америки на апробацию своих сил, право на совершении собственных оплошностей – вызывает только сомнения достоинство жертв – полуразрушенных стран – *в Ираке, в Ливии, в некоторых других странах*. Россия, как добрый друг и соратник, в противовес ранее созданному образу Пророка напротив, активно включается в помощь, берет часть вины на себя и способствует нормализации и стабилизации мира на планете. Следовательно, можем заключить, что образ запада, формируемый на Российский медиаволнах более гибкий, более правоимеющий и менее однозначен, нежели чем образ сформированный американскими СМИ. Таким образом, концепт «Запад» в значении Соединенных штатов Америки весьма частотно упоминается в политическом дискурсе в отрицательном (неодобрительном, осуждающем) ключе, которое можно объяснить историческим противостоянием США и СССР, а теперь США и РФ.

Заключительным этапом формирования концептосферы с ядром Запад, а именно зоны её дальней периферии, выступает обращение к ассоциативному восприятию представителей разных лингвокультурных сообществ. В рамках данного исследования была предпринята попытка анализа концепта West на основе открытого типа эксперимента, предложенного еще 1980 году В.П. Беляниным. Участниками опыта стали 38 человек в возрасте от 28 до 55 лет (пол, образование, социальный статус не учитывался). Каждый участник получил задание рядом с LE West привести первые ассоциации, которые возникали у них при упоминании слова запад. Полученные результаты приводим в виде диаграммы. Однако точные статистические данные пока не приводятся в силу того, что

<sup>8</sup> Ibidem.

эксперимент не является законченным и списки слов остаются открытыми до окончания проведения опыта (Рисунок 1).

**Рисунок 1. Результаты ассоциативного эксперимента**

гнилой Запад/ загнивание	закат	вечер	ковбой
США/Америка	Европа	восток	Дикий Запад
компас	за бугром	сторона света	

Источник: Собственная разработка на основании проведенного ассоциативного эксперимента

Таким образом, слово «Запад» употребляется не только как обозначение индивидуального явления, то есть совокупности вполне конкретных стран и народов, но и как абстрактное понятие, то есть как обозначение совокупности явлений, которые ассоциируются со словом «Запад».

Представленное исследование видится весьма перспективным. Изучение различных видов дискурса позволяет предположить о значимости дуалистических концептов и возможности их параллельного изучения.

## Список использованной литературы

- Ayto John, *Dictionary of word origins*, Bloomsbury, 2001.
- Collins American dictionary*, 2016, <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/american> (по состоянию на 8 февраля 2016).
- Collins English Thesaurus*, 2016, <http://www.collinsdictionary.com/english-thesaurus> (по состоянию на 8 февраля)
- Longman Dictionary of English Language and Culture*, Longman, 2000.
- Longman Idioms Dictionary*, Longman, 2009.
- Marrian Webster learner's dictionary*, 2016, <http://www.learnersdictionary.com/> (по состоянию на 8 февраля 2016).
- McCarthy M., *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge University Press, 2002.

- Newbury house dictionary of American English*, 2016, <http://nhd.heinle.com/home.aspx> (по состоянию на 8 февраля 2016).
- Stevenson Angus and Lindberg Christine A., *New Oxford American dictionary*, Oxford University Press, 2013.
- The Guardian*, 2016, <http://www.theguardian.com/international> (по состоянию на 8 февраля).
- The Moscow Times*, 2015, 2016. <http://www.themoscowtimes.com> (по состоянию на 8 февраля).
- The New York Times*, 2016. <http://www.nytimes.com> (по состоянию на 8 февраля).
- The Washington Post*, 2016. <https://www.washingtonpost.com> (по состоянию на 8 февраля).
- Advanced American dictionary*, <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (по состоянию на 8 февраля 2016).
- Александрова Л.П. и др., *Словарь синонимов русского языка*. М., 2001.
- Белянин В.П., *Психолингвистика: учеб.* / В.П. Белянин; РАО; Моск. психол.-соц. ин-т. – 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ, 2004.
- Большой энциклопедический словарь. Языкознание* / гл.ред. В.Н. Ярцева. М.: Науч. изд-во «Большая Рос. Энциклопедия», 2000.
- Введенская Л.А., *Словарь антонимов русского языка*. М., 2003.
- Вежбицка А., *Язык. Культура. Познание.* / Перевод с английского, ответственный редактор М.А. Кронгауз, вступительная статья Е.В. Падучевой — М.: Русские словари, 1996.
- Ефремова Т.Ф., *Современный толковый словарь русского языка: В 3 т.* — М.: АСТ, Астрель, Харвест, 2006.
- Карасик В.И., *Антология концептов*. Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005.
- Кожевников А.Ю., *Словарь синонимов современного русского языка. Речевые эквиваленты: практический справочник* – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2009.
- Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г., *Краткий словарь когнитивных терминов*. М., 1996.
- Кубрякова Е.С., *О тексте и критериях его определения // Текст. Структура и семантика. Т. 1.* — М., 2001.
- Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках* / В.Н. Телия [и др.]; отв. ред. В.Н. Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004.
- Лакофф Дж., Джонсон М., *Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры*. М., 1990.
- Лихачев Д.С., *Текстология: Крат. очерк.* – М.; Л.: Наука, 1964.
- Львов М.Р., *Словарь антонимов русского языка. Св. 3000 антоним. пар* / Под ред. Л.А. Новикова. — 8-е изд., стереотип. — М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006.
- Маслова В.А., *Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие* / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2006.

- Ожегов С.И., *Толковый словарь русского языка: Около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений* / С.И. Ожегов; Под ред. Л.И. Скворцов. – М.: ОНИКС-ЛИТ, Мир и Образование, 2012.
- Официальный сайт Президента РФ: <http://www.kremlin.ru/> (по состоянию на 6 февраля)
- Ощепкова В.В., *Краткий англо-русский лингвострановедческий словарь: Великобритания, США, Канада, Австралия, Новая Зеландия* / В.В. Ощепкова, И.И. Шустилова. М.: Рус. яз. – Медиа, 2006.
- Политический словарь русского языка*, <http://enc-dic.com/politic/Zapad-2226.html> (по состоянию на 8 февраля 2016).
- Попова З.Д., Стернин И.А., *Когнитивная лингвистика*. М.: АСТ: Восток-Запад, 2010.
- Слышкин Г.Г., *Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе*. М.: Academia, 2000.
- Степанов Ю.С., *Основы общего языкознания*. – М., 1975.
- Телия В.Н., *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц* / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986.
- Ушаков Д.Н., *Толковый словарь современного русского языка: Около 100000 слов* / Д.Н. Ушаков. – М.: Аделант, 2013.
- Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка: В 4-х тт.* / Под ред. Б.А. Ларина, пер. с нем. О.Н. Трубачёва – М.: Прогресс, 2004, <http://www.onlinedics.ru/slovar/fasmer/z/zapad.html> (по состоянию на 2 февраля)

## Резюме

Настоящая статья посвящена лингвокультурному концепту «the West//Запад», представляющий ценность для выявления особенностей мировоззрения представителей разных культур. В статье рассмотрены ядерная и приядерная зона данного концепта в русской и американской концептуальных картинах мира.

Ассоциативный эксперимент, анализ семного состава данного концепта, контекстуальный и дистрибутивный анализы показали, что ядро данного концепта обладает однородностью и многогранностью, а его приядерная зона, наоборот, несет в себе коннотативный оттенок, причем, как правило, отрицательный.

Результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что концепт «the West//Запад» используется не только для обозначения конкретных стран, но и всех явлений, которые с ним связаны.

## Summary

### **The history and the content of the concept *the west***

The article is devoted to the study of the lingvocultural concept “the West” which helps to reveal the features of the outlook of different cultures. The authors deal with

the nucleus and the co-nuclear area of the concept in the English and the American worldviews.

The chosen methods such as the associative experiment, contextual, lexicographic and distributional analyses show that the nucleus of the concept is homogeneous and many-sided, but the co-nuclear area is not homogeneous as it has some special connotative, usually negative, meaning.

The results of the study show that the concept “the West” is not only used to describe some specific countries, but also all phenomena associated with the concept.

## Streszczenie

### **Historia i treść pojęcia *the West* // *Zachód***

Artykuł jest poświęcony badaniu lingwistycznej koncepcji kultury „Zachodu”, która pomaga ujawnić cechy perspektywy różnych kultur. Autorzy zajmują się tym zagadnieniem w języku angielskim i amerykańskim punkcie widzenia.

Wybrane metody, takie jak asocjacyjna eksperymentalna, kontekstowa leksykograficzna i dystrybucyjna wykazują, że jądro koncepcji jest homogeniczne i wielostronne, ale obszar współpracy nie jest jednorodny, ponieważ ma jakieś w sobie specjalne konotatywne, zazwyczaj negatywne, znaczenie.

Wyniki badania pokazują, że pojęcie „Zachód” jest nie tylko używane do opisanie pewnych konkretnych krajów, ale również wszystkich zjawisk związanych z koncepcją.



# Lustro sceny czyli problemy nie tylko lingwistyczne w tłumaczeniu dramatów

Małgorzata Pietrzak  
Uniwersytet Warszawski

## Wprowadzenie

Lingwistyka stanowi, jak stwierdza Stanisław Gajda „jedną z uznanych dyscyplin nauk humanistycznych. Ma swój wewnętrzny rytm rozwojowy. Jednak nie pozostaje niezależna od tego, co dzieje się w ludzkim świecie, w kulturze i w samej nauce”<sup>1</sup>. W języku odkryto wymiar zjawisk społeczno-kulturowych i znajduje on swoje umocowanie we wszystkich zachowaniach ludzi, zarówno te komunikacyjnych jak i przedmiotowych. Język „Służy nie tylko do reprezentowania i wyrażania świata realnego i umysłowego oraz do przekazywania informacji, lecz także do konstruowania świata i myślenia (por. funkcja wykonawcza, performatywna). Jest więc aktywnym i kreatywnym czynnikiem życia ludzi”<sup>2</sup>.

Istotnym polem lingwistyki jest przekład, jego funkcjonowanie zarówno w obrębie literatury pięknej, jak i warsztatu językoznawczego. Jak stwierdzają przekładoznawcy „Przekład różnie pełni swą funkcję mediacyjną w sytuacji kulturowej, politycznej i cywilizacyjnej ostatnich lat”<sup>3</sup>. Nie jest więc jedynie narzędziem stricte literackim i językowym. Staje się narzędziem porozumienia i zrozumienia – tekstu i jego sensu, idei autora, specyfiki danego środowiska i kultury. Celem niniejszego tekstu jest zwrócenie uwagi na to, jak ważnym dla warsztatu tłumacza dramatów jest znajomość zasad obowiązujących w dramacie i sposobach jego scenicznej realizacji, poznanie różnorodnych konwencji i epok teatralnych oraz samego warsztatu scenicznego – re-

---

<sup>1</sup> S. Gajda, *Lingwistyka XXI wieku*, „Polonica”, t. XXXIII, s. 5–13.

<sup>2</sup> S. Gajda, *Lingwistyka XXI ...op.cit.*

<sup>3</sup> B. Tokarz, *Wstęp (w:) Przekłady literatur słowiańskich*, t.1, cz.1. Wyd. UŚ, Katowice 2010, s. 9.

żysera i aktora, uwarunkowanych w danej realizacji nie tylko stylem literackim autora, ale i zadaniami scenicznymi. Ważnym jest obycie kulturalne i teatralne tłumacza, aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym kraju, którego literaturę się tłumaczy, kontakty ze środowiskiem teatralnym, bezpośrednie rozmowy z aktorami i reżyserami.

## Zadania tłumacza wobec materii dramatu

Powinnością tłumacza jest, aby nie sprzeniewierzyć się wierności tekstu i jego pięknu, ale przekładu nie należy stawiać na równi z oryginalnym tekstem. Tym samym „Tłumacz, obcując z dziełem, doświadcza jego drugich narodzin w nowym, swoim, języku. Żeby użyć właściwego słowa, musi sięgnąć wyobraźnią do tego miejsca i chwili, w której twórca dzieła, „szukając dla siebie wyrazu”, znalazł właśnie ten, a nie inny. Jego jedyny odpowiednik w innym języku musi wyrastać z tego samego „korzenia” prawdy. Tłumacz, w niemożności znalezienia słów, w poczuciu braku adekwatności, łączy się z tym samym poszukiwaniem nieuchwytnego, które odczuwał autor”<sup>4</sup>. Dlaczego więc tłumacz zostaje tłumaczem a nie autorem? Próbują na to odpowiedzieć Ewa Makarczyk-Schuster i Karlheinz Schuster: „Sztuka przekładu daje tłumaczowi możliwość zdobycia choćby cząstki literackiej nieśmiertelności”<sup>5</sup>. A na pytanie Co jest łatwiejsze – napisanie oryginalnego utworu czy jego przekład? Jerzy Czech, tłumacz literatury rosyjskiej odpowiada: „Najogólniej mówiąc, żeby samemu coś napisać, trzeba mieć pomysł — o czym, co i jak. I to jest główny problem, nieraz całymi latami nic człowiekowi nie przychodzi do głowy. Przełożenie czegoś z kolei bywa bardzo żmudne, często długotrwałe, niekiedy wręcz niemożliwe. Ale już nie trzeba tego wymyślać; rzeczy do tłumaczenia zawsze się znajdują. Znalezienie pomysłu na pomysł autora często zabiera jednak tłumaczowi o wiele więcej czasu, niż tamtemu”<sup>6</sup>.

Działanie tłumacza wobec oryginalnego tekstu porównać można do działania i przeżycia aktorskiego, które stwarza postać dramatu. Najważniejszym jest „nie zgubić prawdy dzieła, wyrażając je poprzez swój język, jak zakorzenić je w swojej prawdzie, w prawdzie swojego (naszego) języka”<sup>7</sup>. Jednak tłumacz nigdy nie będzie takim twórcą jak autor, bowiem „przekład z natury rzeczy jest czymś, czego nie da się urzeczywistnić, niemożliwe jest bowiem, by tłumacz zbliżył się do ideału, którym zawsze będzie dla nas oryginalne dzieło. Natura żywego języka stawia opór, bo zasad, norm, struktury języka oryginału nie da się odtworzyć w strukturze innego

<sup>4</sup> D.J. Ćirlić-Mentzel, *Kilka uwag tłumacza o sztuce przekładu dramatów*, „Południowo-słowiańskie Zeszyty Naukowe”, nr 6/2009, s. 201–204.

<sup>5</sup> E. Makarczyk-Schuster, K. Schuster, *Tłumacz i tłumaczenie. Kilka nienaukowych uwag o osobie i sposobie pracy tłumacza literackiego* (tł.) B. Kowalski, „Tematy i Konteksty”, nr 2 (7) 2012, s. 399–410.

<sup>6</sup> S. Karpionok, *Lubię dobrą literaturę, a rosyjska jest jedną z najważniejszych*, „Gazeta Petersburska” <http://www.gazetapetersburska.org/pl/node/331> (stan na dzień 7 stycznia 2016).

<sup>7</sup> D. Jovanka Ćirlić-Mentzel, *Kilka uwag...* op.cit.



języka”<sup>8</sup>. Jednak bez przekładów dostęp do oryginalnych dzieł byłby niemożliwy, dlatego sztuka przekładu ma swój znaczący wkład nie tylko do literatury, ale kultury świata, poprzez ich obecność w obcych kulturach, stając się „jedyną możliwą drogą w przyswajaniu nam nie naszych kultur”<sup>9</sup>. Pracę i rzemiosło dobrego tłumacza charakteryzuje filologiczna dokładność, skrupulatność, konieczność zadawania pytań, jaki będzie kształt dzieła w procesie jego przekładu, jaka będzie skala jego podobieństwa do oryginału. Ważne dla translatoryki pytania stawia Dorota Jovanka Ćirlić-Mentzel: „Czy po przełożeniu dzieło jest takie samo czy tylko podobne? Czy możliwa jest całkowita wierność wobec oryginału?”<sup>10</sup> Ważnym jest, aby tłumacz nie przekładał ponad autora swoich własnych ambicji i z poszanowaniem autora pozostał wierny oryginałowi, duchowi dzieła, artystycznemu przeżyciu. Ale wierność oryginałowi nie oznacza jedynie procesu odtwórczości w stosunku do tłumaczonego słowa<sup>11</sup>. Na dokonywane tłumaczenie ma wpływ osobowość tłumacza, gdyż często „tłumacz ulega pokusie, by zaniedbać swój podstawowy obowiązek, jakim jest adekwatność przekładu i spróbować stać się lepszym niż oryginał. Jako osobliwy można określić w tym kontekście fakt, że nieznaną jest przypadek dzieła literackiego, które dopiero w przekładzie otrzymało pełnię swej formy, którego oryginał był więc przeciętny, a dopiero tłumaczenie zyskało sławę”<sup>12</sup>.

Do historii literatury przeszło wiele utworów tłumaczonych przez poetów, którzy sami znali specyfikę, materię i rzemiosło literackie. Ćirlić-Mentzel przywołuje przekład *Cyda Corneille’a* dokonany przez s. Wyspiańskiego i Księcia Niezłomnego dokonany przez J. Słowackiego, które w opinii translatorów i realizatorów teatralnych określane są mianem „kongenialne”. A dzięki temu, że autorami przekładów byli poeci „sprawiają one wrażenie, jakby powstały w efekcie poetyckiego zadziwienia, że w innym języku istnieje dzieło będące owocem ich wyobraźni. W tym przypadku trudno mówić o wierności oryginałowi, ale te wyjątki nie mogą być wzorem dla wszystkich w ich pracy translatorskiej”<sup>13</sup>. Jak twierdzą E. Makarczyk-Schuster i K. Schuster „Trzeba więc długo szukać, by znaleźć tłumacza ze znaczącymi literackimi dokonaniami i autora, który odniósł sukces jako tłumacz. Już sam fakt, że wyjątki tak bardzo rzucają się w oczy, świadczy o rzadkości tego fenomenu”<sup>14</sup>. I jako przykłady podają niemieckojęzyczne przekłady dzieł W. Szekspira dokonane przez Augusta Wilhelma Schlegla i Johanna Ludwika Tiecka.

Dramat, jako materia tekstowa, która swoją ostateczną postać uzyskuje poprzez realizację sceniczną jest materiałem wyjątkowo trudnym. Jak stwierdza Ćirlić-Mentzel dramat posługuje się w dialogu bezpośrednią, żywą, zmienną, różnorodną mową, która jest artykułowana zawsze w pierwszej osobie. Mowa w dramacie a tym samym

<sup>8</sup> Ibidem.

<sup>9</sup> Ibidem.

<sup>10</sup> Ibidem.

<sup>11</sup> Ibidem.

<sup>12</sup> E. Makarczyk-Schuster, K. Schuster, *Tłumacz i tłumaczenie...* op.cit.

<sup>13</sup> D.J. Ćirlić-Mentzel, *Kilka uwag...* op.cit.

<sup>14</sup> E. Makarczyk-Schuster, K. Schuster, *Tłumacz i tłumaczenie...* op.cit.

mowa na scenie przede wszystkim wyraża przeżycia postaci, posuwa akcję, buduje konflikt dramatyczny, ale przede wszystkim charakteryzuje postaci i okoliczności. Podstawowym problemem w tłumaczeniu dramatów jest uzyskanie takiego dialogu postaci, który będzie brzmiał jak mowa żywa, „dialog musi toczyć się dynamicznie i naturalnie”, nacechowany lekkością i naturalnością, tworząc całość postaci scenicznej, poprzez powiązanie go z ruchem i gestem, które zrodzone są całkowicie z rytmem mowy. I właśnie ten ruch należy odtworzyć w przekładzie. Rytm postaci zawarty w systemie mowy pomoże aktorowi w odnalezieniu właściwego stylowego czy stylizowanego gestu. A więc nie słowo drukowane w tekście dramatu, ale „scena teatralna jest ostatnim i najsurowszym weryfikatorem tłumaczonego dramatu”<sup>15</sup>. Bowiem „Przekład tekstu dramatu na język teatru zmusza do sięgnięcia po inne oprócz słowa tworzywo”<sup>16</sup>. I wobec pozostałych elementów scenicznych, którymi są gra aktora, przestrzeń sceniczna, scenografia, kostium, światło, rekwizyt i publiczność, słowo będzie musiało uzyskać swój właściwy sens i kontekst jako jeden ze znaków, których znaczenie w całości przedstawienia teatralnego i w obrębie jego języka zbuduje reżyser.

Wyzwaniem nie tylko językowym w przekładzie dramatu jest stopień zachowania szczególnych cech tłumaczonej sztuki i możliwości jego polonizacji. Zasygnalizowane przez Dorotę Jovanę Ćirlić-Mentzel problemy dotyczą zarówno sztuk klasycznych jak i współczesnych, a tym, co pomaga w pracy tłumaczowi sztuk teatralnych jest jego słuch teatralny<sup>17</sup>, który powinien być tutaj rozumiany jako umiejętność słuchania dialogów, wrażliwość na specyfikę materii teatru i znajomość środków aktorskich.

Problemy nastrocza też sama współczesność i jej przemiany społeczne, a odbiciem zachodzących w nie zmian politycznych, społecznych, obyczajowych jest język, który często jest zdominowany przez język mediów czy środowiskową modę. Ma to niestety odzwierciedlenie w jakości przekładów. Czech stwierdza „angażuje się masę tłumaczy źle przygotowanych, którzy idąc po linii najmniejszego oporu, kopiują obce konstrukcje, obce zwyczaje językowe. Nikomu to najwyraźniej nie przeszkadza, są nawet piewcy tego chaosu. Nie ma się więc co dziwić, że sztuka przekładu upada. Dominuje chałtura, wyrobnictwo, brakuje nawet przyzwoitego rzemiosła. Zanika poczucie stylu, panoszy się ćwierćinteligentka maniera tłumaczenia wszystkiego na młodzieżowy slang”<sup>18</sup>.

Tłumacze Anna Cetera i Piotr Kamiński w rozmowie z Piotrem Sadzikiem i Alicją Bielak, opowiadając o problemach związanych z historią tłumaczeń utworów Wiliama Szekspira zauważają, iż tłumaczenie, które nadaje się do głosowej deklamacji, może zupełnie nie nadawać się do gry scenicznej i jako przykład podają współczesne przekłady dramatów Szekspira dokonane przez Stanisława Barańczaka, z którymi problemy reżyserskie miał jeden z najlepszych inscenizatorów polskich Adam Hanuszkiewicz,

<sup>15</sup> D.J. Ćirlić-Mentzel, *Kilka uwag...* op.cit.

<sup>16</sup> B. Olaszek, *Symbolika wody w dramatach A. Czechowa: problemy przekładu teatralnego*, „Collectanea Philologica”, nr 9/2006, s. 235–243.

<sup>17</sup> D.J. Ćirlić-Mentzel, *Kilka uwag...* op.cit.

<sup>18</sup> S. Karpionok, *Lubię dobrą...* op.cit.

twierdząc, iż są one świetne, ale „nie działają w przestrzeni scenicznej” oraz, że te przekłady „pękają”, podobnie jak „Język Barańczaka pęka w chwili, w której postać sceniczna chce krzyknąć, co znaczy, że jest to język nadający się tylko do mówienia, ale nie do wyrażania emocji scenicznych”<sup>19</sup>. Rozmówcy zauważają, że „W ostatnich latach coraz częściej mówi się o tym, że Shakespeare od pewnego momentu swojej twórczości bardzo wyraźnie zmierza w kierunku realizmu psychologicznego. Wiersz urywa się, załamuje dokładnie w tych sytuacjach, kiedy postaci brak słów, albo kiedy szaleństwo postaci – płacze jej język. Postać nie kończy zdań, myli podmiot z orzeczeniem, co w języku takim jak angielski, gdzie o wszystkim decyduje nie fleksja lecz właśnie porządek słów, sprawia ogromne trudności interpretacyjne”<sup>20</sup>. Często zapomina się, i dotyczy to nie tylko dramatów Szekspira a każdego dramatu, jak ważnym jest miejsce prezentacji sztuki a nawiązując do rekonstrukcji dzieł wielkiego Stradfordczyka w odbudowanym współcześnie The Globe, do kas którego ustawiają się po bilety kolejki stwierdzono: „tekst jego dramatów był wypadkową wielu okoliczności, w tym miejsca wystawiania dramatu, i podług nich podlegał rozmaitym zmianom (teatr Globe miał otwarty dach, przez co postać wskazująca na słońce wskazywała na słońce rzeczywiście, nie zaś na sceniczny rekwizyt, a zatem część zabiegów narracyjnych podyktowana była i uwarunkowana miejscem wystawienia dramatów: wraz ze zmianą tego miejsca zmianie ulega sama struktura narracyjna sztuki)”<sup>21</sup>. Jest więc i będzie dramat, podobnie jak jego tłumaczenie związane z językiem, materia i specyfiką teatru. Istotnym elementem odbioru dramatu pozostaje nadal poziom przygotowania widza do odbioru języka i sztuki teatru. A faktem jest, że dla wielu dramatów, ich życie jako literatury rozpoczyna się wraz z ich premierą sceniczną.

## Dramat w obiegu kultury

Przygotowanie językowe tłumacza do tłumaczenia dramatu, to nie wszystko. Na jakość tłumaczenia, ma wiedza o kulturze autora, jego dorobku, a nawet życiu. Znakomitym przykładem jest twórczość translatorska Daniela Charlesa Geroulda, którego kunszt porównywano z wyczynem pływaka, gdyż w obszarze tłumaczonego dzieła poruszał się „płynnie, szybko i nieomal bez wysiłku”<sup>22</sup>. Ten „amerykański teatrolog i komparatysta, znawca dramatu rosyjskiego i środkowoeuropejskiego, przede wszystkim zaś tłumacz i propagator twórczości Stanisława Ignacego Witkiewicza” należał, jak oceniają to badacze „do pierwszej ligi mistrzów przekładu, którzy w latach 60. i 70. odkrywali

<sup>19</sup> A. Bielak, p. Sadzik, *Anna Cetera i Piotr Kamiński. Jak brzmi polski Shakespeare?* (tł. A. Sieradzka. (w:) *Abychmy w ten przekład pilnie weźrzeli. Wobec tłumaczeń tekstów dawnych* (red.) A. Bielak, Wydział Artes Liberales UW, Warszawa 2014, s. 217.

<sup>20</sup> A. Bielak, p. Sadzik, *Anna Cetera ...* op.cit. s. 230.

<sup>21</sup> Ibidem, s. 218.

<sup>22</sup> I. Curyłło-Klag, *Witkacy metodą Total Immersion. O tłumaczeniach Daniela Charlesa Geroulda, „Przekładaniec”, nr 26/2012, s. 136.*

Witkacego przed światem zachodnim”<sup>23</sup>. A o jego wszechstronnym i wnikliwym podejściu do materii językowej i związanej z nią otoczeniem samego twórcy, współcześni badacze piszą: „To z powodu Witkiewicza Daniel Gerould zaczął uczyć się polskiego. W roku 1965 wybrał się na pięć tygodni do Warszawy w ramach programu wyjazdów dla kadry akademickiej San Francisco State College. W drugim dniu pobytu Jerzy Sokołowski, pracownik ministerstwa kultury i późniejszy redaktor naczelny pisma „Teatr”, pokazał mu niezwykle trudne wówczas do zdobycia dwutomowe wydanie sztuk Witkacego. Przed wyjazdem Gerould zdążył jeszcze poznać człowieka, który te sztuki opracował, czyli samego Konstantego Puzynę. Obejrzał również inscenizację *Kurki wodnej* w Teatrze Dramatycznym. Fascynacja nowym odkryciem okazała się na tyle silna, że Gerould w błyskawicznym tempie opanował polszczyznę i w dwa lata później, w 1967 roku, wraz z kolegą polskiego pochodzenia (...) wydał tłumaczenie pierwszych sześciu dramatów, opatrzonych wstępem Jana Kotta, który część z nich wyreżyserował dla amerykańskiej publiczności”<sup>24</sup>. Właśnie Gerould „uksztaltował opinię na temat Witkacego w krajach anglojęzycznych, stając się głównym tłumaczem jego dzieł na angielski”, ale co najważniejsze „współpracował z producentami teatralnymi, doprowadzając do wystawienia wielu sztuk. Regularnie uczestniczył w konferencjach witkacologów, wystawach i innych wydarzeniach kulturalnych związanych z polskim teatrem”<sup>25</sup>. O tym jak autonomiczna i trudna, ale fascynująca translatorsko jest materia dramatów Witkacego mówił sam Daniel Gerould na konferencji Witkacy – 21st Century Perspectives w Waszyngtonie w 2010 r.<sup>26</sup> zwracając uwagę na fakt, iż problemy tłumaczenia, reżyserowania i wystawiania, należy w warsztacie tłumacza traktować jako jedno, bowiem nie będzie czego wystawiać na scenie, bez znakomitej materii tekstu. Jak pisał w sprawozdaniu z konferencji Marek Średniawa „Daniel Gerould podzielił się swoimi doświadczeniami tłumacza. Bogactwo ekspresji językowej, kreatywność słowna i frazeologiczna Witkacego stawiają bardzo wysokie wymagania translatorskie. Niełatwo w pełni oddać sens i klimat języka, nie gubiąc po drodze błyskotliwości sformułowania i specyficznego poczucia humoru autora *Nienasyceńca*. Dobrym przykładem wyzwania translatorskiego były kwestie o „zbor-suczeniu” (ang. mongrelize) się suk i ich „odborsuczaniu” (ang. demongrelizing). Natychmiastowym sprawdzianem sztuki przekładu stała się otwarta próba spektaklu *W małym dworku* przygotowana przez Ambassadors’ Theater Group pod kierunkiem Hanny Bondarewskiej i w reżyserii Roberta Mc Namary. W czarnej ascetycznej sali teatralnej bez dekoracji sama sztuka i słowo znakomicie się broniły”<sup>27</sup>.

<sup>23</sup> I. Curyło-Klag, *Witkacy metodą...* op.cit. s. 136.

<sup>24</sup> Ibidem, s. 136–137.

<sup>25</sup> Ibidem, s. 137–138.

<sup>26</sup> Konferencja odbywała się w dniach 29. 04–1.05.2010 r. w Waszyngtonie.

<sup>27</sup> M. Średniawa, *Witkacy z perspektywy XXI wieku – sprawozdanie*, [http://www.muzeumta-trzanskie.com.pl/UserFiles/File/PDF/Raport-Konferencja\\_Witkacy\\_2010-Waszyngton.pdf](http://www.muzeumta-trzanskie.com.pl/UserFiles/File/PDF/Raport-Konferencja_Witkacy_2010-Waszyngton.pdf) (stan z dnia 25 grudnia 2015).

## Lustro światów czyli najnowszy dramat ukraiński

Dzięki tłumaczeniom poznać możemy literaturę najbliższych sąsiadów z Ukrainy. „Wzajemne tłumaczenie literatury pięknej ma się w naszych krajach nie najgorzej, chociaż oczywiście mogłoby być znacznie lepiej. Na Ukrainie wiele literatek i literatów zna język polski i czyni z tego użytek, u nas ukraińską literaturę piękną z wyjątkiem poezji tłumaczą filolodzy i filolozki”<sup>28</sup>.

Pawło Arje w dramacie *Na początku i na końcu czasów* w tłumaczeniu Anny Korzeniowskiej-Bihun ukazuje zderzenie trzech pokoleń i ich wartości. Co dla najstarszych bohaterów jest uświęconą tradycją i zwyczajem (zastawianie siedeł na zwierzynę, zbieranie grzybów i łowienie ryb), dla najmłodszych jest już łamaniem prawa. Charakter i typ postaci określony zostaje w dramacie nie tylko poprzez sam tekst, ale i język. Język Baby Prisi jest lustrem i zarazem pomostem do starego świata. Jej stałe odwoływanie się i powoływanie na Boga: „Och, Boże ty mój!”, „Ojoj, Boże ty mój, za co ty mnie tak każesz”, „Bóg mi świadkiem”, „Teraz i na wieki wieków” są nie tylko zwyczajowym odwoływaniem się do Boga jako świadka obecnej niesprawiedliwości, ale ukazanie go jako jedyne sędziego, który widzi krzywdy ludzkie. Jest to również konfrontacja starego świata opartego o doświadczenie, przekazywane z pokolenia na pokolenie, ze światem ludzi wykształconych, o którym z pogardą Baba Prisia powie, zwracając się do swojej córki Sławy „Oj, głupiaś, toć się na pielęgniarzkę uczyłaś, a durnoty gadasz” a o swoim wnuku Wołczyku „Też mi inteligent”. Konfrontacja światów odnosi się również do sytuacji politycznej i społecznej, w której żyją bohaterowie. Baba Prisia pamięta czasy władzy radzieckiej, ale i czasy nowej władzy jej nie odpowiadają. Dla niej jedyną „władzą” jest rodzima ziemia, o której powie „Ziemia jest matko nas wszystkich”, jedyną jaką posiada i do której ma święte prawo, która była i jest domem zamkniętym w napromieniowanej po katastrofie czarnobylskiej zonie. Dramat *Na początku i na końcu czasów* jest obyczajowo-sarkastycznym obrazem historii Ukrainy – pięknej, dumnej, tragicznej. Jest próbą konfrontacji z konsumpcyjnym światem zachodu, z którego ludzie przyjeżdżają do zony jako turyści bo, jak stwierdzi Dzielnicowy „nudzi się, skurwysynom, w Londynach i Berlinach”<sup>29</sup>. Ale co najważniejsze, jest konfrontacją zanikającego na naszych oczach świata wartości i duchowości z bezdusznym światem władzy i pieniądza.

Postaci rysowane w dramacie są wielobarwne, różnorodne, obdarzone wieloma cechami i emocjami, pozwalając na zbudowanie przez grających aktorów ciekawych postaci scenicznych. I właśnie mowa i język bohaterów będą dopełniać obrazu i charakterystyki bohaterów, nadając poszczególnym postaciom rysów miejsca i czasów, w których żyli i żyją. W języku i mowie odbijać się będą ich zwerbalizowane marzenia

<sup>28</sup> A. Łazar, *Osobne światy* (w:) *Młoda literatura ukraińska* (red.) Z. Rokita, „Nowa Europa Wschodnia” nr 6/2014, [http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/M%C5%82oda\\_Literatura\\_Ukrai%C5%84ska.pdf](http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/M%C5%82oda_Literatura_Ukrai%C5%84ska.pdf), s. 197 (stan z dnia 12 stycznia 2016).

<sup>29</sup> P. Arje, *Na początku i na końcu czasów* (tł.) A. Korzeniowska-Bihun (w:) A. Korzeniowska-Bihun, A. Moskwin, *Nowy dramat ukraiński. W oczekiwaniu na Majdan*, t.1., Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej UW, Warszawa 2015, s. 17–53.

i tęsknoty, radości i smutki. Mowa będzie elementem sprawczym działań bohaterów, swoistą „czarodziejską różyczką” mającą odegnąć złe duchy przeszłości i przywrócić świat ładu, porządku i spokoju. To przekład zdecyduje o tym, czy dany dramat będzie wartościowym materiałem scenicznym czy nie. W przypadku tekstu *Na początku i na końcu czasów*, jego „zawartość” jest interesującym materiałem dla reżysera i dla aktorów, postaci zarysowane wyraziście, zadania sceniczne wyznaczone czytelnie. A problem pogodzenia przeszłości z przyszłością, „starego” i „nowego” jest aktualny pod każdą szerokością geograficzną i w każdej kulturze. A co najważniejsze, jest to sztuka o ludziach a nie o ideologii, o ludzkim cierpieniu, uczuciach, marzeniach, tęsknotach i wierze, że nowy świat może być dla zwykłych ludzi po prostu lepszy. Sztuka jest bardzo dobrym materiałem do tzw. „pracy studyjnej” ze studentami, nie tylko w szkole teatralnej, ale w studenckich i amatorskich zespołach teatralnych. Nie wymaga wielkich zabiegów inscenizacyjnych a opiera się na tym, co Konstanty Stanisławski w pracy aktora nad rolą nazwał „przeżyciem wewnętrznym” czyli na prawdzie scenicznej i emocjach, które są podstawą pracy aktora i najbardziej wyrazistym środkiem komunikacji, bez względu na różnice kulturowe i językowe odbiorcy.

## Podsumowanie

Rozpatrując wielorakie aspekty lingwistyki, w tym i zadań płynących dla tłumaczy literatury pięknej, a szczególnie tłumaczy dramatu klasycznego i współczesnego, można stwierdzić za s. Gajdą, iż: „Presja na integrację wiedzy o języku dostarczanej przez wyspecjalizowane nauki i subdyscypliny oraz paradygmaty obecna jest w samej nauce oraz płynie spoza niej. Od dawna ceni się interdyscyplinarność, która z poziomu eklektycznych wzajemnych zapożyczeń (...) przechodzi na poziomy wyższe, tj. na poziom teorii budowanej w danej dyscyplinie z wykorzystaniem innych dyscyplin oraz na poziom współdziałania różnych dyscyplin w budowie wspólnej teorii (transdyscyplinarności)<sup>30</sup>. Jest to szczególnie ważne dla dramatu, który najszybciej reaguje na zmiany społeczne, polityczne, obrazując głębiej, mocniej i bardziej wyraziście przemiany zachodzące w języku współczesnym, stając się nie tylko obrazem opisywanej rzeczywistości, ale zwierciadłem jej kultury a nawet lustrem emocji społecznych, artykułowanych przez postaci dramatu. Dramat najszybciej trafia do żywego odbiorcy i obiegu kultury poprzez czytania performatywne i realizacje sceniczne. Warto więc posiadać wiedzę i umiejętności wspaniałej, chociaż bardzo trudnej i czasochłonnej sztuki przekładu, która przybliży kulturę, obrazy, emocje, ale co najważniejsze przybliży ludzi. Jednak jak zauważają sami tłumacze „wzrost publikacji przekładów z literatury pięknej nie idzie w parze z deklarowanym i faktycznym otwarciem kulturowym, niekoniecznie z przyczyn politycznych. W konsekwencji słowiańscy sąsiedzi, mimo spokrewnienia językowego, pozostają dla siebie nawzajem nieznani i dalecy, korzystając bardzo często z pośrednictwa języka angielskiego. Literatura polska ma się nawet nieźle w innych krajach słowiańskich. O wiele gorzej przedstawia się obecność

<sup>30</sup> S. Gajda, *Lingwistyka XXI...* op.cit.

literatur słowiańskich (bułgarskiej, chorwackiej, czeskiej, macedońskiej, serbskiej, słowackiej i słoweńskiej) na polskim rynku księgarskim i w życiu literackim”<sup>31</sup>. Tym bardziej zasadnym wydaje się przygotowanie młodych tłumaczy z zakresu podstawowej wiedzy o teatrze i dramacie, w celu głębszego wniknięcia w struktury językowe treści dramatu i sam, jakże specyficzny język teatru.

## Bibliografia

- Arje P., *Na początku i na końcu czasów* (tł.) A. Korzeniowska-Bihun (w:) A. Korzeniowska-Bihun, A. Moskwini, *Nowy dramat ukraiński. W oczekiwaniu na Majdan*, t.1., Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej UW, Warszawa 2015.
- Bielak A., Sadzik P., *Anna Cetera i Piotr Kamiński. Jak brzmi polski Shakespeare?* (tł.) A. Sieradzka (w:) *Abychmy w ten przekład pilnie weźrzeli. Wobec tłumaczeń tekstów dawnych* (red.) A. Bielik, Wydział Artes Liberales UW, Warszawa 2014.
- Curyło-Klag I., *Witkacy metodą Total Immersion. O tłumaczeniach Daniela Charlesa Geroulda*, „Przekładaniec”, nr 26/2012.
- Ćirić-Mentzel D. J., *Kilka uwag tłumacza o sztuce przekładu dramatów*, „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe”, nr 6/2009.
- Gajda S., *Lingwistyka XXI wieku*, „Polonica” t. XXXIII.
- Kardaś Sz., *Czechow wiecznie żywy*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 5/2014.
- Karpionok S., *Lubię dobrą literaturę, a rosyjska jest jedną z najważniejszych*, „Gazeta Petersburska”, <http://www.gazetapetersburska.org/pl/node/331> (stan na dzień 7 stycznia 2016).
- Łazarz A., *Osobne światy* (w:) *Młoda literatura ukraińska* (red.) Z. Rokita, „Nowa Europa Wschodnia” nr 6/2014, [http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/M%C5%82oda\\_Literatura\\_Ukrai%C5%84ska.pdf](http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/M%C5%82oda_Literatura_Ukrai%C5%84ska.pdf) (stan na dzień 12 stycznia 2016).
- Makarczyk-Schuster E., K. Schuster K., *Tłumacz i tłumaczenie. Kilka nienaukowych uwag o osobie i sposobie pracy tłumacza literackiego* (tł.) B. Kowalski, „Tematy i Konteksty”, nr 2 (7) 2012.
- Olaszek B., *Symbolika wody w dramatach A. Czechowa: problemy przekładu teatralnego*, „Collectanea Philologica”, nr 9/2006.
- Średniawa M., *Witkacy z perspektywy XXI wieku – sprawozdanie*, [http://www.muzeumtatrzańskie.com.pl/UserFiles/File/PDF/Raport-Konferencja\\_Witkacy\\_2010-Waszyngton.pdf](http://www.muzeumtatrzańskie.com.pl/UserFiles/File/PDF/Raport-Konferencja_Witkacy_2010-Waszyngton.pdf) (stan na 25 grudnia 2015).
- Tokarz B., *Wstęp* (w:) *Przekłady literatur słowiańskich*, t.1,cz.1. Wyd. UŚ, Katowice 2010.

<sup>31</sup> B. Tokarz, *Wstęp...* op.cit., s. 9.

## Streszczenie

Celem niniejszego tekstu jest zwrócenie uwagi, jak ważnym dla warsztatu tłumacza dramatów jest znajomość zasad obowiązujących w dramacie i jego scenicznej realizacji, konwencji teatralnych oraz warsztatu scenicznego – reżysera i aktora, uwarunkowanych w danej realizacji nie tylko stylem literackim autora, ale i zadaniami scenicznymi. Przywołane zostają głosy tłumaczy, analizujących własny warsztat translatorski. Przykładem budowania świata dramatu poprzez tłumaczenie jest współczesna dramaturgia ukraińska.

## Summary

### **Mirroring the stage or – not only linguistic problems of dramas' translation**

The text *Mirroring the stage or – not only linguistic problems of dramas' translation* explains the importance of a text and stage rules for the dramas' translator and his/her work. These rules concern a stage realization, theatrical conventions, competencies of actors and directors – all of them depending both on an author's literary style and the stage assignments. The author refers to translators' opinions, presenting their own skills and work styles. A modern Ukrainian dramaturgy is discussed as an example of building a drama world with translation.



# **Межчастеречные оппозиции: условия существования и степень противопоставленности**

**Наталья Соловьева**

**Московский государственный областной университет**

Отношения противоположности охватывают все уровни языка. Инвентарь языковых единиц, служащих для реализации категории оппозитивности, определен достаточно полно. Явление оппозиции рассматривалось с точки зрения фонологии (теория фонологических оппозиций Н.С. Трубецкого), грамматики (типология грамматических антонимов Н.Б. Боевой), семантики (классификации лексических антонимов В.Н. Комиссарова, Л.А. Новикова, D.A. Cruse, J. Lyons, F.R. Palmer). Общим для всех подходов следует признать обозначение при помощи понятия «оппозиция» отношений между противопоставленными сущностями, полярность их качеств или способов существования. Предшествующие исследования убеждают в необходимости более пристального внимания к вопросам, касающимся соотношения лексического и грамматического компонентов в семантике антонимов. Целью настоящего исследования является выявление условий существования межчастеречных оппозиций и установление степени их противопоставленности в сравнении с оппозициями антонимов, принадлежащих к одной лексико-грамматической категории.

В работах Л.А. Новикова понятие лексической оппозиции используется для характеристики отношений между членами одной лексико-семантической парадигмы – антонимами. По мнению исследователя, в качестве логической основы антонимии выступают противоположные понятия, саму противоположность следует понимать как существенное различие, находящее выражение в языке посредством специальных номенклатур или особых слов – антонимов<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Моисеева Е.М., *Принципы выделения антонимических оппозиций*, «Социально-экономические явления и процессы», № 1–2, 2011, с. 297.

С типологической точки зрения выделяются различные виды антонимов:

1. по типу значения (прямого или переносного) выделяются прямые и косвенные (метафорические) антонимы (Никитин, 1996). В качестве примера метафорических антонимов приведем пространственную метафору, выражающую противопоставление: бóльшее количество ассоциируется с движением вверх, мéньшее – с движением вниз (*My income rose / fell last year – Мой доход вырос / упал в прошлом году*);
2. по характеру противопоставления значений выделяются контрарные (градуальные) антонимы, выражающие качественную противоположность (*good – bad, hot – cold*); контрадикторные антонимы, выражающие комплементарную противоположность (*alive – dead, present – absent*); векторные антонимы, выражающие противоположную направленность действий, признаков, свойств (*come – go, give – take*) и конверсивные антонимы, отражающие какое-либо отношение (или процесс) с противоположных сторон (*buy – sell, borrow – lend*) (Новиков 1982; Кобозева 2000);
3. по степени противопоставленности значений выделяются полные (или симметричные) антонимы, отличающиеся самой высокой степенью антонимичности, предельной противопоставленностью значений (*good – bad, happy – sad*) и неполные (или асимметричные) антонимы, характеризующиеся более слабой степенью антонимичности вследствие своей семантической или стилистической неоднородности (*hot – cool, good – terrible*) (Апресян 1995, Львов 2006, Новиков 1982).

В работе британского исследователя с. Джонса антонимы подразделяются на канонические (*canonical / prototypical*) и неканонические (*non-canonical / peripheral*). Канонические антонимы противопоставлены по значению и обладают идентичностью стиля и лексической сочетаемости, неканонические антонимы отличаются по стилю или лексической сочетаемости<sup>2</sup>.

Критерии антонимичности лексических единиц могут быть разделены на парадигматические и синтагматические. К парадигматическим критериям антонимичности относятся: противоположность (противопоставление, полярность) значений; антонимичность – особая дополнительная характеристика языковой единицы; семантическое единство (и противопоставление) антонимов; идентичность в дистрибуции антонимов; идентичность в стиле антонимов; различное звучание антонимов; возможность классификации антонимов; принадлежность антонимов к одной лексико-грамматической категории.

Синтагматическим критерием антонимичности считается регулярное совместное употребление антонимов в речи. Исследователи выделяют определенные синтаксические конструкции, в которых антонимы регулярно встречаются совместно. Применение метода контекстологического анализа в работе с корпусом текстов газеты «The Independent» позволило с. Джонсу выделить несколько функциональных типов антонимов, различающихся по характеру связи: вспомогательные антонимы (*ancillary antonyms*), сочинительные /

<sup>2</sup> Jones S., *Antonymy: a Corpus-Based Perspective*, Routledge, London 2002, с. 11.

согласующиеся антонимы (*coordinated antonyms*), сравнительные антонимы (*comparative antonyms*), выделенные антонимы (*distinguished antonyms*), переходные антонимы (*transitional antonyms*), отрицаемые антонимы (*negated antonyms*), предельные антонимы (*extreme antonyms*) и идиоматические антонимы (*idiomatic antonyms*)<sup>3</sup>.

Среди других проблем, связанных с изучением лексической антонимии, значительное внимание уделяется словообразовательному аспекту. По способу выражения антонимичности лексические антонимы могут быть разделены на корневые, суффиксальные, префиксальные, сложные и сложнопроизводные, сокращенные и сложносокращенные. Формальным выражением антонимичности у аффиксальных антонимов служат отрицательные аффиксы, входящие в состав слов. Сложные и сложносокращенные антонимы близки к аффиксальным антонимам, так как их противопоставление осуществляется за счет противоположных по значению основ, входящих в их состав. И в первом, и во втором случаях антонимичная характеристика заключена в отдельной части слова и осознается отчетливо. У корневых антонимов противопоставленность заключена в значении корня слова и не выражена специальными морфологическими средствами, что сближает их с разноструктурными антонимами, также не имеющими противоположных элементов в составе. В этих случаях формальным показателем антонимичности можно признать антонимичные элементы в составе их словарных дефиниций<sup>4</sup>.

Существование межчастеречных оппозиций обусловлено тем фактом, что одинаковые фрагменты действительности могут получать различное частеречное выражение. Разные части речи могут быть в равной степени противопоставлены несмотря на различающиеся категориально-грамматические семы предметности, признаковости, процессности, если им свойственны одноименные категориально-лексические семы.

Представляется важным отметить, что группа межчастеречных оппозиций была отнесена Н.Б. Боевой к грамматическим, так как основанием для сравнения служат категориально-лексические семы, наличие которых определяется грамматическими значениями частей речи<sup>5</sup>.

М.Я. Блох в работе «Теоретические основы грамматики» вводит понятие лексической парадигмы номинации, объединяющей знаменательные части речи и позволяющей объяснить возможность передачи одного явления различными частями речи. По мысли ученого, межклассовая система словообразования может быть представлена как формальный четырехступенчатый ряд регулярно коррелирующих синтаксических конструкций: *a hearty cheer – a cheerful heart – to*

<sup>3</sup> Jones S., *Antonymy: a Corpus-Based...*, op.cit., с. 45–108.

<sup>4</sup> Соловьева Н.В. *Особенности лексической антонимии: (на материале английского языка)*, Издательство МГОУ, Москва 2012, с. 35–48.

<sup>5</sup> Боева Н.Б., *Грамматическая антонимия в современном английском языке*, Готика, Москва 2000, с. 13–21.

cheer heartily – to hearten cheerfully. Ступени ряда представлены однокорневыми лексемами, связанными деривационно-иерархическими отношениями.

С одной стороны, согласно логике упорядочивания воспринимаемых элементов действительности, человек выделяет предметы, действия, затем признаки предметов и действий. Классы в парадигме номинации М.Я. Блоха перечислены в следующем порядке: pleasure — to please — pleasant — pleasantly (существительное – глагол – прилагательное – наречие). С другой стороны, исходной словообразовательной формой в рамках общей парадигматической схемы именования может служить слово любого класса, что дает основание говорить, соответственно, о субстантивной (N → nation – to nationalize – national – nationally), глагольной (V → to decide – decision – decisive – decisively), адъективной (A → simple – simplicity – to simplify – simply) и адвербиальной (D → near – nearness – to near – near) деривационной перспективе того или иного конкретного парадигматического ряда именования<sup>6</sup>.

В ряде исследований (Корюкина, 2014) отмечается, что межчастеречная антонимия актуализуется благодаря словообразовательной родственности слов. Так, краткое прилагательное «худ» и глагол «потолстеет» признаются антонимами, равнозначными паре антонимов «худой» – «толстый», на основании противоположности значений их корней «худ-» и «толст-» как основных смыслообразующих элементов и носителей интегральных признаков. Однако, опора исключительно на корневую семантику может быть ошибочной. Оппозиция «сознательный» – «инстинктивно» признается антонимичной с учетом семантической противоположности корней «созна-» («Сознание – это высший уровень отражения действительности, проявляющийся способностью личности отдавать себе ясный отчет об окружающем, о настоящем и прошлом времени, принимать решения и в соответствии с ситуацией управлять своим поведением»<sup>7</sup>) и «инстинкт-» («Инстинктом называется врожденная большинству животных психическая способность, дающая им возможность в обычных для них условиях жизни пользоваться присущей им телесною организацией для достижения максимума пользы в интересах особи и вида с затратою минимума энергии, и дающая, благодаря этому, животным возможность действовать целесообразно, точно и совершенно и при том без понимания цели, опыта и обучения»<sup>8</sup>). В то же время пара слов с семантически противоположными корнями «несознательный» – «инстинктивно», не может быть признана антонимичной. Отрицательный префикс *не-* меняет исходную семантику слова, в результате чего слова «несознательный» – «инстинктивно» выражают равнозначную в смысловом отношении информацию. Резюмируя вышеизложенное, отметим, что противоположность значений корней является существенным, но не достаточным фактором отне-

<sup>6</sup> Блох М.Я., *Теоретические основы грамматики*, Высшая школа, Москва 2002, с. 75–78.

<sup>7</sup> Шкуренко Д.А., *Общая и медицинская психология. Сознание*, <http://psyera.ru/4453/soznanie> (по состоянию на 20 декабря 2015).

<sup>8</sup> Владимирова Э.Д., *Инстинкт. Общая характеристика инстинкта*, <http://psyera.ru/4702/obshchaya-harakteristika-instinkta> (по состоянию на 20 сентября 2015).

сения слов разных частей речи к категории антонимов. В случае с межчастеречными антонимами следует рассматривать и сопоставлять значения основ, связанные с лексическим (реальным, вещественным) значением слов.

Сложным является вопрос о принадлежности межчастеречных оппозиций к языковой или речевой антонимии. Согласно Л.А. Новикову, межчастеречная антонимия должна быть отнесена к речевой антонимии, поскольку возможное различие обусловлено определённой ситуацией противоположения<sup>9</sup>.

Свободный ассоциативный эксперимент подтверждает, что ассоциации по контрасту возникают прежде всего между словами одной части речи: естественной ассоциацией на слово *живой* является слово *мёртвый*. В.И. Скибина объясняет это действием принципа «минимального контраста», согласно которому вероятность актуализации слова-реакции возрастает при сокращении общих различий его со словом-стимулом<sup>10</sup>. В то же время, для решения коммуникативных задач максимально несходные по своей сути явления и предметы могут воплощаться словами разных частей речи, мышление в любом случае их будет воспринимать в качестве противоположностей. Так, слова *горечь* и *сладкий*, *горечь* и *сласть*, обозначающие различающиеся вкусовые качества, следует определять в качестве противоположных по значению, несмотря на их несимметричность с точки зрения системности языка: антонимы *горечь* и *сладкий* принадлежат к разным грамматическим классам, антонимы *горечь* и *сласть* неоднородны по сферам речевого функционирования (нейтральное и просторечное).

Изучая отношения антонимии между словами, связанными морфемным повтором, Т.П. Карпухина отмечает тенденцию к максимальному использованию в речи существующего в языке разнообразия антонимических корреляций. Модели  $A \rightarrow N$  (inconspicuous – conspicuity),  $N \rightarrow A$  (complexities – uncomplex),  $A \rightarrow Adv$  (satisfactory – unsatisfactorily),  $Adv \rightarrow A$  (happily – unhappy),  $V \rightarrow A$  (excuse – inexcusable) признаются наиболее продуктивными для межчастеречной антонимии. Цепочка межчастеречных антонимов обычно содержит прилагательное, что акцентирует его особую роль как антонимообразующей основы в оппозитивной корреляции. Образование межчастеречных антонимов рассматривается как межшаговое, носящее «отраженный» характер, т.к. разнопроизводные антонимы возникают в разных, удаленных от вершины точках словообразовательного гнезда. Для равнопроизводных антонимов, возникающих в одной точке словообразовательного гнезда и имеющих тождественную структуру, свойственна внутришаговая деривация.

Исследователь подчеркивает экспрессивный потенциал межчастеречной антонимии: в отличие от одночастеречной антонимии она «ассиметрична и низкочастотна, а следовательно, не столь привычна и предсказуема. Она существенно

<sup>9</sup> Новиков Л.А., *Логическая противоположность и лексическая антонимия*, «Русский язык в школе», № 4, 1966. с. 85.

<sup>10</sup> Скибина В.И., *К проблеме классификации антонимов*, «Наука, образование, общество», 2006. <http://journal.sakhqu.ru/work.php?id=34> (по состоянию на 9 декабря 2015).

расширяет возможности антонимии за счет актуализации словообразовательных связей, существующих между членами всего словообразовательного гнезда»<sup>11</sup>.

Согласно мнению Е.Н. Миллера, «антонимия – это категория плана содержания, поэтому возможны противопоставления любых номинативных единиц с противоположным значением, независимо от плана выражения»<sup>12</sup> [5, с. 78]. Главным для антонимов Е.Н. Миллер признает способность выражать противоположность значения по отношению к корреляту. Антонимия объективно обозначает односущностные явления реального мира. Лексические единицы, называющие понятия, которые подтверждают единую сущность явления, равноправны в смысловом отношении, т.е. слова, принадлежащие к разным грамматическим категориям, имеют одинаковые возможности в представлении того или иного процесса, признака, объекта. Слова *вечерний*, *вечером*, производные от слова *вечер* в значении «часть суток от окончания дня до наступления ночи», могут быть антонимами к любому из слов, производных от слова *утро* в значении «часть суток от окончания ночи до наступления дня», – *утренний*, *утром*. Грамматическая выраженность не существенна по отношению к семантическому содержанию. Следовательно, «не межчастеречная антонимия асимметрична соответствующим грамматическим категориям, а наоборот, грамматические категории асимметричны соответствующим антонимичным оппозициям номинативных единиц»<sup>13</sup>. Семантические категории выражают индивидуальное лексическое значение слов, а грамматические категории связаны со стандартными грамматическими значениями и выявляют типизированные связи определённой формы, при этом конкретные значения входят в общее грамматическое значение.

Мы поддерживаем вышеизложенную точку зрения и считаем, что принадлежащие к разным частям речи слова являются языковыми антонимами, поскольку противоположность их лексических значений обеспечивается противоположностью значений основ вне зависимости от ситуации употребления. Тем не менее, межчастеречные оппозиции следует признать асимметричными вследствие их грамматической неоднородности (неспособности передавать типизированные связи одной определённой формы) и отсутствия идентичности в дистрибуции.

Интерес представляет исследование антонимических корреляций, проведенное на материале лексикографических источников (Царегородцева, 2013). Исходя из парадигматических особенностей языковых, антонимические оппозиции могут быть расположены по полевым структурам. На основании логико-понятийной классификации образуется полевая структура, к ядерной зоне которой отнесены градуальные антонимические оппозиции, к центральной зоне – комплементарные антонимические оппозиции, периферия заполняется векторными антонимическими оппозициями. С точки зрения семантической группировки антонимов, предлагается иная полевая структура: ядро образовано

<sup>11</sup> Карпухина Т.П., *Отношения антонимии между словами, связанными морфемным повтором в английской художественной прозе*, «Вестник ТПУ», выпуск 4, 2006. с. 114.

<sup>12</sup> Миллер Е.Н., *Межчастеречная антонимия*, «Филологические науки», №1, 1981. с. 78.

<sup>13</sup> *Ibidem*, с. 82.

семантически симметричными антонимичными оппозициями (абсолютными антонимами), центр заполняется семантически ассиметричными оппозициями квазиантонимов, к зоне периферии относятся семантически ассиметричные окказиональные антонимические оппозиции. Межчастеречные оппозиции как семантически ассиметричные образования, характеризующиеся более слабой степенью антонимичности вследствие своей семантической неоднородности, относятся к периферии поля оппозитивности.

В заключение отметим, что необходимым условием существования межчастеречной антонимии является семантика противоположности основ. Противоположность значений корней является существенным, но не достаточным фактором принадлежности слов разных частей речи к категории антонимов. Межчастеречные антонимы рассматриваются нами как ассиметричные оппозиции, т.к. не обладают предельной противопоставленностью значений из-за принадлежности к разным лексико-грамматическим классам и не идентичны с точки зрения дистрибуции. Перспективным представляется исследование условий возникновения противоположности между лексическими и фразеологическими единицами, установление формальных признаков подобных оппозиций.

## Литература

- Блох М.Я., *Теоретические основы грамматики*, Высшая школа, Москва 2002.
- Боева Н.Б., *Грамматическая антонимия в современном английском языке*, Готика, Москва 2000.
- Владимирова Э.Д., *Инстинкт. Общая характеристика инстинкта*, <http://psyera.ru/4702/obshchaya-harakteristika-instinkta> (по состоянию на 20 сентября 2015).
- Карпухина Т.П., *Отношения антонимии между словами, связанными морфемным повтором в английской художественной прозе*, «Вестник ТПГУ», выпуск 4, 2006. с. 110 – 118.
- Миллер Е.Н., *Межчастеречная антонимия*, «Филологические науки», №1, 1981. с. 79 – 82
- Моисеева Е.М., *Принципы выделения антонимических оппозиций*, «Социально-экономические явления и процессы», № 1–2, 2011. с. 297–304.
- Новиков Л.А., *Логическая противоположность и лексическая антонимия*, «Русский язык в школе», № 4, 1966. с. 79 – 87.
- Скибина В.И., *К проблеме классификации антонимов*, «Наука, образование, общество», 2006, <http://journal.sakhqu.ru/work.php?id=34> (по состоянию на 9 декабря 2015).
- Соловьева Н.В. *Особенности лексической антонимии: (на материале английского языка)*, Издательство МГОУ, Москва 2012.
- Шкуренко Д.А., *Общая и медицинская психология. Сознание*, <http://psyera.ru/4453/soznanie> (по состоянию на 20 декабря 2015).
- Jones S., *Antonymy: a Corpus-Based Perspective*, Routledge, London 2002.

## Резюме

В исследовании рассматриваются семантические и формальные особенности пар антонимов, образованных разными частями речи. Противоположная семантика основ рассматривается в качестве основного критерия антонимичности, противоположность значений корней выступает в качестве дополнительного критерия. Межчастеречные антонимы рассматриваются как асимметричные из-за принадлежности к разным лексико-грамматическим категориям и, следовательно, различной валентности.

## Summary

### **Different parts of speech as antonyms: oppositeness conditions and extent**

The study dwells on the semantic and formal features of antonymous pairs expressed by different parts of speech. The oppositeness of word stems is regarded as essential while all the other conditions are seen as supplementary. Antonyms expressed by different parts of speech are treated as asymmetrical due to belonging to different lexico-grammatical categories and, therefore, possessing different valency.

## Streszczenie

### **Różne części mowy jak antonimy: przeciwności warunków istnienia i stopnia opozycji**

Badanie analizuje semantyczne i formalne cechy par przeciwieństw utworzonych przez różne części mowy. Opozycja wśród temat wyrazu jest uważana za niezbędną, podczas gdy wszystkie inne warunki są postrzegane jako suplementarne. Antonimy różnych części mowy traktowane są jako asymetryczne z powodu przynależności do różnych kategorii leksykalnych i gramatycznych.



# Неофилологический аспект обучения профессиональной терминологии студентов специализации «Переводчик»

Elwira Stefańska  
Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

## Введение

На филологическом факультете первого и второго уровней по специальности «русская филология» студенты имеют возможность выбора специализации «переводчик». Среди учебных дисциплин, предусмотренных в рамках данной специализации, важное место занимает *теория перевода (переводоведение)*. *Теория перевода* – это дисциплина теоретического характера, включающая в себя определённую тематику, представляющую сущность так называемой «профессиональной компетенции», овладение которой является необходимым требованием и условием будущей профессиональной деятельности переводчика, основой формирования и развития практических умений и навыков. Овладение профессиональными знаниями в рамках дисциплины *Теория перевода* связано прежде всего с изучением будущими переводчиками переводоведческой терминологией. Данный постулат находит своё подтверждение в программе учебной дисциплины *теория перевода*. Цели данного исследования: 1) представление методов и подходов к обучению студентов переводоведческой терминологии на польском и русском языках в рамках учебной дисциплины *теория перевода*; 2) предложение авторского варианта базового лексикона переводоведческих терминов, основным ориентиром которого является размещение в словарных статьях, наряду с дефинициями терминов и понятий, конкретных примеров определяемых явлений, процессов и видов деятельности переводчика.

## Основные направления в современной лингвистике и нефилология

Функциональный, прагматический подход к языку рассматривался лингвистами как закономерный и обоснованный ещё в прошлых столетиях. Великий немецкий лингвист Вильгельм фон Гумбольдт утверждал: «Народ создаёт свой язык как орудие человеческой деятельности, позволяя ему свободно развернуться из своих глубин...»<sup>1</sup>. Продолжатели Гумбольдта Гейман Штейнталь и Мориц Лазарус также утверждали, что «интеллектуальная деятельность человека осуществляется посредством языка»<sup>2</sup>. Вильгельм Вундт, представитель немецкой психологии XX–XXI веков, также подчёркивал социальный, функциональный характер языка, связывая его развитие с реализацией духовной и интеллектуальной деятельности общества.

Следует, однако, отметить, что до середины прошлого столетия в лингвистике ещё достаточно распространённым был структурный подход к языку – язык рассматривался и описывался как изолированная система, состоящая из элементов, образующих структуру. Представители структурализма в лингвистике – Николай Трубецкой, Роман Якобсон, Сергей Карцевский и другие (Пражский лингвистический кружок); Луи Ельмслев, Кнуд Тогебю, Виго Брендаль (глоссематика); Леонард Блумфилд, Эдуард Сепир, Бенджамин Уорф (американский декскриптивизм), Ноам Хомски (трансформационная грамматика). Представителями структурной лингвистики внесли существенный вклад в описание языка и его элементов. Они описывали системные отношения между единицами более сложного порядка и другими языковыми единицами. Однако структуралисты не могли дать исчерпывающих ответов на вопросы, касающиеся связи языка и общества, отражения в конкретном языке культуры и мировосприятия представителей народа.

Конец XX века ознаменовался образованием и развитием в лингвистике новых направлений, таких, как коммуникативная лингвистика, антропологическая лингвистика, межкультурная коммуникация, лингвокультурология, которые объединяет функциональный (прагматический) подход к языку как к средству межличностного, межкультурного общения – коммуникации.

Коммуникативная лингвистика – «направление в современной лингвистике, рассматривающее в качестве единицы коммуникации речевые акты (утверждение, просьба, вопрос и т. д.), коммуникативная значимость структурных

---

<sup>1</sup> В. фон Гумбольдт, *О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества*, (в:) Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию, «Прогресс», Москва 1984, с. 67.

<sup>2</sup> Цитируется по книге: Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.Б., *Очерки по истории лингвистики*, Москва 1975, с. 385.

элементов которых (слов, словосочетаний, предложений) проявляется в связном тексте (дискурсе)»<sup>3</sup>.

Одним из современных направлений коммуникативной лингвистики является межкультурная коммуникация, которая «...определяется как коммуникация на уровне взаимодействия существующих в определённом пространстве времени культур, которое осуществляется посредством языка, пронизывающего всю теоретическую и практическую деятельность человека.»<sup>4</sup> Язык является отражением того, как мы воспринимаем реальную действительность, и одновременно язык влияет на то, как воспринимают реальную действительность его носители<sup>5</sup>.

Наряду с коммуникативной лингвистикой, теорией межкультурной коммуникации, лингвокультурологией, культурной антропологией, успешно развивается новое направление в лингвистике – антропологическая лингвистика, или антропологическая лингвистика.

Отражением функционального, прагматического подхода к языку, современных направлений в лингвистике можно считать молодую филологическую дисциплину – неофилологию, которая была образована в конце прошлого столетия. Определены её основные принципы: «1) изучать языки функционально, в плане использования их в разных сферах жизни общества: в науке, технике, экономике, культуре и т. п.; 2) обобщить огромный практический и теоретический опыт преподавания иностранных языков специалистам; 3) научно обосновать и разработать методы обучения языку как средству общения между профессионалами, как орудию производства в сочетании с культурой, экономикой, правом, прикладной математикой, разными отраслями науки – с теми сферами, которые требуют применения иностранных языков; 4) изучать языки в синхронном срезе, на широком фоне социальной, культурной, политической жизни народов, говорящих на этих языках, то есть в тесной связи с миром изучаемого языка; разработать модель подготовки преподавателей иностранных языков, специалистов по международному и межкультурному общению, специалистов по связям с общественностью»<sup>6</sup>.

Таким образом, сформировавшиеся на стыке XX–XXI веков новые лингвистические направления (межкультурная коммуникация, лингвокультурология, антропологическая лингвистика, неофилология) заняли достойное и важное место среди филологических дисциплин. Их объединяет функциональный,

<sup>3</sup> *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Коммуникативная лингвистика*, [http://methodological\\_terms.academic.ru/660/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9C](http://methodological_terms.academic.ru/660/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9C)

<sup>4</sup> Л.Л. Нелюбин, *Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект). Учебное пособие*, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2013, с. 62–63.

<sup>5</sup> S. Griniewicz, J.F. Nosowicz, *Antropolingwistyka czy językoznawstwo antropologiczne?* (в:) *Edukacja dla przyszłości*, Tom X, Redakcja naukowa Jan Franciszek Nosowicz, 15–26, Białystok 2014, с. 20.

<sup>6</sup> С.Г.Тер-Минасова, *Язык и межкультурная коммуникация*, Издательство Слово/Slovo, Москва 2000, с. 24–25.

прагматический подход к языку, рассмотрение в качестве коммуникативных единиц не только синтаксические, но и лексические единицы, культурный аспект плана содержания языковой единицы, тезис о взаимосвязи и взаимодействии языка и культуры, языка и человеческого мышления.

## **Теория перевода, её место среди лингвистических дисциплин**

Переводоведение, как лингвистическая дисциплина, в настоящее время опирается на принцип необходимости учёта взаимодействия культур. Перевод каждого языкового произведения определяется как одна из форм такого взаимодействия. Переводчик является активным и ответственным участником межкультурной коммуникации. В свете последних тенденций в лингвистике и, в частности, переводоведении на него возлагается особая миссия – он должен на переводящем языке передать самобытность и своеобразие «лингвокультурной общности»<sup>7</sup>, или так называемую языковую картину мира носителей исходного языка перевода. «... Анализ языка в аспекте переводоведения часто позволяет оценить специфику культуры, так как изучение культуры через анализ языка представляет собой ценный практический и теоретический материал в плане расширения наших знаний о действительности».<sup>8</sup> Переводчик специальных текстов является участником профессиональной, или межкультурной деловой коммуникации<sup>9</sup>.

По коммуникативной направленности жанров и текстов выделяются следующие виды перевода: художественный, общественно-политический (публицистический), специальный – перевод в сфере профессиональной коммуникации (среди специальных переводов можно выделить военный, юридический, экономический, научно-технический, научный, технический, медицинский и др.). Таким образом, роль переводчика в области профессиональной, межкультурной коммуникации велика и неопределима. Профессия переводчика предполагает наличие языковой, межкультурной компетенции, глубоких знаний в той профессиональной сфере, в которой он осуществляет свою переводческую деятельность.

Обучение в лингвистических высших учебных заведениях первого и второго уровня (также, как и постградуальное обучение) в рамках специальности «русская филология» предлагает возможность выбора профессиональной специализации переводчика. Важное место среди учебных дисциплин, предусмотренных

<sup>7</sup> Л.Л. Нелюбин, *Введение в технику перевода...*, *op.cit.*, с. 63.

<sup>8</sup> *Ibidem*, с. 63.

<sup>9</sup> В.А. Митягина, *Коммуникация и перевод в эпоху глобального поликультурного информационного пространства*, (в:) Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты, 9–35, Глава 1, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014, с. 9–35.

данной специальностью, занимает предмет *теория перевода*, или *переводоведение*. Это научная дисциплина теоретического профиля, охватывающая конкретную проблематику и вопросы, представляющие основу так называемых «профессиональных знаний», овладение которыми и усвоение которых является необходимым требованием в реализации профессиональной деятельности переводчика, условием для формирования также практических умений и навыков.

Данное исследование не имеет своей целью освещение и представление всех или некоторых проблем и вопросов *теории перевода* как научной дисциплины. Неофилологический подход к обучению предполагает в качестве важного постулата то, что необходимым условием овладения основополагающими (элементарными) знаниями в области *теории перевода* является знакомство будущих переводчиков с переводоведческой терминологией, или иначе говоря – понятийным аппаратом. Данный постулат находит своё подтверждение в описании результатов и целей обучения для предмета *теория перевода*, в котором первая и важнейшая цель формулируется как овладение студентом терминологией, используемой в теории перевода, на продвинутом уровне на языке специальности и родном (в данном случае – польском) языке, ориентированной на практическое применение в практике перевода.

*Теория перевода*, хотя и является относительно молодой, но уже самостоятельной научной дисциплиной. Подтверждением тому служат следующие аргументы:

- *Теория перевода* имеет свой предмет исследования. Это «соотношения между подлинником и переводом и различие тех форм, которые они принимают в конкретных случаях, требующих объяснения и обобщения»<sup>10</sup>.
- *Теория перевода* имеет свой понятийный аппарат, – это система терминов. Предполагается, что существует около двух тысяч переводоведческих терминов. (в *Tezaurusie terminów translatorycznych* – ТТТ – проф. Ежи Люкшина насчитывается 1778 словарных статей, описывающих термины, входящие в систему научной дисциплины *теория перевода*).
- *Теория перевода* имеет свой объект исследования – это перевод как творческая и профессиональная деятельность.

## **Терминология *теории перевода* и её роль в обучении будущих переводчиков**

Вместе с тем, несмотря на специфику предмета *теория перевода*, предполагающую его теоретический характер, одна из основных задач данной дисциплины – облегчать, показывать возможность (в данном случае студентам – будущим переводчикам) выхода в практическую деятельность, способствовать

<sup>10</sup> А.В. Фёдоров, *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)*, Для институтов и факультетов иностранных языков, Издательский дом «Филология три», Москва, Филологический факультет СПбГУ, Санкт-Петербург 2002, с. 8.

эффективной переводческой практике. Знакомство студентов с терминологией *теории перевода* также имеет своей целью не просто усвоение теории и теоретических постулатов, а прежде всего основу для практического применения и функционирования явлений, процессов, понятий, обозначаемых при помощи переводческих терминов. Хотя полностью отождествлять теорию и практику перевода нельзя. *Теория перевода* имеет обобщающий характер, т. е. изучает общие закономерности перевода. Однако, как мы считаем, важно и нужно не просто назвать, а показать и продемонстрировать студентам образцы или примеры того или иного явления, процесса или действия, связанные с переводом.

Прежде всего следует обратиться к определению самого понятия *термин* (который, в частности, также относится к переводоведческим терминам): «Термин — слово, наделенное качеством обозначать научное понятие, составляющее вместе с другими понятиями данной отрасли науки или техники одну семантическую систему. В тексте, предназначенном для перевода, термин требует отдельного решения на перевод, т. е. выступает как единица перевода»<sup>11</sup>.

В.В. Алимов даёт следующее определение понятия *термин*:

«Термин – это слово или словосочетание, обозначающее понятие (предмет, явление, свойство, отношение, процесс), специфическое для данной отрасли науки, техники, искусства или сферы общественной жизни... Точные знания требуют точного выражения мысли, а термин не только закрепляет понятие названием, но и уточняет его, отделяя от смежных понятий»<sup>12</sup>.

Терминология *теории перевода* является специальной терминологией, или терминологией специального (научного) языка. Она имеет междисциплинарный характер, поскольку *теория перевода* имеет родственные связи с другими научными дисциплинами и использует накопленные в них факты и положения. Среди этих научных дисциплин можно назвать следующие: *Лингвистика (психолингвистика, социолингвистика, лингвистика текста, стилистика текста, лингвокультурология), семантика, семасиология, социология, психология, страноведение, культуроведение, теория коммуникации* и другие. Причём собственно переводоведческие термины составляют определённую часть всей терминологической системы *теории перевода*, в то время значительная их часть носит прежде всего лингвистический характер (например, *ключевые слова, контекст, лексическая единица, номинация, прецизионные слова, речевая деятельность, текст, эквиваленты* и др.) Как уже было упомянуто выше, для студентов – будущих переводчиков знание переводоведческой терминологии необходимо прежде всего потому, что каждый терминологический словарь (лексикон) является

<sup>11</sup> Р.К. Миньяр-Белоручев, *Толковый словарь переводческих терминов*, опубликованный в книге «Как стать переводчиком», Готика, Москва 1999, [http://www.fonetix.ru/articles\\_.php?num0=0002](http://www.fonetix.ru/articles_.php?num0=0002) (16.02.2016).

<sup>12</sup> В.В. Алимов, *Теория перевода: Перевод в сфере профессиональной коммуникации. Для учебных занятий и для самостоятельной работы*, URSS, Москва, с. 36.

носителем знания специфики данной области и предметом теории познания<sup>13</sup>. Овладение переводоведческой терминологией служит также условием и основой написания студентами дипломных работ (бакалавра, магистра) в области перевода. Исходя из этого, в процессе преподавания *теории перевода* как самостоятельной теоретической дисциплины, необходимо знакомить студентов с её терминологической (понятийной, категориальной) системой, используя в первую очередь словари, или лексиконы терминологических терминов. Наука о составлении терминологических словарей называется терминографией<sup>14</sup>. Проф. Ежи Люкшин предлагает использовать выражение *branżowy słownik terminologiczny* (BST) («Отраслевой терминологический словарь») для обозначения терминологического словаря того или иного специального языка. В русском языке довольно распространенными являются термины *тезаурус* «Словарь или свод данных, полностью охватывающий термины, понятия какой-нибудь специальной сферы»<sup>15</sup> и *глоссарий* – «словарь узкоспециализированных, чаще всего малоизвестных терминов, используемых в той или иной специальности, профессии, области науки». Существует ряд терминологических переводоведческих словарей, среди которых наиболее значимыми представляются следующие: 1) *Tezaurus terminologii translatorycznej*<sup>16</sup>; 2) *Terminologia tłumaczenia*<sup>17</sup>; 3) Р.К. Миньяр-Белоручев, *Толковый словарь переводческих терминов*<sup>18</sup>; 4) Л.Л. Нелюбин, *Толковый переводоведческий словарь*<sup>19</sup>.

## Рабочий вариант лексикона переводоведческих терминов

В рамках данного исследования предлагается черновой (рабочий) вариант лексикона переводоведческих терминов. Согласно классификации терминологических словарей, изложенной в монографии проф. Е. Люкшина и В. Змарзер<sup>20</sup>, данный лексикон приблизительно можно охарактеризовать следующим образом:

<sup>13</sup> J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Katedra Języków Specjalistycznych, Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich, UW, Warszawa 2006.

<sup>14</sup> J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, op.cit.

<sup>15</sup> С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-34801.htm> (16.02.2016).

<sup>16</sup> *Tezaurus terminologii translatorycznej*, red. Jurij Łukszyn; oprac. Wojciech Gilewski et al., 1778 haseł w językach polskim, angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim, PWN, Warszawa 1998.

<sup>17</sup> *Terminologia tłumaczenia*, Przekład i adaptacja Teresa Tomaszewicz, Redakcja naukowa Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, Monique c. Cormier. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

<sup>18</sup> Р.К. Миньяр-Белоручев, *Толковый словарь переводческих терминов...*, op.cit.

<sup>19</sup> Л.Л. Нелюбин, *Толковый переводоведческий словарь*, «Флинта», «Наука», Москва 2003.

<sup>20</sup> J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, op.cit.

- интегральный
- оптимальный
- эндоцентрический
- автономный.

Если техника составления тезауруса заключается в размещении его единиц – словарных статей – в соответствующей терминологической системе, с указанием разнообразных парадигматических отношений между этими единицами, то предлагаемый нами рабочий вариант лексикона не отражает полноты и многообразия системных отношений между терминами. После ознакомления с основными терминологическими переводоведческими единицами студентам даётся возможность самостоятельно определить закономерные и возможные системные парадигматические отношения между ними. Это оптимальный лексикон, рассчитанный на конкретную аудиторию. Корпус словаря, или лексикон содержит словарные статьи с заглавными словами – переводческими терминами на польском и русском языках. В словарных статьях, кроме толкования (дефиниции) терминов (дефиниции также даны на польском или русском языках, или сразу на двух языках), приведены конкретные и, как правило, подробные примеры объясняемых явлений, процессов либо действий переводчика. Терминографическое описание понятийной основы *теории перевода* дано в виде таблицы, благодаря которой можно представить максимально наглядно и исчерпывающе значение и употребление переводоведческих терминов. Ниже в качестве иллюстрации (фрагментарно и выборочно) представлены словарные статьи из данной таблицы:

**Таблица 1. Фрагмент рабочего словаря «Терминология теории перевода»**

На польском языке	На русском языке	Примеры
<b>Amplifikacja</b> «Powiększenie długości tekstu docelowego w porównaniu z długością tekstu wyjściowego» <sup>21</sup> .	<b>Амплификация (Усиление)</b> «...риторическая фигура: многоречие, многословие, велеречие; расширение, повторение оборотами, для усиления убеждения» <sup>22</sup> .	Jestem głodny → kiszki mi marsza grają, wprost umieram z głodu. «Порывистая душа отца Федора не знала покою. Не знала она его никогда. Ни тогда, когда он был воспитанником духовного училища, Федей, ни когда он был усатым семинаристом Федор Ивановичем». (И. Ильф, Е. Петров. <i>Двенадцать стульев</i> ).

<sup>21</sup> *Terminologia tłumaczenia...* op.cit., с. 23.

<sup>22</sup> В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-301.htm> (16.02 2016).



На польском языке	На русском языке	Примеры
<p><b>Dewerbalizacja</b> «Zrozumienie tekstu wyjściowego polegające na częściowym zapomnieniu form języka wyjściowego. Tłumacz odrzuca słowa i zachowuje sens»<sup>23</sup>.</p>	<p><b>Девербализация (декодировка)</b> «Девербализация – 1. Условное обозначение «освобождения» информации от исходного языка в переводе. 2. Освобождение воспринятой информации от языковых средств, форм и структур исходного языка.»<sup>24</sup>.</p>	<p>Например, задание для переводчика: Передать на переводящем языке содержание данного ниже русскоязычного текста: <i>Гримасы времени</i> Гаджеты, инструкции, формулы, клички, Оценок и прозвищ крутой хоровод, Фотоаппаратов усталые птички, Гримасы, улыбки, продуманный ход. Тщеславия ярмарки, стереотипы, Готовые лозунги и пересуд, Парад силуэтов в крутящихся клипах, Слащавые пряники, горечи кнут. Досужие мнения, как приговоры, Советы, отравленные желтизной, Забывшие истину громкие споры, Похожий на призрак душевный покой. И право злорадства, как право насмешки, И правые камни в чужой огород, И хор осуждения слишком поспешный, И право величия в пытках острот. А где-то – закат в бесконечности выси, И ветка, склонённая к тихой воде.... Вечерних теней переливчатый бисер Несмело скользит по сухой борозде; Улыбка ребёнка навстречу рассвету, Блестящая радость в открытых глазах, Живительный лучик вселенского света, Молитва любви в благодарных словах...</p>

<sup>23</sup> Terminologia tłumaczenia..., op.cit., с. 32.

<sup>24</sup> Л.Л. Нелюбин, Толковый переводоведческий словарь..., op.cit., с. 42.

На польском языке	На русском языке	Примеры
<p><b>Falszywy przyjaciel (tłumacza)</b> «Słowo w danym języku, które z punktu widzenia morfologicznego i ortograficznego wygląda lub brzmi podobnie jak słowo w innym języku, ale jego całkowite &lt;znaczenie leksykalne&gt; lub jedno z nich jest zupełnie inne»<sup>25</sup>.</p>	<p><b>Ложный друг переводчика</b> 1. Слово (или выражение), полностью или частично совпадающее по звуковой или графической форме с иноязычным словом, но имеющее другое значение (или другие значения) при известной смысловой близости. 2. Семантически различные, но совпадающие по внешней форме лексические единицы сравниваемых языков. 3. Знакомые графическая или орфоэпическая формы слова, могут служить причиной буквализмов, т.е. сходство в плане выражения наталкивается на его отождествление в плане содержания, приводя к тому, что перевод слова или не полностью соответствует или полностью не соответствует. Слова, термины, словосочетания получили название в переводоведении «ложные друзья переводчика». При переводе данной категории слов могут происходить ложные соответствия, поскольку междуязычные аналогии имеют некоторую графическую (или фонетическую), грамматическую, а часто и семантическую общность»<sup>26</sup>.</p>	<p>Дыня – dynia Ангельский – angielski Беспечный – bezpieczny Догодаться – dogadać się Запомнить – zapomnieć Дворец – dworzec Лекция – lekcja Грубый – gruby Родина – rodzina Склеп – sklep Налоги – należi Заказ – zakaz Пенсия – pensja</p>

<sup>25</sup> Terminologia tłumaczenia..., op.cit., с. 39.

<sup>26</sup> Л.Л. Нелюбин, Толковый переводоведческий словарь..., op.cit., с. 103.

Студенты на занятиях не только знакомятся с переводческими терминами, их толкованиями и примерами обозначаемых ими процессов, но и выполняют задания и упражнения (например, сравнить толкования на польском и русском языках и выявить, в чём различия), отвечают на проблемные вопросы, порою сами приводят собственные примеры применения того или иного термина.

Ниже представлен один из примеров упражнений на усвоение переводоведческой терминологии:

**Подберите к русским переводческим терминам в левом столбике (1–15) польские соответствия из правого столбика (А–О):**

1. Примечание переводчика	A. Amplifikacja
2. «Ложный друг» переводчика	B. Zapożyczenie
3. Амплификация	C. Luka
4. Целостный анализ текста	D. Nieprzekładalność
5. Словосочетание	E. Przekład, tłumaczenie
6. Соединитель	F. Język docelowy
7. Пробел	G. Analiza holistyczna tekstu
8. Исходный язык	H. Język docelowy
9. Непереводаемость	I. Konektor
10. Эквивалент	J. Przypis tłumacza
11. Прикладной текст	K. „Fałszywy przyjaciel” tłumacza
12. Буквальный перевод	L. Tekst użytkowy
13. Переводящий язык	M. Odpowiednik
14. Перевод	N. Kolokacja
15. Заимствование	O. Język wyjściowy

## Заключение

Данное исследование представляет собой попытку представления методологии обучения переводоведческим терминам в рамках преподавания предмета *теория перевода* с установкой на выход в практическую, функциональную деятельность переводчика. Как показали наблюдения и проверка усвоения студентами (слушателями) переводоведческой терминологии на русском и польском языках, предложенное терминографическое описание и упражнения на усвоение терминологии *Теории перевода* способствуют повышению эффективности профессиональных знаний будущих переводчиков. При изучении новых переводоведческих терминов

предполагается установка на использование творческого и эвристического подхода студентов к терминологическому материалу. Несомненно, в работе над усвоением терминологии и составлением рабочих лексиконов важно использовать данные существующих терминографических лексиконов и справочников (одни из наиболее значимых указаны в данном исследовании).

## Библиография

### Монографии

- Алимов В.В., *Теория перевода: Перевод в сфере профессиональной коммуникации. Для учебных занятий и для самостоятельной работы*, URSS, Москва.
- Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.Б., *Очерки по истории лингвистики*, Москва 1975.
- Lukszyn, J., Zmarzer W., *Teoretyczne podstawy terminologii*, Katedra Języków Specjalistycznych, Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich, UW, Warszawa 2006.
- Нелюбин Л.Л., *Введение в технику перевода. (когнитивный теоретико-прагматический аспект). Учебное пособи*, Издательство «ФЛИНТА», Издательство «Наука», Москва 2013.
- Тер-Минасова С.Г., *Язык и межкультурная коммуникация*, Слово/Slovo, Москва 2000.
- Фёдоров, А.В., *Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы), Для институтов и факультетов иностранных языков*, Издательский дом «Филология три», Москва, Филологический факультет СПбГУ, Санкт-Петербург 2002.

### Главы в монографиях

- Griniewicz S., Nosowicz J. F., *Antropolingwistyka czy językoznawstwo antropologiczne*, (w:) Edukacja dla przyszłości, Tom X, Redakcja naukowa Jan Franciszek Nosowicz, 15–26. Białystok 2014.
- Гумбольдт В фон, *О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества*, (w:) Гумбольдт В фон. Избранные труды по языкознанию, Прогресс, Москва 1984.
- Митягина В.А., *Коммуникация и перевод в эпоху глобального поликультурного информационного пространства*, (w:) Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты, 9–35, Глава 1, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014.

## Словари

Нелюбин Л.Л., *Толковый переводоведческий словарь*, «Флинта», «Наука», Москва 2003.

*Terminologia tłumaczenia*, Przekład i adaptacja Teresa Tomaszewicz, Redakcja naukowa Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, Monique c. Cormier. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

*Tezaurus terminologii translatorskiej*, red. Jurij Lukszyn; oprac. Wojciech Gilewski et al. 1778 haseł w języku polskim, angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim, PWN, Warszawa 1998.

## Интернет-источники

В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-301.htm> (16.02.2016).

Миньяр-Белоручев Р.К., *Толковый словарь переводческих терминов*, Опубликовано в книге «Как стать переводчиком», «Готика», Москва 1999, [http://www.fonetix.ru/articles\\_.php?num0=0002](http://www.fonetix.ru/articles_.php?num0=0002) (16.02 2016).

*Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. Коммуникативная лингвистика, [http://methodological\\_terms.academic.ru/660/КОММУНИКАТИВНАЯ\\_ЛИНГВИСТИКА](http://methodological_terms.academic.ru/660/КОММУНИКАТИВНАЯ_ЛИНГВИСТИКА) (16.02 2016).

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю., *Толковый словарь русского языка (онлайн версия)*, <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-34801.htm> (16.02.2016).

## Summary

### **Education new philology students of translation in terms of professional terminology**

This study is an attempt to present a methodology for teaching terms of the translation theory in a practical, functional interpreter activity. As shown by monitoring and check results, students effectively acquire the knowledge of the translation theory terminology in Russian and Polish on the basis of the given descriptions and exercises which contribute to the professional skills of future translators. Creative and heuristic approach to the new translation terms which is the core of the methodology is accompanied by the students' ample use of the terminological material drawn from the lexicons and reference books compiled by reputable authors and researchers (some of the most important are indicated in this study).

## Streszczenie

### **Kształcenie neofilologiczne studentów specjalizacji tłumaczeniowej w zakresie terminologii zawodowej**

Studia filologiczne I i II stopnia (jak również studia podyplomowe) w ramach specjalności „język rosyjski” oferują możliwość wyboru specjalizacji zawodowej tłumacza. W szeregu dyscyplin w zakresie danej specjalizacji istotne miejsce zajmuje *teoria przekładu*. Jest to przedmiot o profilu teoretycznym, obejmujący konkretne zagadnienia stanowiące treść tzw. „wiedzy zawodowej”, której opanowanie i przyswajanie której jest niezbędnym wymogiem wykonywania zawodu tłumacza, warunkiem i podstawą kształtowania umiejętności praktycznych. Opanowanie wiedzy z zakresu *teorii przekładu* bazuje przede wszystkim na zapoznaniu się z terminologią translatoryczną. Powyższa teza znajduje potwierdzenie w opisie efektów kształcenia dla dyscypliny *teoria przekładu*, pierwszy z których zakłada „opanowanie przez studenta terminologii używanej w teorii przekładu na poziomie rozszerzonym w języku specjalności i języku polskim, zorientowaną na zastosowania praktyczne w praktyce tłumaczenia. Terminologia *teorii przekładu* jest terminologią języka specjalistycznego. Ma ona charakter interdyscyplinarny, ponieważ spokrewniona jest między innymi z terminologią językoznawczą. Opanowanie terminologii translatorycznej jest także warunkiem i podstawą dla napisania przez studentów prac dyplomowych w zakresie tłumaczenia. Cele danego opracowania jest przedstawienie metod i technik nauczania studentów terminologii translatorycznej w języku polskim i rosyjskim w ramach przedmiotu *teoria przekładu*.

# Schemata in bilingual phraseographic description

Joanna Szerszunowicz  
The University of Białystok

## 1. Introduction: Schemata in phraseology

Phraseological stock comprises various kinds of fixed expressions, which share such characteristics as polylexicity and fixedness, with several optional features like idiomaticity<sup>1</sup>. The vast majority of the units in question shows great irregularity: they are unique items due to their linguo-cultural specifics. Phraseological units of a given language constitute a collection of expressions coined over centuries. Their lexical and/or formal originality may result from various factors, such the retention of archaic forms, textual origins and many others.

However, certain fossilized word combinations are coined according to certain patterns, thus showing some regularity at the syntactic and lexical level. Therefore, can be assumed that the analysis of phraseological stock of a given language allows for determining phraseological schemata, which can be defined as semantic-syntactic models expressing a given meaning<sup>2</sup>. Such models can be situated in the border area of syntax and phraseology, either containing a component which can easily be substituted by another, usually belonging to the same category or having a slot which has to be filled in by the language user.

As for the former kind, the expression *don't "Now Norah" me* is a good example. The idiom means 'do not speak to me in the terms, or call me by the name, that you have used'. The function of the structure DON'T + A WORD / A STRING OF WORDS QUOTED FROM THE SPEAKER'S A UTTERANCE BY SPEAKER B

---

<sup>1</sup> S. Fiedler, *English Phraseology. A Coursebook*, Narr Verlag, Tübingen 2007, p. 28.

<sup>2</sup> R. Moon, *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford University Press, Oxford 1998, pp. 139–161.

+ ME is to express the speaker's irritation with the meaning 'Don't say X to me'<sup>3</sup>. What is given in the quotation marks can be changed for another word or phrase, like *Don't you "ever, so sorry" me* or *Don't you "Granny" me*.

The latter kind is exemplified by the Polish unit DRUGI (lit. second) + PROPER NAME: in Polish, one can use the model to refer to a person, place etc. who or which has the quality of the one named by the proper name used to fill in the slot<sup>4</sup>. Anthroponyms and toponyms are the most frequent names, which are inserted in the frame<sup>5</sup>. Therefore, the expression *drugi Paganini* (lit. a second Paganini) means 'an exceptionally skilful violinists', *drugi Ronaldo* (lit. a second Ronaldo) – 'a great footballer' etc. The phrases contain onymic components which carry connotations, the knowledge of which is shared by the speaker and the receiver.

It should be made clear that the notion of model realizations should be distinguished from variants of one idiom. For instance, the English idiom *to lock the stable door after the horse has bolted* has two components which can be substituted with other lexical elements, so that many combinations are possible. Instead of the verb *to lock*, one can use *to shut*, *to bolt*, *to close*. The past participle *bolted* can be replaced by *bolt*, *run away*, *gone*, *disappeared*, *escaped*, *been stolen* (ODEI: 361). The variation of the components is very limited, since they are near synonyms. In the case of realization of one model, although the substituted constituents may belong to one class, they may be close in terms of semantics, but they do not have to.

The schemata in question can be used by language users in various ways to meet their communication needs. Due to their pragmatic and stylistic properties as well as the modification potential, they are important from the point of view of theoretical studies and practical purposes, including translation studies and phraseography. The aim of the present paper is to discuss the phraseological model from the bilingual phraseographic perspective, with the following specific objectives: first, to present the notion of phraseological model; second, to analyze its specifics in a cross-linguistic perspective; third, to propose a model of phrasographic description.

<sup>3</sup> Cf. M. Sumiyoshi, *Phrases, non-compositionality, and functions in use: An analysis of 'Don't „yes, sir" me!*', (in:) *Intercontinental Dialogue on Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, p. Ishida, K. Yagi, The University of Białystok Publishing House, Białystok 2015, pp. 281–297.

<sup>4</sup> J. Szerszunowicz, *Metafory onomastyczne w konstrukcjach z pogranicza frazeologii i składni jako problem translatoryczny* [Onomastic metaphors in the construction from the border area of phraseology and syntax], (in:) *Kultura, literatura i sztuka w edukacji językowej w świetle badań empirycznych*, ed. J. Kida, Rzeszów 2007, pp. 254–255.

<sup>5</sup> J. Szerszunowicz, *Connotations and schemata in phraseology (on the example of the Polish unit druga Japonia)*, (in:) *Aspects of English Studies Linguistic and Cultural*, eds A. Inoue, t. Kanzaki, Kaitakusha, Tokyo 2011, pp. 398–427.



## 2. Schemata in contrastive research on fixed expressions

### 2.1. Widespread schemata in phraseology

From a cross-linguistic and cross-cultural, the analysis of phraseological stock of a given languages allows for comparing the schemata which are used in them to coin expressions. Particular schemata can be observed in one language or in more: the existence of the same pattern in several languages may result from the common heritage of several language communities. For instance, the European league was greatly influenced by the Latin language and culture<sup>6</sup>, which contributed to the widespreadness of many fixed expressions<sup>7</sup>.

A reflection of such influences is found in the presence of given phraseological models in many languages: for example, the topos *asinus ad lyram* was the basis of the creation of the model TO KNOW SOMETHING LIKE + A NAME OF AN ANIMAL + KNOWS + ABOUT A SOPHISTICATED PRODUCT / SKILL. Its realisations are found in several languages:

Ger. *verstehen davon so viel wie die Henne vom Pfeffer* (lit. to know as much about sth as the hen [does] about pepper);

It. *intendersene quanto un bove di musica* (lit. to know as much as the ox [does] about music), *intendersene quanto una vacca del lunario* (lit. to know as much as the cow [does] about the calendar), *intendersene quanto una capra d'algebra* (lit. to know as much as the goat [does] about algebra);

Pol. *znać się na czymś tyle, co koza na pieprzu* (lit. to know about something as much as the goat [does] about pepper), *znać się na czymś tyle, co kura na pieprzu* (to know about something as much as the hen [does] about pepper;

Russ. *как свинья в апельсинах разбираться* (lit. to know as much about something as the pig [does] about apples); *как козел в апельсинах разбираться* (lit. to know as much about something as the billy-goat [does] about oranges)<sup>8</sup>.

<sup>6</sup> The influences manifest themselves, for instance, in the presence of idioms of mythological and biblical origin in many languages. M. Puda-Blokesz, *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim (na materiale leksykografii XX i XXI wieku)* [Phraseological mythologisms in the Polish language (on the material of 20<sup>th</sup>- and 21<sup>st</sup>-century lexicography), Collegium Columbinum, Kraków 2014; A. Oleśkiewicz, *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej* [Europe of Languages. Phraseological units of biblical and antique origins in the European lexicographic community], Collegium Columbinum, Kraków 2007.

<sup>7</sup> The term *widespread idioms* is used by Elisabeth Piirainen. Cf. E. Piirainen, *Widespread Idioms in Europe and Beyond: Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, Peter Lang, New York 2012.

<sup>8</sup> J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych* [The picture of man in Polish, English and Italian lexical and phraseological faunal units], Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2011, p. 57.

This units contain faunal constituents, the connotations of which are important for the imagery of the above-listed phraseological units. As it can be observed, among the units there are both quasi-absolute or partial equivalents and parallel ones.

Another example is the model TO KILL/ CATCH TWO ANIMALS PERFORMING ONE ACTIVITY / OFFERING ONE BAIT, the realizations of which mean ‘to have two benefits at the same time, to deal with two things at the same time’. The units created according to this pattern are observed in many languages, for instance: Eng. *to kill two birds with one stone*, Ger. *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* (lit. to kill two flies with one stroke), Pol. *upiec dwie pieczenie przy / na jednym ogniu* (lit. to roast two joints one at one fire), Sw. *slå två flugor i en småll* (lit. to kill two flies with one stroke), It. *prendere due piccioni con una fava* (lit. to catch two pigeons with one broad bean)<sup>9</sup>, *prendere due rigogoli a un fico* (lit. to catch two orioles with one fig)<sup>10</sup>.

The realisation may employ components belonging to the same category, as it is the case with part of the realisations of the Latin patterns *mari aquam addere* and *sylvam ligna ferre* in several European language (e.g. Eng. *to carry water to the river*, Ger. *Wasser ins Meer tragen* lit. to carry water to the sea, Sp. *echar/ llevar agua en el mar* lit. to carry water to the sea). Other units coined according to the model at issue employ different imagery<sup>11</sup>.

The realization of latter kind reflect the culture of a given ethnic community<sup>12</sup>. In some unit the appellative constituent *river* is substituted by a hydronym (e.g. Eng. *to carry water to the Thames*, Ger. *Wasser in den Rhein tragen* lit. to carry water to the Rhein, Pol. *wozić wodę do Wisły* lit. to carry water to the Vistula). The units may show more variation in terms of their lexical components: for instance, the English and Russian idioms contain names of cities and other places: Eng. *to carry coal to Newcastle*, Russ. *jechać w Tulu so swoim samwarom* (lit. to go to Tula with one’s own samovar), Sp. *ir con naranjas a Valencia* (lit. to go with oranges to Valencia), It. *portare cocodrilli a Egitto* (lit. to bring crocodiles to Egypt), *portar frasconi a Vallombrosa* (lit. to bring twigs to Vallombrosa)<sup>13</sup>.

<sup>9</sup> *Uniwersalny słownik włosko-polski* [Universal Italian-Polish dictionary] explains the etymology of the unit: „in the past broad beans were put into the pigeon traps” (USWP: 1307).

<sup>10</sup> J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka...*, op.cit., p. 59.

<sup>11</sup> One model may have realisations which belong to close cross-linguistic equivalents and which contain components expressing local colour. J. Szerszunowicz, *Globalizm i colour local a realizacja modeli pojęciowych we frazeologii (ujęcie komparatywne)* [Globalism and colour local and the realisation of notional models in phraseology (a comparative approach)], (in:) *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur w kontekście globalizacji*, eds Z. Nowożenowa, G. Lisowska, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk 2004, pp. 306–310.

<sup>12</sup> In many cases, the exponents of culture-boundness are variable constituents. Cf. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe”, No 15/2015, pp. 211–232.

<sup>13</sup> Cf. F. Williams, *Eulen nach Athen tragen: Versions from Ireland*, “Proverbium”, No 3/1986, pp. 253–256; c. Tabarcea, *Romanian Parallels to the Proverbial Expression ‘to carry owls to Athens’*, “Proverbium”, No 3/1986, pp. 243–252.

One model may be used by means of employing different imagery not only in a contrastive perspective, but also in the monolingual approach. The Italian language is rich in realizations of the model TO TEACH SOMEBODY SOMETHING HE KNOWS VERY WELL, the examples of which are given below.

It. *insegnare a nuotare ai pesci* (lit. to teach fish to swim),

It. *insegnare agli uccelli a volare* (lit. to teach birds to fly),

It. *insegnare ai gatti ad arrampicarsi* (lit. to teach cats to climb)<sup>14</sup>,

It. *insegnare alla lepre a correre* (lit. to teach a hare to run),

It. *insegnare il credo agli Apostoli* (lit. to teach Apostles Credo).

In Polish, the same model is also realized in Polish by means of the imagery situated in the field of religion, as the units refer to the priest's good knowledge of prayers (Pol. *uczyć księdza pacierza* lit. to teach the priest a prayer), while the English unit *to teach one's grandmother to suck eggs* differs in this respect. It is worth adding that cross-linguistic asymmetry is observed in this case: Italian phraseology comprises many units, while the Polish and English ones contain fewer corresponding expressions.

## 2.2. Lacunary schemata in phraseology

A cross-linguistic analysis of phraseological stocks of two or more languages is likely to reveal some source language patterns which are not determined for the target language. The existence of such models belongs to the sphere of cross-linguistic lacunarity, which comprises various non-equivalent phenomena<sup>15</sup>. Such models generate phraseological units which so not have close equivalents due to the fact that the model does not exist in the target language. They may have parallel correspondences or non-phraseological equivalents.

Special kind of schemata is the one containing a slot: one constituents (more rarely two) has to be inserted by the language user. The component tends to belong to one category of either proper names<sup>16</sup> or appellative names. For instance, in the Polish language, the model X W SPÓDNICY (lit. X in the skirt), used to describe a woman who does a job typical of a man, contains an onymic constituent, which

<sup>14</sup> The unit has two variants attested in lexicographic works: *insegnare ai gatti ad arrampicare*, *insegnare ai gatti a rampicare*.

<sup>15</sup> Various aspects of lacunarity are presented in the collected volume, which also contains a bibliography of works on lacunarity. *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hg. I. Panasiuk, H. Schröder, LIT Verlag, Berlin 2006.

<sup>16</sup> On surnames in the Polish constructions from the border area of phraseology and syntax see: D. Kopczyńska, *Metafory nazwiskowe w konstrukcjach z pogranicza składni i frazeologii* [Surname metaphors in constructions from the border of syntax and phraseology], "Poradnik Językowy", No 6/2002, pp. 30–42.

evokes connotations ‘X is a good Y’, in which Y is a job, or X is good at Z’, where Z is an activity considered masculine<sup>17</sup>. The model can be exemplified with the realization *Adamek w spódnicy* (lit. Adamek in the skirt), meaning ‘a very good female boxer’. In Poland, Wojciech Adamek is a well recognized boxer and this fact belongs to Poles’ shared knowledge<sup>18</sup>.

It is worth noticing that in a Polish-English perspective, a cross-linguistic analysis of the model X W SPÓDNICY shows that this schemata does not exist in English. Therefore, the Polish expressions based on this model do not have phraseological equivalent in English: the same meaning can be expressed by loose word combinations of descriptive character; in other words, it can be paraphrased and the fixedness of the Polish phrase is lost in the target language.

Therefore, it can be assumed that the systematic equivalents will differ significantly in stylistic value. In the source language, the units belong to a group of actual and potential realisations, while the target language corresponding word combinations do not, being free combinations. It can be concluded that the existence of lacunary phraseological pattern is a phenomenon which is important not only from a theoretical point of view, but also from a practical perspective. The studies on such models have implications for foreign language teaching and compiling bilingual dictionaries. The latter aspect will be discussed in detail in the next subchapter.

### 3. Schemata in bilingual lexicographic description

#### 3.1. The state-of-the art of lexicographic presentation of phraseological models

As for the description of phraseological schemata in dictionaries, more attention to this issue is paid in the monolingual works, while bilingual dictionaries tend not to provide the information on patterns, giving most common realisations in separate entries. In the former kind of dictionaries, their modification potential can be presented in different ways, one of which consists in placing *etc* after the variable component. This practice is employed, for instance, in the *Oxford Dictionary of English Idioms*, which is exemplified by the excerpt from an entry for the cliché *Don't shoot the pianist he's doing his best*, given below:

<sup>17</sup> J. Szerszunowicz, *Metafory onomastyczne...*, op.cit., pp. 254–255.

<sup>18</sup> Many culture-bound language units belong to culturemes, which also require special lexicographic description due to their nature. See: J. Szerszunowicz, *Kulturem we frazeografii dwujęzycznej* [Cultureme in bilingual phraseography], (in:) *Edukacja dla przyszłości*, vol. 10, ed. J.F. Nosowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok 2014, pp. 295–306.

**Don't shoot the pianist etc (he's doing his best)** (catchphrase) be tolerant towards a well-intentioned person who only means to please, entertain or try to do something worthwhile, whether he is making a success of it or not (from the first example, said by the author to have been a notice in a 19<sup>th</sup> c American saloon bar)

O: pianist; artist; translator; saloon bar

– (source) Please do not shoot the pianist. He is doing his best. IMPRESSIONS OF AMERICA (O WILD 1854–1900)

– I happen to have read one of M. Orioux's earlier biographies in his own language – and I can assure that the reader that this tone is entirely his own. (ODEI: 153)

Another example of using this techniques is observed in the entry for the catchphrase *The only good Indian etc is a dead Indian* (ODEI: 440)<sup>19</sup>. Using the Latin abbreviation *etc.* indicates that other components can be used in this frame.

Another technique consists in giving the head phrase in its canonic form and including in the entry the additional information on the possibility of the substitution of a particular component. This way of lexicographic description is observed in the entry *for nice one, Cyril!* presented below:

**nice one, Cyril!** (catchphrase) you've done well; you've gained an advantage for yourself (originally part of a football chant)

– Cyril is often used but may be replaced by any name; informal or ironic (ODEI: 400)

The examples contain possible variations, for instance: *Charlie Pinney runs heavy horse handling courses for the Agriculture Training Board – which means he gets free and sometimes nubile labour to work his farm, and gets paid for telling them how to it (nice one, Charlie)* (ODEI: 400).

Moreover, the variable components can be replaced by letters. Each letter stands for a word which has to be provided by a language user. For instance, the *Oxford Dictionary of English Idioms*, contains the following lexicographic presentation of one of the models:

**scratch A and (you) find B** 'only a surface veneer, or disguise, hides the fact that A is still to a large extent B

– often expresses an assumption about all members of a particular nation, creed, class or profession (ODEI: 490)

<sup>19</sup> On this catchphrase see: W. Mieder, "The Only Good Indian Is a Dead Indian": History and Meaning of the Proverbial Stereotype, (in:) idem, *The Politics of Proverbs. From Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, The University of Wisconsin Press, Madison, pp. 160–189.

The examples given in the entry include, inter alia, the following sentences: *Scratch the surface of a civil servant and you're likely to find absolutely anything, Scratch Morris's documentary approach to people and television and you will find another side to him* (ODEI: 490).

Another way of representing the slot in the frame is observed in the entry for the English idiom THE ARMPIT OF X, in which X is a place name<sup>1</sup>. The constituent armpit is a carrier of negative connotations<sup>20</sup>, while the slot is filled in with an onym. In the *Longman Idioms Dictionary*, the unit in question is marked as spoken American English. The meaning is explained and exemplified in the following way:

**the armpit of \_\_\_\_\_ AmE**

SPOKEN 'used about a place that is the ugliest or most unpleasant in a particular place in a particular area: *I grew up in a city ones considered the armpit of the East Coast – Baltimore. / Bob says that Des Moines is the armpit of Iowa, but I have a friend who loves it there.*' (LID: 7)

It is worth adding that *Cambridge Idioms Dictionary* contains the unit *be the armpit of the world / universe* without any information about the variability of these two constituents (CID: 10).

It should be observed that although dictionaries include the information of phraseological patterns, they do not present them in a systematic way. It is more of a selection of models than a systematic descriptions of the ones present in the collection of fixed phrases included in the dictionary. Moreover, within one lexicographic works, the description itself may differ in terms of techniques used to present particular models. Therefore, it might be advisable to offer a systematic and coherent description of phraseological schemata.

### 3.2. A proposal of bilingual lexicographic description of a phraseological model

The lexicographic information on a phraseological model should be comprehensive. The entry should contain the basic form of the model, i.e. the one which is the most frequent, followed by its variants. The labels are important in the case of some unit, for instance, those whose use is geographically limited (American English, Australian English etc.).

The next element of the lexicographic description is the explanation of the meaning of the schemata. The examples of the units created according to the model is followed by several illustrative sentences. It is vital that a sufficient number of examples

<sup>20</sup> Lexical connotation of component of phraseological units are discussed in: A. Pajdzińska, *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów* [The influence of connotations on the motivation of phraseological units], (in:) *Konotacja*, ed J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, pp. 67–82.

is provided in the entry. First, it shows the dictionary user how the model operates; second, the entry contains the most frequent realizations of a given schema. It means that the user benefits in a twofold way, both acquiring knowledge on the model and learning a few phrases at the same time.

For instance, the Italian model PER CONOSCERE UN (lit. to know a/ an) + A NAME OF AN INHABITANT OF A GIVEN PLACE, CI VUOLE/ CI VOGLIONO (lit. it takes) + THE DESCRIPTION OF A PERIOD can be exemplified with a few proverbs. The two following realisations are attested in *Dizionario dei proverbi italiani* (DPI:135): *Per conoscere un bolognese, ci vuole un anno e un mese* (lit. to know an inhabitant of Bologna, you need one year and one month), *Per conoscere un novarese, ci vogliono sette anni e un mese* (lit. to know a person from Novara, you need seven years and a month).

As for the sentences illustrating the use of some of the expressions given in the preceding part of the entry, they can be made by author, semi-authentic or authentic. Apart from small dictionaries compiled for primary school students, dictionaries of phraseological units tend to be targeted at the advanced learners of a given language. Therefore, the authentic examples are appropriate ones. Yet, some of such sentences require a vast context to be understood, for instance, those from literary works. Therefore, the author can modify them, so that they suited the lexicographer's needs and possibilities. In case some realizations are difficult to find, the author can invent sentences to illustrate the use of the units in question.

**Table 1. A proposal of phraseological model bilingual lexicographic description**

MODEL
(VARIANTS)
(LABLE)
MEANING
EXAMPLES OF REALIZATIONS
SENTENCES CONTAINING SELECTED REALIZATIONS
ADDITIONAL LINGUO-CULTURAL INFORMATION

Source: Own research

The last part of the entry, i.e. *additional linguo-cultural information*, is very important: a variety of details can be included in it, ranging from the restrictions of component choice to the etymology of a given unit. Thanks to the inclusion of such information, the model as well as the head unit can be described in a comprehensive

way, giving the dictionary user an insight into the characteristics of a particular pattern and the expressions which follow it.

For example, it can contain the information on cultural connotations of components, as it is the case with the Polish models POJECHAĆ DO (lit. to go to) + THE NAME OF THE NEAREST PSYCHIATRIC HOSPITAL and UCIEC Z (lit. to escape from) + THE NAME OF THE NEAREST PSYCHIATRIC HOSPITAL employs a place name the connotations of which are geographically limited, i.e. the name differs from region to region. Therefore, one should include various toponyms filling in the slot, like *Choroszcz, Jarosław, Kobierzyn, Świeć, Tworki* and *Węgorzewo*. It can be concluded that the knowledge of cultural connotations is necessary for decoding such units<sup>21</sup>.

In some cases, the realizations of one model may have different meaning, as it is the case with the Italian phraseological model IL TOPO DI + A NAME OF A PLACE WHERE THE THIEF OPERATES. The units formed according to this pattern mean 'a thief stealing in a place given in the slot'. The expressions coined according to this model are attested in dictionaries of Italian idioms (DMD: 536–537).

**Table 2. A proposal of an entry for il topo di \_\_\_\_\_**

<p><b>il topo di _____</b></p> <p><i>informal</i></p> <p>'a thief who steals in a / an given place'</p> <p>il topo d'albergo – a hotel thief  il topo d'appartamento – a burglar operating in flats, houses etc.  il topo d'auto – a car thief  il topo di treno – a thief operating on trains</p> <p>Example: <i>Marco era giovane, snello e agile, rubava ogni giorno – era topo di treno.</i></p> <p>Attention: The expression <i>il topo di biblioteca</i> means 'a bookworm'.</p>
--

Source: Own research

<sup>21</sup> On the cultural component in lexicographic description see; L. Rodger, *Beyond Butterscotch. The Place of Cultural Knowledge in the Bilingual Dictionary*, (in:) Proceedings XII EURALEX International Congress. Congresso Internazionale di Lessicografia. Proceedings. Atti, eds E. Corino, c. Marellò, c. Onesti, Vol. I, Edizioni dell'Orso, Alessandria 2006, pp. 567–573; J. Szerszunowicz, *The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units*, (in:) ASIALEX2011 Proceedings. LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference Kyoto Terra, Kyoto, Japan, August 22–24, 2011, eds K. Akasu, s. Uchida, ASIALEX, Tokyo 2011, pp. 628–637.



However, the expression *il topo di biblioteca* (lit. the mouse of a library) is equivalent to the English compound *bookworm*, 'a person who loves reading books'. The inclusion of this piece of information draws the dictionary user's attention to the fact that a given pattern may have realisations which express different meaning from the expected one. Therefore, it can be concluded that such an approach to the lexicographic description increases the user's linguistic awareness.

## 4. Conclusion

From a bilingual lexicographic perspective, the inclusion of phraseological models and a clear presentation of the schemata is beneficial for the dictionary user for several reasons. First, such a lexicographic description provides the information on the pattern of coining expressions enabling the dictionary user to create new units according to their needs and decoding phrases created by others in various contexts. Second, it increases the awareness of certain mechanisms, which is important from the point of view of general language competence.

Constructing the entry with a view to providing the dictionary user with comprehensive information of the model, exemplifying it and including additional information facilitates developing the language user autonomy, since it draws attention to the pattern, allowing for observing how it functions. The collection of examples shows how the model may be used.

To sum up, it can be stated that the bilingual lexicographic description of phraseological models should meet two vital criteria: it is supposed to be comprehensive, i.e. to provide sufficient information on a given model, and systematic, i.e. comprising all the structures, as the description should not be selective. The bilingual dictionary of fixed expressions containing such a presentation is bound to offer its users an insight into phraseological patterns of the language they learn.

## Bibliography

- CID: *Cambridge Idioms Dictionary*, ed. E. Walter, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- DMD: M.B. Quartu, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, BUR, Milano 2000.
- DPI: Lapuzzi C., *Dizionario dei proverbi italiani*, Felice Le Monnier, Firenze 2006.
- Fiedler S., *English Phraseology. A Coursebook*, Narr Verlag, Tübingen 2007.
- Kopczyńska D. *Metafory nazwiskowe w konstrukcjach z pogranicza składni i frazeologii* [Surname metaphors in constructions from the border of syntax and phraseology], "Poradnik Językowy", No 6/2002, pp. 30–42.
- Lakunen-Theorie. *Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hg. I. Panasiuk, H. Schröder, LIT Verlag, Berlin 2006.

- LID: *Longman Idioms Dictionary*, ed. s. Engineer, Pearson Education Limited. Harlow, 1998.
- Mieder W., "The Only Good Indian Is a Dead Indian": *History and Meaning of the Proverbial Stereotype*, (in:) idem, *The Politics of Proverbs. From Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, The University of Wisconsin Press, Madison 2009, pp. 160–189.
- Moon R. *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford University Press, Oxford 1998.
- ODEI: Cowie A. P., Mackin R., McCaig I. R., *Oxford Dictionary of English Idioms*, Oxford University Press, Oxford 1983.
- Oleśkiewicz A., *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej* [Europe of Languages. Phraseological units of biblical and antique origins in the European lexicographic community], Collegium Columbinum, Kraków 2007.
- Pajdzińska A., *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów* [The influence of connotations on the motivation of phraseological units], (in:) *Konotacja*, ed. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, pp. 67–82.
- Piirainen E., *Widespread Idioms in Europe and Beyond: Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, Peter Lang, New York 2012.
- Puda-Blokesz, *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim (na materiale leksykografii XX i XXI wieku)* [Phraseological mythologisms in the Polish language (on the material of 20<sup>th</sup>- and 21<sup>st</sup>-century lexicography)], Collegium Columbinum, Kraków 2014.
- Rodger, L. *Beyond Butterscotch. The Place of Cultural Knowledge in the Bilingual Dictionary*, (in:) *Proceedings XII EURALEX International Congress. Congresso Internazionale di Lessicografia. Proceedings. Atti*, eds E. Corino, c. Marelo, c. Onesti, Vol. 1, Edizioni dell'Orso, Alessandria 2006, pp. 567–573.
- Sumiyoshi M., *Phrases, non-compositionality, and functions in use: An analysis of 'Don't „yes, sir” me!'*, (in:) *Intercontinental Dialogue on Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, p. Ishida, K. Yagi, The University of Białystok Publishing House, pp. 281–297.
- Szerszunowicz J., *Connotations and schemata in phraseology (on the example of the Polish unit druga Japonia)*, (in:) *Aspects of English Studies Linguistic and Cultural*, eds A. Inoue, t. Kanzaki, Kaitakusha, Tokyo 2011, pp. 398–427.
- Szerszunowicz J., *Globalizm i colour local a realizacja modeli pojęciowych we frazeologii (ujęcie komparatywne)* [Globalism and colour local and the realisation of notional models in phraseology (a comparative approach)], (in:) *Wschód-Zachód. Dialog języków i kultur w kontekście globalizacji*, eds Z. Nowożenowa, G. Lisowska, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk 2004, pp. 306–310.
- Szerszunowicz J., *Kulturem we frazeografii dwujęzycznej* [Cultureme in bilingual phraseography], (in:) *Edukacja dla przyszłości*, vol. 10, ed. J.F. Nosowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok 2014, pp. 295–306.

- Szerszunowicz J., *Metafory onomastyczne w konstrukcjach z pogranicza frazeologii i składni jako problem translatoryczny* [Onomastic metaphors in the construction from the border area of phraseology and syntax], (in:) *Kultura, literatura i sztuka w edukacji językowej w świetle badań empirycznych*, ed. J. Kida, Rzeszów 2007, pp. 254–255.
- Szerszunowicz J., *The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units*, (in:) *ASIALEX2011 Proceedings. LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference Kyoto Terrsa, Kyoto, Japan, August 22-24, 2011*, eds K. Akasu, S. Uchida, ASIALEX, Tokyo 2011, pp. 628–637.
- Szerszunowicz J., I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe”, No 15/2015, pp. 211–232.
- Tabarcea C., *Romanian Parallels to the Proverbial Expression ‘to carry owls to Athens’*, “Proverbium”, No 3/1986, pp. 243–252.
- USWP: *Uniwersalny słownik polsko-włoski. Dizionario universale italiano-polacco*, ed. M.K. Podracka, Wydawnictwo Rea, Warszawa 2004.
- Williams F., *Eulen nach Athen tragen: Versions from Ireland*, “Proverbium”, No 3/1986, pp. 253–256.

## Summary

The paper is devoted to the description to the lexical-formal phraseological schemata in bilingual dictionaries of fixed expressions. The majority of such works do not include the information on these patterns. The description of phraseological stock is limited to the presentation of selected units which realise given models. In monolingual dictionaries of phraseological units, some models are described, yet, it is not done for all. In the approach presented in the article, one proposes a systematic description of models realised by the units included in a dictionary, the elements of which are discussed in detail.

## Zusammenfassung

### **Modelle in der zweisprachigen phraseographischen beschreibung**

Der Schwerpunkt des Beitrags liegt in der Beschreibung von den lexiko-syntaktischen phraseologischen Modellen in zweisprachigen Wörterbüchern. Der Großteil solcher Werke bietet keine Informationen über die Schemata. Manche zweisprachigen Wörterbücher enthalten die Beschreibung der Modellen, aber in der Regel präsentiert man nicht alle Modelle, nur die gewählten. Es wird vorgeschlagen, die Modelle in zweisprachigen Wörterbüchern systematisch zu beschreiben. Man kann das vorgeschlagene Beschreibungskonzept für diesen Zweck benutzen.

## Streszczenie

### **Modele frazeologiczne w dwujęzycznym opisie leksykograficznym**

Artykuł poświęcony jest opisowi leksykalno-formalnych schematów frazeologicznych w dwujęzycznych słownikach stałych połączeń wyrazowych. Większość tego rodzaju opracowań nie zawiera informacji dotyczących takich schematów. Ograniczają się one do podania wybranych jednostek utworzonych według schematu. W jednojęzycznych słownikach stałych połączeń wyrazowych niektóre modele są wskazane, przy czym opis dotyczy tylko wybranych schematów. W przyjętym ujęciu proponuje się systematyczny opis schematów realizowanych przez jednostki zebrane w danym słowniku z wykorzystaniem podanego wzoru opisu schematu frazeologicznego.

# **К вопросу о разграничении терминов в новом направлении, синтезирующем экологию и лингвистику (в русском и английском языках)**

**Ольга Тарасова**  
**Московский государственный областной университет**

## **Введение**

Проблемы экологии в мире приобретают все большую популярность и актуальность в связи с пагубным воздействием человека на окружающую среду, и как следствие вредоносным влиянием на самого человека. Наблюдается экологизация научного знания, поскольку в центр многочисленных исследований разных областей ставится человек, что соответствует современному антропоцентрическому подходу. В лингвистике в последнее время также наблюдается интерес к экологии, так как язык, речь также оказывают влияние на здоровье человека и могут нанести сильный вред. В этой научной области существует ряд терминов, которые отождествляются одними авторами, а другими разграничиваются. Целью нашей работы является уточнение значения таких терминов, как экология языка, языковая экология, лингвоэкология, эколлингвистика, эмотивная лингвоэкология и выявить, являются ли они близкими по значению или же обозначают разные понятия.

Термин «экология языка» (the ecology of language) впервые был введен в 1970 году американским исследователем Э. Хаугеном. Предметом его интересов была не универсальная (как утверждалось) природа человеческого языка,

а гетерогенное (разнородное) проявление языка по отношению к его естественному окружению<sup>1</sup>.

Ученый определял экологию языка «как науку о взаимоотношениях между языком и его окружением, где под окружением языка понимается общество, использующее язык как один из своих кодов». По его мнению, «язык существует только в сознании говорящих на нём и функционирует только при взаимодействии с другими говорящими и с их социальным и естественным (природным) окружением» (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Эколингвистика>). Э. Хауген рассматривал экологию языка в двух аспектах – физиологическом и социальном. Он считал, что она зависит от взаимодействия нескольких языков в сознании человека и от взаимодействия языка и общества, где язык выступает средством коммуникации. Исследователь усматривал непосредственную связь экологии языка с людьми, которые пользуются им и передают другим людям.

Однако, несмотря на то, что с момента появления этого термина прошло более 40 лет, он не зафиксирован во многих словарях, что говорит о недостаточной изученности или не окончательном становлении данного направления в лингвистике. Тем не менее, в тех словарях, где он имеется (Словарь социолингвистических терминов под ред. В.Ю. Михальченко, Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание под редакцией Т.В. Жеребило), даются следующие определения:

1. «Природные, социальные и культурные условия, необходимые для сохранения самобытности этнической общности и ее языка: цельность территории, сохранность национальной культуры, традиционных сфер деятельности носителей языка, а также высокий уровень национального самосознания»<sup>2</sup>.
2. «Направление, исследующее природные, социальные и культурные условия, необходимые для сохранения самобытности и ее языка: цельность территории; сохранность национальной культуры; сохранность традиционных сфер деятельности носителей языка; высокий уровень национального самосознания»<sup>3</sup>.

Как мы видим, задача экологии языка сохранить прослеживается в обоих определениях. Отличает их только статус самого термина: в первом случае это условия, необходимые для сохранения, а во втором – это направление, которое изучает условия, необходимые для сохранения. На наш взгляд, определение, данное Т.В. Жеребило, более верное, поскольку оно имеет схожесть с дефиницией Э. Хаугена, рассматривающего экологию языка, как науку. Отметим также,

<sup>1</sup> Umberto Ansaldo, *Ecology of Language*, p. 1, [www.academia.edu/11844991/Ecology\\_of\\_Language](http://www.academia.edu/11844991/Ecology_of_Language).

<sup>2</sup> *Словарь социолингвистических терминов*, М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук, Ответственный редактор: доктор филологических наук В.Ю. Михальченко, 2006 <http://sociolinguistics.academic.ru/823>

<sup>3</sup> Т.В. Жеребило *Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник*. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2011. с 247.

что современные определения, сохранив в себе основу (взаимодействие языка и окружения), привнесли некоторую ясность, указав на конкретные объекты сохранения (цельность территории; сохранность национальной культуры), что дает основание сделать вывод о развитии как данного направления, так и самого термина, поскольку здесь наблюдается тенденция к соотносительности с точно определенным понятием, характерная для терминов.

В связи с недостаточной изученностью этого термина, некоторые авторы используют его как синоним к другим словам, употребляемым для обозначения сходных понятий. Отождествление понятий «экология языка» и «эколингвистика» встречается, например, у В.И. Шляхова и А.Л. Никонова. Исследователи определяют их, как новая парадигма научного знания, основанная на принципе дополнительности, поскольку экология и лингвистика в данном случае взаимодополняют друг друга, что дает возможность получить более полную информацию об изучаемом объекте. Задачей данного направления они считают «защиту и развитие языка, который подвергается негативным воздействиям, и защиту природы с помощью речевых воздействий на общество»<sup>4</sup>. И.Н. Потеряхина утверждает, что термины «экология языка», «эколингвистика» и «экологическая лингвистика» зачастую используются в работах ученых как синонимы для обозначения отрасли языкознания, которая применяет приемы экологии для решения лингвистических вопросов<sup>5</sup>.

А.П. Сквородников считает синонимичными понятия «экология языка», «лингвистическая экология», «лингвоэкология», определяя их как лингвистическая дисциплина, находящаяся в процессе становления, связанная с некоторыми разделами лингвистики и изучающая «проблематику языковой и речевой среды в ее динамике», а именно в сфере ее деградации и реабилитации<sup>6</sup>.

Исходя из изложенных выше дефиниций, мы видим, что в первом случае авторы рассматривают не только защиту языка, но и природы, в других примерах – акцент делается исключительно на язык и речь. Таким образом, в первом случае дается более широкое определение понятия «экология языка».

Отметим также, вслед за С.А. Актугановой, что среди ученых существует мнение, что понятия «экология языка» и «лингвоэкология» не равнозначны. В первом случае в центре внимания находится язык, и для анализа применяется лингвистический терминологический аппарат. Второй термин используется для обозначения направления, которое основывается на принципах экологии,

<sup>4</sup> В.И. Шляхов, А.Л. Никонов, *Эколингвистика и проблема экологии языка в российском языковом пространстве*, Электронное научное издание Альманах Пространство и Время, 4(6)/2011, с.139.

<sup>5</sup> И.Н. Потеряхина, *Лингвоэкология: характеристики англоязычной виртуальной корпоративной коммуникации*, дис. ...канд.филол.н., Пятигорск, 2015, с. 15.

<sup>6</sup> А.П. Сквородников, *Лингвистическая экология: проблемы становления*: науч.-метод. бюллетень, Краснояр. гос. ун-т., Красноярск–Ачинск, Вып. 1(1)/ 1996. с. 7.

помогающих описывать лингвистические явления<sup>7</sup>. Как можно понять из приведенных определений, термины «лингвоэкология» и «эколингвистика» также зачастую используются исследователями, как синонимы. Так, в википедии при описании понятия «эколингвистика» употребляются термины «экология языка», «лингвоэкология», как тождественные понятия<sup>8</sup>.

Согласно А.В. Пузыреву, оба термина равноценны, поскольку каждый имеет свои достоинства. Лингвоэкология имеет лингвистическую традицию, и в языке функционируют отыменные прилагательные «лингвоэкологический» и «лингвоэкологичный». Эколингвистика в свою очередь указывает на соотношение области исследования именно с лингвистикой. Ученый считает, что рассматриваемые термины могут функционировать как абсолютные синонимы, но более перспективным является именно «эколингвистика» из-за связи с предметной областью, изучаемой лингвистами<sup>9</sup>.

Действительно, при обращении к словарю синонимов русского языка В.Н. Тришина<sup>10</sup>, обнаруживаем, что синонимом для «эколингвистики» выступает слово «лингвистика», что подтверждает изложенную выше идею о близости этих понятий.

В связи с все большим вниманием к проблемам экологии, и ее взаимодействию с языком, и появлением большого количества терминов, определяющих эту область изучения, в последнее время наблюдается повышение интереса ученых и попытки дать классификацию употребляемых терминов, определить их соотношение.

Согласно А.Филлу, эколингвистика – это не совсем отрасль науки, а скорее использование определенных методов для исследования различных языковых явлений. Эту точку зрения поддерживает Е.В. Иванова, считая ошибочным выделение эколингвистики в отдельную отрасль языкознания<sup>11</sup>.

Н.Н. Кислицина полагает, что можно выделить два направления в эколингвистике: в первом «экологические идеи экстраполируются на язык и языки (Э. Хауген, В.Ф. Маккей, П. Мюльхойзлер), в основе второго лежат языковые

<sup>7</sup> С.А. Актуганова, *Основные направления современных лингвоэкологических исследований*, «Новое слово в науке: перспективы развития: материалы IV Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 29 мая 2015 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.], Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2015, с. 4, [https://interactive-plus.ru/discussion\\_platform.php?requestid=9138](https://interactive-plus.ru/discussion_platform.php?requestid=9138)

<sup>8</sup> <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эколингвистика>

<sup>9</sup> А.В. Пузырев, *Лингвоэкология (эколингвистика) с точки зрения субстратного подхода к языку*, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 79.

<sup>10</sup> В.Н. Тришин, *Словарь синонимов русского языка*, ССРЯ, ASIS, 2013 [http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic\\_synonims/393248/эколингвистика](http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/393248/эколингвистика)

<sup>11</sup> Е.В. Иванова, *Экологическое сознание и эколингвистика*, «Вестник ЧГПУ», № 7/2012, с. 260.



данные, способствующие раскрытию экологических проблем в самом широком понимании (М.А.К. Хэллидей, А. Филл, Й.Дреер, Й.Кр. Банг)». Сам термин, по мнению исследователя, призван обозначать направление в языкознании, сформированное на стыке таких наук, как философия, психология и социология<sup>12</sup>.

Е.В. Иванова, руководствуясь тем же самым принципом, также выделяет в эколлингвистике два направления: «экологическая лингвистика» и «языковая экология». В первом случае экологические термины переносятся на язык, второе направление опирается на языкознание и изучает экологические проблемы в языке<sup>13</sup>. Здесь, как мы видим, речь идет о сочетании, синонимичном понятию «экологии языка». Выражение «языковая экология» не зафиксировано в словарях, поэтому более точных данных предоставить не удастся. Однако, замечено, что некоторые авторы ставят этот термин в один синонимичный ряд с терминами «лингвистическая экология», «эколлингвистика», «экология языка», «лингвоэкология»<sup>14</sup>.

Можно заметить, что то, что авторы называют направлениями в эколлингвистике, определяются другим исследователем (С.А. Актугановой) как два отдельных самостоятельных лингвистических направления (лингвоэкология и экология языка), что вновь подчеркивает важность разграничения этих понятий<sup>15</sup>.

И.Н. Потеряхина в своем диссертационном исследовании (2015) считает, что развитие лингвоэкологии идет в двух направлениях – «экологическая лингвистика» (где объект исследования – язык, а средство его описания – понятия экологии) и «языковая (лингвистическая) экология» (где изучаются вопросы экологии через призму лингвистики). Экологическая лингвистика в свою очередь имеет два раздела – «экология языка», в центре внимания которой взаимодействие языков и их защита, и собственно «экологическая лингвистика, где методы изучения экологии перенесены на языковые явления<sup>16</sup>. Итак, в этой классификации «лингвоэкология» выступает более общим понятием по отношению к остальным, которые в свою очередь определяются как отдельные самостоятельные отрасли языкознания, где под данным термином исследователь предлагает понимать самостоятельную междисциплинарную науку, предметом изучения которой является как сам язык в социально-антропологической среде, так и взаимодействие человека и общества в лингвистической среде. Лингвоэкология призвана исследовать

<sup>12</sup> Н.Н. Кислицина, *Эколлингвистика – новое направление в языкознании* <http://ecolinguistics.ru/index.php?sel=mat&id=32>

<sup>13</sup> Е.В. Иванова, *Экологическое сознание...*, *op.cit.*, с. 259.

<sup>14</sup> Н.Г. Солодовникова, *Содержание научного направления «Эмотивная лингвоэкология»: проблемы и перспективы*, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 43.

<sup>15</sup> С.А. Актуганова, *Основные направления ...*, *op.cit.*, с. 4.

<sup>16</sup> И.Н. Потеряхина, *Лингвоэкологияческие характеристики англоязычной виртуальной корпоративной коммуникации*, дис... канд.филол.н., Пятигорск 2015, 185 с. <http://pplu.ru/upload/iblock/471/dissertatsiya-poteryakhina.pdf> с. 14.

довать «динамику сосуществования языка и человека в аспектах социальной, языковой и речевой деградации и реабилитации»<sup>17</sup>.

Автор категорически отрицает возможность использования понятия эколингвистики в качестве общего термина для тех отраслей языкознания, в которых исследуется взаимосвязь экологии и языка, таким образом, делая выбор в пользу лингвоэкологии. Обилие терминов для обозначения одного и того же понятия она объясняет заимствованием оных из иностранных языков<sup>18</sup>.

Действительно, термин «экология языка» (the ecology of language), как было указано ранее, впервые употребил американский ученый, а значит, можно говорить о заимствовании в русский язык. Что касается терминов эколингвистика и лингвоэкология, то первый встречается в переводных словарях (www.multitran.ru, универсальный русско-английский словарь) и имеет английский эквивалент ecolinguistics. Второго не найден. По всей вероятности, это указывает на то, что лексема эколингвистика имеет иностранное происхождение, в то время как термин лингвоэкология появился впервые в отечественных исследованиях.

Эта точка зрения подтверждается в работе С.В. Стефенсена, который говорит о первом печатном употреблении ecolinguistics в работах Курта Сальцингера в 1979 году, который в свою очередь под этим термином понимал внимание к окружению, в котором существует язык. Вторым случаем употребления этого термина в печатном издании наблюдался в 1985 году, когда Клод Ажеж употребил его для обозначения смерти языка<sup>19</sup>.

Хотелось бы отметить, что существует сайт ecolinguistics.ru, посвященный этому новому разделу языкознания, где собраны работы авторов со всего мира, что дает основание полагать, что термин эколингвистика / ecolinguistics более интернациональный и узнаваемый.

Что касается термина «лингвоэкология», то он встречается в немногочисленных толковых словарях (Словарь социолингвистических терминов под ред. В.Ю. Михальченко, Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание под редакцией Т.В Жеребило), где имеют схожие определения:

1. «Языковая политика, направленная на сохранение языкового идиома (этнического языка, диалекта и т.п.). Л. включает: 1) юридическую защиту лингвистического разнообразия; 2) мероприятия по расширению общественных функций языковых образований; 3) поднятию их престижа среди носителей и в обществе в целом.
2. Составная часть экологического мировоззрения, получившего развитие во второй половине XX в., которое рассматривает сосуществование органических и неорганических существ в большей степени как взаимовыгодные отношения и в меньшей как борьбу за существование.

<sup>17</sup> И.Н. Потеряхина с. 25.

<sup>18</sup> И.Н. Потеряхина с. 17–18.

<sup>19</sup> Sune Vork Steffenson, *Editorial: the ecology of language and the ecology of science*, www.academia.edu/4527460/Editorial\_the\_ecology\_of\_language\_and\_the\_ecology\_of\_science, p. 2.

Применительно к лингвистике это означает: 1) изучение языков в контексте их функционирования; 2) исследование разнообразия лингвистических феноменов; 3) признание возможности сосуществования всех языков; 4) прикладной характер исследований, направленных на решение языковых конфликтов, повышение качества образования, поддержку и возрождение миноритарных языков; 5) исследование адаптивных стратегий языков и языковых экологических систем; 6) определение факторов, обеспечивающих высокую степень витальности языков»<sup>20</sup>.

Как видно из приведенных выше дефиниций, под термином «лингвоэкология» авторами понимается языковая политика, часть экологического мировоззрения и лингвистическое направление, имеющее несколько объектов изучения, то есть термин предполагается использовать в широком понимании.

В связи с тем, что термин «эколингвистика» не зафиксирован в русских толковых словарях, но встречается в переводных (русско-английских), а термин лингвоэкология в свою очередь имеет определение в толковых словарях, но его английский эквивалент не обнаруживается в переводных, можно сделать вывод, что эколингвистика – название, пришедшее к нам из английского языка и являющееся более узнаваемым в разных странах, в то время как лексема «лингвоэкология» имеет русские корни, и более любима представителями отечественной лингвистики. Что касается перспектив обоих терминов, то остается не ясным, вытеснит ли один другой или продолжится их параллельное существование, или произойдет их разграничение.

Согласно сервису Books Ngram Viewer<sup>21</sup>, который представляет собой базу данных оцифрованных книг, хранящихся в системе Google (что составляет около 10% всех опубликованных работ), и охватывает период от 1800 года до 2008, в корпусах русского и английского языков имеется информация о терминах «экология языка», «языковая экология», «ecology of language», «ecolinguistics», «лингвоэкология». В нашем исследовании нас интересуют точные даты и данные, поэтому округление по годам (smoothing) берется равным 0.

Появление понятия «экология языка» в печатных источниках датируется 1977 годом, однако, согласно графику, его употребление то росло, то резко падало. Самый высокий подъём в использовании этого термина наблюдался в 1996 году. Далее частотность то падала, то повышалась, но достичь былой популярности более не удавалось. Заметим, что его синоним «языковая экология» появился несколько позже, и также переживал взлеты и падения интереса со стороны исследователей. Не удивительно, что больший процент употреблений наблюдался в периоды, когда частотность употребления выражения «экология языка» уменьшалась, и наоборот, таким образом, понятия взаимозаменяли друг друга на заданном отрезке времени. На момент 2008 года наблюдается спад

<sup>20</sup> Т.В. Жеребило, *Термины и понятия...*, op.cit., с. 117; *Словарь социолингвистических терминов*, op.cit., <http://sociolinguistics.academic.ru/328/Лингвоэкология>.

<sup>21</sup> <https://books.google.com/ngrams>

зафиксированных использований в печатной литературе обоих терминов, однако, «экология языка» более популярна.

Его английский эквивалент «ecology of language» фиксируется в английском языке ранее, в 1963 году, и с этого года частотность употребления то падает, то растет. Скачок интереса наблюдается с 1970 года, что, несомненно, связано выходом в свет ключевой работы американского ученого Э. Хаугена «Экология языка» («The Ecology of Language»). Пик популярности этого термина приходится на 1991 год. С этого года и до конца периода частотность употреблений исследуемой лексемы то увеличивалась, то уменьшалась, что схоже с динамикой, наблюдаемой у его русского эквивалента. Стоит отметить, что в 2008 наблюдается некий спад упоминаний данного термина в печатных источниках.

Таким образом, в английском языке термин появился ранее, а значит, можно говорить, вероятно, о заимствовании его в русский язык из английского.

Что касается термина «лингвоэкология», то, согласно этому источнику, он появился впервые в 1958 году, но потом в течение нескольких лет интереса не вызывал. Возможно, он был упомянут отдельными авторами в то время, когда данное лингвистическое направление не было так развито и не было предметом изучения многих ученых. О постепенном росте частотности его упоминаний в текстах можно говорить лишь с 1991 года. В дальнейшие годы наблюдается скачкообразный интерес, иногда сходящий на нет. 2006 год, по данным сервиса, является годом с наибольшей частотностью употребления этого термина. В 2008 году наблюдается снижение.

Первое употребление «ecolinguistics», в свою очередь, датируется 1974 годом, но в последующие годы работы с фиксацией этого термина то появлялись, то нет. Его возникновение связывается, скорее всего, с развитием «ecology of language» (экологии языка), как нового научного направления. С 1997 года наблюдается стабильное увеличение частоты употреблений, а значит и интереса. Однако, на момент 2008 года можно говорить о спаде, который, как мы видим, происходит со всеми изучаемыми нами терминами в этот период. На наш взгляд, за последние восемь лет (с 2008 года по настоящее время) ситуация несколько улучшилась, и внимание лингвистов вновь приковано к рассматриваемым терминам, что подтверждают работы, привлеченные для написания этого текста, в большинстве своем изданные в 2011–2015 годах.

Более того, данные, полученные в рамках сервиса Books Ngram Viewer, позволяют выделить один общий момент для всех изучаемых терминов – рост частотности употреблений приходится на 90-е годы 20 века. Скорее всего, это связано с тем, что лингвистика того времени имела антропоцентрическую, интеграционную, экспансионистскую направленность, в результате чего и происходил рост интереса к направлению, в котором синтезировались подходы экологии и лингвистики, и его терминологическому аппарату<sup>22</sup>.

<sup>22</sup> Е.С. Кубрякова, *Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального характера)*, Актуальные проблемы современной лингвистики, Москва, Изд-во Флинта, Изд-во Наука 2007, с. 46–60.

Детальное рассмотрение диаграмм, полученных по данным о частотности в русском корпусе слов «лингвоэкология» и «экология языка», позволяет нам говорить о том, что, несмотря на то, что первый термин появился позже второго, он привлекал внимание ученых не меньше, а в 2005 появлялся в работах чаще. Однако, в целом интерес к «экология языка» оказался более стабильным и, вопреки падению процента его употреблений, в 2008 году он использовался больше, чем «лингвоэкология». При изучении английского корпуса и диаграммы, показывающей динамику упоминаний в текстах «ecology of language» и «ecolinguistics», приходим к выводу, что на протяжении всего периода (с появления до 2008 года) первый термин был более популярен в использовании, чем второй. Также в обоих случаях мы видим, что появление терминов «экология языка» и «ecology of language» дало жизнь терминам «лингвоэкология» и «ecolinguistics» соответственно. Интересным представляется тот факт, что термин «эколингвистика» не находится в этой базе, однако, активно используется отечественными лингвистами. На наш взгляд, это может быть связано с тем, что в сервисе есть информация только до 2008 года, в то время, как сам термин вошел в обиход, возможно, позже. Поскольку данный термин не зафиксирован ни в толковых, ни в этимологических словарях русского языка, установить точную причину пока не предоставляется возможным.

С недавних пор появилась еще одна отрасль в лингвистике, претендующая на роль самостоятельного направления, – это эмотивная лингвоэкология. Как видно из названия, к изучению взаимодействия человека, экологии, языка добавляются эмоции. В действительности, это научное направление основывается на принципах лингвистики эмоций, или эмотиологии, которая синергирует с валеологией и культурой речи, по мнению одних ученых<sup>23</sup> и с лингвоэкологией, по мнению других<sup>24</sup>.

Однако, некоторые авторы сближают данный термин с эколингвистикой, используя их в своих работах, как синонимы<sup>25</sup>. В нашем исследовании мы придерживаемся противоположной точки зрения, что это абсолютно разные понятия.

В связи с недавним появлением и отсутствием статуса, термин «эмотивная лингвоэкология» пока не обнаруживается ни в одном из словарей. Тем не менее, в октябре 2002 года в Волгограде состоялся научно-теоретический семинар «Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве»

<sup>23</sup> В.И. Шаховский, А.А. Штеба, *Методы, приемы и подходы современной лингвоэкологии*, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 66.

<sup>24</sup> Н.Г. Солодовникова, *Содержание научного...*, *op.cit.*, с. 43.

<sup>25</sup> см. Н.И. Коробкина, *Оценочная семантика окказионализма как индикатор его экологичности / неэкологичности*, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 120.

и была выпущена монография по его результатам, где говорилось о выделении этого нового научного направления, актуальных вопросах, перспективах, разработке терминологического аппарата. Цель мероприятия и выпуска сборника авторы обозначили как «привлечение внимания широкого круга лингвистов к роли эмоций в человеческом общении, к изучению их влияния на здоровье человека через владение языком, на экологию и здоровье самого языка»<sup>26</sup>. Действительно, сложно недооценить важность эмоций в жизни, их связь со здоровьем человека, поскольку переживание эмоциональных состояний, так или иначе, отражается на физиологии и психики индивида. Согласно генетикам, любая информация, полученная человеком, записывается в генах, и отражается в дальнейшем на его действиях<sup>27</sup>. И, как следствие, неэкологичная речь (в основе которой лежат отрицательные эмоции) может нанести ущерб здоровью.

## Заключение

Таким образом, проведенный анализ позволяет сделать выводы, что, несмотря на некоторый уже накопленный опыт в изучении взаимодействия человека, экологии и языка, наиболее часто употребляются термины, значения которых не имеют единой трактовки, которые иногда используются, как синонимы, и некоторые из них не зафиксированы в словарях. Предлагаем следующую делимитацию изучаемых в нашем тексте понятий:

Экология языка/ языковая экология – научное направление, изучающее возможность сохранения языкового многообразия, культуры и национальной специфики носителей языка.

Лингвоэкология/эколингвистика – лингвистическая дисциплина, образовавшаяся на стыке лингвистики и экологии, изучающая взаимодействие человека, языка и экологии и использующая для этого, как лингвистическую, так и экологическую методологию.

Эмотивная лингвоэкология – новое направление в языкознании, развивающееся на базе эмотиологии с участием лингвоэкологии, в центре изучения которой находятся взаимосвязь человека, языка, эмоций и экологии, а также их влияние друга на друга.

---

<sup>26</sup> В.И. Шаховский, Я.А. Волкова, *Общероссийский научно-теоретический семинар «Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве»*, «Вопросы психолингвистики», №2/ 2012, с. 208.

<sup>27</sup> Т.В. Воронина, цит по Н.Н. Панченко, А.А. Штеба, *Введение*, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 5.

## Литература

- Актуганова С.А., Основные направления современных лингвоэкологических исследований, «Новое слово в науке: перспективы развития: материалы IV Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 29 мая 2015 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.], Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2015, [https://interactive-plus.ru/discussion\\_platform.php?requestid=9138](https://interactive-plus.ru/discussion_platform.php?requestid=9138)
- Жеребило Т.В., Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник, Назрань: ООО «Пилигрим», 2011, 280 с.
- Иванова Е.В., Экологическое сознание и эколингвистика, «Вестник ЧГПУ», № 7/2012, с. 252–262.
- Кислицина Н.Н., Эколингвистика – новое направление в языкознании <http://ecolinguistics.ru/index.php?sel=mat&id=32> (по состоянию на 5 февраля 2016)
- Коробкина Н.И., Оценочная семантика окказионализма как индикатор его экологичности / неэкологичности, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 120 – 127.
- Кубрякова Е.С., Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального характера), Актуальные проблемы современной лингвистики, Москва, Изд-во Флинта, Изд-во Наука, 2007, с.46–60.
- Панченко Н.Н., Штеба А.А., Введение, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 5–8.
- Потеряхина И.Н., Лингвоэкологияические характеристики англоязычной виртуальной корпоративной коммуникации, дис. ...канд.филол.н., Пятигорск 2015, 185 с. <http://pglu.ru/upload/iblock/471/dissertatsiya-poteryakhina.pdf> (по состоянию на 5 февраля 2016)
- Пузырев А.В., Лингвоэкология (эколингвистика) с точки зрения субстратного подхода к языку, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 77–89.
- Свободная энциклопедия Википедия, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- Сковородников А.П., Лингвистическая экология: проблемы становления: науч.-метод. бюллетень, Краснояр. гос. ун-т., Красноярск–Ачинск, Вып. 1(1)/1996, с. 5–9.
- Словарь социолингвистических терминов, М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук.

- Ответственный редактор: доктор филологических наук В.Ю. Михальченко, 2006, <http://sociolinguistics.academic.ru>
- Солодовникова Н.Г., Содержание научного направления «Эмотивная лингвоэкология»: проблемы и перспективы, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013 с. 43–53
- Тришин В.Н., Словарь синонимов русского языка, ССРЯ ASIS, 2013 [http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic\\_synonims/](http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/)
- Универсальный русско-английский словарь, [http://universal\\_ru\\_en.academic.ru](http://universal_ru_en.academic.ru)
- Шаховский В.И., Волкова Я.А., Общероссийский научно-теоретический семинар «Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве», «Вопросы психолингвистики», №2/ 2012, с. 208–214.
- Шаховский В.И., Штеба А.А., Методы, приемы и подходы современной лингвоэкологии, (w:) Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: коллективная монография / науч. ред. проф. В.И. Шаховский; отв. ред. проф. Н.Н. Панченко, редкол.: Я.А. Волкова, А.А. Штеба, Н.И. Коробкина, Волгоград, Изд-во ВГСПУ «Перемена» 2013, с. 61–77.
- Шляхов В.И., Никонов А.Л., Эколингвистика и проблема экологии языка в российском языковом пространстве, Пространство и время, 4(6)/2011, с.138–144.
- Электронный словарь Мультитран, [www.multitran.ru](http://www.multitran.ru)
- Books Ngram Viewer, <https://books.google.com/ngrams>
- Sune Vork Steffenson, Editorial: the ecology of language and the ecology of science, 5p., [www.academia.edu/4527460/Editorial\\_the\\_ecology\\_of\\_language\\_and\\_the\\_ecology\\_of\\_science](http://www.academia.edu/4527460/Editorial_the_ecology_of_language_and_the_ecology_of_science) (по состоянию на 5 февраля 2016).
- Umberto Ansaldo, Ecology of Language, 4 p., [www.academia.edu/11844991/Ecology\\_of\\_Language](http://www.academia.edu/11844991/Ecology_of_Language) (по состоянию на 5 февраля 2016).

## Резюме

В связи с большим интересом к взаимодействию экологии, человека и языка в этой научной области появился ряд терминов, обозначающих иногда разные, иногда одни и те же понятия в зависимости от взгляда ученого. В статье предпринята попытка разграничить понятия «экология языка», «языковая экология», «лингвоэкология», «эколингвистика», «эмотивная лингвоэкология», опираясь на толковые, переводные словари, научные статьи по данной тематике, а также на сервис Books Ngram Viewer.



## Summary

### **On the question of delimitation of terms in a new scientific field combining ecology and linguistics (in English and Russian)**

Due to the great interest to the interaction between the environment, human and language in this scientific field a number of terms denoting both different and the same concepts, depending on the view of the scientist, appears. The article attempts to distinguish between the concept of “ecology of language,” “linguistic ecology”, “lingvoekologiya”, “ecolinguistics”, “emotive lingvoekologiya”, based on defining, translation dictionaries, scientific articles on the studied area of research, as well as service Books Ngram Viewer.

## Streszczenie

### **W kwestii rozgraniczenia pojęć w nowej dziedzinie nauki łączącej ekologię i lingwistykę (w języku angielskim i rosyjskim)**

W związku z dużym zainteresowaniem w interakcji między środowiskiem, człowieka i językiem naukowym w tej dziedzinie wiedzy, w zależności od punktu widzenia naukowca, pojawia się szereg pojęć nazywających rozmaicie te same idee. Artykuł jest próbą zróżnicowania pojęć „ekologia języka”, „ekologia językowa”, „lingwoekologia”, „ekolingwistyka”, „emocjonalna lingwoekologia”, w oparciu o definiowanie tych terminów w słownikach, artykułach naukowych, jak również w usługach serwisu komputerowego Books Ngram Viewer.



# O naturze człowieka na podstawie polskiej i niemieckiej frazeologii kulinarnej

Marta Turska  
Uniwersytet Gdański

## Wprowadzenie. Frazeologia w ujęciu komparatywnym

Kształcenie neofilologiczne w potocznym, często niezwykle zawężonym rozumieniu, obejmuje naukę języka obcego. Język jest jednak zjawiskiem społecznym i kulturowym, silnie splecionym z rzeczywistością pozajęzykową, w której żyje dana wspólnota, dlatego też neofilologia to stanowczo więcej niż tylko nauka języka. Język jest kluczem do innego świata, narzędziem umożliwiającym kontakt z inną rzeczywistością, mentalnością, kulturą. Świat ten tym łatwiej zrozumieć, im lepsza jest znajomość języka i różnorodnych środków językowych, w tym frazeologii. Umiejętne posługiwanie się związkami frazeologicznymi zwiększa zakres komunikacyjnej swobody, precyzji i elegancji, dostarcza nam swego rodzaju „radości komunikacyjnej”<sup>1</sup>, gdy w nieoczywisty, przenośny czy zakamuflowany sposób możemy przekazać informację, która zostanie we właściwy sposób zdekodowana i zrozumiana. Nasza wypowiedź zaś, poza tym, że niesie konkretną informację, może być wyrazem emocji, subiektywnej postawy i oceny, z mniejszą lub większą precyzją oddawać niuanse sytuacyjne, wartościować, dodawać smaku itd. Analiza frazeologizmów może nam również dużo powiedzieć o społeczności użytkowników danego języka, o wartościach, które są dla niej szczególnie ważne, o jej tradycji, zwyczajach i doświadczeniach. W niniejszym opracowaniu omówiony zostanie portret człowieka i obraz egzystencji, jaki wyłania się z frazeologii kulinarnej języka niemieckiego i polskiego. Jakie pochodzące z kuchni obrazy i metafory posłużyły do opisu ludzkiej natury?

---

<sup>1</sup> J. Bralczyk, J. Miodek, A. Markowski, J. Sosnowski, *Wszystko zależy od przyimka. Jerzy Bralczyk, Jan Miodek, Andrzej Markowski w rozmowie z Jerzym Sosnowskim*, Agora, Warszawa 2014, s. 8.

Za „Encyklopedią językoznawstwa ogólnego” pod red. K. Polańskiego przyjmujemy tu następującą definicję frazeologizmu: „dwu- lub kilkuwyrazowa ustalona (stała) konstrukcja jęz., której znaczenia nie da się wyprowadzić ze znaczeń i reguł łączenia składających się na nią wyrazów”<sup>2</sup>. Konstrukcje te stanowią pewien rodzaj pamięci zbiorowej danej wspólnoty językowej, odzwierciedlają jej sposób myślenia o świecie, jego kategoryzacji i konceptualizacji. Porównanie zasobów frazeologicznych różnych języków może nam ukazać podobieństwa i różnice w funkcjonowaniu poznawczym użytkowników tych języków. „[...] komparatywny opis frazeologizmów [...] dwóch systemów językowych otwiera szanse zbadania związków między nimi w zakresie sposobów myślenia i językowego postrzegania świata, wspólnych tradycji kulturowych, religijnych, zwyczajowych itp., na wydobycie pokreślonych uniwersaliów i wykrycie obcych treści czy elementów”<sup>3</sup>. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie analogii w językowej autokreacji człowieka utrwalonej we frazeologii kulinarnej języka niemieckiego i polskiego.

Większość frazeologizmów to metafory językowe, „[wytwory] wcześniejszego procesu reinterpretacji semantycznej”<sup>4</sup>, funkcjonujące w języku we wtórnym, frazeologicznym znaczeniu, wykazujące różny stopień zatarcia formy wewnętrznej, ale z uwagi na „semantyczną przeszłość” odzwierciedlające przeszłość, tradycje i doświadczenia danej wspólnoty językowej<sup>5</sup>. „Z kognitywnego punktu widzenia metafora stanowi rzutowanie (mapping) wiedzy o obiektach jednego rodzaju na postrzeganie i rozumienie obiektów innego rodzaju. Operacja rzutowania obejmuje dwa obiekty: 1) wyjściową, bazową domenę kognitywną (model kognitywny) – donor, źródło, efektor (donor domain, source domain) oraz 2) określaną domenę kognitywną – receptor, cel (receptor domain, target domain)”<sup>6</sup>. Interesującą nas w niniejszym opracowaniu domeną wyjściową są kulinaria, a więc pożywienie, kuchnia i związane z nimi obyczaje, natomiast domeną docelową jest natura człowieka.

Jedzenie jest niezwykle ważną częścią ludzkiej rzeczywistości, zjawiskiem o podłożu fizjologicznym, które zostało obudowane treściami kulturowymi, stało się *całościowym faktem społecznym* w znaczeniu, które temu sformułowaniu nadał Marcel Mauss<sup>7</sup>. Wszystko zaś, co ważne dla danej społeczności, znajduje swoje

<sup>2</sup> K. Polański (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, s. 244.

<sup>3</sup> J. Treder, *Kaszubska i pomorska frazeologia pochodzenia niemieckiego (na tle słowiańskim)*, (w:) *Problemy frazeologii Europejskiej I*, red. A.M. Lewicki, Energeia, Warszawa 1996, s. 131–132.

<sup>4</sup> A. Pajdzińska, *Językowy obraz świata a metafora artystyczna*, (w:) *Język a kultura*, t. 20, Wrocław 2008, s. 241.

<sup>5</sup> Por. D. Denczewa, *Olej, kapusta, kalosze. Inteligencja i głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych*, (w:) *Postscriptum Polonistyczne*, nr 2 (12)/ 2013, s. 295.

<sup>6</sup> A. Kiklewicz, *Problem językowej reprezentacji wiedzy w kognitywistycznej teorii metafor*, (w:) *Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*, t. 3, Słupsk 2004, s. 267, por. D. Denczewa, *Olej, kapusta...*, op.cit., s. 295.

<sup>7</sup> Por. A. Wierlacher, *Kultur und Geschmack*, (w:) *Handbuch interkulturelle Germanistik*, red. A. Wierlacher, A. Bogner, Metzler, Stuttgart (et al.) 2003, s. 165.

odzwierciedlenie w języku, który jest nie tylko środkiem komunikacji, ale również interpretacji świata<sup>8</sup>. Dlatego też wśród utartych połączeń wyrazowych nie mogło zabraknąć tych związanych z kuchnią i pożywieniem.

Za frazeologizmy kulinarne uznano w niniejszym opracowaniu jednostki, w skład których wchodzi co najmniej jeden komponent oznaczający potrawę, napój oraz składnik dań, czyli surowiec lub składnik, a więc nazwę mięs, jarzyn, owoców, przypraw<sup>9</sup>. Materiał został wyekscerpowany ze źródeł podanych w bibliografii. Z pewnością nie obejmuje on wszystkich istniejących w obydwu językach stałych połączeń wyrazowych mających związek z kuchnią i pożywieniem, niemniej zgromadzony zbiór ponad 430 połączeń wyrazowych w języku niemieckim i ok. 400 w języku polskim można uznać za reprezentatywny i wydaje się wystarczający, by zaobserwować pewne fakty językowo-kulturowe.

## Człowiek w świetle frazeologii. Analiza materiału

Już pobieżna analiza zgromadzonego materiału wskazuje duże podobieństwa w zakresie aktywności frazeologicznej poszczególnych nazw kulinarnych. Utarte zwroty frazeologiczne zbudowane są w języku niemieckim wokół 115 nazw kulinarnych, a w języku polskim wokół 101. Oto zestawienie leksemów występujących w wyekscerpowanym zbiorze frazeologizmów kulinarnych języka niemieckiego co najmniej 5 razy (cyfra w nawiasie oznacza liczbę frazeologizmów, w których dany leksem występuje): *Brot* (38), *Ei* (25), *Suppe/Süppchen/Wassersuppe/Hechtsuppe* (20), *Wurst/Extrawurst/Würstel/Würstchen* (15), *Bier/Braunbier, Wein* (12), *Salz* (11), *Milch, Apfel, Speck/Kummerspeck* (10), *Butter, Pfeffer, Wasser* (9), *Frucht, Honig, Kartoffel, Käse, Rübe* (8), *Fisch, Nuss* (7), *Birne, Brei, Kohl, Quark, Zucker/Puderzucker/Staubzucker* (6), *Bohne, Brühe, Erbse, Kaffee, Kraut, Nudel, Traube* (5). Leksemy występujące mniej niż 5 razy (w kolejności alfabetycznej) są następujące: *Aal, Alkohol, Apfelmus, Banane, Bonbon, Braten, Bratkartoffeln, Brezel, Brötchen, Bulette, Butterbrot, Buttermilch, Crème, Dampfnudel, Eierkuchen, Ente, Essig, Fleisch, Flunder, Frikassee, Gemüse, Graupen, Grütze, Hackfleisch, Hase, Hecht, Hefe/Hefekloß/Hefeteig, Hering, Honigkuchen/Honigkuchenpferd, Hopfen, Huhn/Hühnchen, Kaffeersatz, Kakao, Kastanie, Keks, Kirschen, Kloß, Knödel, Korinthenkacker, Kräutchen, Kren, Kuchen, Kümmel, Linsengericht, Melone, Obst, Paprika, Pastete, Petersilie, Pfannkuchen, Pfifferling, Pflaume, Pilze, Pinie, Pudding, Rahm, Reis, Rosinen, Sahne, Salat,*

<sup>8</sup> Por. Cz. Schatte, *Der phraseologische Kochtopf: kulinarischer Wortschatz in deutschen und polnischen Phraseologismen*, (w:) *Deutsch im Kontakt und im Kontrast. Festschrift für Prof. Andrzej Katny zum 65. Geburtstag*, red. K. Lukas, I., Olszewska, Peter Lang, Frankfurt/Main (et al.) 2014, s. 298; E. Jędrzejko, *Obrazki z dziejów Polski – czyli jeszcze o historyczno-kulturowym aspekcie frazeologii i paremiologii*, (w:) *Problemy frazeologii europejskiej V*, red. A.M. Lewicki, Norbertinum, Lublin 2002, s. 64.

<sup>9</sup> Por. M. Turska, *Internationalismen in der Fachsprache der Gastronomie und Kochkunst im fünfsprachigen Vergleich*, Peter Lang, Frankfurt am Main (et al.) 2009, s. 18.

Sardinen/Ölsardinen, Schinken, Schokolade, Sekt, Semmel, Senf, Soße, Spargel, Spinat, Sülze, Taube, Tee, Tomate, Waffel, Weihnachtsgans, Weizen, Ziege, Zimt, Zitrone, Zubrot, Zuckerbrot, Zwetschgen, zwiebeln. Poniżej podobne zestawienie dla języka polskiego – leksemy występujące co najmniej 5 razy: *chleb* (51), *miód* (17), *sól*, *woda* (13), *piwo* (10), *jabłko*, *mleko*, *wino* (8), *bułka*, *kasza*, *masło* (7), *figa*, *jajko*, *śledź*, *ziarno* (6), *groch*, *grzyb*, *kapusta*, *kołacz*, *mak*, *pieprz*, *ryba* (5), oraz leksemy występujące mniej niż 5 razy (w kolejności alfabetycznej): *alkohol*, *ananas*, *arbuz*, *barszcz*, *bigos*, *bób*, *bombonierka*, *burak*, *cebula*, *chrzan*, *cukierek*, *cykorcia*, *cynamon*, *cytryna*, *drożdże*, *dynia*, *fasola*, *flaki*, *galareta*, *gęś*, *gołąb*, *gruszki*, *gryka*, *indyk/indor*, *kania*, *kartofel*, *kasztan*, *kawa*, *kielbasa*, *kisiel*, *kluchy/kluski*, *kokos*, *konfitury*, *kotlet*, *kura*, *kurczak*, *lukier*, *mąka*, *malina*, *manna*, *marcepan*, *marchewka*, *mięso*, *mięta*, *migdał*, *musztarda*, *ocet*, *ogórek*, *okoń*, *olej/oliwa*, *orzech*, *otręby*, *owoc*, *pączek*, *paszтет*, *pieczeń*, *piernik*, *placek*, *polewka*, *pyza*, *rak*, *rosół*, *rydz*, *ryż*, *rzepa*, *ser*, *śliwka*, *śmietanka*, *soczewica*, *sos*, *szampan*, *szperka*, *ułęgałka*, *węgorz*, *wódka*, *wół*, *zboże*, *zupa*, *żurek*.

Naszą uwagę zwraca fakt, iż wymienione kulinaria te są przede wszystkim nazwami pokarmów podstawowych, wspólnych dla obu społeczności. Z największą częstotliwością występują oznaczenia kilku najbardziej podstawowych dla obydwu społeczności pokarmów, ale dalsze miejsca są już w obu językach bardzo zróżnicowane. Niemniej bardzo niewiele tu nazw potraw, które można by nazwać typowymi dla danej wspólnoty użytkowników języka<sup>10</sup>.

Komponentem występującym najczęściej we frazeologii kulinarnej jest leksem *chleb* i jego niemiecki odpowiednik *Brot*. Ich frekwencyjność nie dziwi z uwagi na olbrzymie znaczenie symboliczne chleba w kulturze europejskiej<sup>11</sup>. Oto kilka przykładów frazeologizmów<sup>12</sup> z tym komponentem, symbolizującym tu podstawę egzystencji i samodzielność (lub jej brak): *pracować na kawałek chleba*; *pójść na swój chleb*; *być na własnym chlebie*; *lepszy własny chleb, niż pożyczona bułka*; *(sich) sein Brot (selbst) verdienen (müssen)*, *sein eigenes Brot essen*, *sein Brot sauer/bitter verdienen*, *seine eigenen Brötchen backen*, *überall sein Brot finden*; *być na czyimś chlebie*, *być/żyć na łaskawym chlebie/na garnuszku*, *anderer/fremder Leute Brot essen*, *jdm in*

<sup>10</sup> Za dania typowe dla kuchni polskiej można by uznać bigos, występujący w związkach frazeologicznych: *bigos w głowie*, *narobić bigosu*; następnie żurek: *panowanie śledzia i żurku*, *barszcz: tani jak barszcz*, *dwa grzyby w barszczu*, *wleźć w barszcz*, *znaleźć się w barszczu*, za typowe dla kuchni niemieckiej: *Brezel: das geht (ja) wie Brezelbacken*; *Dampfnudel: aufliegen wie eine Dampfnudel*; *Leberwurst: die beleidigte/gekränkte Leberwurst spielen* oraz obyczaj jądania gęsi w święta Bożego Narodzenia: *jdn ausnehmen wie eine Weihnachtsgans*, por. M. Turska, *Kulinarische Phraseologismen zwischen Kulturspezifität und Universalität*, (w:) *Studia Germanica Gedanensia* 33, Wyd. UG, Gdańsk: 2015, s. 174.

<sup>11</sup> Por. W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2012, s. 36–38, M. Toussaint-Samat, *Historia naturalna i moralna jedzenia*, W.A.B., Warszawa 2002, s. 225–227.

<sup>12</sup> W podanych poniżej przykładach związków frazeologicznych ukośnik / oddziela wymienialne składniki danego frazeologizmu wymiennocłonowego, w okrągłych nawiasach podano składniki wariantywne.

*Lohn und Brot nehmen; odbierać/odejmować komuś chleb/pozbawiać kogoś chleba, jdn ums Brot bringen.*

Inne nazwy kulinarne występują w zbadanej tu frazeologii z różną częstotliwością, niemniej wśród komponentów występujących co najmniej osiem razy większość powtarza się w obydwu językach: *piwo/Bier, wino/Wein, sól/Salz, jabłko/Apfel, mleko/Milch, woda/Wasser, miód/Honig*. Wysokie pozycje zajmują ponadto: *jajko/Ei, masło/Butter, kasza, Brei* i in. Ma to uzasadnienie w zbliżonych warunkach geograficznych i klimatycznych, wspólnej kulturze materialnej i religijnej oraz wyrosłych na ich gruncie zwyczajach żywieniowych obu wspólnot językowych. Kuchnia w znaczeniu „racjonalnego przygotowywania artykułów spożywczych zgodnie z tradycją właściwą danej grupie społecznej czy etnicznej”<sup>13</sup> pojawia się stosunkowo późno. Do końca średniowiecza jadało się to, co było dostępne w pobliżu, w zależności od pory roku. Znajduje to odbicie w najstarszej warstwie frazeologii, w której tak wiele wyrażeń z *chlebem, kaszą, piwem, mlekiem, zupą* itd. w roli głównej. Są to nazwy pokarmów najdawniejszych, najdłużej znanych i wytwarzanych przez człowieka, a zatem też głęboko osadzonych w kulturze, posiadających bogate znaczenie symboliczne i mocno utrwalone w języku. Dla większości ludzi, poza nieliczną warstwą uprzywilejowaną, oddającą się iście gargantuicznym ucztom, czas siewów i żniw przeplatał się z okresami niedostatku i głodu na przednówku, podczas wojen i epidemii. We frazeologii obydwu języków zachowało się wiele świadectw biedy i niedostatku, przy czym wspomniany już *chleb* występuje najczęściej jako komponent budujący daną metaforę czy obrazowanie. Frazeologizmy obydwu języków częściowo posługują się tymi samymi lub podobnymi obrazami, jak na przykład: *na duży głód żaden chleb nie twardy; Hunger macht hart Brot zu Lebkuchen; żyć o suchym chlebie; nur trockenes Brot zu essen haben; być/pozostawać bez chleba; nicht einmal das liebe Brot haben; gorzki chleb/ciężki kawałek chleba; ein hartes/schweres/saures Brot sein, biedna to kraina, gdzie chleb się kończy, a kamień zaczyna; viele Steine gab's und wenig Brot* itd.

Część frazeologizmów posługuje się innymi komponentami, przez co tworzą inne obrazy i metafory mające mimo to łatwe do odczytania znaczenie. Widać to na przykładzie następujących frazeologizmów odnoszących się do biedy i niedostatku: *ni cebulki, ni w co wkrajać; dobry bób, kiedy głód; dobry chleb i z ości, jak się kto przepości; in die Suppe schauen mehr Augen herein als heraus.*

Zaspokojenie głodu należy do najbardziej podstawowych, fizjologicznych potrzeb człowieka, ale w jego naturze leży dążenie do zdobycia czegoś lepszego, co oddają utarte wyrażenia obu języków, posługujące się częściowo innymi obrazami i składnikami leksykalnymi: *kto ma chleb, szuka bułki; dobra i bułka przy chlebie; dobry chleb, gdy kołacza nie masz; man muss sich mit dem Brot behelfen, bis man Fleisch bekommt; nicht die Butter zum Brot haben, nicht das Salz zur Suppe/(zum Brot) haben; kiedy nie ma głodu, to się nie chce bobu*. We frazeologii przetrwała pamięć o potrzebie walki o swoje, o to, by nie pozwolić się skrzywdzić bądź odebrać sobie czegoś, o czym świadczą metafory z *kaszą i chlebem* w roli głównej: *(nie dać sobie) w kaszę dmuchać/pluć, sich die Butter/den Käse/die Wurst nicht vom Brot nehmen*

<sup>13</sup> Por. M. Toussaint-Samat, *Historia naturalna...*, op.cit., s. 9.

lassen. Obrazów dobrobytu jest zdecydowanie mniej, przykładem mogą być pochodzące z Biblii wyrażenia *kraina mlekiem i miodem płynąca; ein Land, wo Milch und Honig fließt*. O trudzie życia i potrzebie (ciężkiej) pracy mówią następujące wyrażenia: *nie miodem życie poi; wielkie to mozoly, nim miód zniosą pszczoły; bez zachodu nie ma miodu; Wer Honig will, muss/darf der Bienen sumsen leiden; kein Honig ohne Gift; gorzki chleb; kawałek chleba nie spadnie z nieba – pracą na niego zarobić trzeba; bez pracy nie ma kołaczy; ein hartes/schweres/saures Brot sein, (sich) sein Brot im Schweiße seines Angesichts verdienen; sein Brot sauer/bitter verdienen; wer nie sein Brot mit Tränen aß*. Kulinarria bywają też w obu językach metaforą trudności, nieprzyjemności, problemów i tarapatów: *nawarzyć/narobić kaszy; nawarzyć piwa, pić piwo, którego się nawarzyło, spijając nawarzone piwo; jakiegoś piwa nawarzył, takie wypij; den Brei/die Suppe auslöffeln können/sollen/müssen/dürfen; die Suppe auslöffeln müssen, die man sich eingebrockt hat; die Suppe auslöffeln müssen, die ein anderer/... einem eingebrockt hat; jdm/sich eine schöne Suppe einbrocken; bywać w rosole, wpaść jak śliwka w kompot, wleźć w barszcz, znaleźć się w barszczu; in der Brühe sitzen/stecken, in eine böse Suppe kommen; twardy orzech do zgryzienia; eine harte Nuss sein, eine (harte) Nuss zu knacken haben; narobić bigosu; A to paszтет, masz ci paszтет/nieżył paszтет, wleźć/wpakować się/kogo w paszтет; nun/jetzt haben wir die Pastete!* Zauważmy, że wśród podanych powyżej przykładów mamy zarówno do czynienia z pełną ekwiwalencją międzyjęzykową<sup>14</sup>, a więc odpowiadającymi sobie obrazem, strukturą i składem leksykalnym wyrażen, jak i z ekwiwalencją częściową, a więc jednostkami o identycznym lub zbliżonym znaczeniu, które różnią się nieznaczenie składem leksykalnym lub komponentem obrazowym (np. *nawarzyć piwo* vs. *Brei/Suppe* oraz *wpaść w rosół/barszcz* vs. *Brühe/Suppe*). Sama czynność jedzenia, w oderwaniu od zdobywania pokarmu i potrzeby zapewnienia sobie egzystencji, to czysta przyjemność, stąd zapewne przenośne znaczenie ‘drobnostka’, ‘łatwizna’ związków wprawdzie różnoksztalnych, ale o zbliżonym znaczeniu, opierających się na łatwo zrozumiałym obrazie: *kaszka z mlekiem; bułka z masłem; jakby orzech zgryzł; małe piwo/piwko; das geht (ja) wie Brezelbacken; das/etw. ist kein Zuckerlecken/Zuckerschlecken, (kein) Honiglecken sein*.

W obu językach znajdziemy frazeologizmy świadczące o tym, co dawniej było łatwo dostępne i tanie. W czasach niedostatku brakowało wielu produktów, dostępne zaś były te z lasu i z własnej uprawy czy hodowli, służyły też one jako środek płatniczy, co prawdopodobnie tłumaczy ich aktualne znaczenie we frazeologii jako ‘tani’ właśnie: *einen Apfel und ein Ei kosten; etw. für einen Apfel und ein Ei kaufen/bekommen*, lub też ‘nic nie wart’: *niewart pustego orzecha; eine taube Nuss sein; nicht die Bohne wert sein; keinen/nicht einen Pfifferling wert sein; być do chrzanu*, lub ‘nic, wcale’: *nicht die Bohne verstehen/begreifen; sich keinen Pfifferling um jdn/etw. kümmern; jd gibt für jdn/etw. keinen Pfifferling mehr*. Chleb z dodatkami (belegte Brote) jadano w Europie

<sup>14</sup> Trudno jednak mówić o absolutnej ekwiwalencji międzyjęzykowej, ponieważ pełna zgodność wszystkich parametrów jest mało prawdopodobna, por. J. Szerszunowicz, *Frazeologizmy jako nośniki wartościowania a ich międzynarodowa ekwiwalencja*, (w:) *Frazeologia a przykład*, red. W. Chlebda, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2014, s. 65.



dość powszechnie już na przełomie XVI i XVII w.<sup>15</sup>, stąd zapewne w niemieckim następujące zwroty: *etw. für/um ein Butterbrot kaufen/bekommen/verkaufen/hergeben, für ein Butterbrot arbeiten*. To, co tanie i dostępne, zmieniało się na przestrzeni lat. Ciekawą etymologię posiada polskie wyrażenie *tani jak barszcz*. Powstało rzekomo w latach trzydziestych, gdy warszawski przedsiębiorca Stanisław Strójwąg wprowadził na rynek biały barszcz w torebkach, suszony i paczkowany wg jego własnej metody, dzięki czemu mógł być sprzedawany w wyjątkowo niskiej cenie. W ówczesnej wersji frazeologizm ten brzmiał *tani jak barszcz Strójwąsa*<sup>16</sup>.

W przenośnym znaczeniu nazwy produktów żywnościowych często nawiązują we frazeologii do człowieka i jego zdolności kognitywnych. Wiele jest wyrażen odnoszących się do miernej czy żadnej wartości intelektualnej, do głupoty, naiwności, braku rozumu i wyobraźni. Zbudowane są one zarówno wokół nazw produktów najbardziej podstawowych, również w asocjacji do ich okrągłego kształtu, jak i tych bardziej wyszukanych, rzadziej występujących na stołach: *kapuściana głowa; głąb kapuściany; wysoki jak topola, a głupi jak fasola; Bohnen im Kopf haben; keine Grütze im Kopf haben; eine dumme/doofe Nuss sein; eine hohle Nuss sein; einen an der Birne haben; eine weiche Birne haben; etwas an der Erbse haben; ein Erbsenhirn haben; einen weichen Keks haben; Sülze im Kopf haben; einen an der Waffel haben*. W wyekscerpowanej niemieckiej frazeologii kulinarnej nie brak metafor i obrazów trochę bardziej skomplikowanych, niż proste odniesienie do kształtu warzywa, niemniej bardzo klarownych i zrozumiałych: *dich haben sie wohl mit der Banane aus dem Urwald gelockt; Brot für Kuchen nehmen; jdm haben sie (wohl) was in den Kaffee getan; zu dumm sein, (um) einen Pudding an die Wand zu nageln*. Uwagę tę uwagę pewna asymetria: niemiecka frazeologia kulinarna obfituje w metaforyczne określenia głupoty, natomiast w polskim materiale badawczym, poza kilkoma podanymi powyżej przykładami, brak jest związków frazeologicznych nominujących głupotę. Wyjaśnienie tego faktu wymagałoby dalszych badań. Żywność traktowano też jednak z szacunkiem jako podstawę egzystencji, stąd zapewne jej pozytywne znaczenie mądrości, inteligencji i sprytu: *Grütze im Kopf haben, mieć olej w głowie, etwas in der Birne haben*.

Zdobywanie żywności, przede wszystkim lepszych, bardziej pożywnych kąsków wiązało się wysiłkiem: *pieczone gołąbki nie lecą same do gąbki, hier/ bei.../ fliegen einem die gebratenen Enten nicht in den Mund, die gebratenen Tauben fliegen einem nicht ins Maul*, ale też i pewnym sprytem, co potwierdzają związki frazeologiczne obydwu języków, posługujące się innymi metaforami: *wiedzieć, gdzie stoją konfitury; mehr können als Brot Essen; wissen, auf welcher Seite das Brot gebuttert ist; nie dać się zjeść w kaszy, zjeść kogoś w kaszy*.

Pożywniejsze lub mniej dostępne i bardziej wyszukane dania i składniki dań stały się synonimem tego, co pożądanego, dobre, elitarne itd.: *sól ziemi/świata; das Salz der*

<sup>15</sup> Por. U. Tolksdorf, *Essen und Trinken in Ost- und Westpreussen*, N.G. Elwert Verlag, Marburg 1975, s. 263.

<sup>16</sup> Por. J. Kasprzycki, *Warszawa nieznana*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1982, s. 42.

*Erde; das/etw. ist das Salz in der Suppe; cała/sama śmietanka czegoś; śmietanka towarzyska; das/etw. ist (aller-)erste Sahne; la Crème de la crème; coś jak bombonierka; ein Bonbon sein; die Milch abrahmen; den Rahm abschöpfen; (nicht) das Gelbe vom Ei sein; żyć/opływać we wszystko jak pączek w maśle; leben/sich wohlfühlen wie die Made im Speck.*

Poza komponentami kulinarnymi oznaczającymi najprostsze rodzime dania i produkty, znajdziemy we frazeologii obu języków komponenty oznaczające produkty bardziej wyszukane i obce. Przybywały one z daleka i zadomowiały się powoli najpierw wśród wyższych warstw społecznych. W epoce odrodzenia, dzięki wielkim odkryciom geograficznym ludzkość wkracza w erę importu i eksportu na wielką skalę. Wtedy też kuchnia elit zatacza coraz szersze kręgi sięgając niższych warstw społecznych. Dzięki gospodarce pieniężnej je się nie tylko pokarmy własnej produkcji, od czasu do czasu można rozszerzyć jadłospis o coś nowego lub kupić przyprawę. Człowiek powoli uniezależnia się od rytmu pór roku, pewne produkty stają się modne i pożądane. Znajduje to również odzwierciedlenie we frazeologii. Nowo przybyte pokarmy symbolizują we frazeologii luksus, bogactwo, marzenia, coś niedościgniętego i niedostępnego. Przykłady tego znajdziemy w obu językach: *cynamonem w piecu palić, palić jak cynamonem; żyć marcypanami; lepszy chleb z solą z dobrą wolą niż marcepan z niewolą; lepsza u matki polewka niż u obcych marcepany; zarabiać kokosy; marzyć/myśleć/gadać o niebieskich migdałach; Rosinen im Kopf haben; sich die (größten/besten/dicksten) Rosinen aus dem Kuchen picken/klauben.*

Jedzenie miało i ma ogromną wartość. Smaczne kąski i sytuacje przy stole wykorzystywano z pewnością, by pozyskać czyjąś przychylność, schlebiać i podlizywać się, czego przykłady znajdujemy we frazeologii obydwu języków: *jdm eine/keine Extrawurst braten (können), eine Extrawurst gebraten haben wollen; jdm Honig um den Bart/um den Mund schmieren/streichen; jdm Honig ums Maul schmieren, mieć wobec kogoś miód w ustach; smarować języki miodem; jdm Puderzucker in den Arsch/Hintern blasen*, lub też aby zmotywować kogoś do działania czy wskazać czyjąś brak motywacji do działania: *i piernikiem go nie zwabisz, mit Speck fängt man Mäuse, jdm (anständig) Pfeffer geben, jdm Pfeffer unters Hemd blasen, jdm Pfeffer in den Hintern pusten.*

U podstaw wielu frazeologizmów w języku niemieckim i polskim leży podobne obrazowania i podobne skojarzenia. I tak, o czym wspomniano już powyżej, okrągłe warzywa są często symbolem głowy, co bardzo wyraźnie widać we frazeologizmach oznaczających ‘pobić, uderzyć kogoś’: *stuknąć kogoś w arbuza, dać komuś/dostać z dyni/dyńki, einen auf/über die Birne kriegen, jdm eins auf die Nuss geben, jdm eins/einen auf die Rübe geben/hauen, eins/einen auf/über die Rübe kriegen/bekommen, jdm eins über die Rübe ziehen.*

Również z ‘biciem’ i ‘dokuczaniem’ powiązано w obu społecznościach i językach czynności siekania i rozdrabniania: *zemleć/spytlować kogo na otręby, polecą z kogo otręby, posiekać/porąbać/poszatkować kogoś na kapustę, posiekać kogoś na kotlet, jn zu Brei schlagen, jn zur Frikassee verarbeiten/aus jdm Frikassee machen, aus jdm Hackfleisch machen, aus dir mach´ ich Sülze!*

Frazeologia kulinarna języka niemieckiego i polskiego zawiera wiele jednostek komentujących wygląd i zachowanie człowieka. Komponentami kulinarnymi posługują się s frazeologizowane porównania opierające się na związkach naturalnych, jak np. baśniowe i poetyckie *biały jak mleko*; *wie Milch und Blut aussehen*; *dziewczyna jak malina*/ *z buzią jak malina*, wyrażenia oddające koloryt twarzy pod wpływem emocji lub po kąpieli słonecznej: *czerwony jak burak*; *rot wie eine Tomate werden*; *czerwony jak rak*, *spiec raka*; *rot wie Krebs*, czy mało uprzejme określenia (części) ciała czy twarzy: *łeb jak dynia*, *nos jak kartofel/ogórek*, *einen Spargel quer essen können*, *ein Plättbrett mit zwei Erbsen (sein)*. W kontekście kulinarnym nie dziwią metafory związane z ‘byciem grubym’, z ‘rośnięciem’, ‘tyciem’ i ‘nabieraniem ciała’: *okrągły jak bułka*; *okrągły jak pyza*, *buzia jak pyza*, *okrągły jak dynia*; *tłusty/pulchny jak pączek*; *wyglądać jak pączek w maśle*; *dicke Nudel sein*; *rosnąć jak na drożdżach*; *wie eine Dampfnudel/ein Hefekloß/ein Pfannkuchen aufgehen*; *einen Bierbauch kriegen*; *obrosnąć w sadło/tłuszcz*; *porosnąć sadłem/tłuszczem*; *Speck ansetzen*; *Speck drauf haben*; *Speck auf den Rippen haben*. Porównanie z miodem i cukrem służy w obydwu językach określeniu czegoś lub kogoś słodkiego dosłownie lub w przenośni: *słodki jak cukierek*; *słodki jak miód*; *süß wie Honigseim*; *Zucker sein*; *süß wie Zucker*; *cukrowy uśmiech*; *cukrowe słowa*; *miodowe spojrzenie/usta/głos*. Porównań do składników kulinarnych i obrazów rodem z kuchni używamy dla podkreślenia zdrowia i świeżości: *wyglądać jak rydz*, *zdrowy jak rydz*, *zdrowy/krzepki/jędrny jak rzepa*, *frisch wie ein Apfel im März sein/aussehen*, lub też przeciwnie – przy opisie marnego wyglądu: *wyglądać jak śledź/wymokły śledź/holenderski śledź*; *dünn wie ein Hering sein*; *wyglądać jak szczur z mąki*; *wie Braunbier und Spucke aussehen*; *aussehen, als hätte jd einem in die Suppe gespuckt*. Strach i powodowane nim drżenie, a także wyzysk i wykorzystanie kogoś opisać można w obu językach za pomocą zbliżonych, czytelnych metafor: *trząść się jak galareta*; *Pudding in den Beinen/Armen/Knien haben*; *wycisnąć jak cytrynę*; *jdn ausquetschen/auspressen wie eine Zitrone*; *sich ausgelutscht wie eine Zitrone fühlen*. Zdziwioną minę świetnie oddają następujące wyrażenia: *wytrzeszczać oczy jak kot na szperkę*; *aussehen/ein Gesicht machen, als hätten einem die Hühner das Brot gefressen*; *aussehen/..., als wäre einem die Butter vom Brot gefallen*, *platt sein wie eine Flunder/ ein Pfannkuchen*. Przytoczone powyżej związki frazeologiczne, choć częściowo różnokształtne, mają zbliżone znaczenie, posługują się ogólnie zrozumiałymi obrazami i utrwalają te same cechy wyglądu człowieka.

Poza wyglądem frazeologia kulinarna komentuje również rozmaite cechy charakteru człowieka, posługując się częściowo podobnymi metaforami. I tak, skąpstwo i małostkowość powiązано w obu językach z raczej bezsensownym liczeniem różnych, choć w pewnym stopniu podobnych produktów: *rachować ziarna kaszy*; *Erbsen zählen*. Dążenie do doraźnego zysku oddają pochodzące z Biblii wyrażenia: *sprzedać za miskę soczewicy*, *etw. für ein Linsengericht hergeben/verkaufen*. O pozyskiwaniu ludzi zależnością ekonomiczną i jedzeniem mówią następujące przysłowia: *czapką, chlebem i solą ludzie ludzi niewolą*; *wes Brot ich eß/esse, des Lied ich sing(e)*. Porzekadła te posługują się zbliżonymi obrazami, choć mają inny wydźwięk. Nadmierną wrażliwość tematyzują występujące w obu językach zwroty z komponentem leksykalnym *jajko*:

obchodzić się z kimś jak z jajem; mit jdm umgehen wie mit einem rohen Ei; empfindlich sein wie ein rohes Ei; jak również inne wspólne dla obu kultur: eine Erbsenprinzessin sein, eine Prinzessin auf der Erbse sein; być księżniczką/jak księżniczka na (ziarnku) grochu. O podejmowaniu ryzyka i narażaniu się dla korzyści kogoś innego mówią zaczerpnięte z „Bajek” Jeana de La Fontaine zwroty: wyciągać/wyjmować dla kogoś/za kogoś kasztany z ognia; (für jdn) die Kastanien aus dem Feuer holen. Na prawie identycznym obrazie zasadzają się mówiące o czerpaniu korzyści frazeologizmy: upiec swoją/własną pieczeń przy czyim ogniu oraz sein Süppchen am Feuer anderer kochen, jakkolwiek wykorzystują inny komponent kulinarny. Obłudę i zawiść wyrażają częściowo ekwiwalentne (podobny obraz lecz inny skład leksykalny) frazy: Na języku miód, a pod językiem lód; Honig im Munde, Galle im Schlunde.

W powyższym podano jedynie wybór pewnych cech charakteru czy innych właściwości człowieka odzwierciedlanych przez frazeologię kulinarną języka niemieckiego i polskiego. Można by wymienić ich jeszcze wiele, w powyższym możliwy jest jedynie niepełny szkic zagadnienia.

## Podsumowanie

Z powyższej – z konieczności jedynie pobieżnej – analizy materiału i przytoczonych przykładów wynika, że frazeologia kulinarna języka niemieckiego i polskiego posługuje się wieloma analogicznymi obrazami w celu opisanego natury i cech człowieka. W obu językach znajdujemy zarówno ekwiwalenty pełne, a więc zbieżne pod względem obrazu, leksyki i struktury, jak i ekwiwalenty przybliżone, a więc różniące się nieznaczenie składem leksykalnym lub komponentem obrazowym. Omawiane w niniejszym opracowaniu systemy językowe czerpią ze wspólnych źródeł: tradycji biblijnej, antycznej i wspólnego europejskiego kanonu kulturowego. Wspólny rodowód i zapożyczenia międzyjęzykowe tłumaczą więc dużą ilość ekwiwalentnych związków frazeologicznych występujących nie tylko w omawianych tu, ale też w wielu innych językach europejskich<sup>17</sup>. Analogie frazeologiczne mogą też wynikać z podobnej interpretacji świata materialnego i ze wspólnego modelu obrazowania. Są to w dużej mierze frazeologizmy naturalne, a więc zasadzające się na zaobserwowanych naturalnych stanach rzeczy. Podobne obserwacje, doświadczenia i interpretacje znajdują również uzasadnienie w zbliżonych warunkach naturalnych i w dużej mierze wspólnej kulturze materialnej i duchowej. W niniejszym opracowaniu nie ma miejsca na pełniejszą i bardziej usystematyzowaną analizę porównawczą materiału frazeologicznego

<sup>17</sup> Por. Cz. Schatte, *Zu Interphraseologismen in der Mehrsprachigkeitsdidaktik*, (w:) *Studia Germanica Gedanensia* 14, red. A. Kątny, M. Szczodrowski, Wyd. UG, Gdańsk 2006, s. 143–156; Cz. Schatte, *Sinnbild und Bedeutung von Interphraseologismen mit dem Kernwort ręka / Hand / hand am Beispiel des Polnischen, Deutschen und Englischen*, (w:) *Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe w perspektywie dia- i synchronicznej / Slawisch-nichtslawische Sprachkontakte in dia- und synchronischer Sicht*, red. A. Kątny, Wyd. Wszechnica Mazurska, Olecko 2007, s. 171–182.

języka niemieckiego i polskiego, podkreślono jedynie analogie we frazeologicznym opisie człowieka. Naszkicowane fakty językowo-kulturowe zasługują z pewnością na dalsze pełniejsze opracowania.

## Bibliografia

- Bralczyk J., Miodek J., Markowski A., Sosnowski J., *Wszystko zależy od przyimka. Bralczyk, Miodek, Markowski w rozmowie z Jerzym Sosnowskim*. Agora, Warszawa 2014.
- Denczewska, D., *Olej, kapusta, kalosze. Inteligencja i głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych*, w *Postscriptum Polonistyczne*, nr 2 (12)/ 2013, [http://www.postscriptum.us.edu.pl/pdf/ps2013\\_2\\_28.pdf](http://www.postscriptum.us.edu.pl/pdf/ps2013_2_28.pdf) (stan na dzień 10 marca 2016)
- Jędrzejko E., *Obrazki z dziejów Polski – czyli jeszcze o historyczno-kulturowym aspekcie frazeologii i paremiologii*, (w:) *Problemy frazeologii europejskiej V*, red. A.M. Lewicki, Norbertinum, Lublin 2002, s. 61–78.
- Kasprzycki J., *Warszawa nieznana*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1982.
- Kiklewicz A., *Problem językowej reprezentacji wiedzy w kognitywistycznej teorii metafory*, (w:) *Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*, t. 3, Słupsk 2004, s. 265–276, <http://www.slupskie-prace-filologiczne.apsl.edu.pl/3/Kiklewicz.doc> (stan na dzień 14 marca 2016)
- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2012.
- Pajdzińska A., *Językowy obraz świata a metafora artystyczna*, (w:) *Język a kultura*, t. 20, Wrocław 2008, s. 241–252.
- Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- Schatte Cz., *Der phraseologische Kochtopf: kulinarischer Wortschatz in deutschen und polnischen Phraseologismen*, (w:) *Deutsch im Kontakt und im Kontrast. Festschrift für Prof. Andrzej Katny zum 65. Geburtstag*, red. K. Lukas, I., Olszewska, Peter Lang, Frankfurt/Main (et al.) 2014, s. 297–311.
- Schatte Cz., *Sinnbild und Bedeutung von Interphraseologismen mit dem Kernwort ręka / Hand / hand am Beispiel des Polnischen, Deutschen und Englischen*, (w:) *Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe w perspektywie dia- i synchronicznej / Słowiańsko-niesłowiańskie Sprachkontakte in dia- und synchronischer Sicht*, red. A. Kątny, Wyd. Wszechnica Mazurska, Olecko 2007, s. 171–182.
- Schatte Cz., *Zu Interphraseologismen in der Mehrsprachigkeitsdidaktik*, (w:) *Studia Germanica Gedanensia 14*, red. A. Kątny, M. Szczodrowski, Wyd. UG, Gdańsk 2006, s. 143–156.
- Sulikowska A., Misiek, D., Sulikowski, P., *Frazeologizm w badaniach germanistycznych: Geneza myśli frazeologicznej, propozycje ustaleń terminologicznych i klasyfikacja*, (w:) *Frazeologizmy w słownikach niemiecko-polskich i polsko-niemieckich: na przykładzie Pons Duży Słownik i Langenscheidt Słownik Partner*, red. R. Lipczuk, M. Lisiecka-Czop, A. Sulikowska, Zapol, Szczecin 2012.

- Szerszunowicz J., *Frazeologizmy jako nośniki wartościowania a ich międzynarodowa ekwiwalencja*, (w:) *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2014, s. 63–71.
- Tolksdorf U., *Essen und Trinken in Ost- und Westpreussen*, N.G. Elwert Verlag, Marburg 1975.
- Toussaint-Samat M., *Historia naturalna i moralna jedzenia*, W.A.B., Warszawa 2002.
- Treder J., *Kaszubska i pomorska frazeologia pochodzenia niemieckiego (na tle słowiańskim)*, (w:) *Problemy frazeologii europejskiej I*, red. A.M. Lewicki, Energiea, Warszawa 1996.
- Turska M., *Internationalismen in der Fachsprache der Gastronomie und Kochkunst im fünfsprachigen Vergleich*, Peter Lang, Frankfurt am Main (et al.) 2009.
- Turska M., *Kulinarische Phraseologismen zwischen Kulturspezifität und Universalität*, (w:) *Studia Germanica Gedanensia 33*, Gdańsk: 2015, Wyd. UG, s. 147–161.
- Wierlacher A., *Kultur und Geschmack*, (w:) *Handbuch interkulturelle Germanistik*, red. A. Wierlacher, A. Bogner, Metzler, Stuttgart [et al.] 2003, s. 164–175.

## Słowniki

- Bąba S., J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Dudenredaktion (red.), *Duden 12 – Zitate und Aussprüche*, Dudenverl., Mannheim (et al.) 1993.
- Dudenredaktion (red.), *Duden 11 – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Dudenverl., Mannheim (et al.) 2002.
- Dudenredaktion (red.), *Duden – Deutsches Universalwörterbuch*, 5. Aufl., Mannheim 2003 [CD-ROM].
- Mrozowski T., *Słownik frazeologiczny niemiecko-polski = Phraseologisches Wörterbuch Deutsch-Polnisch*, Wydawnictwo c. H. Beck, Warszawa 2011.
- Müldner -Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Świat Książki, Warszawa 2003.
- Podlaska D., M. Świątek-Brzezińska, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Park, Bielsko-Biała 2008.
- Schemann H., PONS. *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*, E. Klett Verlag für Wissen und Bildung, Stuttgart (et al.) 1993.
- Sevilla Muñoz, J., M.I. t. Zurdo Ruiz-Ayúcar, *Refranero multilingüe*. Instituto Cervantes (Centro Virtual Cervantes), Madrid 2009, <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/> (stan na dzień 10 marca 2016)
- Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967.
- Walter H., E. Komorowska, A. Krzanowska (et al.), *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Niemiecko-polski słownik frazeologii biblijnej z komentarzem historyczno-etymologicznym*. Volumina.pl, Szczecin (et al.) 2010.

## Streszczenie

W zasobach frazeologicznych języka niemieckiego i polskiego znajduje się wiele związków frazeologicznych z komponentem kulinarnym. Na podstawie analizy ilościowej materiału liczącego ok. 430 jednostek niemieckich i 400 polskich podano częstotliwość występowania poszczególnych nazw kulinarnych we frazeologii. Następnie omówione zostały różne cechy charakteru i wyglądu człowieka utrwalone we frazeologii za pomocą obrazów i metafor związanych z kuchnią i pożywieniem. Wskazano wiele analogii w językowym portrecie człowieka wyłaniającym się z polskiego i niemieckiego materiału frazeologicznego i zilustrowano je przykładami o różnym stopniu ekwiwalencji.

## Summary

### **On human nature on the basis of Polish and German culinary phraseology**

Within phraseological stores of the German and the Polish languages there are present a lot of phrasemes containing culinary components. Frequency of appearance of culinary names in phraseology has been presented on the basis of a quantity analysis of material containing about 430 German and 400 Polish units. In the following part of the paper different features of human character and appearance depicted by means of images and metaphors connected with cuisine and cooking, which are present in phraseology, have been discussed. A lot of analogies of language portrait of the man present in Polish and German phraseological material have been illustrated by examples of a different degree of equivalence.

